

شنجاڭ خەلق نەشرياتى

پيڭانە ئارال

ئەختەم ئۆمەر

پيڭانە ئارال

شنجاڭ خەلق نەشرياتى

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بېڭى تادرىسى

ئەختەم ئۆمەر

بیگانە یاران

(رومان)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

www.uyghurkitap.com

图书在版编目(CIP)数据

孤岛：维吾尔文/艾合塔木·吾买尔著. —乌鲁木齐：新疆人民出版社，2009.8
（新疆文库）
ISBN 978—7—228—11479—5

Ⅰ.孤… Ⅱ.艾… Ⅲ.长篇小说—中国—当代—维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ.I247.5

中国版本图书馆CIP数据核字（2009）第149078号

责任编辑	巴力江·孜帕尔
责任校对	古丽夏尔·尼格买提
特约校对	万力·在顿
出版发行	新疆人民出版社
地　　址	乌鲁木齐市解放南路348号
电　　话	(0991)2827472
邮　　编	830001
印　　刷	新疆新华印刷厂
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230毫米　1/32
印　　张	8.625
版　　次	2009年8月第1版
印　　次	2009年8月第1次印刷
印　　数	3000
定　　价	24.00元

« شنجاڭ كتاب خەزىنىسى »
تەھرىر ھەيئىتى

مـــــۇدىـــــــر : نۇر بەكرى

مۇئاۋىن مۇدىرلار : لى يى، تىلىۋالدى ئابدۇرېشىت

ھـــەيـــئـــەتـــلەر : جۇ چـيـەن، ۋەن خەيچـۇەن، شـى يۈڭـچـيـاڭ، مىجىت قادىر، لىيۇ چاڭمىڭ، جاڭ شىنتەي، ۋاڭ ياۋپىڭ، گۈلشەن تۇراخۇن، لىيۇ شۇشىن، لى ۋېيچىڭ، ئابدۇراخمان ئەبەي، رېن چېڭ، دەي ياۋخوڭ، چېن گۈڭچىڭ، ئادىل مۇھەممەت، ماۋ جيەنشىن، دىلشاد قېيىيۇم، نۇرتاي قىياسبېك، جۇ لوڭچىن، ياسىن ئوبۇلقاسىم، شۇ جياڭ، ئابلىز قېيىيۇم، تاھىر ناسىر، يۇ فۇئېن، پەتتار ماخمۇت، يۇ ۋېنشېڭ، گو چۇەن، رەپقەتجان خېلىل، دىلشاد ئەلى

باش پىلانلىغۇچىلار : لىيۇ چاڭمىڭ، مىجىت قادىر

باش تەھرىرلەر : شى يۈڭچياڭ، مىجىت قادىر، لىيۇ چاڭمىڭ

مۇئاۋىن باش
تـــەھـرىـرلـەر : جاڭ شىنتەي، ۋاڭ ياۋپىڭ، گۈلشەن تۇراخۇن، لىيۇ شۇشىن

ئىجرائىيە مۇئاۋىن
باش تـــەھـرىـر : گۈلشەن تۇراخۇن

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بېڭى تادرىسى

«شىنجاڭ كىتاب خەزىنىسى»گە كىرىش سۆز

نۇر بەكرى

مەدەنىيەت ئىنسانىيەت مەدەنىيلىكىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى . مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىياتى ۋە گۈللىنىشى خەلق ئامما‌سىنىڭ ماددىي مەدەنىيەت تۇرمۇشىنى بېيىتىپلا قالماي ، مىللىي روھنى مۇستەھكەملەپ ، مىللەتنىڭ ئومۇمىي ساپاسىنى ئۆستۈرىدۇ .

نەچچە مىڭ يىلدىن بۇيان شىنجاڭدىن ئىبارەت «يىپەك يولى» كېسىپ ئۆتكەن ، شەرق ـ غەرب مەدەنىيىتى ئۇچراشقان بۇ زېمىندا ھەر مىللەت خەلقى ھۆزۈر ـ ھالاۋەت ۋە جاپا ـ مۇشەققەتتە بىللە بولۇپ ، ئۆزئارا ئىناق ئۆتۈپ ، ۋەتىنىمىزنىڭ چېگرا رايونىنى ئورتاق ئېچىپ ، قۇرۇپ ۋە قوغداپ ، شانلىق ماددىي مەدەنىيەت ۋە رەڭگارەڭ كۆپ مەنبەلىك شانلىق مەدەنىيەتنى بەرپا قىلىپ ، تارىخ بېتىگە پۈتۈلگەن ئۆلمەس نۇرغۇن ئەسەرلەرنى ۋۇجۇدقا چىقاردى . بولۇپمۇ يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ، پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنىڭ پارلاق نۇرى ئاستىدا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ھەمنەپەس ، تەقدىرداش ، قەلبداش بولۇپ ، بىرلىكتە ئىتتىپاقلىشىپ كۈرەش قىلىپ ، ئورتاق گۈللىنىپ ، «نامرات ھەم قالاق» ھالەتتىن باي ، مەدەنىيەتلىك ۋە تەرەققىي قىلغان جەمئىيەتكە قەدەم قويدى . ئىقتىساد ۋە جەمئىيەتنىڭ ئۇچقانداق تەرەققىي قىلىشىغا

ئەگەشىپ ، شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت ئىشلىرىمۇ جۇش ئۇرۇپ تەرەققىي قىلىشتەك يېڭى باھارنى كۈتۈۋالدى ، مۇنەۋۋەر مەدەنىيەت - سەنئەت ئەسەرلىرى ئۈزلۈكسىز بارلىققا كەلدى غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت ئۇنۇملۇك قوغدىلىپ ۋە ۋارىسلىق قىلىنىپ ، تۈرلۈك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ، سەنئەت ئەڭگۈشتەرلىرى چولپان يۇلتۇزدەك چاقناپ ، سەلتەنەتى ۋە ئۆزىگە خاس بەدىئىي جەلپكارلىقىنى نامايان قىلىپ ، جۇڭخۇا مەدەنىيەت خەزىنىسىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمىغا ئايلاندى .

پۈتۈن جەمئىيەتتە ئورتاق غايىنى بەرپا قىلىش جۇڭگوچە ئالاھىدىلىككە ئىگە سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت بەرپا قىلىشنىڭ نېگىزى . ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر مىللەت مەدەنىيەت خىزمەتچىلىرى باشتىن - ئاخىر جۇڭگو ئىلغار مەدەنىيىتىنىڭ ئىلگىرىلەش يۆنىلىشىگە ئەمەل قىلىپ ، «ئىككى ئۇچۇن خىزمەت قىلىش» يۆنىلىشى ۋە «بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش ، ھەممە ئېقىملار بەس - بەسته سايراش» فاڭچېنىدا چىڭ تۇرۇپ ، ۋەتەنپەرۋەرلىكنى يادرو قىلغان مىللىي روھ ۋە ئىسلاھات ، يېڭىلىق يارىتىشنى يادرو قىلغان دەۋر روھىنى زور كۈچ بىلەن جارى قىلدۇرۇپ ، سوتسىيالىستىك يادرولۇق قىممەت سىستېمىسىنى بەرپا قىلىشى كېرەك . بولۇپمۇ ھەر مىللەت خەلقى «بىرلىكتە ئىتتىپاقلىشىپ كۈرەش قىلىش ، ئورتاق گۈللىنىپ تەرەققىي قىلىش »تىن ئىبارەت باش تېمىنى چىڭ تۇتقا قىلىپ ، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت - سەنئەت ئىشلىرىنى ئۈزلۈكسىز گۈللەندۇرۇپ ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇپ ، مەدەنىيەت - سەنئەتنىڭ جەمئىيەتكە باشلامچىلىق قىلىش ، خەلقنى تەربىيىلەش ، ئىلمىي تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرۈش ، جەمئىيەت ئىناقلىقى ۋە مۇقىملىقىنى سىلجىتىشتىن ئىبارەت مۇھىم رولىنى ئەڭ زور دەرىجىدە جارى قىلدۇرۇپ ، سوتسىيالىستىك ئىناق جەمئىيەت

قۇرۇش ۋە ئەۋزەل مەدەنىيەت مۇھىتى بەرپا قىلىشى كېرەك .

بۇ گۇللەتكەن دەۋردە مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى كۆپلەپ ئىجاد قىلىپ ، ئالدىنقىلارغا ۋارىسلىق قىلىپ ، كېيىنكىلەرگە يول ئاچايلى . بۇ يىل يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغانلىقىنىڭ 60 يىللىقى ، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق نۇقتىلىق نەشر تۈرىگە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى تەھرىر ھەيئىتى تەشكىللەپ ، «شىنجاڭ كىتاب خەزىنىسى» نەشر خىزمىتىنى قانات يايدۇردى . بۇ بىر تۈرلۈك شىنجاڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى سىستېمىلىق رەتلەيدىغان ، شىنجاڭنىڭ تارىخى ۋە ئېتنوگرافىيەسىنى چوڭقۇر تەتقىق قىلىدىغان ، شىنجاڭ مەدەنىيىتىگە ۋارىسلىق قىلىدىغان زور مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى . «شىنجاڭ كىتاب خەزىنىسى»نى نەشر قىلىش شىنجاڭنىڭ كۆپ مەنبەلىك مەدەنىيەت جەۋھەرلىرىنى قېزىش ، شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت تەرەققىياتى جەھەتتىكى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى كەڭ كۆلەمدە مۇجەسسەملەش ، جۇغراپىيىلىك ئالاھىدىلىك ۋە مىللىي ئالاھىدىلىككە تايىنىپ ، يېپەك يولى مەدەنىيىتى ، غەربىي رايون مەدەنىيىتى ۋە شىنجاڭ مەدەنىيىتىنىڭ داڭلىق ماركىلىرىنى يارىتىش ، نەشر بۇيۇملىرىنىڭ مىللىي مەدەنىيەتنى جۇغلاش ، بىلىمدە يېڭىلىق يارىتىش ، مەدەنىيەتكە ۋارىسلىق قىلىش رولىنى جارى قىلدۇرۇش جەھەتتە ئاكتىپ ، رېئال ۋە ئۇزاق تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە ، شۇنداقلا ئۇ بۈگۈنكى دەۋرگە مەنپەئەت يەتكۈزىدىغان ، كەلگۈسىگە تۆھپە قوشىدىغان زور ياخشى ئىش .

«شىنجاڭ كىتاب خەزىنىسى»نىڭ ئىجادىيەت ، تەھرىرلىك ، نەشر قىلىش خىزمىتىگە قاتناشقان بارلىق مۇتەخەسسىس ، ئالىملار ۋە يولداشلارنىڭ ئىلمىي تەرەققىيات قارىشىنى يېتەكچى قىلىشتا چىڭ تۇرۇپ ، سوتسىيالىستىك ئىلغار مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنىڭ يېڭى تەلىپىنى توغرا ئىگىلەپ ، ھەر مىللەت ئاممىسىنىڭ مەنۋى

مەدەنىيەت تۈرمۇشىغا بولغان يېڭى ئارزۇ ـ ئىستەكلىرىنى توغرا تونۇپ ، يېرىم ئەسىردىن بۇيانقى شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت جەۋھەرلىرىنى نەشر قىلىشنى كۆڭۈل قويۇپ تەشكىللەپ ، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ مەنىۋى مەدەنىيەت جەھەتتىكى ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش بىلەن بىللە شىنجاڭنىڭ يەرلىك ئالاھىدىلىككە ۋە مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە مۇنەۋۋەر مەدەنىيىتىنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا كاپالەتلىك قىلىپ ، ئۇنىڭغا ۋارىسلىق قىلىپ ۋە ئۇنى زور دەرىجىدە جارى قىلدۇرۇپ ، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشى ۋە ئورتاق ئىلگىرىلىشىنى سىلجىتىپ ، شىنجاڭ مەدەنىيىتىنىڭ پارلاق دەۋر نۇرىنى ۋە ئەقىل ـ پاراسەت نۇرىنى تېخىمۇ چاقنىتىشنى ، شۇ ئارقىلىق مەملىكەتكە ، دۇنياغا يۈزلىنىپ جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ زور گۈللىنىشى ۋە زور تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن مۇھىم تۆھپىلەرنى قوشۇشنى ئۈمىد قىلىمەن !

بىرىنچى باب 1
ئىككىنچى باب 32
ئۈچىنچى باب 47
تۆتىنچى باب 80
بەشىنچى باب 99
ئالتىنچى باب 116
يەتتىنچى باب 143
سەككىزىنچى باب 162
توققۇزىنچى باب 175
ئونىنچى باب 191
ئون بىرىنچى باب 218
ئون ئىككىنچى باب 239

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بېگى تادرىسى

بىرىنچى باب

كۆزنىڭ ياشلانغانلىقىغا بەلگە بولۇپ ، مېڭىلەرنىڭ پىشىشىغا ئەگىشىپ ، يېشىل يوپۇرماقلارنىڭ تېنىدىكى قىلتىرىق تومۇرلار قېتىپ سېرىق يېپقا ئوخشاپ قالدى . مانا شۇنىڭدىن باشلاپ دەرەخلەر غازاڭ بولۇشقا تەمشىلدى . سەمرىگەن ھەرىلەر كۆزلۈك مېڭىلەر ، قىشلىق قوغۇنلارنىڭ پۈرىقىنى ھىدلاپ ئالدىراپ ئۇچۇشقا باشلىدى .

بىزنىڭ يۇرتتا كۆزدە نەدىمۇ بۇنداق ساپ ھەم سالقىن كۆز ھاۋاسى بولسۇن . ھاۋا دېمىكنى تۇتۇلدۇرۇپلا تۇرىدۇ . يېشىل ئوت - خەسلەرنىڭ پىشىپ يېتىلگەن غوللىرى قانقان بولسىمۇ ، ئۇلار سالقىن چىقىرىش تۈگۈل دەم سىقما نەم ھاۋا پۈركۈيدۇ . پەقەت يازدىلا مۇشۇ ھويلىنىڭ تۆكۈلۈكىنى دۆملەپ قاراڭغۇ قىلىپ قويسا ، غۇۋالىق ئىچىدە سالقىن نەمخۇش ھاۋا پەيدا بولىدۇ . شۇ چاغدىلا ئۆي ئەتراپىدىكى باراقسان باغلارغا چاڭگا تىزغان جانىۋارلارنىڭ سايراشلىرىدا گۈلھېپىزىخانىنىڭ ۋىلىقلاپ كۈلۈشلىرىنى ئاڭلىغىلى بولسا ، غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇرغان چىلان رەڭ ۋاسلىق تورۇسنىڭ نەقىشلىرى ئارىسىدىن گۈلھېپىزىخانىنىڭ قوشما بادام قاپاقلىرى ، يا ئوقيەك قارا كىرپىكلىرى ئارىسىدىن يېلىنجاپ تۇرغان بېغىر كۆزلىرى ، تەبەسسۇم يېغىپ تۇرغان چىرايىنى كۆرگىلى بولىدۇ . ئۇنىڭ قاشلىرى ئۇچۇرما بولغان قارلىغاچ قانىتىدەك قارا ، ئىنچىكە ھەم پارقىراق . ئەيسا بەگ بۇ

گۆزەل خوتۇننى نەدىن تېپىۋالغان بولغىيدى ؟ ! ئات چاپار[1] تەۋەسىدە بۇنداق چىرايلىق خوتۇننى ئۇچرىتىلى بولمايدۇ . كىشىلەرنىڭ ئەيسا بەگ قەشقەرگە قىمار ئوينىغىلى بېرىپ سارايغا چۈشۈپتىكەن ، بۇ گۆزەل شۇ يەردە ئۇنىڭ كۆزىگە ئىلىنىپ قاپتۇ ـ دە ، قىمارمۇ ئوينىماي كېچىدە ئۇنى ئوخلاۋاتقان يېرىدىن ئاتىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ ئەپقېچىپ كەپتۇ ، دېگىنى يالغان . بىز دولانلىقلار چىراغسىز ، تاپىنى تۆشۈكلەرگە قىز بەرمەيمىز ، قىز ئالمايمىز . ئەيسا بەگ ئۆستەڭ ئېلىپ ئاۋاتنى يۇرت قىلغىنى بىلەن ، ياقا يەردىن قىز ئالسا ، دولانلىقلار ئۇنى يۇرتقا بەگ قىلىش تۇگۈل يۇرتتىن ھەيدەپ چىقىرىدۇ . بۇ ھەرقاچان ئەيسا بەگنىڭ دوست ـ دۇشمىنىدىن بىرىنىڭ كۆتىگە شاپىلاقلاپ تاپقان گېپى . بۇ چىرايلىق خوتۇن بەلكىم تاكاس[2] ياكى خېنىيانىڭ[3] توغراقلىقلىرى ئارىسىدىكى بىرەر پادىچىنىڭ ياكى پوۋاننىڭ[4] قىزىدۇر . ئۇنىڭ ئۇۋۇغا چىققاندا بۇ خوتۇننى نىكاھ قىلىۋېلىپ ئاتقا مىندۈرۈپ يۇرتقا ئېلىپ كەلگىنىنى ھەممە بىلىدۇ . ئۇ يۇلغۇن ، توغراقلار ئارىسىدا ئۆسكەن ، ھېچكىم كۆرمەي قالغان چىرايلىق چۆل گۈلى . جاڭگالدىن ئېلىپ كەلگەن بۇ خوتۇن يۇرتتىكىلەرنىڭ ، ھەممىدىن ئات چاپارلىقلارنىڭ ئۆچمەنلىكىنى قوزغىدى . ھەرقانچە بەك دولانلاردىن بولسىمۇ ، ئات چاپار تەۋەسىدىن ئەيسا بەگكە كىچىك خوتۇنلۇققا يارىغۇدەك قىز چىقماسمىدى ؟ ! ئەتە ـ ئۆگۈن ياقا يۇرتلۇق كىچىك خوتۇندىن بولغان بالا مەن ئات چاپار ئەيسانىڭ ئاۋتى[5] بېگىنىڭ بالىسى ، مەن ئەيسا ئاۋتى ئات چاپارنىڭ بېگى دەپ يۇرسە بىزنىڭ يۇرتىمىز ، بالىلىرىمىز ، بىز ئون سەككىز مىڭ

---

① ئات چاپار — ئەيسا ئاۋتىنىڭ يەنە بىر ئاتىلىشى .
② تاكاس — تەكلىماكاندىكى توغراقلىق نامى .
③ خېنىيا — تەكلىماكاندىكى توغراقلىق نامى .
④ پوۋان — پاۋان ، ئوۋچى .
⑤ ئەيسانىڭ ئاۋتى — مارالبېشى ناھىيىسىنىڭ يۇقىرى ئاۋات ، تۆۋەن ئاۋات دېگەن جايلىرى بۇرۇن ئەيسانىڭ ئاۋتى دېيىلەتتى .

ياغاچ ئۆيلۈك دولانلارنىڭ ئات چاپار ئەۋلادى ياقا يۈرتلۇق خوتۇندىن بولغان بالىنىڭ قولىغا قالمامدۇ ؟ ئاۋۋال ئۇنى مەشرەپتە كۆرىمىز . بىز ئۇنىڭ ئات چاپار ئەيسا ئاۋتىنىڭ قىزى ئەمەسلىكىنى قويۇپ تۇرۇپ ، دولانلىقتىنمۇ ياكى كەلگۈندى چىڭگىزخاننىڭ قالماق قوشۇنلىرى بىلەن يىگىرمە بەش يىل ئۇرۇشۇپ تىرىپىرەن بولۇپ ، ئاخىر بىزنىڭ يۈرتلارغا سىڭىپ قالغان تاپىنى تۆشۈك مەكىتلەردىنمۇ بىلىپ باقساق بولىدۇ . چىراغپايلىق ، يۈلتۇز سانايدىغانلاردىن بولمىسلا ، ئۇرۇقى بۇزۇلغىنى شۇ . ئەيسا بەگنىڭ يۈرتقا ئېيتىپ بېرىشچە ، بۇ خوتۇننىڭ تەكتى ئاقسۇنىڭ غورۇچۆلىدىكى[1] يەتمىش ئىككى مىڭ ياغاچ ئۆيلۈك دولانلاردىن ئىكەن . مۇبارەك «ئەختەم بۇزرۇكۋار مازىرى»[2] ئورۇن ئالغان غورۇچۆلىدىكى قالماقلارغا قارشى غازات قىلغانلارنىڭ ئەۋلادى ، ئاتام زامانىدا پىچاق سۇندى شامال[3] ئەتراپىغا كېلىپ يەرلىنىپ قالغانلاردىنمىش . شۇنداق بولسىمۇ بىر نۆرى ، بولمايدىغان بولسا ئۇنى مەشرەپتىلا قارىغا ئارا تىقىپ ئۆلتۈرمەيدىغان بولساق ، ياتىنىڭ قولىغا قالمىز . ياق ، بەگنىڭ زادى ئات چاپار ئەيسا ئاۋتى تەۋەسىنىڭ تاشاينىدىن خوتۇن ئېلىشى ، ئاشنا تۇتۇشى بىزگە شۇملۇق ئېلىپ كېلىدۇ . بۇ خوتۇننى پاتراق قارىنى چۈۋۈپ ، ئىتقا تاشلاپ بەرمەي بولمايدۇ .

---

① غورۇچۆل — تەكلىماكاندىكى قەدىمكى يۇرت ، هازىرقى ئاقسۇ ئاۋات تەۋەسىدە .

② ئەختەم بۇزرۇكۋار مازىرى — تەكلىماكاننىڭ ئىپتىدائىي توغراقلىقلىرى ئارىسىدىكى كىشىلەر هازىرغىچە تاۋاپ قىلىپ كېلىۋاتقان مازار . رىۋايەت قىلىنىشىچە ، ئەختەم قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدىكى مەشھۇر سەركەردە بولۇپ ، قارا قىتانلارغا قارشى ئۇرۇشتا پۈتۈن لەشكىرى قىرىلىپ تۈگەپ كەتكەن بولسىمۇ ، ئۆزى يالغۇز ئۈچ كىچە - كۈندۈز جەڭ قىلغان ، ئوتتۇز ئۈچ يېرىگە ئوقيا تېگىپ ، نەيزە سانچىلغاندىن كېيىن ئاندىن يىقىلغان . قارا قىتان لەشكەرلىرى پالۋانىنىڭ ئۆلگەن - ئۆلمىگەنلىكىگە ئىشەنچ قىلالماي ، كۈننىڭ ئىسسىقىدىن جەسەت سېسىپ پۇرىغاندىلا كالىلىسىنى كېسىۋالغان . خەلق ئۆز ۋەتىنىنى قوغداش يولىدا چەكسىز باتۇرلۇق كۆرسەتكەن قەھرىمانىنى ئەسلەپ تۇرۇش ئۈچۈن ، ئۇ جەڭ قىلىپ شېھىت بولغان چۆلگە ئۇنى دەپنە قىلغان . هازىرقى ئورنى ئاقسۇ ئاۋاتىنىڭ غورۇ چۆلىگە توغرا كېلىدۇ .

③ پىچاق سۇندى شامال — مارالبېشىدىكى قەدىمىي يۇرت ئىسمى .

ئەيسا بەگ يېڭى ئېلىپ كەلگەن كىچىك خوتۇنى گۈلھېپىزنىڭ يۈرتقا تونۇتۇش ، كۆرسىتىش ، تەرىم مەركىسى ئۇچۇن بېغدا مەشرەپ قىلىپ بەردى . ئۇ خەقنىڭ يەيلىنىڭ يامانلىقىنى بىلىپ قالدى . هوشيار ئادەم بولمىسا ، يۈرتقا بەگ بولغىلى بولمايدۇ . ئۇ قوينىغا سۆڭەك دەستىلىك قىسقا يۇلغۇن چومىقىنى تىقتى ، كاۋكازچە ئۆتۈكىنىڭ قونجىغا سېرىق بۇيىنىڭ جەرەن مۇڭگۈزى دەستىلىك خەنجىرىدىن ئىككىنى قىستۇردى . ئېشەڭگەن چاكارلىرىدىن سەككىزنى پاۋان مىلتىقى ، چوماق ، نەيزە ، قىلىچلار بىلەن قوراللاندۇرۇپ ، باغنىڭ ئەتراپىغا مۆكۈنۈپ يېتىشقا بۇيرۇدى . ئەمما ، ئۇ چاترىقىغا تەپسىمۇ غىڭ قىلمايدىغان قاۋۇل ، دۇرۇس چاكارلىرىنىڭ قوڭۇر كۆزلىرىدىن بۇگۈن بىر خىل شۇملۇق ئالامىتى چىقىپ تۇرغىنىنى كۆرۈپ تېنى شۇركۈنۈپ كەتتى . «ياۋاللا دولانلىقلىرىم ، ئات چاپار ئاۋاتلىقلىرىم ، مەن ئەيسانىڭ ئاۋۇتىنى بىنا قىلغان يۇرت ئاتىسىنىڭ ياقا يۇرتتىن بىر كىچىك خوتۇن ئالغىنىمغا شۇنچىۋالا دۇشمەنلىك قىلارسىلەرمۇ ، ھەممىڭلار مېنى بىر قېتىم بولسىمۇ يۇرت قۇرغۇچىمىز دەپ گۇناھىمدىن كەچمەسسىلەرمۇ ؟ ھەممىڭلار قېنىمنى ئىچىپ ، گۆشۈمنى تىتىپ يەيدىغاندەك تۇرىسىلەر ، يا پەرۋەردىگارا ، مەن سىلەرنى بۇنچىۋالا قان تەللىزدە خەق دەپ ئويلىماپتىمەن ، مەن سىلەرنى بىلمەپتىمەن پۇقرالىرىم ، يا ھەزرەت ، ئۆزۈڭ مەدەت قىلغايسەن ! مېنىڭ ياقا يۇرتتىن بىر كىچىك خوتۇن ئالغۇدەك يۇزۇم يوقكەن ـ دە . ئات چاپارلىقلار ، مەن يا يات تائىپىدىن خوتۇن ئالمىسام... ئۇ بىر مۇسۇلمانغۇ ، بۇ بېشىمغا بالا خوتۇن گۇلھېپىزەمنى مەن خوتۇن قىلالماسمەنمۇ ؟» ئۇ قارچىغا كۆزلىرىدىن دەھشەت ياغدۇرۇپ ، تۇمشۇقىنىڭ قېنى قاچقان ، قارا شاپ بۇرۇتلىرى دىرديىپ ، مەيدە تۇكلىرى تەتۇر قوپقان ، قارچىغا كۆزلىرىدىن ئوت چاچقان ھالدا ، چاكارلىرىغا ھېچ ۋاقىتتا قىلمىغان توڭلۇق ، ياۋۇزلۇق تېمىپ تۇرغان چىرقىراق ئاۋازدا ۋارقىرىدى :

— مەن ھەرقايسىڭنى ئاتام زامانىدىن بورداپ ، نېمە يېسەم شۇنى بېرىپ بېقىۋاتىمەن . ھالا بۇگۈن بېشىمغا كۈن چۈشكەندە قانداقلىك ماڭا تۈزكورلۈق قىلىپ قويىدىغان بولسائ ، تىرىك تۈرغۇزۇپ تۇلۇمچىلاپ سويۇپ ، تېرەڭگە سامان تىقىمەن ، شېھىت كېتىپ قالسام ، ئۇ دۇنيادا قىيامەت كۈنى قىزىل تىرنىقىم خىرىنەكىدە[1] بولىدۇ . بۇگۈن مەن قىلغا دەسسەپ مەشرەپكە چۈشىمەن ، قايسى تەرەپتىن ماڭا دۈشمەن قوپسا مولۇندەك كېلىپ باسماقداپ چوماق بىلەن سال ! ئۆلتۈرۈپ قويسائ خۈن تۆلەيسەن ، بىلىشتىڭما ؟

ھەممىسى قول باغلاپ ، بېشىنى ئېگىپ خوش ، دېيىشتى . ئەيسا بەگ ئۇلارنىڭ ئاۋازىدىن ، تۈرقىدىن ، ئېگىز قارا كۆرپە تۇماقلىرىدىن ، بەقەسەم تونلىرىدىن ، سېرىق ، قىزىل ، قارا ساقاللىرى ، تىرناقلىرى ، چىشلىرى ، قۇلاقلىرىغچە ئۆزىگە شۇملۇق بىلەن قاراۋاتقانلىقىنى كۆردى . ئۇنىڭ چىشلىرى كىرىشىپ ، مۇشتۇملىرى چىڭ تۇگۇلگەنلىكتىن ، قولىنىڭ پەيلىرى ئاغرىپ تارتىشقاندەك بولۇپ ، بارماقلىرىنىڭ بېغىشلىرى غىرىسلاپ كەتتى . ئۇ ئۆزىنىڭ خاس بالىخانىسىغا كىرىپ ، ئىشىكنى تاقاپ چويۇن چىراغنى تەستە ياقتى . چىگىت يېغىنىڭ قاڭسىق ھىدى تارالدى . ئۆي ئىچى سەل زەي پۇراپ قالغاندى . قاراڭغۇ بالىخانىدا تەكچىگە ئېسىپ قاتار تىزىپ قويۇلغان نەيزە ، قىلىچ ، چويۇن چوماق ، تېشىغا تۇچ[2] قاپلانغان يۇلغۇن چومىقى ، قىسقا كۇمۇش ساپلىق سېرىق قىلىچ ، بوۋىسىدىن قالغان تەۋەررۇك ئىككى غۇلاچلىق مىلتىق قاتارى سۇس پارقىراپ تۇراتتى . ئەيسا بەگنىڭ كۆزىگە مۇشۇ ئۆينىڭ خاس بىر قوللۇق قوراللىرىمۇ ئۆزىگە شۇملۇق بىلەن قاراۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى . ئۇنىڭ ئېچىرقىغان تەلۈە قارچىغىنىڭكىدەك سېرىق كۆزلىرىدىن ئىككى تامچە ياش

---

① خىرىنەك — كېكىردەك .
② تۇچ — مىسىنىڭ بىر تۈرى .

دومسلاپ چۇشۇپ ، قۇلىقىغا سوزۇلغان قۇيۇق شاپ بۇرۇتىنىڭ ئارىسىغا سىڭىپ كەتتى . قۇشنىڭ بۇرنىدەك ئىلمەك بۇرنى ، ئۇزۇن ، قارا بۇرۇتى ئۇستىدە ئۇششاق تەر دانچىلىرى پەيدا بولدى . ئۇ تەكچىدىكى ھەربىر قورالغا بىر - بىرلەپ قاراپ چىقتى . ھەربىرىگە ئۇزاقتىن - ئۇزاق تىكىلدى . «گۇلھېپىزەم گۇلھېپىزەم ، جېنىم خوتۇنۇم ، مەن ئۆمرۇمدە سەندەك نازۇك ، بەلەن خوتۇننى كۆرۈپ باقمىغان . نۇرغۇن قىزلار مېنىڭ قۇچقىمدا بالاغەتكە يېتىپ ، باشقا ئەرلەرنىڭ قولىغا چۈشكەن . سەن مېنىڭ قولۇمغا چوكان چۈشتۇڭ ، ئەمما ئاللا سېنىڭ ئىشقىڭنى ماڭا ئوت قىلىپ سالدى . بىچارە پالۋان ئېرىڭ قان يىغلاۋاتقاندۇ ؟ خۇدا سېنىڭ ئىشقىڭنى ماڭا سالغاندەك ئۇنىڭغا سالمىدى بولغاي ، ھەرقاچان ئۇ سېنى قارغاپ ، ئاخىر ئۇنتۇپ باشقا خوتۇن ئېلىۋالغاندۇ ؟ توۋا قىلدىم خۇدايىم ، مەن ئىچىمدە قەسەم قىلغان ، ئۆمرۇم مىڭ خوتۇن ئېلىشقا يەتسە ، مىڭ قىز ئالمەن ، ئەركەك چۈنى يالمىغان ، يېشى ئون بىردىن ئاشمىغان دەپ . مانا ، سەن ئون تۆت ياشقا تولغان جۈۋانسەن ، مەندىن بۇرۇن سەن قارا كۆتەك بىر پالۋان ئەركەكنىڭ قۇچقىدا يانقانسەن ، ئەمما بۇلار مېنىڭ كۆزۈمگە كۆرۈنەمدىغان ، سەندىن كېلىۋاتقان ئىشقىي سەۋدا كۆچى مىڭ قىزنىڭ پىراقىغا تەڭ كەلمەس . مەن قوينۇمدىن ئۇچۇرما قىلىپ چىقارغان قىزلارنىڭ ھەممىسى سەتلەردىن ئەمەس ، سەندىن گۈزەل ، قېنى ، ئۇلار مەندە نېمە قالدۇردى ؟ ھەممىنى ئۇنتۇدۇم . سېنى قىز ئالماي مۇشۇنداق ئوتۇڭدا كۆيۈپ جانىنى ئالقانغا ئېلىپ ، سېنى شامالدىن ئېلىپ قېچىپ كەلدىم . مانا ، ھازىر جانىنى تىكمەك بولۇۋاتىمەن . سەن قىز چېغىڭدا قولۇمغا چۈشكەن بولساڭ پىراقىڭدا سمابتەك ئېرىپ ، تۇپراققا سىڭىپ كەتمەسمىدىم ، ئاللا بۇ ئىشقنى ئۇ چاغدا ماڭا نېسىپ قىلماپتۇ . ئەيسا ئاۋتىنىڭ ئادەملىرى ئۆز بېگىنىڭ جۈۋان ئالغانلىقىنى بىلىپ قالمىغان بولسا مەندەك بېگىدىن كېچىدۇ ، يۈزمىزنى تۆكتى ، دەپ قېنىمنى ئىچىپ ، گۆشۈمنى يەيدۇ ، شامالىلىقا ئۆزۈمنى كۆرسەتمىگىنىم ،

ئېرىڭگە بۇگۈرلۈكمەن دېگىنىم ئالەمچە ئىش بوپتىكەن . ئات چاپار ئاۋاتلىقلار ئۆز بېگىنىڭ ياقا يۈرتتىن خوتۇن ئەكەلگىنىنى ياقا يۈرتلۇقلارغا دېيىش تۈگۈل ، ئۇلار ئاڭلاپ قالسىمۇ نومۇستىن ئۆزىنى ئۆلگەنگە تەڭ قىلىشىدۇ . ئات چاپار ئەيسانىڭ ئاۋتىدا ياشىسام سەن بىلەن تەڭ ياشاي ، ئۆلسەم سەن بىلەن تەڭ ئۆلەي ، بولمىسا ، سېنى يەنە ئېتىمنىڭ ئالدىغا ئېلىپ ، يۈرتتىن سەۋدا بېشىمنى ئېلىپ ، بىر كېچىدىلا ئىنس ـ جىنغا بىلدۈرمەي قاچاي . ئانام مېنى بەگنىڭ قۇچىقىغا تۇغمىغان . ئاللا ئۆزۈڭ مەدەت قىلغايسەن . » ئۇ تەكچىدىن قىسقا ئاق قاشتېشى ساپلىق ئالتە قىر قىلىپ مىس تىكەن ئاراچلاپ توقۇلغان قامچىنى ئېلىپ سول قوينىغا سالدى ، كۆموش ساپلىق قىسقا شەمشەرنى جىگەررەڭ تاۋار تونىنىڭ ئىچىگە ئاستى . ئۆينىڭ قارائۇغۇ بۇلۇڭلىرىدىن شۇملۇق يېغىپ ، سىرىق ، يېشىل كۆزلەر چەكچىيىپ تۇرغاندەك ، سوغۇق يالتىراپ تۇرغان پالتا ، ئارا ، قىلىچ ، ئوقيالار ئۇنىڭغا بەتلىنىپ ياغاچ تارىشا[1] چەملىك ئۇجمە ياغىچىدىن ئېگىز پاشنا قويۇپ تىكىلگەن يېڭى ئۆتۈكىدىن غىرىسلاپ چىقىۋاتقان تۈتۈنشىمۇ ئۇنىڭ تېنىگە سۇس تىترەك ئولاشتۇراتتى . ئۇنىڭ تون ئىچىدىكى كۆموش ساپلىق قىسقا شەمشەرنى چىڭ سىقىمدىۋالغان يۇڭلۇق ئوڭ قولىنىڭ ئالىقىنى شىلىپلاپ كەتتى . پېشايۋان سۇپىسىدا كېتىۋېتىپ ھەربىر تۇۋرۇكنىڭ ئارقىسىدىن چوماق ، سالغا ، قىسقا ساپلىق نەيزە ئۇچۇپ چىقىپ بىر يېرىگە تېگىدىغاندەك قىلاتتى . ئۇنىڭ چۆكۈرۈپ كىيگەن تۇلكە تۇمىقى ئارىسىدىن شۇرقىراپ مۇزدەك تەر قۇيۇلدى . «يا پەرۋەردىگارا ، ئەيسا بەگ نېمە بولدۇڭ ، نېمە قورقۇنچ بۇ ؟ ئۆزۈمگە نومۇسۇم كېلىۋاتىدۇ . مۇشۇ ھالىمنى خەق كۆرۈپ ، ئۇلارنىڭ يا ئاللا ، بىزنىڭ بېگىمىزمۇ تاينىلىق ئىكەنغۇ دېگەن گېپىنى ئاڭلاش تۈگۈل ، مۇشۇ مەنىدە قاراپ ھەجايغىنىنى كۆرگۈچە ، خەنجەردە قارىنىمنى يېرىپ ئۆلگىنىم خوپ

① ياغاچ تارىشا — بۇرۇن ئۆتۈكنىڭ چەمىگە نېپىز تىلىنغان ياغاچ قىستۇرۇلاتتى .

ئەمەسمۇ؟ شىكار قىلىپ بۆرە ئارىسىدا قالغىنىمدىمۇ، ئېيىق كۆكسىدە قىلىچىم سۇنۇپ، ئېيىق تاپىنى ئاستىدا مىجىلىپ ئۆلگىلى تاس قالغان چېغىمدىمۇ، ياۋا توڭگۇزلار ئەزايىمنى قېيما - چېيما قىلىۋەتكەندىمۇ، ياۋا ئادەملەر قولۇقتا قوغلاپ يۈرگەندىمۇ بۇنداق قورقمىغانىدىم. ئايىغىمغا باش قويىدىغان پۇقرالىرىمنىڭ سۇرى ئەجەب يامان كەلدىيا يا داد، ئات چاپارلار، مەن سىلەرنى بىلمەپتىكەنمەن. بىر خوتۇن ئېلىپ سالغىنىمغا شۇنچىۋالا ۋەھىمە سېلىشارسەنمۇ؟ بۇ ۋەھىمە — كۆڭلۈم سېزىپ تۇرىدۇ، ئۆلۈم ۋەھىمىسى. ھېچقاچان بۇنداق ۋەھىمە يېگەن ئادەم ئەمەسمەن، يۈرىكىمنىڭ بۇنداق ئېغىپ باقمىنىنى كۆرمىگەنمەن. تۇڭا قىلدىم، جاھاندا ئادەم سۇرىدەك يامان سۇر يوق ئىكەن، ئىشەندىم. شۇنچە قىزنىڭ ئەينىكىنى چېقىپ تېقىمنى بويىغان، يات ئەركەكنىڭ مەيدىسىدىن بىر خوتۇننى سۈغۇرۇپ قاچقان بەگ، توقچاق جۇڭان ئوچۇن ئۆز يۇرتۇمنىڭ پۇقراسى تىغىدا، نەپرەتلەر ئىچىدە جان بېرەرمەنمۇ؟ خۇدا مېنىڭ جېنىمنى ئاشۇ جۇڭانىڭ چەمەكتەك ئالىقىنىغا سېلىپ قويغان ئوخشايدۇ. تۇڭا قىلدىم، ئىبارا خۇدايا، بىلمىدىم، ساقال ئەستاغپۇرۇللاغا[1] يەتكەندە، ئەجەب بىر ئاتەشداندا داغلىدىڭا! قېنىم ئۇنىڭ تومۇرىدا ئېقىۋاتامدۇ، نېمە بولدى؟ نېمە بولسا بولسۇن، بەرگەن كۇنۇڭگە شۇكۇر. مۇشۇ جېنىمدا بولسىمۇ ئىشقىنىڭ راست تەمىنى تېتىتتىڭ. ئۇلۇغ پەرۋەردىگارا، بۇ ئالەمدە چىراي، قامەت، ئەقىل، ۋىجدان، پالۋانلىق، تاجۇ تەخت بېرىپ، كۆڭلىگە كىچىككىنە ئىشق بەرمەي، بۇ ئالىمىڭدە يۈز يىل ئۆمۇر بېرىپمۇ تېرىقچىلىك ئەيش - ئىشرەت تەمى تېتىتماي، بۇ ئالەمنىڭ بارلىق چاكىنا لەززەتلىرىنى بېرىپ، لەززەتنىڭ جەۋھىرىنىڭ تەمىنى تېتىتماي، ئالتۇن تەختتە جېنىنى ئېلىپ كېتىدىغان بەندىلىرىڭ كۇرمىڭ. ماڭا ئوخشاش سېنىڭ ئېسىل

---

① ساقال ئەستاغپۇرۇللاغا — قېرىغاندا دېمەكچى.

شەپقەتسىزگە نائىل بولىدىغان تەلەيلىكلەر ناھايىتى كەم . مىڭ رەھمەت ، يۇز مىڭ شۈكۈر ، ئىشقىمنى مۇشۇ توقىچاق جۇڭاندىن ئەۋەتتىڭ ، بىر جېنىم بار ئىكەن ، مىڭ جېنىم بولسىمۇ سېلىپ بېرىمەن . ئاللا ، بۇ تەلۈە پۇقرالىرىڭنىڭ دىلىغا ئىنساپ ، نۇر بەرگىن ، قاتقان ئىمانلىرىنى ئېرىتكىن ! ئۇلار بۇرنىنىڭ ئۇچىنى ئەمەس ، پۈتۈنلەي ، قولىنىڭ ئۇچىنىمۇ ، پۈتۈن ئەزايىنىمۇ كۆرسۇن . ئادەم پەقەت بۇرنى بىلەنلا ھايات كەچۈرەلمەيدۇ ، ئۇنىڭغا كۆز ، قۇلاق ، پۇت ـ قول — ھەممە ئەزا كېرەك . بىر ئادەم ئات چاپار ئەيسا ئاۋۇتىنىڭ قوۋمى بولالمايدۇ ، ھەممە دولان قەبىلىسى يىغىلسىلا يۇرت بولالايدۇ . بىر ئادەمنىڭ بۇرنىلا بولۇپ باشقىسى بولمىسا... توۋا قىلدىم خۇدايىم ، مەندىن كۇپۇرلۇق كەتكەن بولسا ئەپۇ قىلغايسەن . » ئەيسا بەگ سوغۇق تەردىن گەجگىسىگە مۇز چاپلاشقاندەك توڭلاپ كەتتى .

ئۇ بۇلۇڭدىكى يېڭىدىن تەييارلانغان گۈلھېيىزىخانىنىڭ خاس ھۇجرىسىنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كېلىپ توختاپ ، زورلاپ قىسقا يۆتەل قىلدى : «يا پەرۋەردىگارا ، قىسقا بىلىنىدىغان ئۇتتۇز ئالتە تۇۋرۇكلۇك پېشايۋان ئەجەب ئۇزىراپ كەتتى ـ ھە ! »

ئۇ ئۆيگە كىرىپلا بوسۇغىدىن ئىككى قەدەم ئىچكىرىلەپ پورەك گىلەم ئۈستىدە تۇرۇپ قالدى . تاشئېينەككە قاراپ ئولتۇرغان گۈلھېيىزىخانىنىڭ ئەتراپىدىكى تۆت دېدەك قىز دەرھال قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ تىزلاندى . گۈلھېيىزىخانمۇ ، ئەيسا بەگمۇ بىر ـ بىرىنى ئەينەكتىن كۆردى . گۈلھېيىزىخانىنىڭ ھۆسنىگە قاراپ قاپقارا شاپ بۇرۇتلىرى ئارىسىدا قانسىزلىنىپ ھەملىشىپ كەتكەن ئەيسا بەگنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ قالدى ، ئاغزى ئېچىلىشى بىلەن بىر چوغ يۇرىكىگە چاچراپ كىرىپ چاپلىشىپ قالغاندەك يۇرىكى قوزغالدى . چىرايىغا دەرھال قىزىللىق تەپتى . قىلىچىنىڭ سېپىنى تۇتقان قوللىرىنىڭ يەنە پەيلىرى تارتىلىپ ئاغرىغاندەك بولدى . گۈلھېيىزىخان دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ دېدەكلەردەك قولىنى كۆكسىگە قويۇپ تىزلاندى . شۇئان ئۇنىڭ ئۇششاق ئۆرۈلگەن ،

تاپىنغا يېقىن بوستان چاچلىرىنى زىننەتلىگەن كۆمۈش چاتقۇلار بىلەن تەڭگىلەر شىلدىرلاپ كۆزنى قاماشتۇرۇپ پارقىراپ كەتتى . ئۇزۇن قارا مەخمەل پەرىجىسىدىن يېرىم غېرىچ چىقىپ تۇرغان ئەتلەس كۆڭلەكسىنىڭ ئېتىكى پۈتىنىڭ ئۇچىنى يېپىپ تۇرغانلىقتىن ، ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆرۈلۈپ تەزىم بىلەن تىزلانغاندا دەسسىلىپ تارتىشىپ قالدى . ئۇ دېدەكلەرگە ئوخشاشلا تىزلانغان بويى بېشىنى كۆتۈرمىدى . ئەيسا بەگنىڭ تېنىگە تىترەك ئولىشىپ ، سالاپىتى بۇزۇلۇپ هودۇقۇپ كەتتى :

— سىز··· سىز دېدەك ئەمەس ، ئورنىڭىزدىن تۇرۇڭ .

ئەيسا بەگ دەرهال كېلىپ گۈلهېپىزىخانىنى يۆلىدى . ئۇنىڭ ئالمىدەك قىزىرىپ كەتكەن يۈزىگە قارىدى ۋە خېنىمنىڭ چوڭ كۆزلىرىدە لىغىرلاپ تۇرغان ياشنىڭ مەڭزىگە تۆكۈلگىنىنى كۆردى . ئەيسا بەگنىڭ غۇرۇرىدە ئاچچىقى تۇتتى :

— كەچكىچە تىزلىنىپ تۇرماي مەشرەپكە چىقىڭلار ، بېگىم بىلەن خېنىم چىقىۋاتىدۇ دەڭلار !

— خوپ بېگىم ، خېنىم .

دېدەكلەر پەم بىلەن ئورنىدىن تۇرۇشتىيۇ ، تۇرۇپلا بىر ـ بىرىگە هەيرانلىق بىلەن تەڭلا قارىشۇالدى . چۈنكى ، ئۇلار ئۆز بېگىنىڭ بىر كىمنى «سىز» دېگىنىنى تۇنجى قېتىم ئاڭلاشقانىدى . دېدەكلەر تەزىم بىلەن چىقىپ كېتىشتى . ئەيسا بەگ خېنىمنىڭ جىيەكلىرى سەل قىزارغان ، تۆكۈلۈپ تۇرغان قارا كىرپىكلىرى ئارىسىدىكى بېغىر كۆزىگە نۆۋەت بىلەن سۆيدى . ئۇنىڭ قۇلقىنىڭ تۈۋىگە پىلەك يېپىپ تۇرغان شاپ بۇرۇتى بىلەن يىرىك ، قىلچاڭ كەكە ساقىلى ئارىسىدا خېنىمنىڭ نازۇك هەم كىچىك يۈزلىرى دەريا سۈيىدە بىر چىقىپ ، بىر چۆكۈۋاتقان ئالمىغا ئوخشاپ قالدى . بەگنىڭ ئاغزىغا تۈزلۇق هەم ئىسسىق ياش تەمى كىردى ، ئۇ بۇنى چۈچۈمەل سۈزمىنى شۇمىگەندەك شۇمىدى . خېنىمنىڭ ئۇ دەسلەپ سۆيگەن چاغدىكى مۇزلاپ كەتكەن مەڭزى تېڭىلغىنىڭ چوغىدەك قىزىرىپ كەتتى . ئۇنىڭ تىترەپ تۇرغان ئىنچىكە بىلەكلىرى

بەگنىڭ كۆتەكتەك بوينىغا ئېسىلدى . ئۇنىڭ بەگكە بۇنداق گىرە سېلىپ چىڭ چاپلىشىشى ئىت قوغلاپ كەلگەن قىزچاقنىڭ ئانىنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئاتقىنىغا ، ئانىنىڭ قۇچىقىدا تۇگۈلۈپ تۇرۇپ ئېسىدەپ يىغلاپ ھەممە قورقۇنچتىن مۇشۇ ئانا باغرىدىلا قۇتۇلغىلى بولىدىغىنىغا ئوخشاپ كەتتى ، ئۇ يىغلاپ كەتتى . يوغان ئوغلاق ئېتىنىڭ كۆكسىگە ئېسىپ قويۇلغان نازۇك قوڭغۇراقلىق پۆپۈككە ئوخشاش خېنىم بەگنىڭ ئاتىنىڭكىدەك كۆكسىدە دىرىلداپ تىترىدى . ئۇ بېشىنى بارغانچە بەگنىڭ مەيدىسىگە چۆكۈرۈپ ئۆكسۈدى . بېشىدىكى سۆسەر كەمچەت گىلەم ئۇستىگە چۈشۈپ كەتتى . بەگ يوغان تىترەپ تۇرغان لەۋلىرىنى ئۇنىڭ جىگدە يېلىمىدە سىلىق قاتۇرۇپ تارالغان چېچىنىڭ ئارىسىغا پاتۇردى . ئۇنىڭغا ئىپارىنىڭ سۈس جىگدە يېلىمى ئارىلاش پۇرىقى ، يەنە كەشمىر ئەتىرىنىڭ پۇرىقى كەلدى ، خېنىم قېقىلىپ ئۆكسۈدى .

— قورقۇۋاتامسىز ؟

... —

— قورقماڭ ، ئۇلار ھېچنېمە قىلىۋېتەلمەيدۇ ، ئەگەر قارا سانغان بولسا جېنىمنى تىكىپ قويىدۇم . ئۆلسەك بىللە ئۆلىمىز ، بىر تىنىقلىق رىزقىمىز بولسا تەڭ بولىدۇ .

خېنىمدىن چىقىۋاتقان كۆيدۈرگۈچ ئىسسىق بەگنىڭ پەي - بېخىشلىرىنى يۇلغۇنىدەك قاتۇرۇۋەتتى ، ھەممە ئەزايى كۆيۈشۈۋاتقاندەك ، ئۆزى بىردە تېرىسىگە سىغمايۋاتقاندەك ، بىردە بەدىنىدىكى ھەممە گۆشلىرى سۆڭەككە ئايلىنىپ كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى . «يا پەرۋەردىگارا ، سەن نېسىپ قىلغان بۇ پەرىزاتنى بىردەممۇ قۇچىقىمدىن چىقارغۇم يوق . بىچارە تۇخۇمدىن چىقىۋاتقان تۇمۇچۇق بالىسىدەك ۋېچىلداپ تولغىنىپ ، بېشىنى ھەر يانغا ئۇرۇپ ھېچ ھالى قالمايۋاتىدۇ ، بولالماي يالۋۇرۇپ ياش تۆكۈپ جېنىغا ئۆلۈم تىلەۋاتىدۇ . ئىچىم ئاغرىپ ، گېلىمغا قىلتىرىق سانجىلىپ قالغاندەك كۆزۈمنى چىڭ يۇمۇپ جىممىدە بولىمەن ، ئۇمۇ جىمىيدۇ . ئەمما ، خۇمارىم بېسىلمىغانىنىڭ

دەستىگە تۇرالماي قالمەن ، قۇچقمدىن چىقارغۇم يوق... مۇشۇنداق قىينىلىپ يۈرۈپ ئۆلۈپ كەتسە قانداق قىلارمەن ، دېگەن خىيال كۆڭلۈمگە كېلىشىگە قورقتىنمدىن ھازىرلا ئۆلۈپ كېتىدىغاندەك گۇلۇم ، گۇلۇم دەپ ۋارقىراپ كېتىمەن ئۇ ئازابتىن تولغىنىپ يۇمۇۋالغان كۆزىنى ئاچقاندا ، قارا ، ئۇزۇن كىرپىكلىرى ئارىسىدىن بېغىررەك ، شەھلا كۆزلىرىنى كۆرۈش بىلەنلا ئىزا تارتقىنىمدىن ئۇنىڭغا ئۆزۈمنى تاشلاپ يىغلاپ كېتىمەن . شۇكۇر ، خۇدايا ، بەرگەن نېسىۋەڭگە مىڭ قەتلە شۇكۇر . »

— بولدى يىغلىماڭ ، خەق بىزنى ساقلاپ قالدى .

بەگ خېنىمنىڭ يۇمشاق بىلەكلىرىنى بوينىدىن ئاستا ئېلىپ ، ئالتۇن بىلەزۈك سالغان ئوڭ بىلىكى بىلەن زۇمرەت قاشتېشى سالغان سول بىلىكىنى نۆۋەت بىلەن سۆيۈپ قويدى ، ئاندىن يەردىكى سۆسەر كەمچەتنى ئېلىپ توپىسى بولمىسمۇ پۈۋلەپ ، تۇمشۇقىغا ئەكېلىپ چوڭقۇر پۇراپ بېشىغا كىيدۈرمەكچى بولۇۋىدى ، خېنىم ئۇنىڭ قولىدىن ئېلىپ ئۆزى كىيدى . ئۇنىڭ مەخمەل پەرىجىسىنىڭ چوڭ كۇمۇش تەڭگە تۇگمىلىرى پۇتۇنلەي ئېچىلىپ ، ھەتتا ئىچىدىكى كەڭ ئەتلەس كۆڭلىكىمۇ تۇرۇلۇپ كارىنىيغا كېلىپ قالغانىدى . خېنىم بەگدىن يىراقلىشىشى بىلەن تامدىكى چوڭ تاشئەينەكتىن ئۇنىڭ تولغان كۆكسى بىلەن ئاق سۈزۈك بەدىنىدىكى ئورنىدىن سەل پەسلەپ كەتكەن قىزىل تاۋار تامبىلىنىڭ بەللىكىلىرى كۆرۈنۈپ قالدى . خېنىم مەرۋايىت ئاسقان ئۇزۇن ، ئاق بوينىغىچە قىزىرىپ ، ھازىرلا ئېقىپ چۈشۈپ كېتىدىغاندەك تۇرغان كىچىك ، قىزىل لېۋىنى چىشلەپ يەرگە قارىۋېلىپ كۆڭلەك پەرچىلىرىنى تۇزىدى ، چۈۋۈلغان چېچىغا بېپىشىپ قالغان چوڭ ئالتۇن زىرىسىنى تۇزەشتۇردى . بەگمۇ خېنىمنىڭ يېنىدا تۇرۇپ تاشئەينەككە قاراپ ئۆزىنى ئوڭشۇالدى .

— گۇلۇم ، كەلگەندىن تارتىپ كۆزىڭىزدىن ياش قۇرۇمايدۇ ، بۇ يەر دىلىڭىزغا سىغمىدىمۇ ؟

— سىز بىلەن نەدە بولسام بولىۋېرىدۇ .

بەگىنىڭ يوغان ، قېلىن لەۋلىرى تىترىدى ، كۆزلىرى ئېچىشقاندەك بولدى ، يۈرىكى ئىچىگە سىغمايۋاتاتتى .

— ئەمىسە ، قورقۇۋاتامسىز ؟

— بەك قورقۇپ كېتىۋاتىمەن ، بۇرنۇمغا قان پۇراپلا تۇرىدۇ ، سىز يېنىمدا بولسىڭىزلا يۈرىكىم جايىغا چۈشىدۇ .

— مەن يېنىڭىزدا بار چاغدا نېمە يېسىڭىز يەڭ ، ھەرنېمە يېسەك تەڭ يەيلى . مەن بولمىغاندا ئالدىڭىزغا نېمە ئەكېلىشىمىسۇن ۋە ياكى نېمىگە كۆڭلىڭىز تارتسۇن يېمەڭ ، ئىچمەڭ ، چىرايلىق گەپلەر بىلەن زورلاپ تۇرۇۋالسىمۇ يېگۈچى بولماڭ ، ئىچكۈچى بولماڭ . تەرەتكە تالاغا چىقماڭ ، تەڭنىگە تەرەت قىلىڭ ، دېدەكلەر تۆكۈۋەتسۇن…

— ۋاي ئىسىت ، بۇنداق جان قىينىپ قاچانغىچە ياشارمىز . مېنى دەپ سىزمۇ ساق بېشىڭىزنى ئاغرىتىۋالدىڭىز ، — خېنىم يەنە يىغلىۋەتتى . بەگ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ :

— ئۇنداق دېمەڭ ، دەسلەپ مۇشۇنداق قۇتۇرىشىدۇ ، خۇدا بۇيرۇسا ئاستا ـ ئاستا كۆنۈپ قېلىشىدۇ ، كۆنمىسە بېشىمىزنى ئېلىپ چىقىپ كەتسەكلا كۆڭلى تىنىشار ، ئاللا ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە ئىنساپ بېرەر . بولمىسا ، جاھاننىڭ ئېتىكى كەڭرى ، يۇرت يالغۇز مەن بىنا قىلغان ئەيسانىڭ ئاۋۇتى ئەمەس ، — دېدى .

— ۋاي خۇدايىم ، نېمە كۆرگۈلۈك بۇ ، قىلىچ ، چوماق ئېلىۋاپسىز . مەن راست قورقۇۋاتىمەن ، پېشايۋان ، ھويلا گۆردەك قاراڭغۇ تۇرسا .

— سىز ئۆزىڭىزگە ئوخشىمىغىلى تاس قېلىۋاتىسىز ، دولانلىق خوتۇنلار ئەرلىرىدىن جىگەرلىك كېلىدۇ . مەن يېنىڭىزدا تۇرسام مۇشۇنداق قورقامسىز ؟ ھەي ، ھەي ، قايسىڭ بار ، پېشايۋانغا چىراغ يېقىڭلار .

— لەببەي بېگىم .

ئاق لېچەكلىك دۈمچەك بىر موماي ھەربىر تۇۋرۇكتىكى چىراغپايلارغا چىراغ ياقتى . ھويلا ئىچى غۇۋا يورۇدى . باغدىن ئادەملەرنىڭ ۋاراڭ - چۇرۇڭلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

— مەن راست ئۆزۈمگە ئوخشىماي قېلىۋاتىمەن ، مەشەگە كەلگەندىن تارتىپ مۇشۇنداق بولۇپ قالدىم . ئويلاپ باقسام ، سىزدىن ئايرىلىپ قالىمەنمىكىن دەپ قورقىدىكەنمەن ، سىز كېتىپ جاھاندا مەن بىتەلەي سېسىپ قالارمەنمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن ، — خېنىم يەنە ئېسەدەپ يىغلىدى .

— ئېرىڭىزگە ئەمدى چىدىماي قېلىۋاتامسىزيا ؟ — ئەيسا بەگنىڭ كۆزلىرىدىن سوغۇق سېرىق ئۇچقۇن چاچرىدى ، — يادىڭىزدىن چىقىرالمايۋاتامسىز ! ؟

خېنىم بەگكە شەھلا كۆزلىرىنى چوڭ ئاچقان ھالدا بىردەم قېتىپ سىنچىلاپ قارىدى . مەڭزىلىرىگە قىزىللىق تېپىپ تۇمشۇقى يېقىملىق پارقىرىدى ، كۆزى بىلەن لېۋىگە تەبەسسۇم ياماشتى .

— مەن ئېرىمنى ، ئىككى ياشلىق ئوغلۇمنى تاشلاپ ئۆزۈمنى سىزگە تاپشۇردۇم ، مانا ئالىقىنىڭىزدا تۇرۇپتىمەن . ئۇلارنى ئېسىمدىن چىقىرالمايمەن ، ئىچىم ئاغرىيدۇ . ئېرىممۇ نۇرغۇن ئەرلەرنى يەڭگەن پالۋان ئىدى . ئەمما ، ئۇ مېنى يېڭەلمىگەن ، مېنى سىز يېڭىۋالدىڭىز ، شۇنچىلىك ئېگىلدۈرۈۋەتتىڭىزكى ، ھەتتا بالامدىنمۇ كەچتۈردىڭىز ، سىزدىكى بۇ كۈچكە تەڭ كەلگۈدەك كۈچ يوقتەك كۆرۈنىدۇ . بىر ئىشارەت بىلەن ئىلىندۈرۈۋېلىپ قۇچىقىڭىزغا بىر ئېلىۋالغان بىلەن تەڭ ئەقلى - ھوشۇمنى بۇلاپ كەتتىڭىز . ئېرىم ياش ، قاۋۇل ، چىرايلىقتى ، سىز ئۇنىڭدىن چوڭ كۆرۈنىسىز ھەم قارا ، چوقۇر ، سەت ئادەمكەنسىز . خۇدايا توۋا دەيمەن ، ئېرىمدىن بىر بالىغا ئانا بولغۇچە ئەردىن بۇنداق ئىسسىقچىلىق كېلىدىغانلىقىنى ئويلاپ باقمىغانىدىم ، بۇلارنى خىيال قىلساملا جاھاندا بار - يوقۇمنى بىلمەي قالىمەن ، — گۈلھېپىزىخان شۇنداق دەپلا لېۋىنى چىشلەپ يەرگە قارىۋالدى . ئەيسا بەگ مەغرۇر

كۆلۈمسىرەپ ساقلىنى ئالىقانداپ قويدى ، قادىلىپ تۇرغان خەتەرمۇ ئۆزلىرىدىن يىراقلىشىدىغاندەك ، ھەتتا ئۆتۈپ كېتىدىغاندەك تۇيغۇغا كېلىپ قالدى .

*　　*　　*

باغ ئىچىنىڭ تۆت يېرىگە گۈلخان يېقىلىپ ، گۈلخان كىگىز ئورنى يەردە ئاسمان - پەلەك بولۇپ كۆيۈپ ، سورۇن دائىرىسىنى تولۇق يورۇتۇۋەتكەنىدى . يىگىرمىدەك يەرگە ئېسىلغان يوغان داشلاردا قوينىڭ ئۆچى① قاينىۋاتاتتى . بەزىلىرىدىكى پىشىپ بولغان ئۆچلار سۇزۇۋېلىنىپ ، شورپىغا قۇشقاچ تىلى قىلىپ كېسىلگەن چۆپىلەر سېلىنغانىدى . يۇرتتىكى قېرى - ياش ، ئەر - ئايال ھەممىسى كېلىشكەنىدى . تەكلىمات كىگىز ، قوي يۇڭىدا ئىشلەنگەن بەقەسەم يوللۇق پالاسلار ئاي شەكلىدە سېلىنغان بولۇپ ، ئەرلەر غاز قانىتىدەك ئىككى تەرىپىدە ، ئاياللار ئوتتۇرىدا قاتارلىشىپ ئولتۇرۇشقانىدى . سورۇننىڭ ئارقا تەرىپىدە ئورۇن تەگمىگەن ئادەملەر قارا شامدەك ئۆرە تۇرۇشقان ، ياش بالىلار قېرى ئۆرۈك ، ئاموت ، ئوجمە دەرەخلىرىگە قاغىدەك قونۇۋالغانىدى . ئاياللار سورۇنىنىڭ ئوتتۇرىدا — تۆت قات سېلىنغان يېشىل تاۋار كۆرپە ئۈستىدە كۈپتەك سەمرىگەن ، دوقماق پېشانىسى پارقىراپ ، يۇزلىرىدىن ماي ئارىلاش تەر تېمىپ تۇرغان ھاۋا خېنىم ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ ئىككى يېنىدا باشقا يۇرتتىكىلەرنىڭ خوتۇنلىرى ئايرۇيمغا قاراپ ئولتۇرۇشقان بولۇپ ، ئۇلار ئۆز ئادەتلىرى بويىچە ھاۋا خېنىمغا ئوبدان كۆرۈنۈشكە تىرىشماقتا ئىدى . ھاۋا خېنىمنىڭ ئۇلارغا قارىغۇدەك ھەپسىلىسى ، ئۇلارنىڭ كۈچۈكلىنىپ قاراشلىرىنى كۆرەرگە كۆزى يوق ئىدى . ئۇ بويىندا شاپتۇل قېقىپ ، بادام قاپاقلىرىنى سۇزگەن ھالدا قارا كۆزلىرىدىن ئوت

① ئۆچ — داش قازاندا پۈتۈن پىشۇرۇلىدىغان قوي گۆشى .

چاچرىتىپ ، باغقا چىقىدىغان ئىشىكنى قالغانىدى ، يېنىدىكى خوتۇنلارنىڭ ئۆزىگە كۆچۈكلىنىپ ئولتۇرۇشلىرىدىن تېرىكسىپ ئىچىدە تىللايتتى . ئۇلار ئاغزىدا ھى ـ ھىلىغان بىلەن ئىچىدە تازا كۈلىدۇ ، تاماشا كۆرىدۇ ، ھەممىسى كۆرەلمەيدۇ . ئۇنىڭ نوچىلىق بىلەن ئولتۇرغانىدەك قىلسىمۇ چوغدا ئولتۇرغانىدەك تولغىنىپ كېتىۋاتقانلىقىنى سەزگىرىپ[1] ئولتۇرۇشىدۇ ، ھوي ئىچىدە توڭگۇز قاتارايدىغانلار...

— كەلدى ...

— كەلدى ...

بۇلۇڭ ـ بۇلۇڭدىن چىققان ئاۋاز بىلەن تەڭ ئون مىڭدىن ئارتۇق ئادەمنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلىرى بىردىنلا ئۆچتى ، ئون مىڭ جۈپ كۆز بىراقلا باغقا كىرىدىغان ئەگىن ئىشىككە تىكىلدى . بەگنىڭ ئالدىدا نازۇك بەدەن خوتۇنى ، ئۇنىڭ يان كەينىدىرەك بەگ كىرىپ كەلدى . بەگنىڭ ئۇزۇن ، چوقۇر باسقان ئىلمەك بۇرنىنىڭ تۆشۈكى كېڭەيىپ ، قوڭۇر ساقاللىرى كىرپە تىكىنىدەك دىردىيىپ كەتكەنىدى . قارچىغىنىڭكىدەك كۆزلىرى سۇرلۇك ، تارتىشىپ كەتكەن يۈزلىرى موم سۇرتۇۋالغانىدەك سوغ ئىدى . يىگىرمە مىڭ كۆزمۇ ئۇنىڭدىن قېلىشمىغۇدەك ياتلارچە تىكىلىپ تۇراتتى . يائاللا ، بۇنى نەدىمۇ مەشرەپ سورۇنى دېگىلى بولسۇن ، تاكاس جاڭگىلىدا ياۋا ئادەم بىلەن ئۇچراشقاندىكىدەك تۇرمامدۇ ؟ بەگنىڭ بەدىنىگە تىترەك ئولىشىپ ، تىترەك ئىچىگە ئۆتۈپ كەتتى . ئۇ بۇنى گۇلھەپىزەم بىلىپ قالغانىدەك يۈرىكى جۇغۇلداپ ، كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ئايالىغا قارىدى . گۇلھەپىزەمنىڭ شەھلا كۆزلىرى چوڭ ئېچىلغان ، كۆزى ئەتراپىدىكى ئىنچىكە قورۇقلار يوقالغان ، تۇمشۇقى خەسىدەك ئاقارغان ، قىزىللىق بىراقلا مەڭزىگە تەپكەن ، يېپەكتەك يۇمشاق چېكە چاچلىرى ئارىسىدا نەملىك پەيدا بولغانىدى . ئۇنىڭ يۈرىكى ئېچىشىپ كەتتى . ھېلىقى چاغدا ئۇنى

---

① سەزگىرىپ — سېزىش .

ئاتنىڭ ئالدىغا ئېلىپ تۇرۇشىغا ، ئۆيدىن ئوغلىنىڭ قىرقىراپ يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىش بىلەن گۈلھېپىزەم خۇددى ھازىرقىدەك بولۇپ كەتكەندى... گۈلھېپىزەمنىڭ قوللىرى ئۆزىنىڭ جەينىكىگە تەگكەندەك بولدى ، شۇنىڭدىلا ئۇ گۈلھېپىزەمنىڭ تاياق يېگەن قوزىدەك تىترەپ كېتىۋاتقىنىنى بىلدى . ئۇ چاندۇرماي جەينىكىنى گۈلھېپىزەمنىڭ بىقىنىغا تەگكۈزۈپ قويدى ، تەگكۈزۈۋاتقاندا كۆزى چوڭ خوتۇنى ھاۋا خېنىمنىڭ كۆزلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى . ھاۋا خېنىمنىڭ يوغان ، قارا داغ باسقان يۈزلىرى تۆمۈردەك كۆكىرىپ ، ئۇنىڭغا يەۋېتىدىغاندەك گۆلىيىپ قويدى . سۇرلۇك ، ساناقسىز كۆزلەر ياۋا ئادەمنىڭ كۆزىدەك يېنىپ ، بىر بەگكە ، بىر چوڭ خوتۇنغا ، ئاندىن چوڭ خوتۇننىڭ يېنىدا ئەلھۆكمىللا دېگەندەك مۇڭلۇق ئولتۇرغان ئىككى كىچىك خوتۇنغا نۆۋەت بىلەن قارايتتى . بەگ كىچىك خوتۇنلىرىغا ئىچىدە كىچىككىنە ئىچ ئاغرىتىشتەك بىرنەرسىنى ھېس قىلغاندەك بولدى : ئۇ چوڭ خوتۇنىغا قارىغىنا كۆزلىرىدىن سىرىق ئۇچقۇن چاچرىتىپ قارىۋىدى ، چوڭ خوتۇننىڭ كۆزىدىن چاچرىغان ئۇچقۇن تەسلىم بولغاندەك ، ئەمما يەنىلا تەن بەرمىگەندەك سەل پەسەيدى . بەگ تېنىنى قورۇپ كېلىۋاتقان قاتتىق بىر پەي قويۇۋەتكەندەك بولۇپ چوڭقۇر بىر تىندى . ئۇ ئاۋازىنى سۇرلۇك چىقىرىشقا تىرىشىپ ، بىر كالتە يۆتەل قىلىۋەتكەندىن كېيىن :

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم يۇرت - جامائەت ، — دېدى . ئۇ ئاۋازىنىڭ شۇنچە توك ، قوپال ، سۇرلۇك ، ئۆزى ئېيىقنىڭ مەيدىسىگە نەيزە ئۇرغان چاغدىكىدەك كۈچلۈك چىققانلىقىدىن رازى بولدى . گۈلھېپىزەمنىڭمۇ ئىككى قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ئۆزى بىلەن تەڭ جامائەتكە ئېگىلىپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ ئېگىلىشلىرىدىنمۇ بىر شېرىن سېزىم ھېس قىلىپ رازى بولۇپ كەتتى . ئۇ ئىككى قولىنى كۆكسىگە قويماي پەقەت ئوڭ قولىنلا كۆكسىگە قويغاندى . ئۇنىڭ قۇلىقى ، ھەربىر تال مويى ھەر تەرەپتىن ئۇچۇپ كېلىدىغان يا ئوقى ، نەيزە ، خەنجەر ، چوماق ۋە

ياكى قولدىن ھېزى بولۇپ ، سول قولىدا چوماقنىڭ سېپىنى چىڭ سىقىمدىۋالغان ئالىقانلىرى تەردىن مىچىلداپ كەتكەنىدى .

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام بېگىم... خېنىم ، ئالتۇن بويلار ئامان بولغاي .

بەگنىڭ قۇلىقىغا بۇ ئاۋازلار شۇنچە تەنىلىك ، زەھەردەك ئاڭلاندى . ئۇنىڭ قارچىغا كۆزلىرى تۆردە ئولتۇرغان قارىي ، ئاخۇنۇم ، داموللاملاردىنمۇ ھېيىقماي ، ھەممىدىن ئايرىلىپ مىت قىلماي ئولتۇرغان چوڭ خوتۇنىغا قادالدى . شۇنداق غەزەپكە كەلدىكى ، يۈگۈرۈپ بېرىپ ئۇنى بوغۇپ ، تۇلۇمنى چۆرۈگەندەك گۈلخانغا چۆرۈۋەتكۈسى كېلىپ كەتتى . بەگنىڭ دەھشەتلىك كۆزىدىن زەھەردەك چىدىغۇسىز بىر ئوق كېلىپ ھاۋا خېنىمنىڭ ھەممە يېرىنى — قاتقان چىرايىنى ، تارتىشقان پەيلىرىنى بوشىتىپ تۈگەشتۈرۈۋەتتى . بۇ قاراشلاردىن ھەرقانداق بالا ـ قازا كەلمەيدۇ دېگىلى بولمايتتى . ئۇ يۇرتتا مانا شۇنداق قاراش بىلەن نېمىلەرنى كۈكۈم قىلىپ ، نېمىلەرنى ، كىملەرنى كۈل قىلمىغان ! ئۇنىڭ رەھىمسىزلىكى تۇتقاندا يۈرىكى غالجىرلاشقان قاۋان توغۇرىدەك قېتىپ كېتىدۇ . يۇمشىغاندا ھەممىگە تەڭ يۇمشاق بولۇپ ، سېخىي ، مەردلىشىپ كېتىدۇ ، باشقا يۇرت ئەھلىمۇ ئۇنىڭدىن خاپا بولاي دەپ خاپا بولالمايدۇ . ئۇنىڭ غالجىرلىقى تۇتقاندا ھەممىسى تىترىشىپ ، ئۇنىڭ قىرغىنچىلىقلىرىغا باش ئېگىپ تۇرۇشىدۇ . مېھرىبانلىقى تۇتقاندا خۇشلۇقتىن بۆكىنى ئاسمانغا ئېتىشىدۇ . ئۇ ئوغرىغا ، زىناخورغا ، ھاشاردىن قاچقانغا ، نامەرد زەمبىلكەشلەرگە رەھىم قىلماي ، يا پۇتىنىڭ بارماقلىرىنى گاچىلدىتىپ چانايدۇ ، يا قولىنىڭ باش بارمىقىدىن قىل ئارغامچىدا ئۈجمىگە ئېسىپ ، قىرلىق قامچا بىلەن بىر تەرلىگۈچە ئۇرۇپ بەدەنلىرىنى پاق ئېتىلدۇرۇۋېتىدۇ . توۋا قىلدۇرۇپ ، دەردى چىققاندىن كېيىن ئۆيىگە كەتكۈزۈۋېتىپ ، تېرىگە كىرسۇن دەپ قوي ، ئوغلاق ، قىممەت دورا ، ئۇن ، گۈرۈچ ، پۇل ، كەچۈرۈم قىلغان قەرز

ھۆججىتى ، تېۋىپلارنى كەينى - كەينىدىن ئەۋەتىدۇ ، ھالىنى سوراپ تۇرىدۇ . ئۇ كىشى ساقايغاندىن كېيىن ئۆيىگە چاقىرىپ داستىخان ئۈستىدە ئۇنىڭ بىلەن ئۇزاق ھال - مۇڭ بولىدۇ ، نەسىھەت قىلىدۇ ، تىرىكچىلىكىنىڭ يولىنى كۆرسىتىدۇ ، ئۇنىڭ روناق تېپىۋېلىشى ئۈچۈن دەسمايە بېرىدۇ . خەق بۇنىڭدىن پەخىرلىنىدۇ ، «بېگىمىز ئادالەت ھامىيسى ، قەھرىمۇ بار ، زەھىرىمۇ بار» دېيىشىدۇ .

بەگ يۇرت كاتتىلىرىنىڭ ئالدىغا بېرىپ قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى . ھەممىسىنىڭ كۆرۈشۈش ، ئامانلىق سوراشلىرىدا تەنە ، تەھدىت ئارىلاشقان ھەزەر ئەيلەشلەر مانا مەن دەپ چېنىپ تۇراتتى .

بەگنىڭ ئىچىدە ئۇلارنى زادىلىق قىلىپ كۈلگۈسى كەلدى . گۈلھېپىزەم خورازغا ئەگەشكەن مېكىيانەك ئۇنىڭغا ياندىشىپ ، ھەربىر يۇرت كاتتىسىغا ئېگىلىپ سالام بېرىپ ئامانلىق تىلەپ ماڭدى . يۇرت كاتتىلىرى كۆرۈشۈۋېتىپ بۇ خوتۇننىڭ شەرم - ھايالىق بولماي ، ئېرىنىڭ بىقىنىدىن چىقماي ، ئۆزلىرى بىلەن سالاملاشقىنىنى ئىچىگە پاتۇرالمىغان ، كۆزىگە سىغدۇرالمىغان تەرزدە قاراشتى ، بىر - بىرىگە توۋا مەنىسىدە ئىشارەتلەر قىلىشتى . بەگ بۇنى ئالدىن بىلىپ ماڭدى . ئۇ ئۆزىگە تەييارلانغان ئەڭ كاتتا ئەرلەر سورۇنىنىڭ ئۈدۈلىغا كېلىپ تۇرۇپ قالدى . گۈلنى يېنىمدا ئولتۇرغۇزسام ھەللىدە[1] ئىش بولاتتى ، ئەر خەقنىڭ ئوتتۇرىسىدا كۆلىنىڭ كىندىكىدەك ئولتۇرارمۇ ؟ خوتۇنلار ئارىسىدىكى ئورنىغا ئولتۇرغۇزسام بىر بوغۇپلا... بەگ شۇنى ئەسكە ئېلىشى بىلەنلا ، خۇددى ئۇنى ھازىرلا ئۆلتۈرۈپ قويىدىغاندەك تېنى جۇغلىنىپ بولۇپ كەتتى . ئېچىرقىغان ساناقسىز بۆرىلەر ئارىسىدا تىغسىز قالغاندەك سوغۇق تەر بۇژۇردە ئۆرلەپ چىقتى . سوغۇق تەر چىقسىلا ئۇنىڭ جېنى چىقىپ كەتكەندەك بولاتتى . تېنىنى سوغۇق تەر باسمىغىنى

---

① ھەللىدە — جايىدا ، ئوبدان .

ئوبدان ، سوغۇق تەر باستى ، ئۇنىڭ ھەرقانداق ئىشتا توشقىنى تەتۇر قاچاتتى[1] . بەدەننىڭ سۇدەك ، سىمابتەك ئېرىشى ، ئەر كىشىنىڭ كارغا كەلمەس ، ئەڭ بىچارە ۋاقتى . قاۋانغا مىنىۋېلىپ ئۇنىڭ كۆزىگە قولىنى تىقىپ ، كومىشىرغا مۇشتلاپ ئۆلتۈرگەن ئەيسا بەگ مانا مۇنداق چاغدا بىر قوتۇر ئىتقا كۈچى يەتمەس ھالغا چۈشۈپ قالاتتى . خۇدايا ، ياپىرىم ھەزرىتى ئەلى شاھمەردان ، ئۆزۈڭ مەدەت قىلغايسەن ، پاختىنىڭ ئارىسىدا چوغنى ساقلىغان ئىگەم ئۆزۈڭ ساقلىغايسەن ، ئەگەر ئۇ ئاشۇ چىشى بۆرىلەر ئارىسىدا ئولتۇرسا ، ئۇلار ئۇنىڭغا قانداق زەخمەتلەرنى يەتكۈزەر...

ئۇ ئاياللار سورۇنىغا — چوڭ خوتۇننىڭ ئالدىغا باردى . ھاۋا خېنىم يۇمشاپ كەتكەن تەنلىرىنى ئوڭشاپ لىغىرلاپ ئورنىدىن تۇردى . ھەممە ئايال جامائەت دۇرۇلدەپ ئورنىدىن تۇرۇپ قول باغلاپ تەزىمدە تۇردى . بەگنىڭ گۈرسۇلدەپ باسقان ھەربىر قەدىمى ھاۋا خېنىمنىڭ يۈرىكىگە تېگىپ ، يۈزىگە دەسسەپ كېلىۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ ، ھودۇقىنىدىن يەرگە قارىۋالدى . بەگ ھېچقانداق ئايالىنىڭ تىنچلىق ، ئامانلىق سورىشىغا جاۋاب ، سالام سۆزى قىلمىدى . ھەممەيلەن باشلىرىنى كۆكسىگە ئېگىپ تۇراتتى . بەگ ئاياللارغا ئىتتىك ھەم سۇرلۇك نەزەردە قاراپ قويدى . بەلكىم ئۇلار ئۇنىڭ پۇتلىرىنى كۆرۈۋاتقاندۇ ، ئۆتۈكىنىڭ قونجىدىن چىقىپ تۇرغان خەنجەر دەستىسىگە يۈرىكى جىغىلدىغان ھالدا قاراشقاندۇ . ھاۋا خېنىم پۇشايمان قىلغاندەك بېشىنى ئاستا كۆتۈردى . بەگنىڭ تەلەتىگە بىر قاراش بىلەن دەررۇ بېشىنى تېخىمۇ تۆۋەن سالدى . «دېمەك ، تولۇق تەسلىم بولدۇڭ ، بولمىسا ، بوينۇڭنىڭ سۆڭىكىنى يۇلۇۋېلىپ كۆزۈڭگە تىقىۋېتەتتىم . » بەگ گۈلھېپىزەمگە قارىدى . ئۇنىڭ كۆزلىرى نەلەرگىدۇر تىكىلگەن ، يۈزلىرى چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمۈپ كەتكەنىدى . «بىچارە تۇمۇچۇقۇم ، ئەلۋەتتە قورقىسەن - دە ، مەن قورقۇۋاتقان يەردە سەن قورقمامسەن ،

---

① توشقىنى تەتۇر قېچىش — ئىش تەتۇرىگە ئايلىنىش .

يۇرىكىڭ مۇنداق مۇجۇلمىغان بولغىيدى ، چىدا ، ھەممىسى ئۆتۈپ كېتىدۇ . »

— بېگىم ... مەندىن ناپىسەنتلىك ئۆتتىمۇ ؟

ھاۋا خېنىم بېشىنى كۆتۈرمەستىن تىترىگەندەك پەس ئاۋازدا سۆزلىدى .

...—

بەگ ئۇنىڭغا ئۇنچىقماي سۇرلۇك تىكىلىپ تۇرۇۋەردى ، خېنىمنىڭ پۈتىنىڭ ئۇچىغىچە سىنچىلاپ قارىدى . ھاۋا خېنىمغا تىترەك ئولاشتى .

— بېشىڭنى كۆتۈر ...— ئاۋاز پەس ، ئەمما زەھەردەك ئاچچىق ئىدى . ھاۋا خېنىم ئۆزىنى يوقاتتى . ئۇنىڭ يۈزلىرىدىن چىپىلداپ تەر قۇيۇلۇپ كەتتى . «ھىم ، سەنمۇ قورقۇشنىڭ تەمىنى بۇنىڭ بىلەن تەڭ تارت . » ھاۋا خېنىم كۆزىنى ھەر تەرەپكە ئەپقاچتى .

— گۇناھىمدىن ئۆتىسىلە بېگىم ، ئوتتۇز يىللىق تۇزنىڭ ھەققى - ھۆرمىتى ئۈچۈن...

ئۇنىڭ ئاۋازى يىغلامسىرىغاندەك چىقتى . بېگىمنىڭ كۆتكىنىمۇ شۇ ئىدى .

— خېنىم ساڭا ئامانەت...

— خوش .

بەگ سۇرلۇك مېڭىپ كەتتى . گۈلھېپىزەم ھاۋا خېنىمنىڭ يېنىدىلا ئولتۇردى . ھاۋا خېنىمدەك تاغدەك يۆلەك ئۆرۈلۈپ تۈگىشىپ كەتكەچكە ، باشقا خوتۇنلارمۇ تەڭلا تۈگىشىپ كەتتى . ھاۋا خېنىم گۈلھېپىزەمگە كۈلۈپ قاراشقا قانچە تىرىشسىمۇ ئاغزى كۈلۈپ ، كۆزى كۈلەلمەي قالدى ، ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ياش لىغىرلاپ تۇرۇۋالدى . گۈلھېپىزەم يىراقتا پەلەككە تىل سوزۇپ كۆيۈۋاتقان گۈلخانغا ، گۈلخان يورۇقىدا يېنىۋاتقان يات كۆزلەرگە ، قىزىرىپ كەتكەن يۈزلەرگە قاراپ ئولتۇردى . ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى دەھشەتلىك جۇدۇن - چاپقۇن ، ئۆيدىن مۇشۇ يەرگە كەلگۈچە بولغان ئازابلىقتا خېلىلا بېسىلىپ قالغاندەك بولدى .

www.uyghurkitap.com

بەگنىڭ ئەتراپىدا ئولتۇرغانلار ئۇنى - بۇنى دېيىشمەكتە ئىدى . ئەمما ، ئۇنىڭ كۆزى ، پۈتۈن ئەس - يادى گۈلھېيزەدە ئىدى . قاياقتىن كىم سەكرەپ چىقار ، قاياقتىن خەنجەر ئۇچۇپ كېلەر قاراڭغۇلۇقتا ئۇ ئىزىدىن سەكرەپ چىقىپ ئولگۈرەلەرمۇ ؟ ئۇ ئارىلىقنى مۆلچەر قىلىپ باقتى . نېمە ئۈچۈندۇر خەنجەر ئۇچۇپ چىقسا سەكرەپ قويۇپ تۈتۈۋالىدىغاندەك ، گۈلھېيزەمنىڭ يېنىغا بېرىشىغىلا خەنجەر ئۆتۈپ كېتىدىغاندەك تۇيۇلدى . ئۇچۇپ كەلگەن نەرسە ھاۋا خېنىمغا تەگسە... ئۇنىڭ كۆزى ھاۋا خېنىمغا چۈشۈپ قالدى ۋە يۈرىكىدە بىر ئىچ ئاغرىقى سەزدى . ئۇمۇ ئۆز ۋاقتىدا شۇنداق ئوماق تۇمۇچۇق ئىدى ، ئۇنىڭ قۇچىقىدا ئون بىر يېشىدا تېپىرلىغان . مانا ھازىر ئوتتۇز يىل قولىنى كۆسەي ، چېچىنى سۈپۈرگە قىلىپ ئۆتتى . بىراق ، كۈنداشلىقى ، ياق ئىچى يامان... نېمە دېگەن بىلەن ئۇنىڭمۇ ئۆز يولى بىلەن ئوتى بار ، خەنجەر ئۇنىڭغا تەگسىمۇ بولمىغۇدەك ، بۇ ئۆيدە ئۇ بولمىسا ئۆينىڭ غول تۈۋرۈكىدىن بىرى سۇنغان بولىدۇ . بۇ ئۆيدە ئۇنىڭمۇ ئەجرى ئاز ئەمەس ، ئېغىر بولمىسىمۇ بىر ۋەيرانچىلىق بولماي قالمايدۇ . بەگنىڭ كاللىسىدا ئۇنىڭ ئاشۇ تۇمۇچۇق دەۋرى ناھايىتىمۇ غۇۋا ئەكس ئەتتى ، بۇ خوتۇن بۇرۇنمۇ مۇشۇ پېتىدەكلا تۇيۇلدى . ئۇ باشقا كىچىك خوتۇنلىرىغا... ياق ، ياق ، مېنىڭ ئىلكىمگە ئۆتكەن ھېچكىم ، ھېچنېمە زەخمەت يېمىسۇن ، ئۇلارمۇ يات ئەمەس...

ئەيسا ئاۋۇتتى ئادەملىرىنىڭ تەكتى ئەسكى ئەمەس ، كىم ئەسكى ئەمىسە ؟ ئۆزىمۇ... ئەمدى ئادەملەر ئۇنىڭ كۆزىگە خېلى مۇلايىم قويدەك مېھرى ئىسسىق كۆرۈندى . بايىقى توڭگۇز چىراي ، بۆرە خىرىس ئادەملەر مۇشۇما ، ماڭا شۇنداق كۆرۈنگەن ئوخشايدۇ .

— داد ئۇلۇغ بېگىم .

— نېمە گەپ ؟ — بەگ ئالدىغا لوككىدا چىقىپ ئېگىلىپ تۇرۇپ گەپ قىلغان قاۋۇل ئادەمگە چۆچۈپ قارىدى ، ئۇ بېشىنى پەس تۇتقاچقا چىرايىنى ئېنىق كۆرەلمىدى . ئۇنىڭ ئوڭ قولى كۆكسىدە ، سول قولى قۇرۇق ، ھېچنېمە يوق . ئۇنىڭ قولى

قويندىن... ياق ، ياق ، بەك گۇمانخور بولۇپ كېتىپتىمەن . خۇدا ئىمانىمنى پاك قىلغايسەن ، ئۇ قەستلىسە مېنى ئەمەس ، گۇلۇمنى...

— ئىجازەت بەرسىلە ، مەشرەپ باشلاشتىن بۇرۇن يېڭى خېنىم بىلەن تونىشىۋالاي...

— كىم دېدى ؟

— بۇ يۇرت كاتتىلىرى كېڭىشىپ...

— گېپىمتى ئاڭلا ، كالۋا... خۇدا دىلىمغا ئاقلىق بەردىكى ، قارا داغ يوق ، كىم دېگەن بولسا مۇشۇ گېپى ئۈچۈن بويىنى سۇغا سېلىپ ئىككى رەكەت نامازغا ئوقۇسۇن .

بەگە تاتىرىپ ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ بوغۇلۇپ سۆزلىدى . ئۇ يۇرتىدىن ئازار يېدى ، خاپا بولدى . مەن تونىمىسىز خوتۇننى ئاۋانقا قەدەم باستۇردۇما ، خەقنىڭ نەزىرىدە پاسىق ، ئىمانسىز ھارام بولدۇما . ئۇ ھەممىگە تىكىلىپ قارىدى ، مۆتىۋەرلەرگە چەكچىيىپ قارىدى . يوغان سەللە ئورىغان باشلار تۆۋەنلەپ كەتتى . ئۇ ئورنىدىن دەس تۇردى ، ئېڭەكلىرى تىترەپ كەتتى .

— ھەي ئاۋاتلىقلار ، جامائەت... مەن كىم ؟

— ئەيسا بەگ ... — ناھايىتى ئاز ئادەم بوشلا جاۋاب قايتۇردى .

— مەن كىم ؟ — ئۇ بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىرىدى .

— ئەيسا بەگ ! ... — ئۇلار بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراشتى ، — ئەيسا بەگ ! ...

— مەن سىلەرنىڭ نېمەڭلار ؟

— يۇرت ئاتىمىز !... بېگىمىز ! ...

— بۇ يۇرتنى كىم بىنا قىلغان ؟

— سىز بىنا قىلغان ! ...

ھەممە ۋارقىراپ جاۋاب بەردى ، ئوغلاق تارتىشتىكى ۋارقىراشمۇ بۇنداق ھەيۋەتلىك بولمايتتى .

— بۇ تۇپراق ھالالمۇ ، ھارامۇ ؟

— هالال ، سىز بىز ئۇچۇن قان تۆككەن ، ئەجىر قىلغان...
— بۇ تۇپراق كىمنىڭ ؟
— سىزنىڭ ، كېيىن بىزنىڭ ...
— مەن هالال تۇپرىقىمغا هارام ئاياغ باسمەنمۇ ؟ مەن مۇسۇلمان ، ئۆز تۇپرىقىم ئەمەس ، ئاللا ياراتقان هەرقانداق تۇپراققا پاسىق ، هارام ئاياغ باسمىكەنمەن ، يەر چىرقىرايدۇ ، يەر ئاللاغا ناله ـ پەريات قىلىدۇ . شۇنداق تۇرۇقلۇق ئۆز تۇپرىقىمغا هارام ئاياغ باسالايمەنما ؟ مەن هارام ئاياغ باسمىكەنمەن ، هەممە نېمەم ۋەيران بولىدۇ ، يۇرتتىن بەرىكەت قاچىدۇ ، شۇملۇق ياغىدۇ . مەن ئەيسا بەگ ئەقلىمگە كەلگەندىن بېرى ناپاك هالدا بوسۇغىدىن ئاتلىمىدىم ، يېرىم بۇلغانمىسۇن ، يۇرتتىن بەرىكەت كەتمىسۇن دېدىم . مەن ئىمانىم بىلەن گەپ قىلىۋاتىمەن ، مەن پەقەت باشقا يۇرتتىن ئۆيلەنىدىم . ئۇمۇ بىر دولانلىق ، دولانلىق بولمىسمۇ بىر مۇسۇلمان . مەن يۇرت ئاتىسى ، باشقا يۇرتتىن بىر خوتۇن ئالغانغا مېنى ناپاك ، هارام دەمسىلەر ؟ مېنى هاقارەتلەمسىلەر ؟ شۇنچە بوز يەر ئاچقان ، شۇنچە ئۆستەڭ چاپقان ، يۇرتنى دەريا ئاپىتى ، كاپىر يېغىلىقى ، بالا ـ قازادىن ساقلاشقا جېنىنى تىككەن ئادەمگە بىر مۇسۇلمان خوتۇن ئالسا شۇنچە هاقارەت قىلامسىلەر ؟... ئاۋاتلىقلار ، ئىچىكلارنى كەڭرەك تۇتۇڭلار . بۇ خوتۇن ، — ئۇ بۇرۇلۇپ گۈلهېپىزەمگە قارىدى ، گۈلهېپىزەم ئۇنىڭغا چىرايلىق قونچاقتەك تىكىلىپ قاراپ قالغانىدى . بەگمۇ قولىنى چۈشۈرمەي بىر دەم قاراپ قالدى ، ئۇنىڭ قارچىغا كۆزلىرى ئېچىشقانىدى ، — بۇ خوتۇن قالماق ۋە ياكى باشقا تائىپىدىن ئەمەس ، بىز بىلەن قان ـ قېرىنداش مۇسۇلمان ، تەكتى يەتمىش ئىككى مىڭ ياغاچ ئۆيلۈك دولان ، ئانا تەرەپ جەمەتى قارا تال دولان ، هەممە تەرىپى دولان ، بىر مۇسۇلمان . سىلەرنىڭ ئىچىكلار نېمىدېگەن تار . سىلەر كەڭ دەريا بويىدا ياشايسىلەر ، نېمىشقا بۇ دەريانىڭ سۇيى سىلەرگە سىڭمەيدۇ ؟

هەممىنىڭ بېشى پەسلەپ كەتكەنىدى .

— بولدى ، مەشرەپ باشلانسۇن !
— داد بېگىم .
ھېلىقى قاۋۇل ئەر ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ ئېگىلىپ تۇردى .
— يەنە نېمە دەيسەن ؟
— كىچىك خېنىمنىڭ مېھىر ھەققى...
— ئاڭلا خالايىق ، كىچىك خېنىمنىڭ مېھىر ھەققى ئۈچۈن خېنىيادىكى قويدىن ئۈچ يۈز ، قىرىق تۆگە ، تاكاستىكى يىلقامدىن يىگىرمە ئات ، شاكىلاۋات بىنەمدىن يۈز پاتمان يەر ، بوز دۆڭدىن ئىككى يۈز پاتمان يەر ئاتىدىم .
— ئامىن ، ئاللا قۇت نېسىپ قىلسۇن ، — ھەممە قازىنىڭ باشچىلىقىدا دۇئا قىلدى ، دۇئا سوغۇق كەيپىياتتا بولدى ، ھەممىنىڭ كۆزى بەككە سارىڭ بولۇپ قالمىغاندۇ ، دېگەندەك تىكىلىپ قالغانىدى .
ھاۋا خېنىمنىڭ چىرايى بۆلەكچە كۆكىرىپ بىردىنلا كېسىلى تۇتۇپ يىقىلدى . ئۇنىڭ ئاغزىدىن كۆپۈك كەلدى ، چىشلىرى كىرىشىپ كۆزىنىڭ قارىسى تارتىشىپ كەتتى . ئايالار چۈرقىرىشىپ ئۆرىتۆپە بولۇشۇپ كەتتى . بەگنىڭ چوڭ خوتۇنىدىن بولغان ماخمۇتبەگ ، سېلىم بەگ دېگەن ئوغۇللىرى ئاتىسىغا يەۋەتكۈدەك قاراپ قويۇپ چۈۋۈلغان توپ ئارىسىغا كىردى . ئەرلەر سورۇنىمۇ ئۆرىتۆپە بولۇپ كەتتى . بەگ سورۇن ئوتتۇرىسىدا بىردەم تېڭىرقاپ تۇرۇپ قېلىپ ئايالار سورۇنىغا باردى . ئادەملەرنى ئۇياق - بۇياققا ئىتتىرىپ - سىلكىۋېتىپ ، توگۈلۈپ ئىزىدا ئولتۇرۇپ قالغان گۈلھېپىزەمنى كۆرۈپ يۈرىكى جايىغا چۈشتى . ئۇ ھوشىنى يوقىتىپ ئۆزىگە يول بوشتىشىنمۇ ئۇنتۇپ قالغان ئايالارنى تۇرتۈپ ئىتتىرىپ گۈلھېپىزەمنىڭ يېنىغا بېرىۋېلىپ ، ئاندىن پۈت - قوللىرى تارتىشىپ سوزۇلۇپ يانقان چوڭ خوتۇنىغا قارىدى .
بەگنىڭ سالاپىتىنى يوقىتىپ ، ئۆزىنى تۇتمىغان سويما بالىلاردەك ھايا قىلماستىن ، كىچىك خوتۇنىنىڭ بىقىندىشى بولۇپ

تۇرۇشى ھېچقانداق كۆزگە سىغمىدى . بەگنىڭ ياتلىق بولغان ئون ئالتە ياشلىق تەتۇر ئۇستىخان كىچىك قىزى شەرىپە خېنىم ئانىسىنىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى تاشلاپ ھۆكۈرەپ يىغلىغىلى تۇرغانىدى . ئاق رومال ئارقان تېڭىپ قۇشناچىم كېلىشىگە ، شەرىپە خېنىمنى ئىككى ئاكىسى تارتقۇشلاپ ئانىسىدىن نېرى تارتتى . قوشناچىم ھاڭا خېنىمنىڭ چېكىسىنى ، تۇمشۇقىنى ئۇۋۇلىغىلى تۇردى . بەگ سۇرلۇك ھالەتتە قارچىغا كۆزىنى چوڭ خوتۇنىغا تىكتى ، ئۇنىڭ ئىچى كۆيۈشۈۋاتقاندەك بولدى . ئۇچ بالىنىڭ ئالتە جۈپ كۆزى تەلۈلۈك بىلەن ئاتىسىغا ، ئۆگەي ئانىسىغا تىكىلگەنىدى . شەرىپە خېنىمنىڭ چۈۋۈلغان چاچلىرى ئارىسىدىن ئاتىسىغا تىكىلگەن كۆزى بەئەينى ساراڭنىڭ كۆزى ئىدى . بېغىر كۆزىدىن توختىماي قۇيۇلۇۋاتقان يېشى قارامتۇل چوڭ يۇزىنى يۇيۇپ ، ھەربىر ئېغىر ئۆكسۈگەندە يېشىغا ماس كەلمەي بىراقلا شەبنەم كاۋىسىدەك ئىششىپ چىققان كۆكسى سېمىز بوتىلاقنىڭ لوكسىدەك تىترەپ كۆتۈرۈلۈپ ـ پەسىيىپ كېتەتتى . بەگ بالىلىرىنىڭ شۇملۇق يېغىپ تۇرغان كۆزلىرىگە ۋە يەنە باشقا دۇشمەنلەرچە يېنىۋاتقان كۆزلەرگە ۋەھىمە ، خەۋپسىرەش بىلەن تېز ـ تېز قاراپ قويىاتتى . ئۇنىڭ تۇلكە تۇماق ئاستىدىكى يېڭى قىردۇرغان بېشى تەرنىڭ زەھىرى بىلەن ۋاژىلداپ ئېچىشىپ كەتتى . شەرىپە بىر يۇلقۇنۇپلا ئاكىسىنىڭ قولىدىن بوشاپ چىقىپ ، ئاتىسىنىڭ بىقىنىغا چاپلىشىپ تۇرغان گۇلھېپىزەمنىڭ چېچىدىن ئالدى . گۇلھېپىزەمنىڭ سۆسەر كەمچىتى قاڭقىپ چىقىپ يەرگە چۈشتى .

— ئانامنى تۆلە··· جادۇگەر جالاپ ··· ئانامنى تۆلە !

گۇلھېپىزەم قورقۇپ كەتكەنلىكتىنمۇ ۋە ياكى خىجىللىق ، يۇز ـ خاتىرىدىنمۇ ، قول كۆتۈرمەستىن چېچىنىڭ ئاغرىقىدا بوينى بىلەن تەڭ تولغىشىپ «ۋايجان» دەپ ئىزىغا يىقىلدى . بەگ قول سوزۇپ بولغۇچە شەرىپە خېنىمنۇ گۇلھېپىزەمنىڭ ئۇستىگە يىقىلىپ پوملاقلاپ ئۇرۇپ كەتتى . بەگ :

— قويۇۋەت ، شەرىپە ··· قويۇۋەت ساراڭ ··· — دەپ

ۋارقىراپ تۇرۇپ قىزىنىڭ چاچنى تولغاپ تۇتۇۋالغان قولىنى قايرىپ ، بويىندىن تۇتۇپ بىر تارتتى . گۈلھېپىزەم «ۋايجان» دەپ چىرقىرىۋەتتى . ئۇ گۈلھېپىزەمنىڭ قۇلىقىغا چاڭگال سالدى ۋە قۇلاق بىلەن قوشۇپ ئالتۇن زىرىنى تەلۇلىك بىلەن كۆچەپ تارتتى ، گۈلھېپىزەمنىڭ قۇلقى يىرىلىپ كەتتى ، بەگنىڭ كۆزىگە قىزىللىق تىقىلدى .

— ھۇ يەتتە باشلىق يالماۋۇز !

بەگ قىزىنىڭ چۇۋۇلغان چېچىدىن قاماللاپ ھاپپاق[1] بىلەن ئۇرۇۋەتتى .

— مەن كىم ؟ ... سېنىڭ نېمەڭ ؟ سارايڭ قانجۇق ! — بەگ بوغۇلۇپ ۋارقىرىدى . شەرىپەنىڭ ئاغزى ـ بۇرنىدىن قان كەتتى . گۈلھېپىزەم قۇلقىنى ئالىقانداپ ئۆرە بولۇپ بەگنىڭ بىقىنىدا جىممىدە تۇردى . ئۇنىڭ يۈزلىرى تاتىلىنىپ ، قۇلىقىدىن ئاققان قان يۇز ، بويۇنلىرىغا سۇۋۇلۇپ كەتكەنىدى . دېدەكلەر ، خۇشامەتگۇي ئايالار ئۇنىڭغا يېقىنلىشىدى ، بەگ ھېچقايسىسىنى يېقىن يولاتمىدى . بەگ قولىنى يەنە سوزۇپ بولۇپ توختاپ قالدى . ئۇنىڭ يۈرىكى ئېچىشىپ كەتتى ، بويىندىن چۈشۈرمەي ، گەدىنىگە تەرەت قىلىپ قويسىمۇ خۇشال بولۇپ باققان ئامراق قىزى... ئۇنىڭ مېڭە ـ مېڭىلىرىگە يېغا ياماشتى...

— ئوبدان بالام ... مەن سېنىڭ نېمەڭ ؟ ...

قىزى بۇرنىدىن ، ئاغزىدىن قان بۇلدۇقلاپ قۇيۇلغان پېتى كۆزىدىن ئوت چاچرىتىپ قاراپ تۇراتتى .

— ھە... گەپ قىلە ، مەن سېنىڭ نېمەڭ ؟

شەرىپە «شالاق» قىلىپ ئاغزىغا يىغىلغان قانىنى بەگنىڭ يۈزىگە تۈكۈرۈۋەتتى .

— ۋۇ ۋاپاغا جاپا پاسكىنا ... — بەگ قىزىنىڭ بويىندىن قاماللاپ تۇتۇپ ئوغلاقنى چۆرۈگەندەك چۆرۈۋەتتى ، شەرىپە يەرگە

---

① ھاپپاق — تەستەك .

دوملاپ ۋايجانلاپ كەتتى .

— پاشىغا چاقتۇرمىغان ئامراق قىزىدىنمۇ كەچتۇروپتۇ بۇ جادۇگەر خوتۇن ، ئوقۇتۇپ بېگىمىزنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇۋاپتۇ...

توپ ئارىسىدىن زىل ئاۋازلىق ئەرنىڭ سۆزى ئاخىرلاشماستىن :

— ئاتامنى يوقاتقان جادۇگەرنىڭ قېنىنى ئىچمەيدىغان بولسام ... — دەپ ۋارقىرىغانچە سېلىم بەگ ئېتىلىپ كەلدى . ئۇ كېلىۋېتىپ قويىندىن زەنجىرگە بېكىتىلگەن چويۇن چوماقنى ئېلىپ پىرقىراتتى . خەقلەر چۇرقىرىشىپ ئىككى تەرەپكە قاچتى .

— ئوغلۇم سېلىم ... پەيلى شەيتاندىن يان ... — بەگ ئوغلىنى توردى . چوماق قېيىپ كېلىپ بەگنىڭ سول قولىغا تەگدى ، بەگ «ۋاي ...» دەپ بىر تولغاشتىيۇ ، ئوڭ قولى بىلەن ئوغلىنىڭ بوينىدىن پۇكلەپ ئوقۇرىكىنى تۇتۇپ تۇرۇۋالدى .

سېلىم بەگ ئاغرىقىغا چىدىماي بىر يۇلقۇنۇپلا ۋايجانلاپ يەرگە دوملىدى ، ئۇنىڭ ئوقۇرىكى سۇنغانىدى .

— سەن جادۇگەر جالاپقا تېتىمايدىغان بولسام...

بەگ يۇمىلىنىۋاتقان ئوغلىغا لېۋىنى چىشلىگەن ھالدا قاراپ تۇرغاندا ، بىر قارا تۇماقلىق ئادەم توپ ئارىسىدىن ئېتىلىپ چىقتى . ئۇنىڭ قولىدا ئۇزۇن جەرەن مۇڭگۈزى ساپلىق سېرىق بۇيا خەنجىرى بار ئىدى ، ئۇ ھاۋا خېنىمنىڭ چوڭ ئوغلى ماخمۇت بەگ ئىدى . بەگنىڭ تەنلىرى شۇركۇنۇپ ئالدىغا بېرىپ توسۇۋىدى ، بۇ قارام تەلۋە ھېچ ئەيمەنمەستىن بەگكە ئىككى قېتىم خەنجەر شىلتىدى . بەگنىڭ ئەرۋايى ئۇچتى ، ئۇ سول قولىدا گۈلھېپىزەمنىڭ بېلىدىن تۇتۇۋېلىپ ، ئوڭ قولىدا قويىندىكى سېرىق شەمشەرنى سۇغۇرۇۋالدى . ماخمۇت بەگنىڭ كۆزلىرى ياۋايىلىق ، ئەسەبىيلىكتىن قورقۇنچلۇق بولۇپ كەتكەنىدى .

ئۇ ئەمدى خەنجەرنى بەگكە نىشانلاپ ئېتىلىپ كەلدى . بەگ :

— ياۋاللا ، — دەپ بىر ۋارقىراش بىلەن ماخمۇت بەگنىڭ ئوڭ قولىغا ئۇردى .

— ۋايجان ... ۋاي قولۇم ... مەن ئۆلدۇم ... — ماخمۇت بەگنىڭ قولى بېغىشىنىڭ سەل يۇقىرىدىن ئۇزۇلۇپ كەتتى. ئۇزۇلگەن قول يەردە قان چېچىپ سەكرەيتتى، ماخمۇت بەگ يەردە دومىلايتتى. بىر توپ ئادەم كالتەك، نەيزە، چوماق، خەنجەر، ئوقيا بىلەن يوپۇرۇلۇپ كەلدى.

— توختاش! جېنىڭغا ھېزى بولۇش!...

توققۇز چاكار بەگ بىلەن گۈلھېپىزەمنى ئوراپ ۋارقىرىدى.

— ھاي ... ھاي، پەيلى شەيتانىنىڭ كەينىگە كىرمەڭلار، يۈرتتىن ئىنساپ، دىيانەت قاچتىمۇ، ئىمان كەتتىمۇ؟ دىلىڭلارنى قارا بۇس قاپلاپ كەتتىمۇ؟ سىلەرگە تېغ كۆتۈرتكەن كىم؟

ئوسمان قازىنىڭ يىغلامسىراپ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. لېتىپ دامۇللام بىر كەلىمە ئايەتتىن كېيىن كۆزىدىن ياش ئاققۇزۇپ دۇئاغا قول كۆتۈردى، ھەممە قوللار دۇئاغا كۆتۈرۈلدى. لېتىپ دامۇللامنىڭ ئورۇق يۈزىدىكى ئاق كۆركەم ساقىلى تىترەپ، كۆزىنىڭ ھەر يۇمۇلۇشىدا چوڭقۇر نۇرسىز كۆزىدىن تارىلاپ ياش تۆكۈلدى. خەقنىڭ ئۆپكىسى بېسىقتى. بەگ گۈلھېپىزەمنى يېنىدا تۇرغۇزغان، تاتارغان، قىلىچنى سىقىمدىغان پېتى توپنىڭ ئوتتۇرىدا يالغۇز دەرەختەك تۇراتتى. ئۇ دۇئاغا قولىمۇ كۆتۈرمىدى، ئۇنىڭ قارچىغا كۆزلىرىدىن رەھىمسىز غالجىرلىق ياغاتتى. چاكارلار ئۇنىڭ ئەتراپىدا تۇراتتى. ئادەملەرنىڭ قولىدىكى ياراغلار غايىب بولۇپ، بەگكە ئۇنسىز چەكچىيىپ قارىشاتتى.

— مەن خۇش بولاي ... بۇنداق قىلىشماڭلار، قان تۆكمەڭلار... ئۇ ... بېگىمنى ئۇنتۇماڭلار، ئۇ مۇشۇ يۇرتنى قۇرغان يۇرت ئاتىسى، ھەممە گۇناھ مەندە، مەندىن ئۆتتى...

ھاۋا خېنىم ھوشىغا كەلگەندى. ئادەملەرنىڭ بېشى پەسلىدى. باغ ئىچى جىملىققا چۆكتى. گۆش پىشۇرۇۋاتقانلارمۇ، چۆپ يېيىۋاتقانلارمۇ، يۇگۇر - يېتىمچى چاكار، دېدەكلەرمۇ، ھاممالىلارمۇ تۇرغان جايىدا قېتىپ قېلىشقانىدى. بەگنىڭ ئوغلى

سېلىم بەگمۇ ، ماخموت بەگمۇ كۆرۈنمەيتتى . گۇلخان پاراسلاپ كۆيۈپ ھەممە ياقنى يورۇتۇپ تۇراتتى . ئوت رەڭگىگە كىرگەن ، سارغايغان يوپۇرماقلار پەس شىلدىرلايتتى . يىراقلاردىن ئىنىڭ قاۋۇغان ، تۈلكىنىڭ ھۇۋلىغان ئاۋازى ئاڭلىناتتى . بىر خىل بۇرۇقتۇرمىلىق ، تىنغۇسىز بۇرۇقتۇرمىلىق ھۆكۈم سۈرەتتى .

— يوقال ! ... ھەممىڭ يوقلىش ، ئىمانسىزلار ، ۋاپاسىزلار... يوقال ! ھەرقايسىڭنى كۆرەرگە كۆزۈم يوق ! مەن سەنلەرنىڭ بېگىڭ ئەمەس... سەنلەرگە بەرگەن تۇزنى مۇشۇ تۇپراق يېسۇن ، ئىت يېسۇن ، يوقىلىش !...

بەگ ئەمدى خەقلەر دېگەندەك رەسمىي سارايغا ئايلىنىپ قالدى ، ئۇ بوغۇلۇپ كەتتى . تۇلكە تۇمىقىنى چۆرۈۋەتتى ، جۇۋىسىنى سېلىپ تاشلىۋەتتى ، يەردىن توپا ئېلىپ ئادەملەرگە چاچتى ، سورۇن ئوتتۇرىسىدا تۇرغان دولان راۋابى ، داپ ، غىجەك ، قالۇنلارنى ئادەملەرگە ئاتتى ، توپىنى ئوچۇملاپ ئېلىپ چاچتى . يۈرت مۆتىۋەرلىرىگمۇ ، قېرى بوۋايلارغمۇ ، ئاياللارغمۇ چاچتى .

— يوقىلىش ! نېمە قاراپ تۇرۇشسەن ، بۇ مېنىڭ يېرىم ، مېنىڭ ئۆيۈم ! تۇزكور ، نائىنساپ بەتبەختلەر ، خۇمسىلار ، يوقال ، كېتىش ، ھەممىڭنى قىلىچلاپ قارنىڭنى يېرىۋېتىمەن !...

ئادەملەر ئاستا ـ ئاستا سىلجىپ تارقاپ باغدىن چىقىپ كېتىشتى . ئاخىر باغدا گۇلھېيىزەم بىلەن بەگلا قالدى . گۇلخانلار ، قاينىۋاتقان قازانلار ، داستىخان ، داستىخاندىكى پۇتۇن پىشۇرۇلغان گۆشلەر ، ياغلىق توقاچلار ، مېۋە ، قوغۇنلار ھەممىسى بۇلغاندى . بەگ تېخىچە يەرنى تاتىلاپ توپا سورۇپ :

— يوقال ! بۇ مېنىڭ تۇپرىقىم ، مېنىڭ يۇرتۇم ، سەنلەرنىڭ مېھمان مەن دەپ گېزىرىپ تۇرىۋېرىشقا نېمە ھەققىڭ بار ؟ — دەپ ۋارقىرىماقتا ئىدى . گۇلھېيىزەمنىڭ قۇلىقىدىكى قانلار توختاپ بويۇن ، يۈزى ، مۇرىسى ، كۆكسىدە قېتىپ قالغان ، يۈزىدىكى قانغا

چاپلىشىپ قالغان چاچلىرى ئۇنى ئاجايىپ بىر سىياققا كىرگۈزۈپ قويغانىدى . ئۇ ، ئايلىنىپ يۈگۈرۈپ توختىماي توپا چېچىپ يۈرگەن بەگكە ھاڭۇڭقىپ قاراپ قالغانىدى . بەگ نانلارنى ھەر تەرەپكە ئاتتى ، چۆپلەرنى توپا چاچقانىدەك چاچتى ، چىنە ـ تاۋاقلارنى چەيلىدى ، پۇتۇن قوينىڭ پىشۇرۇلغان گۆشىنى توپىغا چۆرۈدى ، قازانلارغا توپا چاچتى...

— بېگىم ... بېگىم ... — گۈلھېپىزەم ئۇزاق ھاڭۇڭقىشتىن چۆچۈپ ئويغىنىپ ۋارقىراپ بېرىپ بەگكە ئېتىلدى . بەگ گۈلھېپىزەمنى قۇچاقلاپ ھۆكۈرەپ يىغلاپ كەتتى :

— مېنىڭ ھېچنېمەم يوق ، قان ـ قېرىندىشىم ، بالىلىرىم ، تۇغقانلىرىم ، تۇز بەرگەن دوستلىرىم ، يۇرتۇم ھەممىسى دوست ئەمەسكەن ، دوزىخىي ، ۋاپاسىزلاركەن ! بۇ ۋاپاسىز دۇنيا ئىكەن ، مېنىڭ شۇنچە قىلغان ياخشىلىقلىرىم ، ساۋابلىرىم ، بۇ خەققە... ھېچكىمگە قىلچىلىك ئۆتمەپتۇ ! مەن قەرزدارىدەك ، مەن شۇنداق قىلمىسام بولمايدىغانىدەك ، ئۆمۇر بويى رازى قىلىپ بىر قېتىم قىلدىن قېيىپ كەتسەم ماڭا كۇن يوقكەن ! ۋاپاسىز جاھان ، ۋاپاسىز دۇنيا ! تۇزكورلار... مېنىڭ نېمە گۇناھىمغا مۇشۇنداق جازالايسەن ؟ ! ئۇلۇغ خۇدا ، ئوتنى ئۆزۈڭ سېلىپ قويۇپ ، يەنە ئۆزۈڭ كۇل قىلامسەن ؟ !

ئۇيغۇر كتاب تۈر بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تادرىسى
www.uyghurkitap.com

ئىككىنچى باب

بىر ئاي بولدى ، بەگ گۈلھېپىزەمنىڭ ھۇجرىسىدىن تالاغا چىقمىدى ، ھېچكىم بىلەن كۆرۈشمىدى ، ھۇجرىغا تاماق بىلەن تەرەت تۇشۇيدىغان قېرى خىزمەتكار ئايالدىن باشقا ھېچكىمنى كىرگۈزمىدى . ئۇ توختىماي چىلىم تارتاتتى ، قازا نامازلىرىنى ئوقۇيتتى ، ئورۇقلاپ باشقىچە ئىسكەتكە كىرىپ قالغانىدى . ئۇ ئەمدى گۈلھېپىزەمگىمۇ بۇرۇنقىدەك كۆپ گەپ قىلمايدۇ . ئېيىق تېرىسى سېلىنغان ياڭاقتىن ياسالغان كۇرسىدا بىر ئولتۇرسا شۇنداق جىمجىت ئولتۇرۇپ كېتىدۇ . بەزىدە ئۇخلاپ قالدىمىكىن دەپ يېنىغا بارسا كۆزى ئوچۇق تۇرغان ياكى كۆزى يۇمۇلغان ، ئەمما كۆز قۇيرۇقلىرىدىن ياش سىرغىپ چىقىۋاتقان . بەگ قورۇسىدىكى بۇرۇنقى ۋاراڭ - چۇرۇڭ خۇشال كەيپىياتلار ئۆلگەن ، مەدىكار ، چاكار ، دېدەكلەرمۇ ، بەگزادە ، خېنىملارمۇ پەم بىلەن مېڭىپ قۇلاقداپ گەپلىشىدۇ . بەگكە چۈشكىچە كۇرسىدا ئولتۇرۇش ، چۈشتىن كېيىن ئوچاق ئالدىدا مورىغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ چىلىم تارتىش ئادەت بولۇپ قالغان . بەزىدە نامازدىن كېيىن ئوچاق ئالدىدا بۆرە تېرىسى ئۈستىدە ئولتۇرۇپ مورىغا يۆلەنگەن پېتى ئۇخلاپ قالىدۇ . گۈلھېپىزەم بۈگۈن ، ئەتە كۈننىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنىڭ غېمىدە . بۇنداق بۇرۇقتۇرمىلىق قاچانغىچە بولىدىغانلىقىنى بىلمەي ئىچىدە يىغلايدۇ . ئۇنىڭ ئېغىر بوي بولۇپ قالغىنى غېمىنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتتى . پات - پات ئوغلىنى ، ئېرىنى سېغىنىپ پۇشايمان قىلىدۇ ، ئەمما يەنە بۇ قېرى ئادەمنىڭ

مېهرىدىن ھەرگىز كېچەلمەيدۇ . شۇلارنى ئويلىغان چاغلىرىدا ، ئەيسا بەگنىڭ كۆڭلىنى يۇرىكىدە دەڭسەپ بېقىپ چۆچۈپ كېتىدۇ . شۇئان ئوغلىنىڭ ئوماق چىرايى ، ئېرىنىڭ قىزغىن ياشلىق يېغىپ تۇرغان قارا شاپ بۇرۇتلىرى ، ئۆتكۈر چاسا كۆزلىرى غۇۋالىشىپ ، ئۇنىڭ ئورنىغا قارا چوقۇر ، ئىلمەك بۇرۇن ، سېرىق سىمەك قىلچاق قويۇق ساقال ، قېرىلىقىنى چاندۇرمايدىغان سۇرلۇك كۆزلەردىن چىقىقان سېرىق ئۇچقۇن يۇرىكىنىڭ بېغىشىغا ئۇرۇلىدۇ .

ھاۋا خېنىم ، بەگنىڭ ئىككى كىچىك خوتۇنى ، پۈتۈن ئۇرۇق - جەمەت ، شەرىپە ، سېلىم بەگ ، ماخمۇت بەگلەر بەش قېتىم ھۇجرا ئىشىكىدە قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ئۆزرە سورىدى . ھاۋا خېنىم ئۆزىنى كاچاتلاپ توۋا قىلدى ، سېلىم بەگ ھۆكۈرەپ يىغلىدى ، شەرىپەمۇ ئاتىسىنىڭ يۇرىكىنى تاتىلاپ ھەممە بىلىدىغان گەپلىرىنى دېدى ، ئەمما ھۇجرىدىن — مورىغا يۆلىنىپ ئولتۇرغان ئەيسا بەگدىن ھېچقانداق سادا چىقمىدى . بەشىنچى قېتىمدا شەرىپەنىڭ ھۆكۈرەپ يىغلاپ بوسۇغىغا باش قويۇپ ناله قىلىشلىرى بەگنىڭ يۇرىكىنى ئېزىۋەتتى . گۈلھېپىزەمۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي چېچىنى ئاغزىغا تىقىۋېلىپ يىغلاپ كەتتى :

— ئوبدان ئاتا ... جېنىم ئاتا ، مەن ئەقىلسىز قىزىڭغا بىر قېتىم ئىچ ئاغرىتقىن ... شۇنچە ئامراق قىزىڭنىڭ بىر قېتىملىق نادانلىقىنى شۇنچىۋالا كۆڭلۈڭگە ئالارسەنمۇ ؟ مەن تېخى كىچىك ، بىر قېتىم گۆدەكلىك قىلغىنىمغا مېنى كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەتتىڭمۇ ؟... مېنى قىزىم دېمىسەڭ ، مەن كىمنى ئاتا دەيمەن ، كىمگە بويۇن قىسىمەن ، مەن ئاچامدىنمۇ ، سەندىنمۇ رازى ، ماڭا رەھىم قىلغىن ، ئاتىسى يوق يېتىم بولۇپ قالسام مەن نەلەردە خارلىنىمەن ؟...

بەگنىڭ كۆزىدىن ياش قۇيۇلۇپ كەتتى .

— ئوبدان ئاتا ، ئاچا ، مانا ، بوينۇمغا قىل ئارغامچا سالدىم ، ماڭا رۇخسەت قىلىڭلار ، مەن تىزلىنىپ مېڭىپ ئۆيگە كىرىپ

پۈتۈكلارغا باش قويۇپ ئەپۇ سوراي ... ئوبدان ئاتا ، بىرگە ئاتا بولۇڭ ، يۇرتقا ئاتا بولۇڭ ، ئۇنداق قىلماڭ ...

— ئاتاكلار يوق ... ئەمدى ئاتام بار دېمەكلار ...

بەگ شۇنداق پىچىرلىدى ، كۆز يېشى زادىلا توختىمىدى ، ئەمما جەمەتلىرى ئاكلىغۇدەك ئاۋازىنىمۇ ئايمىدى .

قازى ، لېتىپ دامۇللام باشچىلىقىدا يۇرت كاتتىلىرى سەككىز قېتىم ئۆزرىگە كەلدى ، ئەمما ھەر قېتىمدا بوسۇغىدىن ئاتلاپ بەگ بىلەن يۈز كۆرۈشۈشكە مۇۋەپپەق بولالمىدى . ئۇلار بۇ ئىرادىلىك ئادەمنىڭ يەنە بۇنچە جاھىل ئىكەنلىكىنى ئەمدى بىلىشتى . ئۇنىڭ يۈرىكى قېتىپ كەتكەنىدى . سەككىزىنچى قېتىم يۇرتنىڭ ئەرلىرى ھەممىسى كەلدى ، قورۇ ئىچىگە ئادەم پاتماي قالدى ، ئۆگزىلەردىمۇ ئادەملەر قارا شامدەك تۇرۇپ كېتىشتى . لېتىپ دامۇللام بىرمۇنچە دۇئا ، ئايەتلەرنى ئوقۇدى :

— ئۇلۇغ بېگىم ، يۇرت ئاتىسى بولغۇچى ئۆزلىرىنىڭ خام سۈت ئەمگەن پۇقرالىرىنىڭ كەم ئەقىللىقى بىلەن دىللىرى ئازار يېيدى . سىلىنىڭ دىللىرى ئازا يېگەچكە ، پۈتۈن يۇرتنىڭ دىلىمۇ ئازار يېيدى . ھېچ ۋاقتا كۆرمىگەن ئاپەتلەر يۇرتنىڭ بېشىغا كەلدى . چاشقان ئاپىتى پۈتۈن يۇرتنىڭ ساكلىرىنى شاكال قىلىۋاتىدۇ ، كۆيدۈرگە كېسىلى مال - ۋارانلىرىمىزنى قىرىۋاتىدۇ ، ئاغرىق - سىلاق ، ئۆلۈم - يېتىم كۆپەيدى ، ئوغرى - يالغان ئەۋج ئالدى ، يۇرت ئىگىسىز پادىدەك ھەر تەرەپكە پىتىردى . بۇ تۈپراق سىلىنىڭ مۇبارەك ئاياغلىرى تېگىش بىلەن گۈللىگەن ، يۇرت بولغان . يەر سىلى ئازار يېگەندىن باشلاپ مۇشۇنداق كۈلپەتتە قالدى . ئامەت سىلىدىكەن ، يۇرتنىڭ ئامىتىمۇ سىلى بىلەن ئىكەن . سىلى يۇرت ئاتىسىدىن ئايرىلساق ، يۇرتىمىز توزۇپ ئادەملىرىمىز تېنەپ چىقىپ كېتىپ ، ئاۋات ، بىزنىڭ ئاۋىتىمىز قاغا - قۇزغۇنلارنىڭ چاكىگىلىغا ئايلىنىپ قالىدىكەن... بىر قېتىم ئەپۇ قىلسىلا ، پۈتۈن يۇرتنىڭ سىلىگە چېيى بار . بىز گۇناھىمىز ئۈچۈن سىلىنىڭ نامىلىرىدا چوڭ مەسچىت ياسايلى ، مەدرىسە قۇرايلى ، كۆل كولايلى ، يەنە يەر

ئاچايلى... ئامىن !...

ھەممە باشلىرىنى تۆۋەن سېلىپ بەككە ، گۈلھېپىزەمگە ئىنساپ ، ئىمان ، ئۇزۇن ئۆمۈر ، بەخت تىلىدى...

ئەمما ، ئۆيدىن بىر تىنىق چىقمىدى . شۇ كۈنى كەچتە بەگنىڭ تۇنجى قېتىم چىرايى ئەسلىگە كەلدى .

— يەنە ئولتۇرۇۋەرسەك سوغۇق چۈشۈپ كېتىدۇ ، بىز كېتەيلى .

گۈلھېپىزەمنىڭ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن جۈدەڭگۈ كۆزلىرى چوڭ ئېچىلدى .

— نەگە ؟

— ھازىرچە قاغىلىق تەرەپكە كېتىپ ، قىشنى چىقىرىمىز ، خۇدا بۇيرۇسا كېلەر يىلى ئۆلمەي سالامەت قالساق ، ھەرەم تەرەپكە چىقىپ كېتىمىز .

گۈلھېپىزەم بېشىنى ئەگدى ، كۆزىدىن ياش قۇيۇلۇپ كەتتى .

— ئەخمەتنى قىچقىرىڭلار .

ئەخمەت بەگنىڭ ئەڭ ئىشەنچلىك چاكىرى ھەم سىردىشى ئىدى .

ئەخمەت تۇنجى بولۇپ بوسۇغا ئاتلىغان ئادەم بولدى .

— خوش بېگىم ، — ئۇ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ تۇردى . ئۆزى پاكار ، ئەمما ئەنلىك كەلگەن بۇ ئادەم ناھايىتى پاراسەتلىك ئىدى ، كەم گەپ قىلاتتى ، ياشلا تۇرۇپ ساقال قويۇۋالغانىدى .

— بۇگۈن كېچە تۇن تەڭ بولغاندا سەپەرگە چىقىمىز . خىل ئاتتىن بەشنى تەييار قىل . ھېچكىمگە تىنما ، قىلغان ئىشىڭنى ئىنس - جىنمۇ تۇيمىسۇن .

— خوش ، بەجا كەلتۇرىمەن .

— توختا ، — بەگنىڭ پۇرۇلۇپ كەتكەن چىرايى ، ئادەتتىن تاشقىرى ئېچىرىلەپ كەتكەن كۆزلىرى ئۇنى يەنە باشقىچە تۇسكە كىرگۈزۈۋەتتى .

بەگ ئۇنىڭغا پۈتۈن زېھنى بىلەن تىكىلىپ قالغانىدى .

— ئۇپكەڭنى باس ، ئەخمەت ، سەن ھېچقانداق ئەركەككە ئوخشىمايسەن ، پۈختا ئادەمسەن ، ئەمما ، سەن تاش سانىساڭ ، مەن قوم سانايمەن ، بىلدىڭمۇ ؟

— مەن قامچا يېمەيدىغان ئاتلىرى ، بېگىم .

بەگ رازى بولۇپ مىيىقىدا كۈلدى .

— ئەنسىرىمىگىن ، يەنە بىر ئات قوشۇۋال . تا ھازىرغىچە ئۆزۈمنى بىلىپ سېنى بىلمىگىنىمگە مەڭ پۇشايمان قىلسامۇ ئورنىغا كەلمەيدۇ . يەڭگەڭگىمۇ مۇڭداش لازىم . مەچىكمۇ① سېنى تۇغمەن بېشىدا ساقلاپ تۇرسۇن .

— خۇدا سىلىنى يېقىن بەندەم دېگەي ، بېگىم .

ئەخمەتنىڭ كۆزىدىن ياش كېتىدىغاندەك قىلاتتى . بەگ گۈرسۈلدەپ مېڭىپ ئەخمەتنىڭ ئالدىغا كەلدى ، ئوڭ قولى بىلەن بەلبېغىدىن كىندىكچىلەپ دەس كۆتۈرۈپ يەنە دەسستىپ قويدى ، ئاندىن مۈرىسىگە مۇشت بىلەن بىرنى سالدى . ئەخمەتنىڭ خۇشلۇقتىن بويى ئېگىزلەپ كەتكەندەك بولدى . بۇ بەگنىڭ كەمىدىن ـ كەم قىلىدىغان ھەرىكىتى — كۆڭلىگە ئەڭ يېقىن تۇتىدىغان ئادىمىدىن چەكسىز رازى بولغان ياكى خجىل بولغان چاغلاردا قىلىدىغان ھەرىكىتى ئىدى . بۇ ھەرىكەت شۇ كىشىگە ئەيسا بەگ تەرىپىدىن بېرىلگەن ئىنئام ئىدى ، مۇنداق ئىنئامغا ئەخمەت ئون ئۈچ يىل ئىچىدە ئىككىنچى قېتىم ئېرىشكەنىدى .

— بۇ سەپەرنىڭ قانداق سەپەرلىكى كۆڭلۈڭگە چۈشكەندۇ ؟

— شۇنداق ، بېگىم .

— نېمە قىلىشنى بىلەمسەن ؟

— بىلىمەن ، كۆڭۈللىرىنى توختاتسىلا ، بېگىم .

— ياراغنى ئەپچىللەپ ئال ، ئاتنى ...

— پايپاقلاپ قويىمەن .

— قارا كۆز مەچىكىڭگە تىنىشقا ئۇلگۈرەمسەن ؟

— ئامالىم بار .

---

① مەچەك — بولغۇسى ئايالىڭ دېگەن ئەركىلەتمە مەنىدە .

— ئىنس - جىن تۇيمىسۇن .
— بىلدىم ، بېگىم .
ئەخمەت چىقىپ كەتتى . بەگنىڭ سۇنۇق چىرايى خوتۇنىغا يۇزلەندى ، يېقىنلاپ كېلىپ ئۇنىڭ يۇمشاق يۇزىنى قوپال ئالىقىنىدا سىلاپ قويدى .
— ئارمانلىرىم جىق ئىدى ، ھېچقانداق راھەت كۆرسىتەلمىدىم .
بەگ گۈلھېپىزەمنىڭ چاچلىرىغا تۇمشۇقىنى چۆكۈرۈپ چوڭقۇر تىندى .
— راھەتنىڭ نېمىلىكىنى بىلگىنىمگە ئۇزاق بولمىدى ...
گۈلھېپىزەمنىڭ كۆزلىرىدە دەسلەپ ئاجىز ، بارا - بارا كۈچلۈك ئەسەبىي بىر قاينام ھاسىل بولدى . كۆزىنىڭ چوڭ ئېچىلىشى بىلەن تەڭ ھىم ، سولاشقان نېپىز لەۋلىرى يېرىلىپ ، قورۇقلار يوقالدى ، دېمى سەلغىغاندەك چوڭقۇر تىندى . ئۇ كۈچەپ بىر نەرسە دېمەكچى بولاتتى ، ئەمما ئاغزىدىن گەپ چىقمايتتى . كۆزىدە پەيدا بولغان غايەت زور قاينام بەگنى يۇتۇۋەتكەندەك ، بەگمۇ بۇ ئەسەبىي قوزغىلىشتىن نىمجان بېلىق سۇزۇك سۇغا شۇڭغۇغاندەك بولۇپ ھەممىنى ئۇنتۇدى ...
بەگ قەدىمىي ساپال چىراغنى ياخشىلاپ پىلىكلىگەندىن كېيىن ، قازناقنىڭ بۇلۇڭىدىكى كونا مورىنىڭ ئىسلىشىپ كەتكەن سول تەرەپ يان تېمىدىكى بىر مۇدۇرنى كۈچەپ تارتىۋالدى ، يوغان بىر ئىشىك غىچىرلاپ ئېچىلىپ قاراڭغۇلۇقتىن نەم ، ئېچىغان ھاۋا ئۇرۇلدى . ئۇ بىردەم جىم تۇرۇپ سەڭگىرىگەندىن[1] كېيىن ، ئىچكىرى كىرىپ ئىشىكنى پەم بىلەن ياپتى . ئىشىك غايىب بولۇپ مورا كەم - كۈتسىز پۈتۈنلەندى .
خېلى كەڭرى ئۆيدە گىلەم يېيىپ قويۇلغان بىر جۇپ ئېگىز قەبرە بار ئىدى .
بەگ گىلەمنى ئۆرۈپ تاشلىۋېتىپ قەبرە گۈمبەزچىقىنى

① سەڭگىرىگەن — بىر نەرسىلەرنى غۇۋا كۆرۈش .

قۇچاقلاپ كۆچەپ كۆتۈرۈۋندى ، ئوستى تولۇق ئېچىلدى . گۈمبەزچاق شالدىن ئېگىپ ياسالغان ، ئوستى كاكىلىنىپ ، چانىسغۇدەك هاكلىۋېتىلگەنىدى . قەبرىنىڭ ئىچىدە يوغان سېرىق سانداق كۆرۈندى . بەگ بىر بۇلۇڭدىن ئۇزۇن قارا ئاچقۇچنى ئېلىپ تۆمۈردىن ياسالغان قەدىمىي ئۇزۇنچاق ئوشكەل قۇلۇپنى ئاچتى . سانداق ئىچىدە لىققىدە ئالتۇن ـ يامبۇ بار ئىدى . بەگ يامبۇلارنى قىل خۇرجۇنغا پۇختىلاپ قاچىلىدى ، خۇرجۇنلارنى بىر ـ بىرلەپ هۇجرىغا ئاچىقىپ قويدى . «يەنە بىر قەبرىدىكىسى بالىلىرىم ، جەددى ـ جەمەتىمگە ئۆلگۈچە يېتىپ يېسىمۇ يېتىدۇ» دەپ تەسەللى بەردى ئۆزىگە . ئۇ ئالتۇن ـ يامبۇلارنى تېرە خالتىلارغا تۇجۇپىلەپ قاچىلاپ بىلىگە تاڭدى . هەممىسى تەق بولدى . تۇن تەڭدىن ئۆتۈپ توخۇلارنىڭ چىللاشلىرى بىسىققاندا ، باغدىن دەمدەرىنىڭ سوزۇپ ـ سوزۇپ ئۇچ قېتىم دەم تارتقان ئاۋازى كەلدى . بەگ تەييارلاپ قويغان ئارقا تامنىڭ تۆشۈكىدىن گۇلھېپىزەمنى يېتىلەپ پەم بىلەن چىقتى .

ئەخمەت باغنىڭ بۇلۇڭىدا ئېغىزىغا تور سېلىنىپ ، پۇتلىرى پايپاقلانغان ، يۈكلەر پۇختىلاپ تېڭىلغان ئالتە ئاتنى تۇتۇپ كۇتۇپ تۇراتتى . بەگ خوتۇنىنى يۆلەپ ئاتقا مىندۇرمەك بولۇۋدى ، گۇلھېپىزەم :

— مېنىڭ دولانلىق ئاياللىقىمنى ئۇنتۇپ قالمىسلا ، — دەپ ئەپچىللىك بىلەن ئاتقا مىندى . بەگ ئۇنسىز ئۆزىنىڭ ئېتىغا مىندى :

— يائاللا ، ئۆزۈڭ مەدەت قىلغايسەن ، — بەگ پىچىرلاپ بىرمۇنچە سەپەر ئايەتلىرىنى ئوقۇپ ئالدىغا چۈشتى ، گۇلھېپىزەم يانداشتى ، ئەخمەت ئۇچ ئاتنى يېتىلەپ ئارقىدىن ماڭدى . بەگ ئۇنىڭ ياراغلارنى تولۇق ئالغىنىغا بەك خۇش بولدى . ئۆزىنىڭ يېنىك كۇموش ساپلىق قىسقا شەمشىرىنى گۇلھېپىزەمگە تۇتقۇزۇپ قويدى . ئاتلار يېنىك يورغىلاپ ماڭدى . بەگ ئەتراپتىكى هەربىر شەپىگە زەن قويۇپ قۇلاق سالاتتى . ئۇ چوڭ يول بىلەن ماڭماي

تېرىم تەرەپنى قارارلاپ قومۇش ، يانتاق ، قامغاق ، يۇلغۇن قاپلىغان ئېگىز - پەس دۆڭلەرنى ئايلىنىپ چىغىر يول بىلەن ماڭدى .

— بېگىم ، بىزنى تاشلىمىسىلا !...

— بېگىم بىزنى ئەپۇ قىلسىلا ، يۇرتىنى تاشلىمىسىلا !...

ئۇلار ھۇۋقۇشدۆڭدىن ئەمدىلا قايرىلىشىغا ، قازى ، لېتىپ داموللام باشچىلىقىدىكى بىر توپ يۇرت مۆتىۋەرلىرىنى كۆردى . ئۇلار سەھەرنىڭ جىمجىتلىقىدا قومۇشلۇق ئارىسىدىن ئۇنۇپ چىققاندەكلا پەيدا بولغاندى .

— ئاتا ... جېنىم ئاتا ، بىزنى تاشلىمىغىن ... — بۇ شەرىپەنىڭ يىغا ئارىلاش ئاۋازى ئىدى .

— بېگىم ، مەن ناپىسەننى[1] كۆمۈۋېتىپ كەتسىلە ... — بۇ ھاۋا خېنىمنىڭ ئاۋازى ئىدى .

— ئاتا ... — بۇلار ماخمۇت بەگ ، سېلىملار ...

ھەمساتتا[2] قومۇشلۇقتا ساناقسىز مەشئەللەر پەيدا بولدى . سانجاق - سانجاق ئادەملەر چوڭقۇردا ، يۇلغۇن تۈۋىدە ، دۆڭدە ... پۈتۈن يۇرت يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە ھەممىسى قومۇرۇلۇپ چىققان ، ھەممىنىڭ قولىدا مەشئەل بار ئىدى .

— ئۇلۇغ بېگىم ، يۇرتىنى كۆڭلىدە تۇتۇش ئۇلۇغ ئىسلام دىنىمىزنىڭ ، ھەربىر مۇسۇلماننىڭ مۇقەددەس پەرزىدۇر . يۇرتنى ، بالا - چاقا ، ئۇرۇق - جەمەتنى قان يىغلىتىپ يۇرتتىن چىقىپ كەتسىلە ، بۇنى ئاللا راۋا كۆرمەس . باشقا يۇرتلاردا سەرسان بولماستىن شاھ بولغان تەقدىردىمۇ ، بۇ تۆت كۈنلۈك ئالەمدە ئاخىر بىر كۈن يۇرت - جاماڭەتنىڭ قىساسى تۇتماسمۇ ؟ ... يۇرت - قوۋمنى رازى قىلماستىن بەيتۇللمۇقەددەسكە قەدەم قويسىلىمۇ ، بۇ يەردىكى قىساسقا ئايلىنىپ كەتكەن ئېغىر گۇناھنىڭ ھېسابى مۇرىلىرىدىكى پەرىشتىنىڭ ھېسابىدىن ساقىت بولارمۇ ؟...

قازى سۆزلىدى . ئۇنىڭ ھەربىر سۆزى كۆزگە كۆرۈنمەستىن ،

---

① ناپىسەن — بەغەرەز ، پەرۋاسىز ، ئىش ئۇقماس .

② ھەمساتتا — كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە .

ئۇچۇپ كېلىپ بەگنىڭ يۇرىكىگە سانجىلمىقتا ئىدى .

بالىلار يىغلايتتى ، چوڭلار ئۆكسۈيتتى ، ھەممە ياش ئېگىلگەنىدى . بەگنىڭ يالىڭاچلانغان قىلىچىنى تۇتقان قولى پەسلەپ كەتتى ، ئۇنىڭ چىرايى مەشئەل يورۇقىدا تۆمۈردەك قارا كۆرۈنەتتى ، قومۇشتەك تىك تۇرۇپ كەتكەن قىلچاق ساقاللىرى تىترەيتتى ، قارچىغا كۆزلىرى قېتىپ قالغاندەك چىمىلدىماستىن مەشئەلدەك يانىتتى ، ئۇ بۇرۇلۇپ گۈلھېپىزەمنىڭ ئوڭ تەرىپىدە ئۇزۇن ئاي شەكىللىك قىلىچىنى يالىڭاچلاپ تۇتۇپ تۇرغان ئەخمەتكە قارىدى . ئەخمەت بەگنىڭ تونۇش قارىشىدىن ئالتىن سەكرەپ چۈشتى ۋە بەگنىڭ ئالدىغا كېلىپ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ بېشىنى ئەگدى :

— بېگىم ، ئۇلۇغ دىنىمىزغا ئىشەنگەندەك ئىشەنسىلە ، مەن قارا يۈزلۈك قىلمىدىم ، ئىنس ـ جىنغا تۈيدۇرمىدىم ، ھەممىنى سىلىنىڭ كۆڭۈللىرىدىكىدەك قىلدىم . تامنىڭ قۇلىقى ، دەرەخنىڭ كۆزى بارلىقىنى ئۇنتۇپ قالمىسىلا . مەن ئىمانىم ، ۋىجدانىم بىلەن قەسەم قىلاي ، قۇرئان تۇتۇپ قەسەم قىلاي ، مەن سىلىگە قارا سىنمىدىم ، سىلىگە قارا سىنسام تۇزكور بولاي...

ئەخمەت بېشىنى كۆتۈرۈپ بەگنىڭ يۈزىگە قارىدى . بەگنىڭ بايىقى قاراشلىرى قىلچە ئۆزگەرمىگەن ، كۆزلىرىدە ئوت كۆيمەكتە ئىدى .

— بېگىم ، قارا سىنغان ـ سىنمىغانلىقىمنى قىيامەت كۈنى خۇدا قازى ، رەسۇلىللا شاپائەتچى بولغاندا ئايرىسىلا ، تۇزلىرىغا رازى بولسىلا...

— ئەخمەت !...

ئەخمەت ناھايىتى چاققانلىق بىلەن ئاي شەكىللىك قىلىچىنى قورسىقىغا تىقتى ، بەگ ئاتتىن شۇنچە چاققان سەكرەپمۇ ئۇلگۈرەلمىدى . ئەخمەت موككىدە ئۇنىڭ قۇچىقىغا چۈشتى ، بەگنىڭ قۇچىقى قانغا بويالدى .

— ئەخمەت ! ... — بەگ بوغۇلۇپ ئاغزىغا گەپ كەلمەي

قالدى .

— بېگىم ... مەن قارا يېتىمنى تۇز بېرىپ ئادەم قاتارىغا قوشتىلا ... — ئەخمەت قىينىلىپ ئاران ـ ئاران سۆزلەيتتى ، — مەن ... مەن قەسەم قىلغان ... ياخشىلىقلىرىغا ئۆمۈر بويى قايتۇرۇپ بولالمىغۇدەك قەرزدار ئىدىم . يامان كۈنلەردە ... ئەسقاتارمەن دەپ قەسەم قىلغان ، قەسىمىنى ئەمەلدە قىلالمىدىم ، مۇشۇنچىلىك ئىشنى ئەپلەشتۈرەلمىدىم ... سىلىگە ساداقىتىمنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ... رازى بولسىلا ، ماڭا دۇئا بەرسىلە... بېگىم ...

— ئەخمەت ... ئوغلۇم ... ئوبدان بالام ...

بەگ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي ئىچ ـ ئىچىدىن تۆكۈلۈپ ھۆڭرەپ يىغلاپ كەتتى .

— ئامىن ...

لېتىپ دامواللام دۇئاغا قول كۆتۈردى .

ھەممە دۇئاغا قول كۆتۈردى . بەگ ئەخمەتنىڭ قانغا بويالغان قورساقلىرىغا يۇزىنى سۈۋاپ يىغلايتتى .

— بېگىم ، رازى بولسىلا ... بېگىم ... مەن كۆرەي ، سىلى ئاتام ... ماڭا بىر دۇئا بەرسىلە ...

بەگ دۇئا قىلدى ، ئۇنىڭ يۈز ـ قوللىرى ئەخمەتنىڭ قېنىدا بويالغانىدى .

— ئوبدان ئوغلۇم... مېنى... گۇناھىمنى ئەپۇ قىل... ساڭا ئىشەنمىگىنىم ئۈچۈن ئۆمۈر بويى ئىچىم لەختە بولۇپ ئۆتىدىغان بولدۇم ، بالام... ئوبدان بالام ، بۇنداق قىلمىساڭمۇ بولاتتى... بالام ، ئەسلىي رىزقىمىز كۆتۈرۈلمىگەن ، خۇدا يول بەرمىگەنكەن... قانداق ئارمانلىرىڭ بار ؟ مېنى قەرزدار قىلىپ كېتىپ قالما...

— بېگىم ... ئىككى ئارمىنىم بار...

— ھە ... دېگىن ...

— بىرى ، سىلى مەندىن رازى بولسىلا ، ساداقىتىمگە ئىشەنسىلە ...

— مەن رازى ئوغلۇم ، ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا رازى . مەن ساڭا ئىشەندىم ، ئىشىنىمەن ، بۇ دۇنيادىكى بىردىنبىر دوستۇم سەن ...

— يەنە ... يەنە ... بىرى ... سىلى دېگەن مەچىكىم ... مەن ئۇنى نېكاھ قىلدۇرۇۋالغان ... ئۇ بىزنى ئاچقاش تۇگمەن بېشىدا ساقلاپ تۇرىدۇ ... ئۇ مېنىڭ ھالال خوتۇنۇم ... ئانىسى تۇنۇگۈنلۈكى قالغان تۇل خوتۇن... خوتۇنۇم ھېلىمىخان ئېغىرئاياغ ، ئۇلار ماڭا قاراشلىقتى ، مەندىن ئايرىلسا خارلىقتا قالمىسۇن... ئاتىدارچىلىق قىلىپ قويسىلا ، بالا تۇغۇلسا ئۇ سىلىنىڭ بالىلىرى ، مېنى باقىقاندەك بېقىپ قويسىلا... ئوغۇل بولسا ئابدۇللاخان بولسۇن ، قىز بولسا پاتىمە ...

ئەخمەت تىنىقتىن قالدى .

ئۇنىڭ ئۆلۈم مەرىكىسى كاتتا ئۆتكۈزۈلدى . پۇتۇن ئەيسانىڭ ئاۋۇتى تەۋرىدى . ئەيسا بەگنىڭ ئوغلى قازا قىپتۇ دەپ خەۋەر بېرىلگەچكە ، سېرىقبۇيا ، يانتاق ، تۇمەنتال ، مەكىت ، خاڭدى ، يىراق غازكۆل ، قۇمقىسار ، ئاتچاپار ، شامال ، تۇمشۇق ، ئېلىشقۇ ، دۆڭباغنىڭ يۇرت كاتتىلىرى ئۈچ نەزىرسىگە ئۆلگۈرۈپ كەلدى . ئۈچ نەزىرسىگە ھەرقايسى بەگلىكلەر يىگىرمە بىر تۆگە ، سەكسەن كالا ، يۈز توقسان يەتتە قوي ئېلىپ كەلگەندى . نەزىردە يەتمىش قوي ، توققۇز كالا ، ئۈچ تۆگە سويۇلدى . سەكسەن چارەك گۈرۈچ ، ئۈچ يۈز چارەك بۇغداي ، ئالتە يۈز چارەك بوغۇزلۇق قوناق ئىشلىتىلدى . بەگ ئەخمەت ئۇچۇن چوڭ گۇمبەزلىك يەرلىك قىلدى . تولا يىغلاپ ئۇنىڭ ئۈنى پۈتۈپ كەتتى . ھەرقايسى بەگلىكلەرنىڭ بەگلىرى بىلەنمۇ كۆپ مۇڭداشمىدى . مېھمان سەل سىيلىكسىلا گۈلھېيىزەمنىڭ ھۇجرىسىدا موريغا يۆلىنىپ چىلىم تارتىپ مۇڭغا پېتىپ ئولتۇراتتى . خاڭدى ، شېھىتدۆڭ ، تېرىم ، ئاخۇنلۇقۇم بەگلىرى كېيىنرەك خەۋەر تاپقان بولغاچقا ، ئۇلار كېچىكىپ كەلگەنلىكىگە ئۆزرە قويۇشتى . ھەرقايسى بەگلىكلەر ئەيسا بەگ ئۆلۈملۈك بولۇپ قالدى ، ئىسىق ئىچۈرمىز دېيىشىپ ، ئۈنى ھەم يۈرتنى چايغا تەكلىپ قىلىشتى . ئەيسا بەگنىڭ قايتىدىن

كېتىپ قالماسلىقى ئۈچۈن باردىغان چاغدا خەۋەر بېرىدىغان ، ئۇلار ساقلاپ قالمايدىغان بولۇپ كېلىشتى . بەگنىڭ كۆڭلى بەك سۇنۇق ئىدى . ئۇ بىراقلا قېرىپ كەتكەندەك ئىدى ، تولا ئادەم خالىمايدىغان ، تالا ـ تۈزگە كۆپ چىقمايدىغان ، يالغۇز ئولتۇرۇپ چىلىم تارتىدىغان بولۇپ قالدى . ئەخمەتنىڭ خوتۇنىنى ، قېينانىسىنى ئەكېلىۋالغان بولۇپ ، ئۇلارمۇ بۇ چوڭ قورۇنىڭ ئەزاسى بولۇپ قالدى . ئەخمەتنىڭ يىل نەزىرسىدىن كېيىن ھېلىمخان ئۆز ئۆيىگە كەتمەكچى بولۇپ ، بەگ قانچە توسسىمۇ ئۇنىمىدى . شۇنىڭ بىلەن بەگ ھېلىمخانغا ئون ئالتۇن يامبۇ ، ئون زىخچا ئالتۇن ، بەش كالا ، يىگىرمە قوي ، ئون پاتمان ئېكىن يەر ، ئاندىن ئەخمەتنىڭ ئوغلى — يېرىم ياشلىق ئابدۇللاخان ئۈچۈن ئايرىم ئون پاتمان سېلىقسىز يەر ، تۆت يۈز چارەك بۇغداي ، ئون بەش زىخچا ئالتۇن بەردى . ھېلىمخان بۇ دۇنيانى ساقلىيالمايمەن دەپ ، بەگكە ئامانەت قويۇپ كەتتى . بەگ كېيىن ئويلىنىپ قالدى . بۇنچىلىك ۋەج بىلەن ياش جۈۋان كىمگە خوتۇن بولار ، قايسى ھارام تاماق تەييارغا ھەييار بولار ، ئەدناسى ئابدۇللاخان كىمنى ئاتا دەر... ئەخمەتخان ، بالىلىرىمغا ئاتىدارچىلىق قىلىپ قويسىلا ، خار ـ زار بولۇپ قالمىسۇن دېگەنغۇ ... ھەي ، كېيىن قاپتىمەن ، كاللامدىن كېتىپتىمەن ...

ئەيسا بەگنىڭ چوڭ ئوغلى ماخمۇت بەگ ياۋاش ، ئوشۇق ـ تۆشۈك گەپ ـ سۆزى ، كالتە ـ كۆسەي يولى يوق يىگىت ئىدى . بەگ قىسقىلا قىلىپ سۆزلىۋىدى ، ماخمۇت بەگ تىن تارتماي ماقۇل بولدى . بىر يېرىم يىلدىن بۇيان ئۇ ئاتىسىنىڭ ئۆزىگە گەپ قىلىشىغا تەقەززا ، قانداق قىلسام ئاتامنىڭ سۇنغان كۆڭلىنى ئېلىپ ئازار يېگەن دىلىغا شىپا بولارمەن دەپ يۈرگەنىدى . شۇنداق قىلىپ بەگ ھېلىمخاننى ئوتتۇراھال جۈۋان تويى قىلىپ ماخمۇت بەگكە كىچىنىك خوتۇنلۇقىغا ئېلىپ بەردى . ئابدۇللاخان بەگنىڭ گۈلھېپىزەمدىن بولغان قىزى زۆھرە خېنىمدىن ئۈچ ئايلىق چوڭ ئىدى . شۇڭا ، بەگ ئابدۇللاخانىمۇ زۆھرە خېنىمغا جۈپلەپ ئۆز

يېنىغا ئېلىپ ، زۆھرە خېنىمنىڭ ئېنىكىنىسىغا تاپشۇردى . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ كۆڭلى بىرئاز ئارام تاپقاندەك بولدى . بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن بۇ ئىشلار كونا ئىشقا ئايلىنىپ ئاستا - ئاستا ئۇنتۇلدى . ئەيسانىڭ ئاۋۇستى ئاۋۇالقى ئىزغا چۈشتى .

* * *

ئىككى يىل ئۆتكەندە يەنە بىر قېتىم سادىر بولغان قانتىق كۆڭۈلسىزلىك ، ئاۋاتلىقلارنى دەككە - دۈككىگە سېلىپ پاراكەندە قىلىۋەتتى .

بۇ بەختسىزلىك يەنە شۇ ئەيسا بەگنىڭ بېغىدا — ئۇنىڭ يېڭى تۇغۇلغان ئوغلىنىڭ ئات تويى بولۇۋاتقاندا يۈز بەردى .

مەشرەپ تازا قىزىپ ئەۋجىگە چىقتى . بەگنى يانتاق ئۆي بۇغداي بېگى نىياز بەگ دەررىگە تارتتى ، بەگ گۈلھېپىزەمنى تارتتى . گۈلھېپىزەم ئېغىر بوي بولۇپ ئۆرىسىگە تىنىپ ئاران ئولتۇراتتى . ئۇنىڭغا بىر قەدەم مېڭىش تازا ئېغىر كېلىۋاتقاندا ، بەگ ئۇنى ئون ئۈچ بەگلىكتىن كەلگەن كاتتا مېھمانلار بار چوڭ مەشرەپتە ئالاھىدە ئىززەتلەپ دەررە تۇنقىنى ئۈچۈن ، يىغلىۋېتىشتىن ئۆزىنى ئاران تۇتۇپ ، چەكسىز پەخىرلىنىش ئىچىدە پۈتلىرىنى سۆرەپ سورۇننىڭ ئوتتۇرىسىدا ئېڭىشىپ كەينىچە مېڭىۋاتقان بەگكە قول سوزۇپ ئەگىشىپ ماڭدى . بەگ چوڭقۇر سۆيۈنۈش ئىچىدە ، غۇۋالاشقان كۆزلىرى نۇرلانغان ، ئاق ئارىلىغان قىلچاڭ ساقاللىرى ئارىسىدىن كۈلگەن پېتى چېكىنىۋاتاتتى . ئۇ يەڭگىلگىنە دەررىنى خوتۇنىنىڭ يوغان ساغرىسىغا تەگكۈزۈپ قويدى . ھەر ئىككىسى بىر - بىرىنىڭ تەتۇرىگە چۆرگىلەپ ، ئاندىن بىر - بىرىگە ئېڭىشتى . بەگ بۇ قېتىم دەررىنى تېخىمۇ يەڭگىل قىلىپ خوتۇنىنىڭ تومپىيىپ تۇرغان قورسىقىغا سىلىغاندەك تەگكۈزدى . سورۇندىن توختىماي كۈلكە ، چۇقان ، ئىسقىرت ئاڭلىنىپ ، تەلپەكلەر ئوتتۇرىغا ئۈچۈپ چۈشمەكتە ئىدى .

— بەگ پۇتۇن يۈرتنى قامچىسىدا قورقۇتقىنى بىلەن كىچىك خوتۇنىدىن قورقىدۇ .

— ئۇرالمايدۇ .

— بېگىمىز خوتۇنىدىن قورقىدۇ ... ھا ـ ھا ...

بەگ ئۆزىنىڭ كۈلۈپ كەتتى ، گۈلھېپىزەم نازلىق كۈلۈمسىرەپ ھومايدى :

— بالىنى دەررىگە تېگىشمەيلى جۇما يەنە ...

— ھا ـ ھا ـ ھا... دولانلىقىنىڭ پۇشتى بۇ ، دەررىگە ئانىنىڭ قورسىقىدا تۇرۇپ تېپىدۇ ، ھا ـ ھا ...

— ئۇرسىلا بېگىم ، بەك ئۇرسىلا .

— ئاتام ئانامدىن قورقىدۇ ...

زۆھرە خېنىم ئىنىسكىئانىسىنىڭ قۇچىقىدا تېپىرلاپ ۋارقىرىدى . سورۇندا يەنە ئەسەبىي كۈلكە كۆتۈرۈلدى . بەگ ئۆزە بولۇپ بىر تەزىم بىلەن دەررىنى خوتۇنىغا بەردى . گۈلھېپىزەمۇ بىر تەزىم بىلەن ئۆزە بولۇپ دەررىنى ئالدى . بەگ خۇشال ئۆز ئورنىغا ياندى . گۈلھېپىزەم چوڭ كۈندىشى ھاۋا خېنىمغا دەررە تۇنقىلى ئاستا سورۇلۇپ ماڭدى . دەل شۇ چاغدا ئادەملەر ئارىسىدىن كالتە ساپلىق بىر نەيزە ئۇچۇپ كېلىپ ئۇنىڭ غولىغا سانچىلدى .

گۈلھېپىزەم «ۋايجان» دەپلا ئالدىغا دۈم يىقىلدى . سورۇن پاتىپاراق بولۇپ كەتتى . سورۇننى ئادەملەرنىڭ قىيا ـ چىياسى ، بىر ـ بىرىنى دەسسەشلەر ، يىغلاشلار ، دادلاشلار ، تىللاشلار ، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى بىر ئالدى ، داستىخاندىكى گۆشلەر ، ئاشلار ، مېۋىلەر چەيلەندى...

خەقلەر قاپقارا ، دۈندەك يوغان بىر ئادەمنى تۇتۇپ كەلدى . نەيزىنى مۇشۇ ئادەم ئاتقانىدى . ئۇ بەگنىڭ ئوغلى سېلىم بەگنىڭ قۇشچىسى[1] مۇسا بوران بولۇپ ، ئۇ بەش ئات بېرىش بەدىلىگە

---

① قۇشچى — مەخسۇس بۇركۇت كۆندۈرگۈچى .

سېلىم بەگنىڭ شۇنداق قىلىشقا بۇيرۇغانلىقىنى شۇ يەردىلا ئاشكارىلىدى . بەگنىڭ ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىغىدەك ماجالى قالمىغانىدى . ئۇ كۆزىنى چىڭ يۇمۇۋالدى . گۈلھېپىزەمنىڭ بېشى ئۇنىڭ قۇچىقىدا ، چىرايى خەسىدەك ئاقىرىپ كەتكەنىدى .

— ئۇنى قويۇۋېتىڭلار ، بەتنىيەتلەرنى خۇدا ئۆزى جازالىسۇن...

خەقلەر ھاڭۋېقىپ بەككە قاراپ قالدى . ئەيسا بەگ ئۇلارغا ، بۇرۇنقى قەھرىلىك ئەلپازىدىن قېيقالغاندەك ، قېرىلىق يېتىپ دىلى يۇمشاپ كەتكەندەك بىلىنمەكتە ئىدى .

ئۇچىنچى باب

غۇۋا سالقىن ئۆينىڭ چىلتەن رەڭ سۇر ۋاسلىرى ئارىسىدىن يېنىپ تۇرغان مۇڭلۇق بېغىر كۆزلەر ... سوزۇق كەلگەن كىچىك بۇغداي ئۆڭ يۇزلەر ... تارتىنچاقلىقتىن بەلگە بېرىپ تۇرىدىغان نېپىز لەۋلەر ... تەكشى قىرقىپ قويۇلغان ماڭلاي چېچى تېگىدىن سۇس بۇلۇتلار ئارىسىدىن مارىغان ئايدەك كۆرۈنىدىغان پارقىراق پېشانە... تېقىمىغا تېگىپ تۇرغان قىرىق كوكۇلا... نازۇك قوللار... جەينەكتەك بەللەر...

مامۇت شەيخ ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئەسلىيەلمىدى . گالدىن سۇ چاغلىق نەرسە ئۆتكۈزمىگەن ئاشۇ جاناندىن چىققان كۆيۈك ئۇنىڭ ئەس - يادىنى خىرەلەشتۈرگەنىدى . ئۇ بېشىدىن بادام دوپپىسىنى ئېلىپ يۈزىگە تۇتۇۋېلىپ ، ئاۋازىنى چىقىرىپ سېلىشتىن ئەنسىرەپ دۇم بولۇپ يىغلاپ كەتتى . غۇۋا سالقىن ئۆي ئۇنىڭغا تونۇردەك بىلىنىدى . ئۇ ئۇزاق بۇقۇلداپ يىغلىغاندىن كېيىن ، جىگەررەڭ تاۋار يەكتىكىگە قول سېلىپ ، مەيدىسىدىن باشلاپ بىلىكىگىچە چىڭ باغلىۋالغان ھەرەم شايىسىدىن تىكىلگەن ھال رەڭ ، ئۇزۇن ئايال كۆڭلىكىنى سۇغۇرۇۋېلىپ ، ئېغىز - باشلىرىغا سەللە يۆگىگەن پەدىدە يۆگىۋېلىپ يەنە دۇم يېتىۋالدى . كۆڭلەك شۇنداق يۇمشاق ھەم سىلىق ، قول تەككەن ھامان ئادەمنى شۇررىدە ئېرىتىۋېتەتتى . ئۇنىڭدىن سۇس خۇش ھىد كەلدى . شەيخ جۇۋاز كالىسىدەك پۇشۇلداپ كۆڭلەكتىن چىققان پۇراقنى توختىماي ھىدلىغىلى

تۇردى . بۇ پۇراققا ھەرەم ئەتىرى ، ئىپار ، يەنە جىگدە يىلىمىنىڭ پۇرىقى ئارىلىشىپ كەتكەنىدى . كۆڭلەكنى يېڭى ئەكەلگەندە بۇ پۇراق بەك كۈچلۈك ئىدى ، ۋاقىت ئۇزارغانسېرى پۇراق سۇسلىشىپ كەتتى ، ئەمما مامۇت شەيخنىڭ تەشنالىقى ئېشىپ باردى . ئۇ بۇ كۆڭلەكنى دولان تەۋەسىدىكى ئۇچقۇر قۇلاق كەسىي ئوغرى ھەمزە ئاققاشقا يۇز چارەك بۇغداي بېرىپ ، ئەيسا بەگنىڭ ئۆيىدىن ئوغرىلىتىپ ئەكەلدۇرگەن زۆھرە خېنىمنىڭ كۆڭلىكى ئىدى .

شىپىلداپ ماڭغان ئاياغ تىۋىشى بىلەن ئۆيگە مامۇت شەيخنىڭ خوتۇنى قەمبەرنىساخان كىردى . ئون بەش ياشقا كىرگەن بۇ تولغان جۈۋانىنىڭ مۆلدۇرلەپ تۇرغان چوڭ كۆزلىرىدىن نادامەت يېغىپ تۇراتتى . ئۇ يەرگە قاراپ تۇرۇپ گېپىنى يېنىك قاقتى .

— نېمە گەپ ؟ — شەيخ بېشىنى كۆتۈرمەي دۇم يانقان پېتى بوغۇق ، دىمىقان ئۈنىنى بوش چىقىرىپ سورىدى .

— ئاتام ... ئاتام سىزنى...

— ماڭ يۈگۈر ، راخمان دوقمۇغا دە ، ئېتىمنى توقۇپ قۇشنى تەييار قىلسۇن !

— ئاتام سىزنى ...

— تولا كوتۇلدىماي چىق ، ھېلى چىشىڭنى تۆكۈۋېتىمەن ...

— ماقۇل ... — قەمبەرنىساخان ئۈنى ئىچىگە چۈشۈپ ئارانلا جاۋاب بەردى . ئېرىنىڭ بېشىغا ئورىۋالغان كۆڭلەككە تىكىلگەن كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلۇپ ، بۇغداي ئۆڭ دومىلاق يۈزىدىن ساقىپ چۈشتى . ئۇنىڭ ئىچىگە چۈشكەن كۈنداشلىق ئوتى يۈرىكىدىكى يارىسىنى قىزىتماقتا ئىدى . ئۇ بارمىقىنى چىشلەپ ئۈنىنى بەك چىقىرىپ سالماسلىق ئۈچۈن بۇقۇلداپ يىغلاپ ئېتىتىك چىقىپ كەتتى . قەمبەرنىساخاننىڭ ئاياغ شەپىسى يوقىلىشىغا كېرىم ھاجى كىرىپ كەلدى ھەم ئېگىز ، ھەم سېمىز ، تەتۈر ئۈستىخان ، چاردىغان ساقىلى يالاڭ مەيدىسىنى توسۇپ تۇرىدىغان بۇ ئادەم مامۇت شەيخنىڭ ئاتىسى ، يانتاق بايلىرىنىڭ بىرسى ئىدى . ئۇنىڭ

قاپقارا چىرايى ئېقى يوغان كۆزلىرىنى تېخىمۇ سۈرلۈك قىلىۋېتەتتى . مامۇت شەيخ بىر كىمنىڭ كىرگىنىنى بىلسىمۇ ئاتىسىنىڭ كىرگەنلىكىنى بىلمەي ، دۇم ياتقىنىچە ئىچ ـ ئىچىدىن ئۇھ تارتىپ ، قوللىرى بىلەن بېشىغا يۆگىۋالغان كۆڭلەكنى سىلايتتى . كېرىم هاجى تېرىكتى .

— بالام ، نېمە بولدىڭىز ؟

ئۇنىڭ ئاۋازى غاز ـ غۇز ، بوم ، تەنە ، تەھدىت بىلەن يۇغۇرۇلغانىدى . مامۇت شەيخ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كۆڭلەكنى بېشىدىن ئېلىپ قوينىغا تىقىۋالدى . دوپپىسى يەرگە چۈشۈپ دومىلاپ بېرىپ ئاتىسىنىڭ پۇتىغا يېقىن يەردە توختىدى . شەيخ دوپپىنى ئېلىشقا ئىنتىلىپ ، جۇرئەت قىلالماي بېشىنى ئېگىپ تۇرۇپ قالدى .

— دوپپىڭىزنى كىيىۋېلىڭ ، مۇسۇلمان بالىسىغا يالاڭباش يۈرۈش دۇرۇس ئەمەس .

شەيخ پەم بىلەن ئېگىشىپ دوپپىسىنى كىيىۋېلىپ ، ئېگىلىپ قول باغلاپ ئۇنسىز تۇردى . كېرىم هاجىنىڭ پۇلتىيىپ تۇرىدىغان كۆزلىرى چۈلۈك سېلىنغان بۇقىنىڭ كۆزىدەك تېخىمۇ پۇلتىيىپ كەتتى .

— مەن كېرىم هاجى يانتاق تەۋەسىدە ئەمەس ، پۇتكۇل ئونئۆستەڭ ، مەكىت ، مارالبېشى ، يەكەن تەۋەسىدە بارماق بىلەن سانايدىغان بەگ ـ مۆتىۋەرلەرنىڭ بىرىمەن . بۇ تەۋەلىكتە ئاغزىمغا چىش چىققاندىن تارتىپ قىلىمەن دېگەن ئىشىمنى قىلىپ ، دەيمەن دېگەن گېپىمنى ئۆتكۈزۈپ كەلدىم . خەقنىڭ تىكىلىپ قالغىنىنى ، ئالدىمدىن توغرا ئۆتكىنىنى ، سالامىز يۈرگىنىنى كۆرۈپ باقمىدىم . هالا بۇ كۈندە ئاشۇ يانتاقنىڭ مۆتىۋەر بېگىنىڭ ئوغلى ، يانتاق بەگلىكىنىڭ يېگىتبېشى مامۇت شەيخ بىر كۆيۈك بالاسى بىلەن خوتۇن خەقنىڭ كۆڭلىكىنى سەللە قىلىپ يۆگەپ ، قاراڭغۇ ئۆيدىن چىقماي دۇم يېتىۋاپتۇ دېگەن گەپ تارالسا ، مەن كېرىم

هاجى كۆزىگە قاراپ ، بوينىغا مىندۈرۈپ باققان ئارزۇلۇقى بالا ، بىر ئىشق سەۋداسىغا تىك تۇرالمىسا ، بۇنداق ئوغۇلنى ئوغۇل باقتىم ، بىر ئەر چوڭ قىلدىم ئەمەس ، بىر چىدىماس كىبسەل تۇغۇ باقتىم دەپ ، بۇ ئوغۇلنى مۇشۇ چاغدىن باشلاپ كاتەككە سولاپ ، كىپەك نەمدەپ بېرىپ باقمەن . يانتاقنىڭ قارام يېگىتلىرىمۇ ئۆزىنىڭ يېگىتبېشى بولمىش مامۇت شەيختىن نومۇس قىلىپ ئۆزىنىڭ ئىشتانىبېغىغا ئېسىلىۋالار .

كېرىم هاجىنىڭ سۆزلىگەنسېرى سەپرايى ئۆرلەپ ، بوغۇلۇپ هاسىراپ كەتتى . دائىم يەكتەكنىڭ ئىچىگە قىستۇرۇۋېلىپ ، يېنىدىن ئايرىمايدىغان ئالتە قىرلىق كۈمۈش ساپلىق پەي قامچىسى قولىغا چىقىپ قالدى . يوغان يۇڭلۇق قوللىرىنىڭ پەي تومۇرلىرى تارتىشىپ ، ئۇزۇن چار ساقاللىرى سۇس تىترىدى ، قارامتۇل كەلگەن تۇرۇم - تۇرۇم بويۇنلىرىدىن تەر چىقتى . ئۇ بىردەم گۆشىيىپ تۇرغان ئوغلىغا هاسىرغان هالدا تىكىلىپ تۇردى . هازىر ئۇ گەپ تاپالماي ئەمەس ، ئەكسىچە ئاغزىغا كەلگەن گەپلەر بوغۇزىغا يىغىلغان ئاچچىقتا توسۇلۇپ قېلىپ ، ئاغزىدىن چىقىرالماي تەرلەپ كەتكەنىدى .

— ئۆزىنى بىلگەن ، تونۇغان ئادەمنىڭ خەقنى بىلمىكى تەس ئەمەس ، ئۆزىنى بىلمەي خەقنى بىلمەن دېگەن ئادەم تاكى تەڭرىنىڭ ئالدىغا بارمىغۇچە خەقنى بىلمەيدۇ . سىز هازىر ئۆزىڭىزنى بىلمەيۋاتىسىز ، ئوغلۇم . مەن سىزگە ئۆزىمىزنى قايتا تونۇتۇپ قويای . سىز ئاتا - بوۋىڭىزدىن تارتىپ چوڭ ئۆتكەن ، نوچى ئۆتكەن ، دۇشمىنى مىڭ يېرىگە پىچاق سالسىمۇ ۋاي دېمەي كەتكەن ئادەمنىڭ ئەۋلادى . دوستى ئۈچۈن قىلىچقا كۆزىنى مىت قىلماستىن بارالايدىغان ، ئەقىل ئىشلىتىشنى بىلىدىغان ، يۈلتۇز ساناپ تۇرۇپ ، هەربىر كۈندە ئۆزىگە كېلىدىغان ئامەت ، ئاپەتلەرنى بىلىپ كەلگەن ، ئونئۆستەڭ ، مەكىت تەۋەسىدە كېرىم هاجى دېسە ، دۇشمىنىنىڭ يۈرىكى جىغىلدايدىغان ، دوستلىرىنىڭ دىلى پاللىدە

ئېچىلىدىغان ئادەمنىڭ بىردىنبىر ئەركەك ئۇرۇقى سىز . سىزنى مەن بوۋىسىنى تارتسۇن ، نوچى بولسۇن ، خەقنى كۈلدۈرۈشنىمۇ ، يىغلىتىشنىمۇ بىلىدىغان ئادەم بولسۇن دەپ ، ئەقىللىق ئادەملەر ، نوچى ئادەملەرگە تۈتۈپ بەردىم . يانتاقنىڭ يىگىتبېشى بولدىڭىز ، سىز توخۇ ئەمەس ، يانتاقنىڭ يىگىتبېشى ! ئانىڭىزنىڭ قورسىقىدىكى چاغدا ، بىر كۈنى ئانىڭىزنىڭ گېلىغا سۆڭەك تۇرۇپ قالدى ، ئۇچ كۈن بولۇپ ، ئانىڭىز ئۆلەر ھالغا يېتىپ ھەممىز يىغا - زار قىلىۋاتقاندا ، تالادا بىر قەلەندەرنىڭ سازايى ئاڭلاندى . چاكارلار ئانىڭىزنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ ئىككى چارەك ئاق ئۈن ئاچقىپ بەرسە ، قەلەندەر ھاجى ئاتام بىلەن كۆرۈشىدىغان گېپىم بار ، دەپتۇ . چىقسام ، بىر جۈلدۈر كېپەن ، دۇمچەك مەينەت قېرى تۇرىدۇ ، مېنىڭ ئاچچىقىم كەلدى .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم ھاجى ئاتا ، ئاچچىق پەيلى شەيتاندۇر ، — دېدى قەلەندەر .

— ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام ، كۆڭلۈمنىڭ ئارامى يوقلۇقىدىن مەندىن ئۆتكەن ناپىسەنلىكىنى ئەپۇ قىلغايلا ئاتا ، — دېدىم .

بوۋاينىڭ گەپلىرىدىن ، پېشانىسىدىن چىققان بىر سېھىر - ئەسنادىن تېنىم جۇغۇلداپ كەتتى .

— كۆڭۈللىرىنىڭ ئىدىتسىزلىقى پېقىرغا ئايان . مۇبارەك خاتۇنلىرىنىڭ گېلىغا سۆڭەك تۇرۇپ قېلىشى ئاللا ئۈنىڭ تۇيمىغۇرلۇقىغا بەرگەن ئاگاھ . ئۇ دېدەكلەرنىڭ ، ئاجىزلارنىڭ رىزقىنى قىسمىغاي . ئۇ توۋا قىلسۇن ، ئاجىزلارغا سەدىقە بەرسۇن ، ئىتنىڭ شالىنى ئاغزىغا تېمىتىڭلار... ئاللا ئاسان قىلغاي...

— بولىدۇ ، تەقسىر .

— ئۆيىڭىزدە ھېچكىمگە بىلدۈرمەي ساقلاۋاتقان بىر گىلەم خۇرجۇن بار ، ئۈنى مەن ئەكېتىمەن .

— ھەي چاكار ...

مەن خۇرجۇننى ئاچقىتۇرۇپ ، بۇ خىزىر سۇپەت ئادەمگە

ئـــككى قوللاپ سۈندۈم . ئۇ ئادەم خۇرجۇنى ئېلىپ بىر دۇئا قىلغاندىن كېيىن :

— يېقىن كەلسىلە هاجى ئاتا ، — دېدى .

يېقىن كەلدىم ، ئۇ كىشى قۇلىقىمغا :

— خاتۇنلىرى يەنە تۆت ئاي توققۇز كۈندە بىر ئوغۇل تۇغىدۇ . ئىسمىنى شەيخ مامۇت قويۇڭلار . ئاللا ئۇنى خۇشخۇي ، يىگىتلەرنىڭ باھادىرى قىلغاي ، ئاللاھۇ ئەكبەر ، — دېدى ـ دە كېتىپ قالدى .

كېرىم هاجى بىردەم تۇرۇۋالدى .

— راست ، سىز تۇغۇلدىڭىز ، سىزنىڭ ئىسمىڭىزنى ئەۋلىيا ، هايات خىزىر قويغان نام ، بالام . بۇنى مەن سىزگە مىڭلارچە قېتىم دېگەن گەپلەر ، سىز ئۆزىڭىزنى ئۇنتۇپ قالماڭ ، جاھاندا قانداق ياشاشنى بىلىڭ . مەن سىزنى هازىرغىچە تاك ئېتىپ چېكىپ باقمىغان ، سىز ئەقىللىق ، جىگەرلىك بىر ئوغۇل ئىدىڭىز ، ئەمما هازىر سىز ئاجىز بىر ئىنجىمارۇق توشقان بولۇپ قالدىڭىز . ئاللا دۇنيانى ئاجىزلار ئۈچۈن يارانقان ئەمەس ، ئاجىزلار جاھاندا خارۇزار ، ئەخلەت ـ چاۋار بولۇپ كۆچلۈكلەرنىڭ ئايىغىدا مىجىلىدۇ ، مانا بۇ ئاللا يارانقان ھەقىقەت . ئاللا بەندىسىنى ئەسلى كۆچلۈك ـ ئاجىز دەپ يارىتمايدۇ ، ئاجىز بولغانمۇ ئادەمنىڭ ئۆزى ، كۆچلۈك بولغانمۇ ئادەمنىڭ ئۆزى . مەن سىزنىڭ بۇنداق بوشاڭ ، خار ـ زار ، ئەخلەت بولۇپ قېلىشىڭىزنى كۆرمەي ، مەندىن كېيىن قېلىپ بۇ دۇنيادا كېرىم هاجىنىڭ ئوغلى ئىتتىن خار بولۇپ يۈرۈپتۇ ، دېگەن گەپلەرنى روھىم ئاڭلىمىسۇن ، بولمىسا ، گۆرۈمگە ئوت كېتىدۇ ، كېپىنىمنى چىشلەپ قويمەن ...

كېرىم هاجى ۋارقىرىغان پېتى ئېتىلىپ كېلىپ ، قامچا بىلەن مامۇت شەيخىنىڭ باش ـ كۆزىگە تاراسلىتىپ ئۇرۇپ كەتتى . تۆت قامچا تەگكەندە مامۇت شەيخىنىڭ بوينى ، يۈزلىرى قامچا ئىزىدىن تىتىلىپ قان سىرغىپ چىقتى . دەل شۇ تۆتىنچى قامچا تەگكەندە شۇ چاغقىچە تىنماي تۇرغان شەيخىنىڭ ئاغزىدىن «ۋايجان» دېگەن

ئۇن چىقىپ كەتتى .

— ئاشۇ ۋايجىنىڭىز ئۇچۇن يەنە تۆت قامچا ... بۇ گەپ خوتۇنلارغا يارىتىلغان ...

كېرىم ھاجى تارسىلدىتىپ يەنە تۆت قامچا سالدى . شەيخ كالپۇكىنى چىشلەپ تىك تۇردى ، چىشلىرى ئارىسىدىن قان ساقىپ چىقتى .

— كۆچۈكنى ، ئەقلىڭنى ئىشلەت ، بولمىسا ، خۇدا ئۇنى ئىشلەتكۈچىلەرگە ئېلىپ بېرىۋېتىدۇ ...

كېرىم ھاجى شۇنداق دەپلا گۇرسۇلدەپ دەسسەپ ئۆيدىن يېنىپ چىقتى . ئۇنىڭ قورقۇنچلۇق يېنىپ كەتكەن كۆزلىرى قامچىدىكى قانغا قاراپلا چوڭقۇر ئاتىلىق شەپقەتكە ئالماشتى ، ئۇ قامچىنى بۇرنىغا ئەكېلىپ پۇرىدى ، سۆيدى ، كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتتى .

— بىچارە بالام ... ئاتاڭ بۇ قامچىنى ئۆزى يېسىمۇ بۇنداق ئازاب تارتماستى ... مۇشۇنداق قىلمىسام ، مەندىن كېيىن قالساڭ خەقنىڭ قامچىسىدا قالىسەن ... — دەپ پىچىرلىدى . قامچىنى قوينىغا سېلىپ تۇرۇشىغا ، مامۇت شەيخ ئۆيدىن بوراندەك ئېتىلىپ چىقىپ ، توقۇپ تەييارلانغان قارا ئاتنىڭ قوش بېشىدىكى پوسما كىيىدۇرۇلگەن قۇشنى ئېلىپ ئاتقا مىندى ، ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ بېشىنى ئەگدى :

— ئاتا ، دۇئا بېرىڭ ، ئۇچ كۈنلۈك ئوۋغا چىقىمەن .

— خۇداغا ئامانەت ، ئاق يول بولغاي ، خىزىر ئەلەيھىسسالام يار بولغاي ، يىگىتلەرنىڭ پىرى ھەزرىتى ئەلى شاھىمەردان مەدەت قىلغاي ، ئامىن .

شەيخنىڭ ئېتىنى تۇتۇپ تۇرغان چاكار قىلىچ بىلەن ئوقيا ، ئوقدانلارنى بەردى . شەيخ ئېتىنى يورغىلىتىپ دەرۋازىدىن چىقتى . دەرۋازا يېنىدىكى قېرى ئۇجمىنىڭ شېخى ئۈنىڭ يۇزلىرىگە سۇۋۇشۇپ يارىسىنى ئېچىشتۇردى . قولىغا بىردىن قارچىغا قوندۇرۇۋالغان ئالتە چاكار شەيخنىڭ كەينىدىن ئات سالدى .

قۇرغاق كۆز ھاۋاسى مەھەللە باغلىرىدىن يېشىلغان مېۋىلەرنىڭ پۇرىقىنى ئەكېلەتتى . ئۆگزىلەرگە قاقلىۋېتىلگەن قىشلىق قوغۇنلاردىن كۆچلۈك شېرىن پۇراق تارقىلاتتى . شەيخ ئاتىنىڭ قۇلاق تۈۋىنى بېسىپ سىلاپ قويۇۋېدى ، ئات يورغا چېپىشتىن بىرلا يۇلقۇنۇپ ئۇچقاندەك يەڭگىل چاپقىلى تۇردى .

— ھېلىمخان ، سەن ھەمزە ئاققاشنى ئېلىپ كەل ، چاپسان ماڭ ، ھايال‌لىشىپ قالساڭ قۇلىقىڭنى كېسىۋېتىمەن .

— خوپ .

بوز ئات مىنگەن تەتۇر ئۇستىخان ھېلىمخان ئېتىنىڭ بېشىنى بۇراپ ، يىراقتا قارىيىپ تۇرغان چىراغئاتام مەھەللىسىگە قاراپ ئات سالدى .

يول بويىدىكى يېمىش جىگدىلەر ئالتۇن رەڭ پارقىراپ ، جۇمباق ـ جۇمباق ساڭگىلاپ تۇراتتى ، ئەتراپىدا ئۇششاق سېرىق ھەرىلەر ئۇچۇشۇپ يۇرۇشەتتى . شامال ئۇچۇرۇپ كەلگەن شور توپا شەيخىنىڭ تىتىلىپ كەتكەن يۈزىگە يېپىشىپ ، يۈزىنى كۆيدۈرۈۋاتقاندەك ئېچىشتۇردى . ئۇ ئاتنى يولدىن چىقىرىپ يېشىل چىملىق يەردە چاپتۇردى . ئۇ يەر ـ بۇ يەردە غۇزمەك ـ غۇزمەك قويلار ئۇركۈپ قۇلاقلىرىنى شىكتايتىپ قاچاتتى . كەڭرى چىملىقنىڭ يۇقىرىسىدىكى يەرلەردە قوناقلار پىشىپ قۇلاقلىرى قورۇلغان ، باش ـ ساقاللىرى قورۇپ قايرىلغانىدى . قىر بېشىدىكى ئېگىز ئۆسكەن كەندىرلەر ھاۋاغا كۆچلۈك پۇراق تارقىتىپ دىماغنى غىدىقلايتتى ، كەندىر تۈۋىدە توپ ـ توپ كەپتەرلەر دانلاشماقتا ئىدى .

شەيخ ئاتنى يورغىغا سالدى . ئاشۇ كۆرۈنگەن ئېتىزلار كېرىم ھاجىنىڭ يەرلىرى ، ئالدىدىكى كەڭرى كېۋەزلىكتە كېۋەز تېرىۋاتقان خوتۇن ـ قىزلار كېرىم ھاجىنىڭ يىللىقچى دېھقانلىرىنىڭ خوتۇن ـ قىزلىرى ئىدى . كەندىر پۇرىقى ، سالقىن قۇرغاق ھاۋا شەيخىنىڭ پىغان ـ ئەلەملىرىنى سەگىتكەندەك پۈت ـ

قولىغا جان كىرىپ ، پەي - بېغىشلىرى چېكىپ ، كىرىشكەن چىشلىرى بوشاشقاندەك بولدى . كېۋەزلىكتىن قۇرغاق ھاۋا بىلەن تەك ئۇچۇپ كېلىۋاتقان بوش ناخشا ئۇنىڭ تەنلىرىگە يېڭى تىترەك تاراتتى . ناھايىتىمۇ مۇڭلۇق ، يېقىملىق بۇ ئاۋاز كىمدۇر بىرىنىڭ ئاۋازىغا ئوخشايتتى . شەيخنىڭ قېنى يۈزىگە تەپتى ، چىرايى تېخىمۇ قارىداپ ، چىرايلىق ، ئۆتكۈر كۆزلىرى كەندىرلەر ئارىسىدىن كېۋەزلىكنى ماردى ، ئەمما ھېچنېمىنى كۆرەلمىدى . ئۇ ئاتنىڭ بېشىنى قانداق بۇرىغىنىنى بىلمەي قالدى ، ئات قومۇش ، يېكەن ، پىزەكلەر قاپلىغان سازلىق سۇلىرىنى چاچرىتىپ ، قومۇش ، يېكەنلەردىن چاپچىپ كەندىرلىك قىرغا قاراپ چاپتى . پانقاق ، لۆجىلەر چاچراپ ، شەيخنىڭ ئاياغلىرىنى ، ئاتنىڭ قورساقلىرىنى قارا لايغا مىلىدى . سازلىقتىن سېسىغان لاي پۇرىقى كېلەتتى . ئات ناھايىتى كۈچەپ چاپقانلىقتىن ئېغىر خارتىلداپ ، بۇرۇن تۆشۈكلىرى كېرىلىپ كەتتى ، يۈگەننى ئاچچىق - ئاچچىق غۇرۇچلىتىپ پۈشقۇراتتى ، ئاغزىدىن كۆپۈك قاينىدى .

— شەيخ مامۇتخان ئېلىشىپ قالمىغاندۇ ؟ شۇنداق يەرگىمۇ ئات سالغان بارمۇ ؟

— بىچارىنىڭ بېشى ئايلىنىپ كەتتى ، قويغان - تۇتقىنىنى ، ماڭغان - تۇرغىنىنى بىلمەيدىغان بولۇپ قالدى . ھاجى ئاتامنىڭ قامچىسى تەگمىگەن بولسا ئورنىدىن تۇرمايتتى .

شەيخنىڭ كەينىدىن كېلىۋاتقان چاكارلار ئەنسىرەپ قېلىشتى . شەيخ ئاتنىڭ شىددەت بىلەن دۆلۈنۈپ مېڭىشىدىن چۆچۈپ كەتتى . سول قولىغا قوندۇرۇۋالغان قۇشنىڭ تېرە پەلەيىنى قامىغان تىرناقلىرى ئاجراپ كېتىپ بىر چىرىلداپ پالاقلاپ ، غەزەپ بىلەن قاناتلىرىنى كەردى .

شەيخ ئاتنىڭ كاردىن چىقىشىدىن ئەنسىرەپ ، سازلىققا سەكرىمەكچى بولدىيۇ ، ئۆزىچە ئاتنىڭ كۈچى بار - يوقلۇقىنى سىنىماقچى بولۇپ ئىختىيارىغا قويۇۋەتتى . ئات خارتىلداپ تىك

چـــملىق قاشقا ئوقچۇپ چىقىۋالدى ، چىقىپلا تازا يۇگۇرمەكچى بولۇۋىدى ، شەيخ يۇگەننى تارتىپ يورغىلا قويدى .

ئاتنىڭ پاچاقلىرىغا لاي چاپلىشىپ ، چىرايلىق قويۇقىنىڭ ئۇچىمۇ بۇلغىنىپ كەتكەنىدى . شەيخنىڭ جىگەررەڭ تونىغىمۇ لاي چاچراپ بۇلغانغانىدى . ئات چىم ، يۆگىمەچ ئوتى باسقان ئېگىز قاشقا يامىشىپ ، قويۇق كەندىر ئارىسىنى بۆسۈپلا كېۋەزلىك ئىچىگە چۈشتى ، ناخشا توختىدى .

شەيخ قولىدىكى قۇشنى ئېگەرنىڭ قوش بېشىغا قوندۇرۇپ ، تېرە پەلەيىنى ئوڭ قولىغا يۆتكەپ تۇرۇپ ، ئالدىدىكى قىزغا تىكىلىپ قاراپ قالدى . قىزنىڭ قاپقارا كۆمۈر پاتۇرۇپ قويغاندەك ئانچە چوڭ ئەمەس كۆزلىرىدە چۆچۈش ، ھەيرانلىق ئەكس ئەتتى . يوپۇرماقلىرى قىزارغان ، ئاق بالداقتەك ئېچىلىپ كەتكەن كېۋەزلىك ئارىسىدا تۇرغان زىلۋا دېھقان قىزنىڭ ھەممە يېرىگە سەپسېلىپ چىققان شەيخ : «بىر قاراشتا كېلىشكەن كاساپەتكەن ، تېخى زۆھرەدىنمۇ ئاشامدۇ نېمە... ياق ... ياق ... مەك چىرايلىق بولغان بىلەن ئۇنىڭغا يېتەمدۇ ، بۇ قارىۋاي بوتىلاقكەن» دەپ ئويلىدى ئىچىدە .

— خېنىم ، ناخشىڭىزنى دۆڭ ئېيتىپ كېۋەز تېرىۋاتامسىز ؟ ناخشىنىڭ ئىگىسىنى كۆرىمەن دەپ ، ئېتىمنىڭ بېلى سۇنۇپ كەتكىلى تاس قالدى ، — دېدى شەيخ كۈلۈپ .

— ناخشام يېگىتبېشىمىز شەيخ مامۇتخان ئاكامنىڭ ئېتىنىڭ بېلىنى سۇندۇرغۇدەك ئاڭلىنىپتۇ ـ دە ، زاڭلىق قىلمىغانسىز ، سىز باي ، بىز گاداي تۇرساق .

— كۆڭلۈمدىكى يار بولسا ، تېرىقنىڭ زاغىرى بولسا ، دەپتىكەن خېنىم .

قىز يەرگە قارىۋالدى ، ئۇنىڭ يۈزلىرى تېخىمۇ ئېسىلىپ قىزىرىپ كەتتى .

— كۆڭلىڭىزدىكى يارىڭىزنى يانتاق تەۋەسىدە ھازىر كىم

بىلمەيدۇ ، بۆكسىزگە جىگدە سالاي دەمسىز ، مەندەك بىچارىنى ئەخمەق قىلماي ئەيسانىڭ ئاۋىتىغا مېڭىڭ...

قىز گېپىنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمەي يۇزىنى تۆتۈۋېلىپ يىغلىۋەتتى .

«ئۇھ ، ۋاي خۇدايىم ، مەن كۆيسەم ساڭا كۆيدۈم ، سەن كىمگە كۆڭۈل قويدۇڭ دېگەندەك ، ماڭا نېمە كۆرگۈلۈك بۇ ... مەن دەردىمەن دېسەم دەردىمەننىڭ خۇۋەينىسىگە[1] ئۇچراپتىمەن . »

شەيخنىڭ يۈرىكى سقىلىپ كەتتى .

— قانداق قىلىمىز ، تەقدىر شۇنداقكەن ، خۇدا ئوتنى شۇنداق سالىدىغان ئوخشايدۇ . يارىكىزنى تاتلاپتىمەن ، خاپا بولماڭ .

— خاپا بولمىدىم ، خۇش بولدۇم ، چۈشۈمدە بولسىمۇ بىر قېتىم گەپ قىلىشقىلى نېسىپ بولارمۇ دەيتتىم . خۇدايىمغا ئازايىم يەتكەن ئوخشايدۇ ، ئاسماندىن چۈشكەندەك پەيدا بولدىڭىز ... مانا ، خېلى گەپلەشتىم ، مۇرادىمغا يەتتىم ...

قىز كېۋەزلەرنى چەيلەپ پۈتۈن كۈچى بىلەن يۇگۈرۈپ كەتتى...

شەيخنىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى .

— بىر ئاجىزنىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلىمەن دەپ دەرد قوشتۇم ، ئاھ خۇدا ، بۇ ئەمدى نېمە كۆرگۈلۈك . ئەستاغپۇرۇللا ، بۇ كىمنىڭ قىزى بولدى ئەمدى ، ئېتىنىمۇ سورىۋالماپتىمەن .

شەيخ ۋارقىرىدى .

— ئېتىڭىز نېمە ؟

قىز ئاڭلىمىدىمۇ ، ئاڭلىسىمۇ جاۋاب بېرىشنى راۋا كۆرمىدىمۇ ، پىڭىلداپ يۇگۈرگەنچە يىراقلاپ كەتتى . شەيخ مامۇتخان قوينىدىن بىرى ئون سەرلىك كۇمۇش تەڭگىدىن بەشنى ئېلىپ ئاتتىن چۈشۈپ ، قىز تېرىپ قويغان كېۋەز دۆۋىسى يېنىغا

---

① خۇۋەينە — مەندىن ئۆتە دەردىمەنگە دېمەكچى .

يۇكۇندى . كېۋە دۆڭسى يېنىدا رومالغا يۆگەكلىك بىرنېمە تۇراتتى ، ئۇستىگە چۈننىلەر ئولىشىپ كەتكەنىدى . ئۇ ياغلىقنى ئاستا ئاچتى ، ئىچىدە خام ـ خاتىلا پىشقان ، ئوتتۇرىسى تويمانچاق يېرىق ـ يېرىق بىر زاغرا ، ئۇنىڭ يېنىدا يېرىمى يېيىلىپ سۇ يىغىلىپ قالغان يېرىم كاسا قىزىل قوغۇن تۇراتتى .

— بېچارە ، بەكلا نامرات ئىكەن ، كۆڭۈل دېگەن باي ، كەمبەغەل دېمەيدۇ ، كۆڭۈل ياتقان يەردە ئىت ياتماپتۇ ...

ئۇ كۈمۈش تەڭگىلەرنى زاغرىنىڭ ئورنىچەك يېرىگە سېلىپ ، ياغلىقتا يۆگەپ قويۇپ ئورنىدىن تۇردى . قىزنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمىدى . يىراق كېۋەزلىكلەردە باشقا ئايالار كېۋەز تېرىۋاتاتتى . «ھەرقاچان بىرەر دالدىدا يىغلاۋاتىدىغاندۇر...» شەيخ يەنە تىزلاندى ، ياغلىقنى ئېچىپ زاغرىدىن بىر چىشلەم ئوشتۇپ ئاغزىغا سالدى .

— بۇ پۇللارنى بىكاردىن كەلگەن ، ھارام دەپ چۆرۈۋەتمىگەيسىز ، بىچارە قىز ، مەنمۇ ھەققىمنى ئالدىم ...

نان بەكلا ئاچچىق ئىدى ، شەيخ نانىنى نېرىغا يۇتسا ، بېرىغا كېلىۋېلىپ خېلى قىينالدى .

— خۇدا بەختىگىزنى بەرگەي ، ئامىن ...

شەيخ دۇئا قىلىپ ئاتقا مىندى ۋە چاكارلىرىغا ئۇندىمەي ماڭدى . كېۋەزلىكتىن چىملىققا چۈشكەندە چاكارلار يانداقلاپ كېلىۋىدى :

— مەندىن ئەللىك ماڭدام كېيىن مېڭىڭلار ، — دەپ ئېتىنى دېۋىتتى .

دۆڭگە كەلگەندە ، ئېگىز قومۇشلۇق ئارىسىدا جەدە ئاتنىڭ ئاستىدا سايىداپ ياتقان ھەمزە ئاققاش شاپاق دوپپىسىدا يۈزىدىكى تەرنى سۈرتۈپ ئورنىدىن قوپتى . دۆڭنىڭ كەينىدە ھېلىمخان ئاتنى پېتىلەپ ھىجايغىنچە چىقىپ كەلدى .

— ھايالىشىپ قالدىڭلىغۇ شەيخ مامۇتخان ، — ھەمزە ئاققاش

پاراسەت يېغىپ تۇرغان بېغىر كۆزلىرىنى ھېيلىگەرلىك بىلەن پارقىرىتىپ ، مامۇت شەيخىنىڭ بوز تۇپراق چىرايىغا قارىدى .

— شوخلۇقۇلار قېنى ئادىشەي ، غورا يېگەن تازەك قورۇلۇپ ، بورا قومۇشدەك سارغىيىپ تۇگىشىپلا كېتىپسىلە ...

ئۇنىڭ سول قېشىنىڭ ئۈچى تەرىپى ئاق بولۇپ ، ئىسكەتىنى بۇزۇپ تۇراتتى .

— تولا كاسكىرىماي ئېتىڭغا مىن !

شەيخ ئاتنى چاپتۇردى . ھەمزە ئاققاشنىڭ ئېتىمۇ شەيخ بەرگەن ئۈچقۇر ئات ئىدى . ئۇ ھەمىشىتا يېتىشىپ ياندىشىپ ماڭدى .

ئۇلار جەرەندۈڭدىن ئېشىپ ، ياركۆل تەۋەسىنىڭ دەريا قېشىدىكى تاللىقنى كۆزلەپ ماڭدى ، چاكارلار ئارىلىق قالدۇرۇپ ئات سېلىپ كېلىۋاتاتتى .

— مېنى يەنە ھېلىقى ئىشقا سالامسىلە ، ئادىشەي ؟

— بىلگەندىكىن نېمە سورايسەن .

— يەۋەتمىگەنسىلەر ؟

— چىشىڭنى تۆكۈۋېتىمەن . ماڭا چاقچاق قىلغۇچى بولما ، بۇرۇنقى ئاغزىمغا سىيسەڭمۇ كۈلۈپ تۇرىدىغان مامۇت شەيخ ئەمدى يوق .

— ئاشۇ ئاق بېلىقنى قوينۇڭغا سالمىغۇچە .

— تاپتىڭ .

شۇنىڭدىن كېيىن ھەمزە ئاققاشنىڭ ئاغزى بېسىلدى . كۈن قىيام بولدى . ئاتلار بۆرە مېڭىشقا چۈشتى .

— بۇ قېتىم نېمىسىنى ئوغرىلاپ كېلىمەن ؟

— نېمىسىنى بولسا بولىۋېرىدۇ .

— ئاغزىمغا گەپ كەلسە دەۋالمىسام تۇرالمايمەن ، مۇشت يېسەمۇ يەي ، بەك دېگۈم كېلىپ كەتتى ، بۇ قېتىم ئىشتىنىنى ئوغرىلاپ ئەكېلىپ بېرەيمىكىن ... ھى - ھى - ھى ...

— مەن سېنى ھازىر ئۇرمايمەن . مېنى زاڭلىق قىلغۇچى

بولما ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ سەۋدا سېنىڭ بېشىڭغىمۇ كەلمەي قويمايدۇ ، ھېچبولمىسا مېنى زادىلىق قىلغىنىڭ ئۈچۈن بولسىمۇ .

ھەمزە ئاققاش قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى .

— بۇگۈن ياۋا توڭگۇز ئوۋلىساڭ كۆڭۈللۈك بولارمىكىن دەيمەن . ياۋا توڭگۇزلار تاللىقىنى تاشلاپ ، يارىكۆل ئىچىگە كىرىۋالغان چېغى ، كۈز بولدى ئەمەسمۇ .

— چاكارلار توشقان ئوۋلاپ ، يىلانبېشى چاتقاللىقىدا غىزا قىلغاچ تۇرسۇن ، بىز تاللىقا كىرمەي دەريا ياقىسى بىلەن مېڭىپ ، ئاۋات تەۋەسىدىكى قاپاقتاللىقتا تۈلكە ئوۋلايلى .

— سېنىڭ كۆڭلۈڭ . ھە راست ، بۇ قېتىم ئوبدانراق بېرىسەن ، ئەيسا بەگنىڭ قورۇسىغا جاننى ئالمىغانغا ئېلىپ كىرىۋاتىمەن ، تۇتۇلۇپلا قالسام ئۆلمىسەممۇ يا پۇتۇمدىن ، يا قولۇمدىن ئايرىلىپ چىقمەن .

— بىلمەن ، سېنى ئوبدان رازى قىلمەن ، كۆڭلۈڭنى توق تۇت ، خۇمپەر .

ئۇلار چاكارلىرىنى ئوڭغا قويۇۋېتىپ ئىشلارنى تاپىلاپ ، دەريا تەرەپكە قاراپ ئات سالدى .

دەريا بويىغا يېقىنلاشقانچە قۇمساز ، قۇرغاق كەلگەن توزغاق تۇپىلار بېسىقىپ ، ئالاقات ، جىغان ، يانتاق ، قومۇش باسقان قاتلاڭ شورلۇق يەرلەر باشلاندى . توشقان ، كەكلىك ، كۈشكەل[1] ، قىرغاۋۇللار ھەر قەدەمدە ئۇچراپ تۇراتتى ، كۆك كەپتەرلەر باش ئۈستىدە پەرۋاز قىلاتتى . دەريا تەرەپكە يېقىنلاشقانسېرى تۇپراق نەملىشىپ ، چاتقاللار قويۇقلاشتى . يەر يۈزىنى ياشىرىپ تۇرغان قارا قىزىلچاق[2] ، چىغىرتماق قاپلاپ كەتكەندى . بارغانچە كۆك سېغىزلىق تۇپراق باشلىنىپ ، قويۇق يېڭىنەك ياشىرىپ تۇرغان يېشىل چىملار ئادەمنىڭ دومىلىغۇسى كەلگۈدەك يەر يۈزىنى

---

① كۈشكەل — ياۋا كەپتەر ئائىلىسىگە تەۋە ئۇچار قۇشنىڭ بىر تۈرى .

② قارا قىزىلچاق — كەچ كۈزدىمۇ ياپيېشىل تۇرىدىغان ئوت ، قىياق .

بويىۋەتكەنىدى . دەريانىڭ سۇيى تارتىلىپ كەتكەن بولۇپ ، تارامىلار كۆپەيگەن ، سۇلار سۇزۇلۇپ ، دەريا ئوتتۇرىسىدا قەيلەر[1] پەيدا بولغانىدى . دەريا ئىچىدىن ئۇرغان يۇرەكنى سەگىتكۇچى ، كۆڭۈلنى كۆتۈرىدىغان نەم ، سالقىن ھاۋا ئۇچۇپ كېلەتتى .

شەيخ مامۇتخان بىلەن ھەمزە ئاققاش ئۇچ تارامدىن سۇزۇك سۇلارنى چاچراتىپ چېپىپ ئۆتۈپ ، ئېقىن بويلاپ ئات سېلىپ ماڭدى . دەريانىڭ ئاياغ تەرەپ قىرغىقىدىن ئەيسا ئاۋتىنىڭ قويۇق دەل ـ دەرەخلىرى قارىيىپ كۆرۈندى ، دەرەخلەرنىڭ ئوستى ئاقۇچ تۇمان بىلەن قاپلانغانىدى .

— ھەي شەيخ مامۇتخان ، ئوۋ قىلىدىغان يەرگە كەلدۇقيا .

— ئاغزىڭنى يۇم ، تېخى كەلمىدۇق .

— ھېچبولمىسا كىرپىدىن تۆت ـ بەشنى بولسىمۇ تۇتۇۋالساق كاۋاپ تازا ئوخشايتتى .

مامۇت شەيخنىڭ تۇرۇلۇپ ، قورۇلۇپ كەتكەن چىرايى سەل ئېچىلدى . ئۇ قاراڭغۇ دەرەخزارلىققا تىكىلگەن چىرايلىق ، ئۆتكۈر كۆزىنى ھەمزە ئاققاشقا تىكتى . ھەمزە ئاققاشنىڭ دوردىيىپ كەتكەن سېرىق بۇرۇتلۇق تۇمشۇقى ، ئاق قېشى ئاستىدا قىسىلىپ كەتكەن ئاران كۆزى[2] شەيخكە كۈلكىلىك كۆرۈندى ، ئۇنىڭ يۈزلىرى قىزىرىپ كەتكەنىدى .

— كىرپە دەپ قالدىڭ ، خوتۇنۇڭ كۆتۈڭگە تېپىپ يېرىم كېچىدە يالىڭاچ قوغلاپ چىقارغان ئوخشىمامدا ؟

شەيخ ئۆزىنىڭ گېپىگە ئۆزى كۈلۈپ كەتتى . ھەمزە ئاققاش قىزىرىپ ، ئېسىلىپ ، ئاق قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ ھەجايدى .

— ياقەي ... تېخى توي كېچىسىدىكىدىن كەملەپ كەتمىدى .

— قوي چاقچاق گېپىڭنى ، راست گەپ قىل . كىرپە گۆشىنى يېمىسەڭ بولالمايدىغان ھالغا چۈشۈپ قالغان ئوخشىمامسەن ؟

---

① قەيلەر — دەريا ئوتتۇرىسىدىكى ئېگىز بەللەر .

② ئاران كۆز — سارغۇچقا مايىل كۆك كۆز .

— شەيخ مامۇتخان ، سىلى بىلەن بەسكە چۈشۈپ قالسام ، مانا مەن دېگەن جەگى بار① خوتۇنلارنى سىلىدىن باش ئاش پىشىم بۇرۇن داد دېگۈزمىسەم ھېساب ئەمەس دەيمەن .

— جاھاننىڭ مەنزىلى ئۇزۇن ، ئىككىمىز يېگىتچىلىككە بىللە بېرىپ تامدىن ئارتىلىپ باقمىدۇق . كۆرمىز تېخى ، مۇشۇ گېپىڭ ئۇچۇنلا سەن بىلەن بىر كېچىلىك چىراغسىز مەشرەپكە چۈشمەن . مەن بىلەن تەڭ تاڭغا ئۇلىيالمىغان تەقدىردىمۇ ، بوسۇغا ئاتلاپلا بېلىكنى ئالالماي ئايلاپ يېتىپ ، نەچچە يىلان يېمىگىنىڭنى كۆرمەن تېخى . سەن ھازىر مامۇت شەيخكە گەپ قىلمۇاتقىنىڭنى ئۇنتۇپ قالدىڭ بولغاي .

— مەردنى مەيداندا سىنا ، يېگىتنى چوكاندا ، دېگەن گەپ بار ، قېنى كۆرىمىز…

— بولدى ، تەگەشمە ئاققاش ، خەقنىڭ ئۆيىگە تەتۈر مورا چىقىرىشتا قولۇڭغا سۇ قۇيۇپ بېرەلمىسەمۇ ، مۇھەببەتتە سەن ھامان يېڭىلىسەن . راست گەپ قىل ، سوغۇق ئېشىپ خوتۇنۇڭنىڭ كۆڭلىنى ئالالمىغان بولساڭ ، كىرپىدىن بەش ـ ئالتىنى تۇتۇۋالساقمۇ بولىۋېرىدۇ . بۇ جانىۋار ھەممە يەردە ئۇچراۋېرىدىغان نەرسە ئەمەس . ئەر ـ خوتۇن ئوتتۇرىسىدىكى سوغۇقچىلىق ئاخىر ئۆزىنى بۇزىدۇ . راست ، يۇرىكىڭدىكى گەپنى قىل ، شۇنداق ئىش بولسا ئېلىۋالىمىز . ئەمما ، بۇگۈن بۇ يەردىلا يېمەيسەن . چۈنكى ، بىرىنچىدىن ، بۇ يەردە ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا خوتۇن يوق . ئىككىنچىدىن ، چاكارلار كىرپىنى كۆرۈپ قالسىلا ساڭا گەپ تاپىدۇ . بىزنىڭ چاكارلار خوتۇن خەقتىنمۇ غەيۋەتخور . ھەمزە ئاققاش ئاختا بولۇپ قاپتۇ ، دېگەن گەپ تارقالسا ساڭا ئۆلۈم ھەق ، مەنلا بىلىپ قالاي . بۇ كىرپىلىكنى كۆرۈۋالدىڭ ، باشقا بىر ئوبدان چاغدا خۇدا بۇيرۇسا كېلىپ تۇت ، گېپىم دىتىڭغا سىغامدۇيا ؟

---

① جەگى بار — سەتەڭ ئاياللارنى دېمەكچى .

شەيخ ئۇنىڭغا قاردى . ھەمزە ئاققاشنىڭ غەم شەپسى بىلىنىشكە باشلىغان چىرايىغا سەمىمىي بىر رازىمەنلىك تەبەسسۇمى تەپتى .

يۇلغۇنلۇق ئاخىرلىشىپ ، ياش تال كۆچەتلىك باشلاندى . تال يوپۇرماقلىرىدا باش كۆزنىڭ سايىسى پەيدا بولغانىدى ، ياپراقلار قىزغۇچ رەڭگە كىرىپ ئۇچىدىن غازاڭ بولۇپ قورۇلۇشقا باشلىغانىدى . توغراقلىق قويۇقلاشقانسېرى بىر خىل قۇرغاق ، دىمىق ھاۋا گۇپۇلدەپ ئۇرۇشقا باشلىدى . بەزى ياش كۆچەتلەرنىڭ قاتمىغان سويىپاقلىرىنى جەرەن غاجىلاپ ئاقلىۋەتكەنىدى . قويۇق چاتقالىلار ئارىسىدىن ئۇركۇگەن ، كۆزلۈك تۈلەككە كىرگەن تۈلۈمدەك سەمرىگەن توشقانلار ئۇركۇپ قاچاتتى .

* * *

شەيخنىڭ قولىدىكى قۇش تېپىرلاپ چىرىلدىغىلى تۇردى ، بارمىقىغا چىڭ باغلانغان پاتاكنى كۆچەپ چوقۇلىدى . ئۇ بېشىنى زەردە بىلەن ھەربىر سىلكىگەندە ، بوينىدىكى كىچىك كۇموش قوڭغۇراق جىرىڭلاپ قۇشنىڭ ئاۋازى بىلەن قوشۇلۇپ كېتەتتى .

— ھېزى بول ھەمزە ، قۇشۇم بىرنېمىنىڭ شەپسىنى سەزدى ، يا تۈلكە ، يا بولمىسا ياۋا توڭگۇز ، قولۇڭغا ياخشىسى نەيزەڭنى ئېلىۋال . قاۋان توڭگۇز بولسا قۇشنى سالمايمىز ، سېلىپمۇ ئۇلگۇرەلمەيمىز . ئۆزىمىز ئېلىشمىساق ھېچنېمە بولمىدۇق دېگەن تەقدىردىمۇ ئېتىمىزدىن ئايرىلمىز . ئاتنىڭ قۇلىقىغا قارا ، ئاتنىڭ قۇلىقىمۇ شەپە بەرگىلى تۇردى...

ھەمزە نەيزىنى ، شەيخ تىكەنلىك چوماقنى چىقاردى . ئاتلار چاتقال ئارىسىدا پۇشقۇرۇپ ئاران ماڭاتتى .

— ئۇۋ تايىقىڭنى ئېلىۋالغان بولساڭ كاشكى .

— ئاتامنىڭ قامچىسىدىن كاللام چۆرگىلەپ كەتتى ھەمزە ، يا چاكار دېگەن گۈيلارنىڭ ئەقلىگە كەلمەپتۇ .

ھەمزە ماموت شەيخنىڭ يۈزىگە سىنچىلىندى ، يارىلار قارامتۇل بولۇپ قېتىپ قالغانىدى .

ياش تاللىق ئاخىرلىشىپ ، كەڭ كەتكەن يۇلغۇن ، كۆرۈك يانتاق چاتقاللىقى باشلاندى . يىراق شىمال ئۈپۈقىدا ئەيسا ئاۋۇنىنىڭ دەريا قاسىنقىنى بويلاپ سوزۇلغان قاپاقتاللىقى كۆرۈندى ، يۇرت ئايىغىمۇ قاپاقتاللىق بىلەن تۇتىشىپ كەتكەندى .

— تۇلكە ... تۇلكە ! ھەمزە ، تازا تۇماقلىق ، يۇز چارەك بۇغدايغا يارىغۇدەك تۇلكە ... جۇۋا ياقىلىقمۇ بولىدۇ ، كۆردۇڭمۇ ؟

شەيخ ھاياجىنىنى باسالماي ۋارقىرىۋەتتى . ئۇ تۇلكە ئۇۋلاشقا بەك ئامراق ئىدى ، ھەر قېتىم ئۇۋغا چىققاندا تۇلكە ئۇچرىسىلا ئامىتىم بار دەپ ھېسابلاپ خۇشال بولۇپ كېتىدىغان ئادىتى بار ئىدى .

— ئاينا ، كۆرمىدىڭمۇ ھەمزە ، گەپ قىل ، سەندە ئۇۋچىنىڭ كۆزى بولمىسىمۇ ئوغرىنىڭ كۆزى بارىيا . قارا دەيمەن ، تازا تۇلەپ پاراقلىراپ كېتىپتۇ ، بۇنداق رەڭدىكى تۇلكىنى تاپماق ئاسان ئەمەس . ھەمزە ، ئىشىم ئوڭغا تارتىدىغان بولدى .

تۇلكە بىر كۆرۈنۈپ ، بىر كۆرۈنمەي چاتقال ئارىسىدا قاچتى . شەيخ قۇشنى سېلىشقا تەرەددۇتلىنىپ ، پاتاڭدىن ياسالغان چاتمىنىڭ تۇڭكىرىكىنى[1] چىقارغىلى تۇردى . ھەمزىنىڭ ھەيرانلىقتىن كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى .

— رەسمىي قاپاقتەك بولۇپ قاپسەن ، كاللاڭدا ئوشۇقتەكمۇ مېڭە قالماپتۇ . شەيخ ، ھەممىنى ئەيسانىڭ ئاۋىتىدىكى جانانىڭنىڭ كۆزىگە تېگىشۇۋېتىپسەن . ئەرشئەلادىن ياكى ئوۋنى بىلمەيدىغان قوۋمدىن كېلىپ قېلىۋاتقاندەك قىلىسەن . بۇ چاتقاللىق ، بىلەمسەن ؟ ئۇۋ خۇمارى تۇتۇپ سارايغا بولغان قۇشنى مۇشۇ چاتقالغا ، يەنە كېلىپ تۇلكىگە سالساڭ ، تۇلكە ئېلىش ئون تاغنىڭ ئۇ يېنىدىكى گەپ ، ياكى تۇلكە قۇشۇڭنى چاتقالغا پۈكلەپ قويۇپ

---

① تۇڭكىرەك — تۇگۈن .

ساڭا ئۇسسۇل ئويناپدۇ ياكى قۇش كېلىپ تۇلكىنى ئالالمىغان ئاچچىقىدا...

— بولدى ، ۋالاقلىما خۇمپەر ، قۇشنىڭ ئىگىسى مەن ، قۇشۇمنىڭ پەيلىنى سەن بىلەمسەن ، مەنمۇ ؟ — ماموت شەيخ قۇشنىڭ كۆڭ پوسمىسىنى ئېلىۋېتىپ ۋارقىرىدى ، — گاھ ـ گاھ ـ گاھ ... يا تەۋەككۇل پېشانەم .

ئاسماننى سېغىنىپ جېنى ئىچىگە سىغماي قالغان قۇش يوغان قاناتلىرىنى كېرىپ ، قاتتىق چىرقىراپ لەپىلدەپ ، ئېغىر ئۇچۇپ كېڭەككە تىك كۆتۈرۈلدى . قۇش دەسلەپ كۆتۈرۈلگەندە ، ئۇنىڭ قانتىنىڭ يەلپۇشىدىن يېقىندىكى چاتقاللار شىلدىرلاپ كەتتى . ئاتنىڭ يالى قاتتىق يەلپۇنۇپ ، ئات كىشنەپ ، پۇشقۇرۇپ بېشىنى بۇرىدى .

— لېكىن ، خۇدا ساقلىسۇن سارىڭ شەيخ ، كۆڭلۈم تۇيۇپ تۇرىدۇ ، جېنىمىزغا ھېزى بولىلى .

— ئاغزىڭغا توپا تىقىۋېتىمەن ھەمزە ، تولا چىشمغا تەگمە ...

— سار مېڭىسى يېگەن تەلۋە ، ئالدىڭدىكى غىلتاڭ يەر ئەمەس ، چاتقاللىق . كۆرۈۋاتامسەن ؟ مەن ساڭا كۆيۈنۈۋاتىمەن .

— يوقال كۆزۈمدىن ئاققاش ، ھۇ توخۇ يۇرەك مەرەز ، بېرىپ ئىگىچى ـ سىڭلىڭغا كۆيۈن !

شەيخىنىڭ ئىستەك قارىيىپ كەتكەن چىرايىنى ، پىلدىرلاپ ھېلىلا ئېتىلىپ چىقىدىغاندەك تۇرغان كۆزىنى ياۋايى تەلۋىلىك قاپلىدى . ھەمزىنىڭ تېنى جۇغۇلداپ كەتتى . بۇركۇتنىڭ ۋەھىمىسىده چىڭقالغان نېرۋىسى بۇركۇت ئىگىسىنىڭ سۇرىدىن سېزىمىنى يوقاتقاندەك بولدى .

— يوقال كۆزۈمدىن كاس ـ كاس قانجۇق !

— مەن ... ماڭا ...

— يوقال ، بىردەم نېرى تۇر كۆزۈمدىن ، ھېلى بوينۇڭنى ئۇزۇۋېتىمەن ، ئادەمنىڭ كۆڭلىنى قىلچە چۈشەنمەيدىغان سەندەك

كالۇا نان قېپىدىن يالغۇزلۇقۇم ياخشى . سېنى ئىشىم تۈگىگۈچە كۆزۈم كۆرمىسۇن ، دالدىغا بار ، مەن كۆرمەيدىغان يەرگە بار ، جېنىمغا ھېزى بول . بىلىپ قوي ، ھازىر قۇلقۇمنىڭ قېنى قاچتى ، سەن جان تاتلىقمۇ دەپ سورىساڭ ، مەن ھازىر كۆڭۈل تاتلىق ، دەيمەن . ئەقلىم كۆڭلۈم تارتقان ئىشقا باشلىغانىكەن ، جاننىڭ راھىتى شۇ بولمىسا بۇ سېسىق جاننىڭ نېمە كېرىكى . يوقال ، بەزدەك تۇرما ...

شەيخ قولىغا شەمشەرنى ئېلىپ دېۋەيلىدى . ھەمزە ئېتىنىڭ بېشىنى بۇراپ ، ئارقىسىدىكى ياش توغراقلىققا چېپىپ كەتتى . ئۇ ئۇچ قېتىم ئارقىغا قارىۋىدى ، شەيخنىڭ تېخچە ئۇنىڭ كەينىدىن لالما ئىتقا قارىغاندەك بىر نەپرەت بىلەن قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆردى . ھەمزىنى بىر خىل نومۇس ، ئىزا قاپلىۋالدى . «ۋاي ، ۋاي ، ئۇنى كالۇا دېيىشكە مېنىڭ نېمە ھەققىم بار . قىلىچىنى قارىسىمغا تىقىۋەتسەمۇ ھەق ماڭا . مەنمۇ بىر ئەرغۇ ، ئۇنىڭغا نېمە كەلسە مەنمۇ شۇ . قىلىمەن دېگەن ئىشنى توسۇپ نەسىھەت قىلىپ ئۇنىڭ ئاتىسىمىدىم . ئىسىت ... ئىسىت ، ئەسلىي مەن دۆتكەنمەن . جاھاندىكى بارلىق بەختسىزلىك كالۋالىق ، يۈرەكسىزلىكتىن بولىدۇ . كالۇا ئادەم باشقىلارغا ئەقىل ئۆگىتىشكە ، نەسىھەت قىلىشقا ، خەقنىڭ رايىغا توسۇق سېلىشقا ئامراق كېلىدۇ... »

ھەمزىنىڭ ئېتى ياش تالزارغا شۇڭغۇدى . شەيخ ئات ئۈستىدە قولىنى پېشانىسىگە قويۇپ زەڭگەر كۆككە تىكىلىپ ، قاتۇرۇپ قويغان ھەيكەلدەك تىك تۇراتتى . ئۇنىڭ تۇز ، كېلىشكەن قامىتى چاتقاللىق ئوتتۇرىسىدا تېخىمۇ كۆركەم كۆرۈنەتتى . ھەمزە ئېتىدىن چۈشۈپ سەگەكلىك بىلەن كۈتتى .

بۇركۈت توختىماي بىر خىلدا ئېگىزلەپ كۆك قەرىگە كۆتۈرۈلدى ، بۇ ئۇنىڭ ئوۋىنى قاتتىق سېغىنغانلىقى ئىدى . كەپتەرچىلىك كۆرۈنگەن بۇركۈت كېيىن كىچىككىنە قارا تاشتەك بىرنېمىگە ئايلاندى ، ھەتتا بەزىدە شەيخنىڭ كۆزى ئۇنى ئىلغا

قىلالماي قالدى . ياڭاقتەك قارا بۇركۇت ئاق تۇمان ئارىسىدا يوقىلىپ ، يەنە پەيدا بولۇپ ، بۇلۇت كېسىپ چاتقاللىق دالا ئۈستىدە ئايلانغىلى تۇردى . شەيخىنىڭ يۇرىكى بارغانچە پوكۇلداشقا باشلىدى . «راست ، ھەمزىنىڭ گېپى دۇرۇس ، بۇ جانىۋارنىڭ تازا تەلۈلىكى تۇتۇپتۇ ئەمەسمۇ ، ئەستا ، قىزىقچىلىقتا... » شەيخنى مۇزدەك تەر باستى ، ئۆسكىلەڭ قارا قوڭۇر چېچىدىن تەر قۇيۇلۇپ دوپپىسى ھۆل بولۇپ كەتتى ، دولىسىنى قورۇغان مۇزدەك تەر تامبىلىنىڭ لېپىزىغچە ساقىدى . نەدە بولسۇن ھەمزىنىڭ ئۇنى كۆزىتىپ تۇرۇۋاتقىنىنى كۆڭۈل كۆزىدە كۆرۈپ تۇرغاچقا ، ئەقلى دالدىغا يۈگۈرۈشكە ئۇندىسىمۇ غۇرۇرى ئۇنى قوزۇقتەك قېتىپ تۇرۇشقا مەجبۇر قىلاتتى . ئۇ ھەمزىنىڭ ئالدىدا قورقۇمسىزلىقىنى كۆرسىتىدىغان پەيت كەلگەندەك ھېسسىياتتا ئىدى . ئۇ قورقۇمسىزلىقىنى يانتاق ، مەكىت ، مارالبېشى تەۋەسىدە مىڭلاپ سورۇندا كۆرسەتكەن . ساناقسىز ئوغلاق تارتىشلار ، مەشرەپلەر ، خوراز سوقۇشتۇرۇش ، قوچقار سوقۇشتۇرۇش مەيدانلىرىدا ئۆزىنى تونۇتقانىدى . ھازىر ئۇ ئاجىز يېرىمنى چۈشۈن كۆرۈپ قالمىسۇن دەپ ئويلايتتى .

بۇركۇت خېلىلا پەسلەپ تېز ـ تېز ئەگىشكە باشلىدى ، ئۇ تۇلكىنى تېپىۋالغانىدى . ھازىر ئۇ تۇلكە بىلەن مۆكۈشمەك ، قوغلاشماق ئويىنماقتا ئىدى . بىردە ۋاشىلداپ تۇز سىزىق بويىچە شۇڭغۇسا ، بىردە يېرىم ياي شەكلىدە ئۇچاتتى ، بىردە يىلان باغرى شۇڭغۇپ ، بىردە ۋاشىلداپ ئاسمانغا تىك كۆتۈرۈلەتتى ، بىردە پەسكە ئۆزىنى تاشلاپ مەلۇم بوشلۇقتا شاپپىدە توختاپ گەۋدىسىنى شاققىدە ئارقىغا بۇرايتتى . تۇلكە ئۇنى تازا ئەخمەق قىلماقتا ، جىلە قىلىپ تازا تەلۈلىكىنى قوزغاتماقتا ئىدى .

بۇركۇت مۆكۈشمەكتىن تېرىكتى ، شىددەتلىك سوزۇپ چىرىلداپ كۆككە قاراپ دولقۇنلىنىپ كۆتۈرۈلدى . «ھىم ، — شەيخنىڭ بۇ چىرقىراشتىن يۇرىكى زىڭىلداپ كەتتى ، — ۋاي

www.uhurkitap.com

كاساپەت ، تازا تادان تۇلكىگە ئۇچراپتۇق ـ دە . قۇش ئەمدى رەسمىي غالجىرلاشتى . » بۇركۇت يەنە ياڭاقچىلىك بولۇپ قالدى . كۆك قەرىدىن توختماي چىرىلدىغان ئاۋاز كېلەتتى . شەيخ چىلىق ـ چىلىق تەرگە چۆمدى ، ئاتمۇ يەرنى چاپچىپ توختماي كىشنەيتى ، قۇلىقىنى ھەدەپ شىكىتايتىپ تېپىرلىغىلى تۇردى . ئۇ تۇمشۇقلىرىنى كېرىپ ، يۈگەننى گۈرۈچلىتىپ چاينىپ ئاغزىدىن كۆپۈك يانداۋاردى . بۇركۇتنىڭ ھەربىر چىرىلدىغان ئاۋازى شەيخنىڭ قۇلىقىغا كۈمۈتا غىژىشىغاندەك كىرىپ تۇرسىمۇ ، ئۇ بوش ئاۋاز ئەمەس ئىدى . ئۇ كۆك قەرىنى شىددەتلىك چىرقىراپ تىترەتمىسە يەرگە بۇنچىلىك ئاڭلانمايدۇ . شەيخ ئوڭ قۇلىقىنى ئېتىۋېلىپ ، سول قۇلىقىدا بۇركۇتنىڭ ھەربىر چىرقىرىشىدىكى ھېسسىياتىنى تىڭشىماقتا ئىدى . ئۇنىڭ كۆزلىرى قىسىلىپ ، ياشاڭغىراپ ئېچىشىپ كەتتى ، گەدىنى قېتىپ قالدى . بۇركۇت بىردىن تار دائىرىدە ناھايىتى تېز چاقپەلەك بولۇپ چۆرگىلىدى ـ دە ، ئېغىر چويۇن چوماقتەك چاقماق تېزلىكىدە يەرگە ئۆزىنى ئاتتى . بۇركۇت چاتقالغا ئۇرۇلۇپ يەنە تېخىمۇ شىددەتلىك چىرقىراپ غۇيۇلداپ كۆتۈرۈلۈپ كەتتى . ئەمدى ئۇ كەپتەردەك قالغۇچە بولغان ئارىلىقتا ناھايىتى ئەسەبىي ئايلانغىلى ، ئوڭ ـ تەتۈر چۆرگىلەپ ئۆزمەستىن كالتە ـ كالتە چىرقىرىغىلى باشلىدى .

— شەيخ مامۇتخان... ساراڭ بولما ، جېنىڭغا ھېزى بول ، — ھەمزىنىڭ يىغلىغاندەك توۋلىغان ئاۋازى تاللىق ئارىسىدىن ئاڭلاندى .

بۇركۇتنىڭ ئەسەبىي چىرقىرىشىدىن ئاتنىڭ جېنى سىرقىراپ ، ساغرىسى دىرىلداپ كەتتى . شەيخنىڭ قېتىپ تۇمۇردەك كۆكىرىپ كەتكەن چىرايى ھېسسىياتسىز ئىدى . تارتىشىپ كەتكەن قوللىرى ئاتنىڭ يۈگىنىنى بىر تارتقانچە پەقەت بوشاشمىدى . ئات قاياقتا ئالدىنى قىلسا يۈگەن بوشايدىغانلىقىنى بىلەلمەي ، ئىزىدا چاپچىپ نەچچىنى پىرقىرىۋەتتى . چىمدا قېتىپ كەتكەن يەر چەيلىنىپ

هۆل توپا چاچرىدى . باياتىن بېرى ھەر خىل جان ـ جانىۋارلارنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭىغا ئايلانغان كەڭ چاتقاللىق ، ئۇرۇش باشلىنىشتىن ئاۋۋال بولىدىغان چىدىغۇسىز سۈكۈتكە چۆمدى . پۈتكۈل دالا پەقەت بۈركۈتنىڭ ياۋۇزلىشىشىدىن قېتىپ قالغاندەك ئىدى . توختىماي چاپچىپ ، كىشنەپ پىرقىراۋاتقان ئاتمۇ تەقدىرگە تەن بەرگەندەك بىردىنلا بوشاپ ، بېشى پەسلەپ ، شىنىدەك قاتقان قۇلىقى سولىشىپ ، تارتىشقان پەيلىرىنى قويۇۋەتتى . بۈركۈت توختىماي چىرىلداپ تەلۋىلىك بىلەن شۇڭغۇماقتا ئىدى .

— شەيخ مامۇتخان ، چاتقالغا چۈمكەن !

ھەمزىنىڭ ئاۋازى يەنە ئاڭلاندى . بۇ ئاۋازنى شەيخنىڭ قۇلىقى ئاڭلىدى ، ئەمما كاللىسى ئۇنى پەقەت ئاڭقىرالمىدى . بۈركۈت شىددەت بىلەن چىرقىراپ ، ھەمزىنىڭ ئاۋازى چىققان تاللىق ئۈستىدە ۋىشىلداپ ئايلىنىپ بىر كۆككە ئۆرلەپ ، بىر پەسلەپ ، قاتتىق سۈرەن سالدى . ئەمما ، پەقەت ئۆزىنى ئاتمىدى . ھەمزىنىڭ زۇۋانى مەڭگۈلۈككە ئۆچۈپ كەتكەندەك قايتىلاپ ئاڭلانماي قويدى . بۈركۈت دەل شەيخنىڭ ئۈستىگە كېلىپ چىرقىراپ ئايلانغىلى تۇردى . شەيخنىڭ سېزىمى شاپ قىلىپ بىر تورمۇزلىنىپ يەنە بوشاشتى . ئۇ سېزىمى پەيدا بولغاندا ئاخىر ئۆزىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىدى :

— گاھ ـ گاھ ـ گاھ ...

قۇش شىددەت بىلەن كۆككە كۆتۈرۈلدى . شەيخ يەنە سېزىمىنى يوقاتتى ، ئەمما بۇ دورەم ئۇنىڭ تارتىشىپ پاتاڭ بولۇپ قېتىپ كەتكەن ئۈستىخانلىرى خېمىردەكلا بوشاپ كەتتى . ئۇنىڭ قۇلىقىغا شارىلدىغان دەريا ئۆركىشىدەك ئاۋاز بىلەن قاتتىق شامال ئۇرۇلدى ، ئاندىن دەھشەتلىك چىرقىراش يېتىپ كەلدى . شامال ئۇنى قاتتىق شۈركۈندۈرۈپ كۆزىنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتا ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا قاراڭغۇ بىر سايە پەيدا قىلدى ۋە ئۇ «ۋاي... » دەپلا گۈپپىدە يىقىلدى . ئات قاتتىق كىشنەپ بىرلا

يۇلقۇنۇپ سەكرەپ ئۇستىدىن ئۆتۈپ كەتتى. شەيخنىڭ ئوك مۇرىسىگە چويۇن چوماق تەگكەندەك بىر ئاغرىق كىرىپ چاقال ئارىسىغا دومىلىدى. ئات توختىماي ئېچىنىشلىق كىشنىدى، ئاندىن گۈپ قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى. كېيىن چاقال قاتتىق شاراقلاپ جىمىدى.

شەيخ ئوڭ قولىنى زادىلا كۆتۈرەلمىدى، ئۇنىڭ ئوڭ تارغىقى چىقىپ كەتكەنىدى، كالپۇكىنى قاتتىق چىشلەپ، سول قولىدا قېرى يۇلغۇن شېخىغا ئېسىلىپ، تىزلىنىپ ئاندىن ئۆرە بولدى. ئات ئۆزىدىن يىگىرمە قەدەم نېرىدا سوزۇلۇپ ياتاتتى. ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى چاقال قان بىلەن بويالغان، ئاچ بىقىنىدىن ئۇچەي-قېرىنى چۈۋۈلۈپ چىققان، كۆزىنىڭ ئورنىدا يوغان قانلىق كامار پەيدا بولغانىدى. بۇركۇت ئۇنىڭ ساغرىسىدىن بۇردا - بۇردا گۆشلەرنى يىرتقۇچلارچە تارتىپ، پۈتۈن - پۈتۈن يۇتقىلى تۇرغانىدى. ئۇنىڭ سۇرلۇك قارا كۆزىدىن ۋەھشيانە خۇشاللىق چاقناپ تۇراتتى. ئۇ ئىگىسىگە كۆزىنى چىمىلداتماي بىرەەم قاراپ يەنە گۆش يېيىشكە تۇتۇندى.

— ھەرنېمە بولسا ھوشيار، چاققان كەلدىڭ، خۇدا ساقلاپ جېنىڭ ئامان قالدى. كونىلار قۇش ئىگىسىنى ئالىدۇ دەپ بىكار دېمىگەن ...

ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ يېتىپ كەلگەن ھەمزە ئالدىراپ پوسمىنى ئېلىپ قۇشنىڭ يېنىغا ماڭدى.

— توختا كالۋا، ئۇنىڭ ئاچچىقى تېخى چىقىپ بولمىدى ... — شەيخنىڭ ئۇنى ئاران چىقتى، ھەمزە كەينىگە ياندى.

* * *

گۈلخان گۈرۈلدەپ كۆيمەكتە، ئۇنىڭ يورۇقى قاپاقتاللىق ئوتتۇرىسىدىكى تۇزلەڭلىكنى يورۇتۇپ، قاپاقتاللارنىڭ سايىسىنى

يىراققا سوزغانىدى . توشقان ، قىرغاۋۇل ، جەرەن گۆشىدىن قىلىنغان كاۋاپ ئەتراپقا مەززىلىك ھىد پۈركىمەكتە . گۈلخانغا قويۇلغان ئوۋ قازىنىنىڭ ئۈچ پۇتى گۈلخان ئوتتۇرىسىغا دەسسىتىلگەن بولۇپ ، داڭقاندا پورۇقلاپ جەرەن گۆشى قايناۋاتاتتى . چاكارلار ئۇزۇن يۇلغۇن زىخىغا ئۆتكۈزۈلگەن گۆشلەرنى چوغقا قاقلاپ تەرلەپ ـ پىشىپ كاۋاپ پىشۇرماقتا ئىدى .

ھەمزە چۈش پېشىن بىلەن مەكىت بازىرىغا بېرىپ ياش تېڭىقچى سىدىق مىسكەرنى ئېلىپ كەلگەنىدى ، مىسكەر ئۇزاق ھەپىلىشىپ مامۇت شەيخنىڭ تارغىقىنى جايىغا كەلتۈرۈپ تاڭدى . شەيخ سىدىق مىسكەرنىڭ كۆڭۈل ئىزدەپ ، يىراق دېمەي ھېرىپ ـ ئېچىپ كەلگىنىگە خۇش بولۇپ ، ئۇنىڭغا كېلەر جۈمە كۈنى يۈز چارەك بۇغداي ، ئوتتۇز چارەك گۈرۈچ ئەۋەتىپ بېرىدىغان بولدى . ھەمزىگە قول بالىسى قىلىپ جەرەن گۆشىدە كۆمەچ كاۋىپى[1] قىلىپ سىدىق مىسكەرگە يېگۈزۈشنى ئۆتۈندى . چاكارلار ھەر تەرەپكە قاتراپ پىياز ، قارىمۇچ ، زىرە ، تۇخۇم تېپىپ كەلدى .

ھەمزە ئۈچ ئايلىق بولغان جەرەن بالىسىنى تۇلۇمچىلاپ سويۇپ ، گۆشىنى چوڭ ـ چوڭ قىلىپ توغراپ ، تۇخۇم ، پىياز ، زىرە ، قارىمۇچ ، چاۋاياغ ، تۇز بىلەن تۆت ئاش پىشىم دۈملىدى . ئاندىن جەرەننىڭ قېرىنىنى پاكىز ئادالاپ يۇغاندىن كېيىن ، دۈملىنىپ مەززىلىك پۇراپ كەتكەن گۆشلەرنى قېرىن ئىچىگە سىغداپ ئاغزىنى يۇلغۇن زىخچىدا تىكىپ ، قېرىن ئۈستىنى ياش تالنىڭ سويپىقىدا يۆگىدى . ئاندىن ئۇنى چوغنىڭ ئاستىغا كۆمۈپ ، ئۈستىلەپ ئوت قالىدى . سىدىق مىسكەر بۇلارغا قىزىقىپ قاراپ ، سول يانپاشلاپ ياتقان شەيخنىڭ ئوۋ ھېكايىسىنى تىڭشاپ ئولتۇردى .

شەيخنىڭ تارغىقىدىن كىرگەن ئاغرىق مېڭە ـ مېڭىسىگە تاراپ

---

① كۆمەچ — قوقاسقا كۆمۈپ پىشۇرۇلىدىغان گۆشنانغا ئوخشاش ئوۋ كاۋىپى .

بارماقتا ئىدى . ئۇ ۋاي دەۋېتىشتىن ، كالپۇكىنى چىشلەپ سېلىشتىن ، چىرايىنىڭ قورۇلۇپ كېتىشىدىن نومۇس قىلىپ ، بىردەم ئۆزىگە ھاي بېرىپ ، بىردەم ئۆزىنى تىللاپ ئولتۇردى . ئۇنىڭ ئاغزى گەپتە بولسىمۇ ، كۆزى بىلەن كۆڭلى دەريادىن ئاتلاپ ، دەرەخلىقتىكى ئاندا ـ ساندا ساپال چىراغ ئۇچقۇنى كۆرۈنۈپ قالىدىغان ئەيسانىڭ ئاۋۇتىغا كېتىپ قالاتتى . كۆڭۈل ئاغرىقى بىلەن تارغاق ئاغرىقى ، يۈزىنىڭ سوس ئېچىشىپ تۇرۇشى ئۇنى بىراقلا ئازابلىماقتا ئىدى . «تاز بولساڭ گەدەنگىچە بول ، دېگەن شۇ» دەپ بىر تەرەپتىن ئۆزىدىن كۈلگۈسىمۇ كېلەتتى . قاراڭغۇلۇقتا ھەرە چىشىدەك كۆرۈنىدىغان ئېگىز ، تەكشى ئەيسا ئاۋۇتىنىڭ سۈۋادان تېرەكلىرى ئاراشلىرىدىن زۆھرە خېنىمنىڭ نۇر يېغىپ تۇرغان چوڭقۇر قارا كۆزلىرى ، ئانا سۈتى سىڭىشكە باشلىغان سوزۇق ھەم تولۇق كەلگەن جۈلالىق يۈزلىرى ، دائىم پۇرۇلۇپ تۇرىدىغان كىچىك ئاغزى ، چىرايلىق تۇمشۇقىنى قورشاپ تۇرىدىغان زىناقلىرى شەيخنىڭ كۆزىگە كۆرۈنگەندەك بولاتتى . ئۇ سول قولىنى پەملەپ قوينىغا تىقىپ ، يۈمشاق كۆڭلەكنى ئاستا تارتىپ مەيدىسىدىن ئېڭىكىگە سۈردى .

— شەيخ مامۇتخان ، بۇ دالادا چىغ پاخلى تۆپىسىدە جان ئاغرىتقۇچە ، ئۆيگىلا بېرىپ تۆت قات كۆرپىدە يېتىپ ، ئاندىن مېنى چىللىماي قاپتىلىيا ؟

چاكارلارنىڭ كاۋاپ پىشۇرۇشلىرىغا قىزىقىپ جىم ئولتۇرۇپ قالغان سىدىق مىسكەر ھوڭدىن پوك چىققاندەك گەپ قىلىپ قالدى .

شەيخ ھودۇقۇپ كەتتى ، ئۇنىڭغا قىلىۋاتقان ئىشىنى سىدىق مىسكەر كۆرۈپ قالغاندەك تۇيۇلۇپ كەتكەندى . بۇ ياش تېڭىقچى بۇغداي ، گۇرۇچ ، يەنە ئاۋارىچىلىكى كۆپ كاۋاپنىڭ گېپىنى قىلغاندىمۇ يا ئاق ، يا كۆك دېمەستىن ئولتۇرغاندى . ئەمدى ئۆزىچىلا سوراپ قالدى . يولنىڭ دىشۋارچىلىقىنى مۇشۇ گېپى

بىلەن بىلدۇرمەكچى بولۇۋاتامدۇيا .

شەيخ ئۆزىنى ئەپلىۋالدى :

— جاڭگىلى باياۋاننى ھار ئېلىۋاتامدىلا سىدىقخان ، ئاسماننى يېپىنچا ، يەرنى سېلىنچا قىلغاننى ھېسابلىمىغاندا ، بۇ يەردىمۇ راھەتتە ئۇخلايدىلا . كۆڭۈللىرى تىنغايكى ، چاكارلار سىلىگە يۇمشاق قىلىپ جاي راسلاپ بېرىدۇ ، راھەت ئۇخلايدىلا .

مەسكەرنىڭ كۆزلىرى ئازار يېگەندەك يېنىپ كەتتى . ئۇ قولىدىكى چىلىمچاقنى كۇچەپ شوراپ ، يۆتەل تۇتۇپ تۇكۇرۇۋەتتى . شەيخ گەپنى ئاۋۇتۇۋەتكىنىگە پۇشايمان قىلدى .

مىسكەر ئۆزىنى دەڭسىگەندەك بىردەم ئولتۇرۇپ يا كۇلمەي ، يا قورۇنماي دېدى :

— «ئۆزۇڭنى ئەر چاغلىساڭ ئۆزگىنى شىر» دەيدىغان گەپ بار . يىگىتبېشىنىڭ ئاغزىدىن غول چىققان گەپ ھەرقاچان .

— ھى ـ ھى ـ ھى ... ئۇستام ، ناپىسەنتىلىكمىنى دەريا كۆڭۈللىرى چۆكۈرىۋېتەر . ياخشى ئىت ئۆلۈكىنى كۆرسەتمەپتۇ دەپ ، بۇ ھالدا ئاتامنىڭ ئالدىغا بېرىشنى راۋا كۆرمىدىم . راۋا كۆرۈپ ئالدىغا بارسامۇ ، سول قولۇمنىڭ تارغىقىنىمۇ چىقىرىۋېتىپ ، ئاندىن سىلىنى چىللايدىغانلىقى تاۋاقتىكى ئاشتەك بۇرنۇمغا پۇراپ تۇرىدۇ . يۇزۇمدىكى تىتما ـ كاتاكنى كۆردىلە مانا ، بۇمۇ ئاتامنىڭ تەسەللايىقى . ھەر دورام ئۇنىڭ كۆزىگە بېجىرىم كۆرۈنمىسەم مىجەزى قوداڭشىپ كېتىدۇ . ئۇ مېنىڭ دائىم كۇلۇپ ، كۇلدۇرۇپ ، يىغلىتىپ ، خۇش قىلىپ جاھاندارچىلىق قىلىشىمنى خوپ كۆرىدۇ . يىغامنى كۆرەرگە كۆزى يوق .

مىسكەر ئۇنىڭغا تۇنجى قېتىم تەبەسسۇم بىلەن تىكىلدى . بۇ تەبەسسۇممۇ ئۇنىڭ چوقۇر يۇزىدە بار بىلەن يوقنىڭ ئارىلىقىدا پەيدا بولۇپلا غايىب بولدى .

گۇلخان تېگىدىن «بوق» قىلغان ئاۋاز چىقتى .

— ھە ، مۇرادىمغا يەتتىم دەيدۇ ، — ھەمزە قاپقارا كاللەك

بولۇپ كەتكەن كۆمەچ كاۋاپنى چىقاردى . چاكارلار نوگايدا سۇ ئېلىپ كۆمەچنىڭ توپىسىنى يۇدى .

— بولدى قىل ، هاۋىسىنى كەتكۈزۈۋېتىسەن .

ھەمزە بەلبېغىنى داستىخان قىلىپ سېلىپ ياغلىق نوقاچ تىزدى . ياغاچ جامدا شورپا كەلدى . مىسكەر چاكاردىن بىرى نوگايدا قۇيۇپ بەرگەن سۇدا قولىنى يۇيۇپ ، قولتۇقلاپ سۇرتۇۋەتكەندىن كېيىن داستىخانغا يۈكۈندى . ھەمزە قىل خۇرجۇندىن يۇلغۇن ياغىچىدىن ئۇستىلىق بىلەن ئويۇلۇپ ، كەندىر يېغىدا قاينىتىپ پىشۇرغان چىلان رەڭ ياغاچ خونچە ئاياقنى[1] ئېلىپ پاكىز سۇرتتى . كۆمەچ كاۋىپىنى داستىخانغا قويدى ـ دە ، ئۆزۈن كۆموش ساپلىق ئەگرى پىچاقتا تاۋۇز توغرىغاندەك كەستى . پىچاق تېگىش بىلەن ئىشتىھانى ئاچقۇچى كۈچلۈك زىرە ھىدى ئەتراپقا تارالدى . ۋىژىلداپ ساقىپ چىققان كاۋاپنىڭ يېغى ئېغىزغا سېرىق سۇ يىغدى .

— قېنى ئۇستام ، ھەرقايسىلىرىدەك ئەزىز مېھمانلارغا قىلىپ بېرىدىغان ئۇۋ كاۋىپىنىڭ سەرداری مۇشۇ بولىدۇ .

تېڭىقچى مۇشۇ گەپنى كۈتۈپ ئارانلا ئولتۇرغانىدى . ئۇ قائىدە بويىچە ناندىن بىر بۇردا ، شورپىدىن بىرەر ئوتلام ئېغىزلىنىشىنمۇ ئۇنتۇپ كاۋاپتىنلا ئالدى . چالا پۇۋلەپ ئاغزىغا سېلىپ ، ئاغزىنىڭ كۆيۈك ئازابىنى بېسىپ كەتكەن لەززەتتىن كۆرە ، چىرايى رازىمەنلىكتە نۇرلىنىپ كەتتى . كۆز قۇيرۇقىدا تېتىدىمۇ ، تېتىمىدىمۇ دېگەندەك قاراپ ئولتۇرغان شەيخنىڭ كۈلكىسى قىستاپ ، ئۇنى زورۇقۇپ يۆتەلگە ئايلاندۇرۇۋەتتى . ھەممە غىزاغا تۇتۇندى .

پۈتكۈل كائىنات ئۇيقۇغا چۆمدى . تارتىلىپ كەتكەن دەريا سۈيىمۇ تارتىنچاق قىزنىڭ يول يۈرۈشىدەك سىلىق ـ سىپايە

---

① خونچە ئاياق — ياغاچتىن ئويۇپ ياسالغان قاچا ، خونچە .

ئاقاتتى . دەريا تەرەپتىن نەم ، سالقىنلاشقان ساپ ھاۋا ئۇچۇپ كېلەتتى . تاللىقىنىڭ يىراق ئاراشلىرىدىن ئاندا ـ ساندا جەرەنىڭ ئوغلىقىنى چىللاپ مەرىگەن ئاۋازى ، يىراق توقايلىقتىن ئېچىرقىغان تۈلكىنىڭ ھۇۋلىشى ئاڭلىنىپ قالاتتى . چوڭ كۆتەككە قوندۇرۇپ قويۇلغان قۇش پوسىلىق بېشىنى ھەر قېتىم شەپە كەلگەندە ئۇياق ـ بۇياق سىلكىيەتتى . ھارغان ، كاۋاپ ، شورپا ئىسسىق باسقان چاكارلار بەس ـ بەس بىلەن خورەك تارتىشىپ ، ئۇزۇن تونلىرىنى يېپىنىپ ئۇخلاشماقتا ئىدى .

تېكىقچى ئالاھىدە راسلانغان ئورۇندا پالاسقا يۆگىنىپ پۇشۇلداپ ئۇخلاپ قالغانىدى . شەيخ مامۇتخانىنىڭ تارغىقى سىرقىراپ ئاغرىپ ئۇيقۇسىنى قاچۇردى ، ئۇنىڭسىزمۇ ئۇ ئۇخلايدىغاندەك ئەمەس ئىدى . ئەيسانىڭ ئاۋىتى تولۇق قاراڭغۇلۇققا چۆككەن ، باياتىن بېرى ئاندا ـ ساندا پىلدىرلاپ كۆرۈنىدىغان شولىلارمۇ يوقالغان ، ئاۋات ئاسمىنىدا كۆلۈپ تۇرغان ساناقسىز يۇلتۇزلار تىنىق دەريا يۈزىدە تولۇق ئەكس ئەتمەكتە ئىدى . يۇلتۇزلار ئارىسىدا زۆھرە يۇلتۇزى پەيدا بولدى . ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يۇلتۇزلار ئاينىڭ ئەتراپىدا پارلىغاندەك تېخىمۇ نۇرلىنىپ كۆرۈندى . يۇلتۇزنىڭ نۇرلىرى ئاينىڭ يۈزىدەك جۇلالىدى ، ئاينىڭ يۈزى يۇلتۇزدىن نۇر ئەمدى ، بۇ نۇرلار دالادىكى يۇلغۇنلارنى ، يانتاقلارنى ، سۆكسۆك ، توغراقلارنى ، يەنە قىرغاۋۇل ، كېيىكلەرنى ئۆزىگە شەيدا قىلىپ سۈكۈتكە چۆمدۇرگەنىدى .

شەيخ ئېغىر ھاسىرىدى . يۈرىكىدىن باشلاپ پۈتۈن جىسمى تامچە قېنى قالغاندەك قۇرۇپ ، ئىچىگە ئوت كەتكەندەك بىلىنىدى . ئۇ سول قولىدا يەرنى تاتىلىدى . ئۇششاق خەسلەرنىڭ يۈمران يىلتىزلىرى ۋە مۇزلاپ كەتكەن تۈپراقتىن كىرگەن سوغۇق ئېقىم سەل ئارام بەرگەندەك بولدى ، ئەمما بۇ ئارامچىلىق بىردەمدىلا غايىب بولدى . ئۇ توپىنى سىقىمداپ ئېلىپ كۆيۈشۈپ كېتىۋاتقان

مەيدىسىگە باستى ۋە ئاستا كۆزىنى ئاچتى. كۆز ئالدىدا تىنىق ئاسمان، ساناقسىز يۇلتۇزلار، يۇلتۇزلار بىلەن لەۋ يېقىشقان دەريا، بېپايان قاراڭغۇ تاللىق، چاتقاللىقلار نامايان بولدى.

ئۇ سول قولىدا تىرەجەپ ئورنىدىن تۇرۇپ دەلدۇگۇنۇپ، تازا خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتقان ھەمزىنىڭ يېنىغا كەلدى. ماڭغاندا تارغاقتىن باشقا ئاغرىمىغان يەرلىرىمۇ قوشۇلۇپ سىرقىراپ، لوقۇلداپ ئاغرىپ كەتتى. ئۇ كالپۇكىنى چىشلەپ تۇرۇپ ھەمزىنىڭ بىقىنىغا يېنىك تەپتى، ھەمزە چاچراپ قوپۇپ ئولتۇردى.

— نېمە بولدى، يات شەپە بارمۇ؟

— ياق، ئۇنۇڭنى ئۆچۈر، دەلدۇش.

— ئەمىسە، نېمە دەيسەن؟ تازا تاتلىق چۈش كۆرۈۋاتاتتىم، ئاپلا.

— چۈشۈڭدە كۆرگىنىڭنى قىلىپ بېرىمەن، ھەمزە.

— شەيخ مامۇتخان، ئۆزۈڭنى تۇتۇشنى بىلگىن، بۇگۈنكى ئىشىمىزنىڭ مۇشۇنداق بولۇشى ئىشىنىڭ ئوڭغا تارتمىغىنى. مازارنىڭ توپىسىنى كۇندۇزدە ئېلىۋالمىسام، كېچىدە مازارغا بېرىشتىن قورقمەن.

— ھۇ چىدىماس توخۇ يۈرەك، ئوغرىمۇ سەندەك بولامدۇ.

— چىدىمايۋاتقان ئۆزۈڭ، ماقۇل دە، ئەتە ئۇ خېنىمنىڭ ئۆزىنى دېسەڭمۇ ئوغرىلاپ ئېلىپ كېلىپ بېرەي.

— ئاغزىڭغا پىياز ... بىر قىزنى ...

مامۇت شەيخ ھەمزىنى تېپىۋېتىپ، دەلدۇگۇنۇپ دەريا تەرەپكە ماڭدى. ھەمزە تازا ئاچچىقى كەلگەن بولسىمۇ، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ غوتۇلداپ ياتتى. شەيخ مامۇتخانىنىڭ دەريا بويىغا بارغۇدەك مادارى يوق ئىدى. ئۇ ياشقىنا بىر تالغا يۆلىنىپ ئولتۇردى، سىلكىنىشتىن تالنىڭ يوپۇرماقلىرى شىلدىرلاپ كەتتى. ئۇنىڭ ئاغرىقىنىڭ كۈچىدىن كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشتى، ئەمما شۇ

قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن زۆھرەنىڭ سىيماسى يۇلتۇزدەك چاقناپ پەيدا بولدى ، ئۇلار پاراڭغا چۈشتى :

— سىز مېنىڭ ئارقامغا كىرىۋالماڭ ، بىزنىڭ كۆيدۈم - پىشتىم دېگىنىمىز يوق گەپ ...

— مەن سىزنى ئەمرىمگە ئالىمەن دېدىمۇ ئالىمەن .

— ياق ، ھەرگىز ئالالمايسىز ، پەيلىڭىزدىن يېنىڭ .

— نېمىشقا ؟ پۈتۈن يانتاق زېمىنى ، كۆپلەردىكى ئالتۇنلارنى تويلۇقۇمغا بويلاشمايدۇ دەپ ئويلىماڭ . بايلىقىمىز سىلەرنىڭكىدىن جىق بولسا جىقكى ، كەم ئەمەس .

— مەن ئۇنى دېمىدىم .

— ئەمىسە ، نېمىنى دېدىڭىز ؟

— مەن ئاۋاتلىق ، سىز يانتاقلىق . ئۇلار مېنى يانتاقلىققا ياتلىق قىلىش بۇيۇقتا تۇرسۇن ، بىر گادايىنىڭ قىزىنىمۇ ياقا يۇرتقا بەرمەيدۇ .

— يانتاقلىقنىڭ غۇرۇرىمۇ سىز دەۋاتقاندەك ، مەن بۇ قائىدىنى بۇزىمەن .

— كىچىكىمدىنلا قۇلاق چىشلىتىپ قويغان ، يېقىندا بېشىمنىمۇ باغلاپ بولدى .

— كىمگە ؟

— قازىنىڭ ئوغلى ئىسمائىل بەگزادىگە .

— ھېلىقى كۈنى مەشرەپتە ماڭا يەۋەتكۈدەك چەكچەيگەنمۇ ؟

— ئاتامدىن قورقمىسا ئۇ سىزنى دۇمبالىماقچىكەن .

— ئاۋاتقا دۇمبا يېگىلى كەلمىگەنمەن .

— مەن كېتەي ، ئىزدەيدۇ .

— سىزنى ئەپقاچمەن .

— ياق ، مەن قاچمايمەن .

— يانتاقلىق بىلەن ئاۋاتلىق قان چېچىشىدۇ دەپ قورقامسىز ؟

— ئۇنىڭ بىلەن كارىم يوق . ئاتام مېنىڭ قاچقىنىمنى ئاڭلىسا

ئۆلۈپ كېتىدۇ . ئاتامنىڭ مەندىن باشقا ھېچنېمىسى يوق ، مېنىڭمۇ ئاتامدىن باشقا ... — قىز گېپىنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمەي يىغلاپ قېچىپ كەتتى .

— بۇزمەن ... بۇنداق قائىدە دېگەن نېمىلەر قۇرۇپ كەتسۇن ، كۆڭۈلىنىڭ يۇرت ، جەمەت ، يەنە بىرنېمە ... يەنە بىرنېمىسى يوق... بۇزمەن ... جېنىمنى تىكىپ قويدۇم .

ئۇ ئۆزىنىڭ ئاۋازىدىن ئۆزى چۆچۈپ كەتتى .

— قوپ شەيخ مامۇتخان ، سەن بىردەم ئۇخلىۋالغىن ، ئۆزۈڭنى تۇگەشتۇرۇۋەتمە ، ئۇنداق قىلمىغىن...

ھەمزە ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇراتتى . شەيخ ئۆزىنىڭ جۆيلۇگەنلىكىنى بىلىپ بېشىنى تۆۋەن سالدى .

— قايسى ئاي ، قايسى كۈنلۈكتە ئۇ خېنىم بىلەن ئىلىنىشىپ قالدىڭ ، شۇ ئاي ، شۇ كۈندىن باشلاپ تۇگىشىپ كەتتىڭ ، مامۇت شەيخقا ئوخشىماي قالدىڭ . خۇدا بۇنداق ئىشق بالاسىنى ئادەمنى تۇگەشتۇرۇش ئۈچۈن سالىدىكەن ، ھەممە بالا ـ قازانىڭ يامىنى مۇشۇ ئىكەن . ۋاي خۇدا ، ئۇ خېنىم يانتاقتا بولغان بولسا بۇ چاغقا ئوتلىرىڭمۇ ئۆچۈپ ، كۈلۈڭ كۆچۈپ بولاتتى . بۇ ئاۋاتلىقلاردىن بىر قىز ئالاي دېسە ئەمدى ... ھوي يوق ساقاللار ...

— بوينۇڭنى ئۇزۇۋۈبتىمەن ھەمزە ، زۇۋانىڭنى ئۆچۈر ... مەن بىلەن نېمە كارىڭ .

ھەمزە جىم بولدى .

— خاپا بولما ھەمزە ، كۆڭلۈمنى ئارامسدا قويغىن ، ساڭا تولا دۇرۇشلۇق بېرىۋەتتىم ، خۇدۇمنى بىلمەيمەن ...

— خاپا بولغۇچىلىكى يوق ، ئاداش ، — ھەمزە كۈلدى ، شەيخمۇ غەمكىن كۈلۈمسىرىدى .

— ئەمسە ، يېنىڭدا ئۇخلايمۇ ؟

— ياق ... جايىڭدا ئۇخلا ، مەن كاردىن چىقمىدىم . ئەنسىرىمە ، ئاغىنە بولۇپ قالغاندەك تۇرىمەن سەن بىلەن .

— ياراتساڭ ...
— ئاللا ھەممىزنى ئادەم دەپ يارانقان .
ھەمزىنىڭ كۆزىدىن ياش قۇيۇلدى .
— مەن يېتىم ، ھېچنېمەم يوق ، بولمىسا ، بۇ ئىشنى ...
— يۇگۈر ، بېرىپ ئۇخلا ...
ھەمزە ئاستا كەتتى . شەيخ ھەمزىنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ : «ئوغرىنىڭمۇ ئاق دىل ئادەملەردەك يۈرىكى بار ئىكەن ئەسلىدە» دېدى ئىچىدە . ئۇ توغراقتا ئارقىچىلاپ يۈلەندى . زۆھرە خېنىم بىلەن بايىقى خىيالەن پارىڭنى داۋاملاشتۇرماقچى بولۇپ كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ ، بىر - بىرى بىلەن بەسلەشكەندەك پارقىراپ تۇرغان يۈلتۇزلارغا تىكىلدى . لېكىن ، ھېلىلا كۆز ئالدىدا نامايان بولغان نۇرلۇق سېيما ، ئۇنىڭ ئىنتىزارلىقىغا قارىماي قايتا زاھىر بولىدى . ئۇنىڭ ئورنىغا ئىشق ئوتىنى ھارغۇچە سالغان زۆھرە خېنىم بىلەن دەسلەپ ئۇچراشقان چاغلار بىر - بىرلەپ خىيالىدىن كەچتى ...

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب تۈر بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بېگى تادرىسى

تۆتىنچى باب

قۇرۇق چىم ئۈستىگە چۈشكەن بوز قىرو قىشنىڭ مادارسىز ئاپتىپىدا سۇس ئېرىپ پارقىرايتتى . ئۆسكىلەڭ چىملار سوغۇقتا قېتىپ كىرپىنىڭ دۈمبىسىدەك تىكەنلىشىپ كەتكەنىدى . دەريا ۋادىسىدىكى پەس ھاۋا بوشلۇقىنى قويۇق تۇمان قاپلىغانىدى . دەريانىڭ باش ئېقىنى قايدۇرمىسىدا تۈرۈلۈپ توڭلاپ كەتكەن مۇز يېرىقلىرىدىن ھور كۆتۈرۈلەتتى .

دەريا قىرغىقىدا ئادەملەر توپى پەيدا بولدى . توپ ئالدىدا قارا كۆرپە تۇماق ، ئاق تۇماق ، تۈلكە تۇماق كىيگەن ساقاللىق ئاتلىقلار سەپ بولۇپ كەلمەكتە . سەپنىڭ ئارقىسىدا سەرپۇش تۇماق ، ئېسىل جۇۋا كىيگەن ئاقساقاللار ، ئەڭ ئاخىرىدا ساناقسىز يار - يار ھارۋىلاردا ئاق ، قارا رومال سېلىشقان ئاياللار ، تەلپەك كىيگەن بالىلار كەلمەكتە . ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئاتلىق ، ئېشەكلىك ، ھارۋىلىق سەپ سۈرلۈك جىملىق ئىچىدە دەريا بويىدىكى مەيداندا توختىدى .

سەپنىڭ ئەڭ ئالدىدا قىزىل كۆركە ساقىلى مەيدىسىگە چۈشكەن ، جىگەررەڭ تاۋار بىلەن تاشلانغان ئۇزۇن جۇۋىسىنىڭ چوڭ قايتۇرمىسىغىچە بوز قىرو باغلاپ كەتكەن يانتاقنىڭ چوڭ نوپۇزلۇق بېگى — جەرەندۆڭلۈك نىياز بەگ ، ئۇنىڭ يېنىدا كەكە ساقال ، تۈلكە تۇماقلىق ئويبۇغداي[1] بېگى قاسىم بەگ ھاجى ،

---

① ئويبۇغداي — يانتاقتىكى قەدىمىي مەھەللە ئىسمى .

ئۇنىڭ يېنىدا يانتاق بېگى تۇران بەگ ، چەتتە ياش ، تەتۇر ئۇستىخان ، سېمىز كەلگەن خاتىپ مىراب بەگ ئاتلىرىنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ تۇرۇشاتتى . نىياز بەگ ئەتراپىغا قارىدى .

— كېرىم باي هاجى ...

ئۇنىڭ سۆزىنىڭ ئاخىرىسىغا ئۇلگۈرۈپ كېرىم هاجى ئوڭ تەرىپىدە پەيدا بولدى . ئۇنىڭ ئاق ئېتى تەرلەپ ، ساغرىسىغا قونغان تۇپا لايغا ئايلىنىپ كەتكەنىدى . قىزىپ كەتكەن ئات توختىماي پۇشقۇرۇپ ئىزىدا جىم تۇرمايتتى . كېرىم هاجى ئۆزىمۇ هاسىراپ كەتكەنىدى .

— ئۆزلىرى ، — نىياز بەگ مۇلايىم پەس ئاۋازدا شۇنچىلىك دەپلا پىسخىكىدە كۈلدى . قىرو مۇزچىلىرى پارقىراپ تۇرغان قىزىل ساقىلى ئارىسىدىن ئاق ، يوغان كەلگەن سۈيۈق چىشلىرى كۆرۈندى . كېرىم هاجىنىڭ ئۆڭسۈلى ئۆچكەنىدى .

— كۆرمەمدىلا تەقسىر ، ئەتتىۋلەندە[1] ئىشىمىز پىلاك[2] كېتىۋاتامدا . نەق قارا باش قوچقارنى باسقان هارۋىنىڭ ئوقى سۇنۇپ كېتىۋاتقىنىنى قارىسىلا .

نىياز بەگنىڭ كۈلكىسى دەرهال ئۆچتى .

— هۇ خوتۇنۇڭنى ... — قاسىم بەگ دەريانىڭ قاراپ غۇدۇراپ قويدى .

— ئۇ ئەقىلى گەجگىسىدە گۈي نەگە قاراپ هەيدەپتىكەن هارۋىنى ، كاتاڭغا ئۇرغان چېغى ، — دېدى قېنى قىزىق خاتىپ مىراب .

— تاپا قىلغاندىن نېمە پايدا ، ئۇ هېسابنى قىلىشمايلى . هازىر مۇهىمى بۇ ئىشتا ئۇتتۇرۇۋەتسەك كېلەر يىلىنىڭ هوسۇل سۈيى بولغان چارەك ئايلىق توڭ سۈيى ، بەش يۈز چارەك بۇغداي ، يۈز تاغار پاختا ، ئون چارەك تۆگە يۇڭى ... — تۇران بەگ چوڭقۇر ،

---

① ئەتتىۋلەندە — ئەتىگەندە .

② پىلاك — تەتۇرىگە يېنىپ .

زەڭگەر كۆزلىرىنى قىسىپ ، ئۇپراپ بۇغدايدەك قالغان چىشلىرى ئارىسىدىن گەپنى قىسلدۇرۇپ چىقاردى ، ئۇرۇن ، ئىنچىكە بارماقلىرىدا قارا بومبۇر ساقلىنى ئاراشلىدى ، ئۇ جىك بولۇۋاتاتتى .

— تەقسىرلەر ، بۇلارنىڭ ھەممىسى يادىمىزدا ھەم بۇ ھەرقايسىمىزنىڭ گەدىنىدىكى ھېسابات . ئەگەرچەندە ئۇنتۇرۇۋەتسەك بۇ نەرسىلەر ئۇچۇن پاشا چاققانچىلىك بولمايمىز . يانتاقتىكى ئونتۇراھال گادايدىن بىرىگە بۇيرۇساق ئىشتىنىنى سېتىپ بولسىمۇ بۇلارنى بېرىشكە رازى ... گەپنىڭ نان يېرى ، ئاللانىڭ رەھىم شاپائىتى بىلەن تا بۇگۈنگىچە بىز يانتاقلىقلار مەيلى ئىت تالاشتۇرۇش ، مەيلى قوچقار سوقۇشتۇرۇش ، توخۇ سوقۇشتۇرۇش ، ئوغلاق تارتىشىش ، چېلىشىش ، پاپۇز① ئويناش ، مەشرەپ بولسۇن ، يېڭىلىپ يۇزىمىز كېتىدىغان ئىش بولمىغان . كەمىنە ھەم ھەرقايسىلىرى دەيمىزكى ، جان كەتسە كەتسۇن ، يانتاق دولانىڭ يۇزى كەتمىسۇن . ئاللانىڭ بىزنى شەرمى ساز قىلىپ يەرگە قاراپ قېلىشقا ئەمەس ، ئاغزى - بۇرنىمىزدىن قان كېتىۋاتسىمۇ باشقىلارنى يېڭىشقا ، باشنى ئېگىز كۆتۈرۈپ يانتاققا كۈلۈپ يېنىشقا يارانقانلىقىغا ئىمانىم بىلەن ئىشىنىمەن . بۇنچىلىك ئىشلار دىللىرىمىزغا بەرھەم بەرمىگەي . بىز يۇرت كاتتىلىرى ئاۋۋال ئىككى رەكەت شۇكۇر نامىزى ئوقۇۋالايلى ، — دېدى نىياز بەگ مۇلايىم تەبەسسۇم بىلەن .

ھەممىسى ئاتتىن چۈشتى . كېرىم ھاجى تاھارەت ئۇچۇن بىر توپچاق يۇلغۇننىڭ كەينىگە ئۆتۈپ كەتتى .

— يالاڭ پېقىرلارغا نەزىر قىلىۋەتكەن بولسا بوپتىكەن كېرىم ھاجىمكام .

— يۇزدەك ئادەمگە بىر سەردىن ئاقچا بەردۇق ، — دېدى

---

① پاپۇز — ئەگرى تاياقتا ئوندىن ئادەم ئىككى تەرەپ بولۇپ ئوينايدىغان خەتەرلىك ياغاچ توپ ئويۇنى .

هەممە گەپنى تىكشاپ تۇرغان مامۇت شەيخ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ .

— قوچقارنىڭ بېشىدىن ئۆرۈگەندىمىز ، — دېدى قاسىم بەگ هاجى .

— ئەلۋەتتە ، — دېدى شەيخ .

يۇرت كاتتىلىرى ، ياشانغانلار توپ بولۇپ ئىككى رەكەت شۈكۈر نامىزى ئوقۇدى . نىياز بەگ نامازدىن كېيىن پۇتۇن سەپنى دۇئاغا چاقىردى . قېرى ـ ياش ، ئەر ـ ئايال هەممىسى تۇرغان يېرىدە دۇئاغا قول كۆتۈردى .

— ئامىن ، ئۇلۇغ خۇداۋەندە كېرىم ، بىز يانتاقلىقلارنىڭ يۇزىنى يورۇق ، ئىشىنى بەرىكەتلىك قىلغايسەن...

نىيازبەگ گەپنىڭ ئاخىرىنى يىغا ئارىلاش ئايەت بىلەن چۈشۈردى . مۆتىۋەرلەر ، ياشانغانلار ئات ، ئېشەكلىرىگە مىندى . كاتتىلار بىر ـ بىرىگە قاراشتى .

— باشلامدۇق ؟ — قاسىم بەگ هاجى نىياز بەگكە قارىدى . نىياز بەگ شۇ مەنىدە كېرىم هاجىغا ، كېرىم هاجى تۇران بەگ ، خاتىپ مىرابقا قارىدى . هەممىسى ماقۇللۇق ئىشارىتى قىلىشتى .

— هاي ـ هاي ... — خاتىپ مىراب ئارقىغا قايرىلىپ «هاي ـ هاي» سالدى .

توپ ئارىسىدىن قارا ئات مىنگەن ، ئەنلىك بېلىگە قىزىل تاۋار بەلباغ باغلاپ ، ئۇزۇن سۆڭەك دەستىلىك سېرىق بۇيا خەنجىرى ئاسقان سايىت ئۇچقۇر ئېتىنى چاپتۇرۇپ ، جەنۇب تەرەپتىكى يارداڭ بېشىغا چىقىپ سوزۇپ ـ سوزۇپ بەش قېتىم بۇرغا تارتتى . بۇرغا ئاۋازى دەريا بويىنى ، پۇتۇن دالانى قاپلىدى ، دەريادىن ، يىراق ـ يىراقتىن ئەكس سادا تارالدى . ئادەملەر سۇكۇت ئىچىدە قارشى قىرغاقتا — يالىڭاچلانغان سۇۋادان تېرەكلەرگە ، قارىيىپ كۆرۈنگەن باغلار ، جىگدە ـ چىتلاقلارغا قارىدى . بەش نەردىن كېيىن ، تىمتاس ئاۋات مەهەللىسىنىڭ ئاقىرىپ كۆرۈنگەن ئۆگزىلىرىدە هەمساتتا قارا قاغىدەك ئادەملەر سانجاق ـ سانجاق پەيدا

بولدی . ئېگىز بىر غىلتاك دۆڭ ئۈستىگە چېپىپ چىققان بىر ئاتلىق سوزۇپ - سوزۇپ ئۆچ قېتىم بۇرغا تارتتى .

نىياز بەگ ئارقىغا بۇرۇلۇپ قىسقا ساپلىق قامچىسىنى شىلتىدى . جەدە ئات قوشۇلغان ئېگىز يار - يار هارۋا غاچىلداپ ، داراقلاپ مېڭىپ سەپنىڭ ئالدىغا — دەريا قىرغىقىغا قاراپ ئىلگىرىلىدى .

هارۋا ئۈستىدە ئىككى ناغرىچى بىلەن قارا ئۈزۈن ساقاللىق ، تۈلكە تۈماق كىيگەن ، قارا تونلۇق ، مەشھۇر سۈنايچى ماڭسۇر شەيخ بار ئىدى . هارۋا دەريا گىرۋىكىدە توختىشى بىلەن خاتىپ مىراب ئاچچىقلاندى :

— مۇشۇنداق چاغدىمۇ هارۋىنى ياغلىماي ئەكەلگىنىنى كۆرۈڭ .

ماڭسۇر شەيخنىڭ سۈنىيى «چۆل باياۋان»غا سايرىدى . سۈنايىنىڭ يېقىملىق ، زىل ، مۇڭلۇق ئاۋازى پۈتۈن ۋادىغا تارالدى ، ناغرا تەڭكەش قىلىندى . غورا دەرەخلىك ئېچىدىن ساناقسىز ئادەملەر توپى سوزۇلۇپ چىقىپ كەلدى . قارشى تەرەپ ناغرا - سۈنايدا «سىم باياۋان»نى ياڭراتتى .

— هە يىگىتلەر ، ئاتلىنىڭلار !

مامۇت شەيخ بىر ۋاراقراش بىلەن ئات سالدى ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يۈزدەك ياش چەۋەندىز ئات سالدى ، هەممىسى قارا كۆرپە تۈماق ، قارا تون ، كۆك بەلباغ ، قارا ئاتلىق ئىدى . ئۇلار ئاتنى يورغىسىغا قويۇپ بېرىپ ئات ئۈستىدە ئۈسسۇل ئويناپ دەريا قىرغىقىدىكى چىملىق مەيدانغا قەدەم باستى . ئاتلىق يىگىتلەرنىڭ كەينىدىن ناغرا - سۈناي هارۋىسى ، ئۇنىڭ كەينىدىن دولان نەغمىچىلىرى ئولتۇرغان هارۋا ، ئاندىن يۈز قەدەم ئارىلىق قالدۇرۇپ مۆتىۋەرلەر پۈتۈن سەپنى باشلاپ ماڭدى . ئاۋاتتىن چىقىۋاتقانلار ناغرا - سۈنايىنى توختىتىپ دولان نەغمىسىنى باشلىدى . توپ - توپ قىز - يىگىتلەر چىملىق يەردە سەنەم تارتىپ كېلىشكە باشلىدى ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ساناقسىز ئاتلىقلار توپى

چىملىققا پەيدا بولدى . ئاتلىقلار ئىچىدە قارىدەك ئاق ئات مىنگەن ، قىزىل مەخمەل تون كىيىپ كەمچەت قوندۇرۇۋالغان زىلۋا بىر قىز كېچىكتىن ئەڭ بۇرۇن چىققان مامۇت شەيخىنىڭ كۆزىگە ئىلىنىدى . ئۇ قىز پۇتۇن ئاتلىقلار ئىچىدە ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ ، سەپنىڭ ئالدىدا — ساقلى ئۇچتەك ئاقارغان ، سەل دۇمچەيگەن ، ئەمما قېرىلىققا تەن بەرمەي يەنىلا نوچىلىق سالاپىتى بىلەن جەدە ئات ئۈستىدە سۈرلۈك ئولتۇرغان ئەيسا بەگنىڭ يېنىدا ئىدى . شەيخ ئۇسسۇلنى ئۇنتۇپ ، پۇتۇن دىققىتى بىلەن قارىدى .

ئۇسسۇلچى يىگىتلەردىن بىرى :

— شەيخ مامۇتخان ، ئەيسا بەگنىڭ ئارزۇلۇق قىزى زۆھرە خېنىم شۇ ... — دېدى .

ھەر ئىككى سەپ ئىككى يۈز قەدەم ئارىلىق قالدۇرۇپ ئاتتىن چۈشمەي توختىدى . ئاۋۋال ئاۋات نەغمىچىلىرى نەغمە قىلىپ ، يىگىت ـ قىزلىرى بىر دۆرە مەشرەپ ئويىنىدى . ئۇنىڭدىن كېيىن يانتاق نەغمىچىلىرى بىر دۆرە مەشرەپ قىلدى . شەيخ ئۇسسۇلنى ئۇزاق ئويىنىدى ، ئەمما كۆزى ئاشۇ ئاق ئات ئۈستىدە ئاجايىپ خۇلق بىلەن ئولتۇرغان چېچەن قىزدا ئىدى .

ئىككى دۆرە مەشرەپتىن كېيىن ھەر ئىككى تەرەپنىڭ مۆتىۋەرلىرى ئاتتىن چۈشۈپ قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى .

ئەيسا بەگ بىلەن نىياز بەگ ئۇزاق قۇچاقلاشتى . ئەيسا بەگنىڭ يېنىدا زۆھرە خېنىم ئاتىسى كىم بىلەن كۆرۈشسە شۇنىڭغا ئېگىلىپ سالام بېرىپ ئەگىشىپ ماڭاتتى .

ئەيسا بەگ كېرىم ھاجى بىلەن قۇچاقلىشىپ ھال ـ مۇڭ بولۇشۇۋاتقاندا ، مامۇت شەيخىنىڭ ئۆتكۈر كۆزى زۆھرە خېنىمنى تۇنجى قېتىم ئەڭ يېقىن ئارىلىقتا كۆردى . قىز دەسلەپ شۇنداقلا ئېگىلىپ سالام قىلىپ قويدى . چېچەن قىز بىر ئۆتكۈر كۆزنىڭ ئۆزىگە نەشتەردەك تىكىلىپ تۇرۇۋاتقىنىنى تەبىئىي سەزگۈسى بىلەن سەزدى . ئۇ شەيخكە ياندۇرۇپ قارىغاندا ، بۇغداي ئۆڭ ، سىلىق يۈزلۈك ، قاڭشارلىق ، يىگىتلەردە كەم كۆرۈلىدىغان

شوخلۇق تېمىپ تۇرىدىغان چىرايلىق ، ئۆتكۈر كۆزلۈك ، قامىتىدىن نوچىلىق تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان بۇ ناتونۇش يىگىتكە ئۇزاق تىكىلىپ قالغىنىغا دەررۇ پۇشايمان قىلىپ ژىللىدە قىزاردى ـ دە ، باشقا تەرەپكە قارىۋالدى ، يۈرىكىمۇ دۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى . ئۇ ئاتىسىغا ئەگىشىپ باشقىلار بىلەن كۆرۈشكەچ يىراقلىدى . ئۇ ئارقىسىغا يەنە بۇرۇلدى . ئۇيان ـ بۇيان ئۆتۈشۈۋاتقان شۇنچە كۆپ ئادەملەر ئارىسىدا شەيخ يەنىلا ئۇنىڭ ئارقىسىدىن جىمغىنا قاراپ تۇراتتى . چىرايلىق يۈزلەر ، چىرايلىق كۆزلەر يەنە ئۇچراشتى . شۇئان شەيخنىڭ يۈزىدە تەبەسسۇم ئوينىدى . قىزمۇ كۈلمەك بولۇۋىدى ، شەيخ سول كۆزىنى قىسىپ ، ئوڭ قېشىنى ئاتتى . قىزنىڭ غۇزۇرىدە جۇدۇنى تۇتتى . ئۇ دەررۇ ئالدىغا قارىۋالدى . ئاندىن غەزەپ ، ئۆچمەنلىك پەيدا بولغان قارا كۆزىنى ئالايتىپ قاراش بىلەن ئۇنىڭدىن ئۆچىنى ئالماقچى ۋە مۇشۇ زەربە بىلەن ئۇنى بەگ قىزغا مەڭگۈ تىكىلىپ قارىيالماس قىلىۋەتمەكچى بولۇپ ، چەكچىيىپ ئارقىسىغا ئۆرۈلدى . دەل شۇ چاغدا ، شەيخ چوڭقۇر مۇھەببەتلىك كۈلكىسى بىلەن بۇ ئالىيشىنى قوبۇل قىلدى ، ئاندىن كۆزلىرى بىلەن قىزنى يىراق ، خالىي تاللىققا ئىشارەت قىلىپمۇ ئۇلگۈردى . قىز يەنە مەغلۇپ بولدى . بۇ قېتىمقى مەغلۇبىيەت ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۆلمەكنىڭ ئۈستىگە تەپمەك بولدى ، يۈرىكىدىكى ئۆچمەنلىك تېخىمۇ كۈچەيدى ، خورلىنىشتىن يۈزلىرى قىزىرىپ ، چىرايلىق لەۋلىرىنى چىشلىدى ، يىغلىۋېتىشتىن ئۆزىنى ئاران تۇتۇپ ماڭدى . ئۇ ئەمدى ئاتىسىغا ئەگىشىپ سالام قىلىشتىنمۇ قالدى . بۇ ئالا قانات قاپ يۈرەك يىگىتتىن قانداق قىلىپ ئىنتىقام ئېلىش ئۈستىدە ئويلاندى . تىللىماقچى بولۇپ ، بۇ نىيىتىدىن دەرھال ۋاز كەچتى ـ دە ، ئىچىدە ئۆزىگە تېرىكتى . قەدەملىرى ئېغىرلىشىپ ، كاككۇكتەك كۆلۈشلەردىن قالدى . ئۇنىڭغا بىرى يېنىدىلا تىكىلىپ تۇرغاندەك ، توقايلىقنى ئىشارەت قىلىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى . ئۇ بۇ يەرگە خۇشال يايرىغىلى ، تازا ئويناپ كۆلگىلى چىققان ئەمەسمىدى ، بۇنداق ئۆزىنى خاپا قىلىۋالىدىغىنىغا بىلگەن

بولسا بۇ يەرگە ھەرگىز چىقمايتتى .

چىملىق ئۇستىگە ناھايىتى كەڭرى چۆرگىلىتىپ سورۇن تۈزۈلدى . ھارۋىلارغا بېسىپ كېلىنگەن يوغان داش قازانلاردىكى دۇمىلەنگەن پولۇ ، پۈتۈن پىشۇرۇلغان قوي گۆشىنى بۆكەللەر[1] تەرەپ - تەرەپتىكى سورۇنلارغا تەقسىملەپ تۇردى . تونۇرلار ھارۋىدىن چۈشۈرۈلۈپ سامسىپەزلەر گۆشگىردە ، سامسا ، تونۇر كاۋىپى قىلىشقا تۇتۇندى . يەرگە داشقاياناق ئوچمقى كولىنىپ ، ھەمساتتا ئىسسىق شورپا قاينىتىلىپ ، تەييارلانغان قۇشقاچ تىلى چۆپلەر پىشۇرۇلدى .

سورۇننىڭ تۆردىكى تەڭلىمات ئۇستىگە سېلىنغان دۇخاۋا ، تاۋار كۆرپىلەردە ئاۋات بىلەن يانتاقنىڭ يۈرت مۆتىۋەرلىرى ئورۇن ئالغانىدى . ئۇلار قىزغىن سۆھبەتكە چۈشتى . ئەيسا بەگنىڭ كۆز ئىشارىتى بىلەن ئاۋاتنىڭ ئۇزۇن تۇرا ، چار ساقال ، قارا بەترەڭ كەلگەن يىگىتبېشى مەمەت پاقلان ئۆزىگە ماس كەلمىگەن مۇلايىم تەبەسسۇم بىلەن چىلان رەڭ ياغاچ لېگەندە بىر جام تۇز سۇيى كۆتۈرۈپ ئوتتۇرىغا چۈشتى . ئۇ سۇر رەڭ ئۇزۇن قايتۇرما جۇۋا[2] ئۇستىدىن كۆك بەلباغ باغلىغان ، بويتاسمىسى تىزىغا چۈشكەن ، نەقىشلىق قارا ساپلىق سېرىقبۇيا خەنجىرى ئاسقانىدى . يېڭسارلىقنىڭكىگە تارتىپ كەتكەن قارا كۆرپە تۇمىقى سالاپىتىنى ئاشۇرۇپ تۇراتتى . ئۇ بېشىدىن تۇمىقىنى ئېلىپ پېشانە تەرىپىنى يېرىم ئۆرۈپ قىستۇرۇپ كىيىدى . تۇماقنىڭ ئەستەر تېرىسىنىڭ ئاقۇچ چۈپۈرلىرى دىڭگىيىپ چىقىپ ، ئۇنى ھېلى بىرىنى بېقىندىن تۇڭلۇك ئاچىدىغان نوچى قىياپىتىگە كىرگۈزۈپ قويىدى . ئۇ خەقنى دىققەت قىلماي قالمىسۇن دەپ بىرنەچچە كالتە يۆتەل قىلىۋېتىپ سۆز ئالدى :

— خالايىق ، بۇگۈن يۈرت ئاتىمىز ئەيسا بەگ ، قادىر بەگ ، ئىسلام ھاجى ، مويدىن دورغا بەگ ، يانتاق بەگلىكىنىڭ

---

① بۆكەل — مەخسۇس گۆش پارچىلايدىغان ئادەم .

② قايتۇرما جۇۋا — چوڭ ياقىلىق جۇۋا .

ئۇلۇغلىرىدىن نىياز بەگ ، قاسىم بەگ ھاجى ، كېرىم ھاجى ، تۇران بەگ ، مىراپ بەگ قاتارلىق ئىككى يۈرت كاتتىلىرىنىڭ دىلى تارتىپ باش قوشۇشتى . شۇ ۋەجدىن ئاتام زامانىدىن كېلىۋاتقان — بىر دەريانىڭ سۈيىنى تەڭ تالىشىپ ئىچىپ ، بىر جاڭگالنىڭ ئوتۇنىنى تەڭ تالىشىپ قالاپ ، جەرەن - كېيىكلىرىنى تەڭ ئوۋلاپ ، مەشرەپ - تۇنەكلەرنى تەڭ قىلىپ كەلگەن ئۇدۇمسىز بويىچە ، بۇگۈن خۇدا بۇيرۇغان بۇ قۇتلۇق كۈندە چېلىشىش ، قوچقار سوقۇشتۇرۇش ، ئىت تالاشتۇرۇش قىلماقچىمىز . چېلىشىش ، ئىت تالاشتۇرۇش باشمۇباش قويۇلۇپ ، يەڭگۈچلەر ئۆز يارىشىدا تارتۇقلىنىدۇ . قوچقار سوقۇشتۇرۇش يۈرت بېشى بويىچە قويۇلۇپ ، قايسى تەرەپنىڭ قوچقىرى يەڭسە ، شۇ يۈرت شۇ كۈندىن باشلاپ دەريانىڭ توق سۈيىنى ئىككى ھەپتە پۈتۈن باغلاپ ئىچكەنلىك تاشاينىدا بەش يۈز چارەك بۇغداي ، يۈز تاغار پاختا ، ئون چارەك تۆگە يۇڭى بىلەن تارتۇقلىنىدۇ . بۇ ئىككى يۈرت كاتتىلىرىنىڭ پۈتۈم قىلغان پېچمى !

— پۈتۈم - پۈتۈم ! پېچىم - پېچىم ! — سېرىق مىس لېگەندە بىر جام تۈز كۆتۈرۈپ چىققان يانتاقنىڭ يىگىتبېشى مامۇت شەيخ ئاۋات يىگىتبېشى مەمەت پاقلانىنىڭ گېپىگە ئۇلانما قىلدى . ئۇ قارا تاشلىق تۆلكە تۇمىقىنى كۆزىگە چۆكۈرۈپ كىيگەن ، قارا تون ئۇستىدىن قىزىل تاۋاردىن بەلباغ باغلاپ ، يېشىل ساغرا غىلاپلىق جەرەن مۆڭگۈزى ساپلىق تۈز پىچاق ئاسقانىدى .

ئىككى يىگىتبېشى جامدىكى تۈزلارنى بىر - بىرىگە تۆكتى . شۇ زامان پۈتكۈل ۋادىنى تىترىتىپ كۈچلۈك چۇقان كۆتۈرۈلدى :

— پۈتۈم - پۈتۈم !...

— تۈزىنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن لەۋزىمىز لەۋزە !...

ئىككى يىگىتبېشى جامدىكى تۈز سۈيىنى ئىچتى .

— ئامىن ! ... — جامائەت دۇئا قىلدى . يىگىتبېشىلىرى ئون ئىككى ياشلاردىكى ئىككى چېلىشچى بالىنى يېتىلەپ ئوتتۇرىدىكى قۇم دۆۋىلەنگەن يەرگە ئېلىپ كەلدى . ئاندىن ئۇلارنىڭ يانلىرىنى

ئاختۇرۇپ تىغلارنى ئېلىۋېتىپ ، بېلىگە بەلباغ سېلىپ قويدى . ئاۋاتلىق بالا تازا چۆرپىلەك قارا كۆتەك بالا ئىدى . بەل تۇتار - تۇتمايلا يانتاقلىق بالىنى يانپاشقا ئېلىپ ئۇردى . يانتاقلىق بالا چاقناپ دۇم بولۇۋالغان بولسىمۇ ، نەم قۇم ئۇنىڭ تارغىقىغا چاپلاشقانىدى . ئاۋاتلىقلار «ئاللا ... ئاللا ... » دەپ دوست تارتتى . قېنى قىزىپ كەتكەنلەر تۇماق ، تەلپەكلىرىنى ئاسمانغا ئېتىشتى . يانتاق تەرەپتىن يۇزدەك ياش ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ يالىڭاچلاندى . مامۇت شەيخ ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە ئوبدان سەپسېلىپ ، ئالغاي ، تەتۇر ئۇستىخان بىرىنى تاللىۋالدى ، قالغانلار ئىزىغا ئولتۇردى . ئۇ ئاغزىدا چاندۇرماي «ھە ، ھېچقىسى يوق» دەپ تۇرسىمۇ ، بىر قارا چىرايى مىڭ بولۇپ ، چىرايلىق قارا كۆزىدىن ئەلەم يېغىپ كەتكەنىدى . ئالغاي ئاۋاتلىق بالىدىن خېلىلا چوڭ بولغاچقا ، ئۇلار بىر ئاش پىشىم تۇتۇشتى . ھەدىگەندە قارا كۆتەك بالغا ئالغاينىڭ كۆچى يەتمەي قالغانىدى . ئۇ يانتاقلىق بالغا چىرماق سالدى . قارا كۆتەك بالا دەررۇ ئۇنى ئۆرۈپ كۆتۇرۇۋالدى ... خەقنىڭ ئىچى پۈشۈپ كەتكەنلىكىنى بىلگەن يىگىتبېشىلىرى ئىما - ئىشارەت قىلىشىپ ئۇلارنى ئاجرىتىۋەتتى . مامۇت شەيخ ئالغاي بالغا زەردە قىلدى :

— ئاتالىساڭ ئات ، بولمىسا ، سورۇننى مۇزلاتماي يېقىلىپ چىقىپ كەت . يانتاقلىقلار سۆرەم ئېلىپ كەپتۇ ، ھازىر سۆرەم سالىدىغان چاغ بولدى دېيىشۋاتىدۇ ... بۇنداق گەپ بىز ئۇچۇن ئۆلۈم بىلەن تەڭ .

ئالغاي بالا چۇشۇپلا قارا كۆتەك بالغا چىرماق سالدى . بالا يېقىلىشقا يۇزلەندى . ئۇ ئېگىلىپ يەرگە تېگەيلا دېگەندە ، چىرماق بوشاپ كېتىپ ، «گۇپ» لا قىلىپ ئالغاي بالا يېقىلدى . ئاۋاتلىقلار تېخىمۇ ئاللا سېلىشىپ ۋارقىراشتى . ئىككى يۇرت مۆتىۋەرلىرى سۇكوت ئىچىدە پۇتۇن دىققىتى بىلەن سورۇنغا تىكىلگەنىدى . يانتاق تەرەپتىن بىر لەك[1] ئادەم تىك تۇرۇپ كەتتى . ئالغاي بالا قۇمغا

① لەك — مىڭلاپ دېگەن مەنىدە .

خېلى چوڭقۇر پېتىپ كەتكەن ئارقا تارغىقىنى قېقىشتۇرۇپ ، ئۆڭسۈلى ئۆچكەن ھالدا سورۇندىن چىقىپ كەتتى .

مامۇت شەيخ ئالىغايدىن جۇغى كىچىكرەك ، ئاچچىقىدىن مورا چىراي بولۇپ كەتكەن ، كۆزلىرىدىن تەلۋىلەرچە ئۇچقۇن چاچراپ تۇرغان ھەسەن قارا كۆسەي دەيدىغان بىر بالىنى تاللاپ سورۇنغا چۈشۈردى . ھەسەن كۈچتۈڭگۈر ، كۆتەكتەك بالا ئىدى . ئۇ بەل تۇتۇشۇپ ئۇزاق ئۆتەر - ئۆتمەيلا ئاۋاتلىق پالۋاننى ئىچ چىرماق بىلەن ئۆرۈپ تاشلاپ قۇمغا خېلى چوڭقۇر پاتۇرۇۋەتتى . يانتاقلىقلار «ئاللا ... ئاللا ... ھەسەن ، ئۆلمە ... ياشاپ كەت ... ئىسمائىل سوپىغا رەھمەت» دېيىشىپ تۇماقلىرىنى ئاسمانغا ئېتىشتى . ئاۋاتلىقلار كىرپە تىكىنىدەك ئۆرە تۇرۇشۇپ كەتتى . بىرمۇنچىلار چاپان - چارىلىرىنى ئادەم توپىغا چۆرۈۋېتىشتى . ئىككى تەرەپنىڭ كەيپىياتى كۆتۈرۈلۈپ جىددىيلىشىپ كەتتى . تەنىلىك قاراشلار ، مەسخىرە قىلىپ كۈلۈشلەر ئەۋج ئالدى . مەمەت پاقلان بىلەن مامۇت شەيخنىڭ چىرايى ئېسىلىپ قارىداپ ، بىر - بىرىگە سوغۇق ، جىددىي قارايتتى . ئىككى يۇرت كاتتىلىرى چاندۇرماي ، بىر - بىرىگە كۈلۈمسىرەش ، تەبەسسۇم بىلەن قاراشماقچى بولسىمۇ ، ئەمما بايا داستىخاندا بىر خونچىدىن پولۇ يەپ ، زەللە گۆشلەرگە ئالسىلا ، باقسىلا دېيىشىپ ، تەرلەپ ئولتۇرۇپ شورپىغا سالغان ھۆپىلەك ئاش[1] ئىچىشكەن چاغدىكى تەبىئىي تەبەسسۇملار تولۇق قازا بولغانىدى . جىددىيلىك ھەربىر يۈزلەردىن ، يېنىپ كەتكەن كۆزلەردىن ، قويۇق قارشىلىق مەنىسىگە تولغان يوغان قاتما قوللار بىلەن بۇرۇتلىرىنى ئېشىشلەردىن ، تۈرۈلۈپ چوڭقۇرلاپ كەتكەن پېشانىدىكى قورۇقلاردىن تېپىپ تۇراتتى . ھەممە جىددىيلىك بىلەن سورۇنغا جىممىدە قارىشاتتى . داستىخاندىكى چالا غاجىلانغان سۆڭەكلەر ، يېيىلمىگەن گۆشلەرنىڭ ياغلىرى كەچ كۈز سوغۇقىدا ئۇيۇپ كەتكەنىدى . يىراقتا سوۋۇتۇپ باغلاپ قويغان ئاتلار

---

① ھۆپىلەك ئاش — نېپىز يېيىپ ئۈزۈپ تاشلاپ ئەتكەن چۆپ .

قۇيرۇقلىرىنى ئوينىتىپ پات - پات كىشنەپ قويۇشاتتى . توقۇمدىن ئازاد بولمىغان ئېشەكلەر قۇرۇپ كەتكەن چىم ، قىياقلارنى غاجىلىشاتتى . ئەتىگەندىكى تۇتەكلەر تاراپ كۇننىڭ زەئىپ نۇرى بوشلۇقنى سۇس ئىللىتقاندى .

ھەسەن ئاۋاتنىڭ تۆت پالۇنىنى كەينى - كەينىدىن يېقىتتى . يانتاقلىقلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۆرە تۇرۇۋېلىپ ئاللا سالدى . ئاۋاتلىقلار جىمىپ كەتتى . سورۇن ئادەم ئورمانلىقىغا ئايلانغاندەك كۆرۈنەتتى . ھەسەن يانتاقلىقلارنىڭ زورلىشى بىلەن قۇم ئۈستىدە پۈتلىرىنى كېرىپ دەسسەپ ئاۋاتلىقلارغا قارىتىپ قۇم چاچتى . قۇمنى ئوچۇملاپ ئېلىپ مەيدىسىگە سۈركىدى ، كۇچەنگەنلىكتىن قىزارغان كۆز ئالمىسى ئادەتتىكىدىن پارقىراپ ، كۇلكىدىن ئاغزى يۇمۇلماي قالدى . ئۇنىڭ پاكار ، تاش مايماق دەسسەيدىغان ، سېرىق ساقال ئاغىنىسى ئىمىنخان سورۇنغا يۇگۈرۇپ چۈشتى . مامۇت شەيخ ئالدىنى توستى .

— نەگە بارىسەن ؟

— توختا ، مامۇتكا ، ھەسىنەمگە گېپىم بار ...

ئىمىنخان ھەسىنەمنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى :

— بولدى قىلساڭ بولامدىكىن ھەسىنەم ، ئاۋاتلىقنىڭ چىشىغا تېگىشەرمە . ھازىر قىلغانلىرىڭمۇ خېلى ئوشۇقلۇق قىلدى ، خۇدانىڭ ئالدىدىمۇ كۇپۇرلۇق بولمىسۇن .

ئاۋاتلىق پالۋاندىن بىرى مەيدانغا چۈشتى . بۇ چوڭلا ئادەم ئىدى . ھەسىنەمنىڭ سەل پېيى سىرقىرىدى .

— مۇسا كەكىر دېگىنى شۇ ، ئاۋاتنىڭ داڭلىق چېلىشچىسى . سورۇن ئەمدى يوغىنايدىغان بولدى ، بەك كۇچەپ كەتمە ، بەك سەتمۇ يىقىلما ...

ئىمىنخان چىقىپ كەتتى .

مۇسا كەكىر ھەسىنەمنى چۆرگىلىتىپ تاشلاۋەردى ، تۆت قېتىم تاشلىغان بولسىمۇ ، ھەسىنەم دۇم چۈشۈۋېلىپ تارغىقى

قۇمغا تەگمىدى . مۇسا كەكىر تېرىكىپ ياپاشلاپ تاشلىغان بولسىمۇ ، ھەسىنەم پەقەت ئوڭدا چۈشمىدى . ئىككى تەرەپ تەڭ ئاللا - چۈقان سالدى . يانتاقلىقلار مازاق كۈلكىسىنى بولۇشىغا قويۇپ بەردى . بۇ مۇسا كەكىرگە ھار كەلدى . ئۇ خىلىلا ھالسىزلاندى . ئىككى تەرەپ يېگىتبېشىلىرى كېلىشىپ ھەسىنەمنى يېقىلغانغا ھېساب قىلىپ سورۇندىن چىقاردى . يانتاقلىق بىر توپ يېگىت ھەسىنەمنى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرۈۋېلىپ سورۇنىڭ سىرتى بىلەن ئوچ ئايلاندۇردى . بۇ ئىشلار ئاۋاتلىقلارنىڭ جېنىنى چىقاردى . يانتاقلىقلاردىن ئاۋۇت ئەخمەت ، ئابدۇمۇمىن لەڭ ، ئەيسا پالۋان ، قۇۋان داڭلار ئارقا - ئارقىدىن چۈشتى . مۇسا كەكىر ھەممىنى پۈكلىدى . يانتاقلىقلارنىڭ چىرايى تاتىرىپ ، ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى . مۇسا كەكىر بەشىنى ئاتسا يانتاقلىقلارنىڭ شەرىپى يوقىلىپ ئاتاق ئاۋانقا ئۆتۈپ كېتەتتى . ئاۋاتلىقلار تولا ئاللا سېلىپ ، يانتاقلىقلارغا قۇم چېچىپ ، ئۇلارنىڭ چىشىنى تازا قېرىشتۇردى . بىرى تېخى قوشاق قېتىپ غەزەل توۋلىدى .

مەيدانغا كاۋكازچە بۇرۇت قويغان ، ئادەتتىن تاشقىرى يوغان ھەم ئېگىز ، سۇرلۇك كەلگەن ، مەكىت ، ماراليېشى تەۋەسىدە تارغىقى يەرگە تەگمىگەن ، يانتاقتىكى يەتتە ئۇرۇقنىڭ بىرى — ھېلىم ئۇرۇقىدىن بولغان ئابدۇكېرىم داڭ چۈشتى . سورۇن سۇرلۇك جىملىققا پاتتى . بۇ ئادەم يانتاقنىڭ پالۋىنى ، تاغدەك ئىشىنىدىغان يۆلىكى ئىدى . ھەر ئىككى تەرەپ جىمىپ كەتتى . ئادەتتە بۇ ئادەم چېلىشقا ئالدىراپ چۈشمەيتتى ، چۈشسە قارشى تەرەپنىڭ يېقىلىدىغانلىقى ھەممىگە ئايان ئىدى . بۇ ئىككى پالۋان بەل تۇتۇشۇپ باقمىغان ھەم ئۇلارنىڭ مۇنداق ئادەتتىكى سورۇندا تۇتۇشىدىغانلىقى ھەر ئىككى يۇرتنىڭ خىيالىدا يوق ئىدى . يانتاقلىقلارنىڭ نەزىرىدە ئىشنى مۇسا كەكىر بۇزدى ، سورۇننى بىراقلا يوغىنىتىپ ، ئابدۇكېرىم داڭدىن قالسا يانتاقتا سانلىدىغان تۆت پالۋاننى ئۆرۈۋەتتى . ئەسلىي بۇ ئىككى پالۋان ھەر ئىككى

يۇرتنىڭ مۇنارى بولۇپ تۇرىۋەرسە ، بىر - بىرى بىلەن تۇتۇشمىسا بولاتتى .

ئەيسا بەگ كۈمۈشتەك يالتىراپ تۇرىدىغان ساقىلىنى ئالىقانداپ ، يېنىدىكى نىياز بەككە قاراپ قويدى . نىياز بەگ مۇلايىم تەبەسسۇم بىلەن ئۇنىڭغا ، قانداق قىلساق بولار ، دېگەن مەنىدە تىكىلدى . ئەيسا بەگ سۇرلۇك كۆزىنى يېرىم يۇمۇپ ، بوپتىلا ، خىش قېلىپتىن چىقتى ، دېگەن ھېسسىياتنى ئىپادىلىدى .

ئىككى پالۋان چىرايىدىن ھېچقانداق ھېسسىياتنى تاپقىلى بولمايدىغان تەرزدە ، ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ئېگىلىپ سالام قىلىشتى . پۇتكۈل سورۇن مازار سىياقىدا سۇرلۇك تىمتاسلىققا چۆمدى . ئابدۇكېرىم داڭ ياش بالىلارنىڭ پاچىقىدەك توم ، ئۇزۇن قوللىرىنى بۇركۇتنىڭكىدەك يېيىپ مۇسا داڭنىڭ ئالدىغا لۆمشۇپ دەسسەپ كەلدى :

— مۇساخان ، قېنى قانداق تۇتىسىز ، تۇتۇڭە .

— سىزدىن كەلسۇن ، سىز تۇتۇڭ ، ئابدۇكېرىمخان .

مۇسا داڭمۇ سەل قىسقا ئەمما تېخىمۇ توم ، تومۇرى كۆپۈپ تۇرغان قارا بىلەكلىرىنى يايدى . ئىككىسى ئۇزاق تەكەللۇپ قىلىشىپ ئاخىر بىر قوللۇقتىن نۆۋەت بىلەن تەڭ تۇتۇشتى . ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە يۆلەنگەن قېرى توغراقتەك ئېگىلگەن گەۋدىلىرى ، ھەربىر ئالدىغا - كەينىگە تۇرتۇشلىرى شۇنچە ئېغىر ھەم ئاستا ، مۇڭگۈزى كىرىشىپ قالغان قېرى بۇقىلارنىڭكىدەك تەس ئىدى . سورۇننىڭ ھەربىر تىنىقمۇ مۇشۇ تۇرتۇشلەر بىلەن ئېغىر يۇرۇشمەكتە ئىدى . ئۇلار ئۈچ ئاش پىشىم توختىماي تۇرتۇشتى ، ھېچقايسىسى بىر - بىرىگە يان بەرگۈزمىدى . دۇمبىلەردىن چىققان تەر كۆڭلەكتىن ئۆتۈپ ، بەدەنلەردىن ھور كۆتۈرۈلدى . ھاياجاندىن قارا تەرگە چۆمگەن ماخمۇت شەيخ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماستىن ، يانتاق جامائىتى تەرەپكە يۈزلىنىپ قولىنى دۇئاغا كۆتۈردى :

— ئامىن ، يانتاقلىقلار ، ئامىن ، ھەزرىتى ئەلى شاھىمەردانىڭ روھى پالۋىنىمىز ئابدۇكېرىمخانغا مەدەت قىلغاي ، ئامىن ...

— ئامىن ! ...

— ئامىن ! ... — يانتاق جامائىتى ئاللا سالغاندەك ۋارقىراپ دۇئاغا قول كۆتۈردى . جامائەت ئارىسىدا پىچىرلاپ ئايەت ئوقۇۋاتقۇچىلار ھۆكۈمدار يېغلىغان ، ئۆكسۈگەن سادالار ئاڭلاندى .

— ئامىن ، ئەيسا ئاتىمىزنىڭ سايىسىدىكى ئاۋاتلىقلار ، ئامىن ، ھەزرىتى ئەلى شاھىمەردانىڭ روھى پالۋىنىمىز مۇسا خانغا مەدەت قىلغاي ، ئامىن ! ...

ئۇلارغا ئوقۇلغان دۇئا ، مەدەتلەر ئۇزۇلمەيتتى .

ئىككى پالۋان جىددىي قوزغىلىش قىلىپ تېز - تېز بەل قورۇشقىلى تۇردى . تارتىلىشتىن بەلباغلار يوغان بەللەرگە چوڭقۇر پاتتى ، نەمسۇق قوملار چېچىلىپ ، تۇرتۇشلەردىن يەر ئويۇلدى . مۇسا كەكىر ئابدۇكېرىمخانغا ئىچ چىرماق سالدى . ئابدۇكېرىمخان تېخىمۇ ئېگىشىپ پۇتىنى يىراقلىتىپ قاچۇردى ، سىرتتا تۇرغان ئادەملەر جىددىيلەشكىنىدىن خۇددىنى بىلمەي ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ كەتتى . ئابدۇكېرىمخان كۆچەپ بىر ئىنجىقلاپ چىرماقتىن ئاجرىدى ، ئەمما قومغا چوڭقۇر پېتىپ تىزلىنىپ قالدى . «ئاللا ...» دېگەن ئومۇمىي سادا بىردىنلا پارتلاپ ، ئادەملەر ئالدىغا بىر دەۋرەپ يەنە چوڭقۇر سۈكۈتكە پاتتى . مۇسا كەكىر پۇتۇن كۈچى بىلەن تۇرتۇپ ئابدۇكېرىمخانىنى كەينىگە قاتلىغىلى تۇردى . ئاۋاتلىقلار مۇساخانىڭ شەكلىگە كىرىپ لەۋلىرىنى چىشلەپ كۆچەندى . ئۇلار تىرەجەپ ، جىددىيلەشكىنىدىن بىر - بىرىنى كۆچەپ ئىتتىرىشەتتى . يۈزلەر ، چېكىلەردىن تەر قويۇلدى . مۇساخان «ھە ... ھىم ... ئاللا ...» دەپ ئىنجىقلاپ ، ئابدۇكېرىمخانىنى ئارقىغا خېلىلا قاتلىدى ، ئابدۇكېرىمخانىڭ غولى بىلەن يەرنىڭ ئارىلىقى يوغان غېرىچتا بىر يېرىم غېرىچ ئارىلىقلا

قالدى . يانتاقلىقلار خۇدىنى يوقىتىپ قېتىپ قېلىشتى .

ئەيسا بەگنىڭ قېتىپ قالغان ھېسسىياتسىز چىرايىدىن ھېچنېمىنى بىلگىلى بولمىسمۇ ، قارچىغىنىڭكىدەك يېنىپ تۇرىدىغان كۆزلىرى ھەربىر ھەركەتكە سىنچىلىق بىلەن تىكىلىپ تۇراتتى . ئۇ ئارىلاپ ئوتتۇرىدا تۇرغان زىلۋا بوي ، كەڭ مۇرىلىك چىرايلىق مامۇت شەيخكە گۇمان بىلەن تىكىلىپ قاراپ قويياتتى . ئەيسا بەگ بىلەن تولا كۆز ئۇرۇشتۇرۇپ كېلىۋاتقان مامۇت شەيخ ھەر مەرتەم تىكىلىپ قالغاندا ، ئەيسا بەگنىڭ سۇرىدىن پەيلىرى سىرقىراپ ، پۇت ـ قوللىرا جان قالمىغاندەك بولۇپ كېتەتتى . كۆزۈم ئاشۇ ئادەمنىڭ كۆزى بىلەن ئىككىنچىلەپ ئۇچرىشىپ قالمىسۇن ، دەپ قارىماسلىققا ۋەدە بەرسىمۇ ، ئەمما قارىماي چىدىيالمايتتى . «يەر تېگىدە يىلان كۆشىگەننى بىلىدىغان ئادەم ئىكەن ، چوقۇم نىيىتىمنى بىلىۋالدى» دەپ يۈرىكى پوكۇلدايتتى .

بۇ كۆرۈنۈشلەرنىڭ ھەممىسى ئەيسا بەگ بىلەن يان بېغىر ئولتۇرغان ، چىرايىدىن تەبەسسۇم ئۆكسۈمەيدىغان نىياز بەگنىڭ ئەقىللىق كۆزلىرىگە ئىلىنىپ تۇردى . ئۇ سۇرلۇك ئولتۇرغان ئەيسا بەگكە كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويدى . نىياز بەگنىڭ چېھرىدىن مۇلايىم تەبەسسۇم ئۆچمىدى ، ئەمما ھازىرقى جىددىيچىلىكتە سۇزۇك ئۇزۇن بۇرۇنلىرى ئۇستىدە يىڭنە ئۇچىدەك تەر پەيدا بولدى ، ۋىلىلداپ قان تېمىپ تۇرغان مەڭزى خىلىلا ئاقىرىپ كەتتى .

ئابدۇكېرىمخان ياچاقتەك ئېگىلدى ، ئۇنىڭ بىلەك ، بويۇنلىرىنىڭ تومۇرلىرى كۆك كەسمىدەك ئېسىلدى . مۇساخانىنىڭ يوغان سارغۇچ ئاق چىشلىرى كالپۇكىنى قاتتىق چىشلەپ ، كۆچەنگەنلىكتىن چىرايى دەھشەت سەت قورۇلۇپ ، كۆزلىرى يۇمۇلۇپ يوقىلىپ كەتتى . ئابدۇكېرىمخان ئۇنىڭدىن بەتتەر كۆچەنگەنلىكتىن ئاق يۇزىنىڭ تېرىلىرى تارتىشىپ ، كۆزلىرى چەكچىيىپ ، قارىچۇقى ھىلىلا چاچراپ چىقىپ كېتىدىغاندەك

ئوقچۇپ چىقتى .

— ئاللا ...

ئابدۇكېرىمخان بىرلا بوغۇق سەت ۋارقىراپ تەرەپ تارتىپ بىلەن مۇساخاننى يەردىن يۇلۇۋېلىپ كۆتۈرگىنىچە ئورنىدىن دەس تۇردى ، مۇساخاننىڭ پۇتى يەردىن ئاجرىشى بىلەن تەڭ قولىمۇ ئابدۇكېرىمخاننىڭ بېلىدىن ئاجراپ كەتتى . ئۇ باياتىن بېرى بارلىق كۈچىنى سەرپ قىلىپ بولغاچقا ، قول ـ پۇتلىرى جانسىز پۇلاڭلاپ قالدى . ئابدۇكېرىمخان سامان تىققان يوغان تاغارنى باشچىلاپ كۆتۈرگەنىدەك ئېغىر پۇتلىرىنى تەستە يۆتكەپ سورۇننى بىر ئايلاندى . ئۇ ھەربىر قەدەم ئالغاندا ، پاچاقلىرى تىترەپ ئېگىلەتتى . ئۇ بىر ئايلانغاندىن كېيىن سەل ئېگىلىپ تۇرۇپ مۇساخاننى «گۈپ» قىلىپ ئوڭدا تاشلىدى . ئېغىر گەۋدە قۇمغا خېلىلا پاتتى . ئابدۇكېرىمخان ئۆزىمۇ شۇ زامان يۈكۈنۈپ قالدى ، ئاندىن ئېغىر ھاسىراپ يانپاشلاپ يېتىپ قالدى .

— ئاللا ... ئاللا ... ئاللا ... ياشا ... ئۆلمە ...

يانتاقلىقلار بار ئۇننى قويۇپ بېرىپ ۋارقىرىدى ، تۇماقلار ئاسمانغا ئۇچتى . مۇساخان قىمىر قىلماستىن لايدەك سوزۇلۇپ ياتاتتى . ئاۋاتلىق پالۋانلاردىن بىرقانچىسى كېلىپ ئۇنى يۆلىدى ، ئەمما مۇساخان ھېچنېمىنى كۆرەلمىدى .

— كۆرەلمەيۋاتىمەن ... ئابدۇكېرىمخاننى بىر كۆرەي ...

— مۇساخان ... — ئابدۇكېرىمخان ھالسىز بوغۇق ئاۋازدا توۋلىدى .

مۇساخاننىڭ كۆزى كۆرمەس ، پۈت ـ قولى باسماس بولۇپ قالغانىدى .

— مەندىن نامەردلىك كەتتىمۇ مۇساخان ...

— ياق ، ياق ... ئابدۇكېرىمخان ، رازى بولسىلا . كۈچەۋاتقاندا گەدىنىمگە يىگىنە سانجىلغاندەك بولۇپ كۆزۈمگە قىزىللىق تىقىلىپ ، ھېچنېمىنى كۆرەلمىدىم ، پۈت ـ قولۇمۇ بوشاپلا كەتتى... مەن

بولالمايدىغان ئوخشايمەن ، رازى بولسىلا ... مەن ... ئاۋاتقا ، ئەيسا ئاتامغا يۈز كېلەلمەيمەن ... — مۇساخان ھۆكۈرەپ يىغلىۋەتتى .

— ئەسلىي تۇتۇشمىساق بوپتىكەن ، مۇساخان .

— ياق ... ياق ... ئىككى يۈرتقا ئۇزاق بولغان ، ئىككىمىزنىڭ بىر تۇتۇشىشنى دىلى تارتىپ يۈرگىلى ... مېنى بىر قۇچاقلىسىلا ...

ئابدۇكېرىمخان ئۆمىلەپ قوپۇپ مۇساخاننى قۇچاقلىدى ، ئۆزىمۇ ھۆكۈرەپ يىغلاپ تاشلىدى ...

يانتاقلىقلار ئەسەبىيلەرچە ۋارقىرىماقتا ، بىر - بىرىنى قۇچاقلاپ يەرگە دومىلاشماقتا ، قېرىلار كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ ئاللاغا ھەمدۇسانا ئوقۇماقتا ئىدى .

چوڭلار تۆردە ئېغىر سۈكۈناتتا ئولتۇراتتى . نىياز بەگ ئىچىدە ھاردۇقى چىققاندەك لاسسىدە بولۇپ ، خىجىل بولغاندەك بېشىنى تۆۋەن سالدى . ئەيسا بەگ يەنىلا چېلىشىش بولۇۋاتقاندەك سورۇنغا تىكىلىپ بىر ھازا ئولتۇرۇپ كەتتى . نىياز بەگ ، كېرىم ھاجى ، تۇران بەگ ... ھەممە ئادەم يەر تېگىدىن ئەيسا بەگكە زەن سالاتتى .

ئۇ بىردىنلا ئورنىدىن دەس تۇرۇپ «چاڭ» قىلىپ ئالقىنىنى چاۋاكلىدى ، ئاندىن گۈرسۈلدەپ دەسسەپ سورۇنغا قاراپ ماڭدى . بىر يېگىت كۈموش پەتنۇستا كۈچا كۆرپىسى تۇماق ، كەشمىر دۇخاۋىسى ، بەلباغ ۋە بىر تون كۆتۈرۈپ ئەگەشتى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىر يېگىت ئېگەر - جابدۇقلۇق بىر جەدە ئاتنى يېتىلەپ كىردى . ئەيسا بەگ ئابدۇكېرىمخان بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى . تۇماق ، تونلارنى ئۆزى كىيدۈرۈپ بەلباغ باغلاپ دۇئا بەردى .

— خۇدا ئۆمرىڭىزنى قۇت ئاتقۇزغاي ، ئاتا - ئانىڭىزنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشتۇرگەي ...

— خۇدا سىلىگىمۇ رەھمەت قىلغاي ، بەگ ئاتا ، — دېدى ئابدۇكېرىم داڭ قول باغلاپ تەزىم قىلىپ .

ئەيسا بەگ چىرايىغا سۇس تەبەسسۇم بېرىپ ئاتنىڭ چۇلۋۇرىنى ئابدۇكېرىمخانغا تۇتقۇزدى .

ئاللا ساداسى تېخىمۇ ياڭرىدى .

ئابدۇكېرىمخان ئاتنى يېتىلەپ سورۇندىن چىقتى ، ئادەملەر ئۇنى بېشىغا ئالدى ...

— كۆڭلۈڭنى بۇزما ئوغلۇم ، ئاللا شىپالىق بەرگەي ، پېشانىمىزگە پۈتۈلگىنى شۇكەن ، خۇدا ھەممىدىن ئايرىسىمۇ ئىمانىمىزدىن ئايرىمىغاي ...

ئەيسا بەگ مۇساخانغا ئېڭىشىپ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويۇپ دۇئا قىلدى . مۇساخان يىغىدىن گەپ قىلالمىدى .

بەشىنچى باب

ئىككى تۆگە سويۇلۇپ پولۇ دۇملەندى . چۇشلۇك غىزادىن كېيىن قېتىق ، قوغۇن ـ تاۋۇز ، كۈزلۈك ئامۇت ، شاپتۇل تارتىلدى . مامۇت شەيخ ئەقىل ـ هوشىنى يوقىتىشقا ئازلا قالدى ، يۈرىكى توختىماي سېلىپ بىسەرەمجان بولۇپ يۈردى . نىياز بەگ كېرىم هاجىغا ئوغلىنى ئىشارەت قىلىپ قويدى . كېرىم هاجى كەلتۇرۇپ بىر ئالىيىۋىدى ، شەيخ قارا بېسىپ ئويغانغاندەك خۇددىنى تاپتى .

ئىت تالاشتۇرۇش باشلاندى ، بۇنىڭغا بىردىن ئات تىكىلدى . يانتاقلىق ئايۇپ كۆكچىنىڭ سېرىق نوغۇچ قۇيرۇق ئىتى سورۇننى تاشلاپ قاچتى ، يانتاقلىق ئۇتتۇردى ، يۈزدەك يىگىت ئىتىنى چالما ـ كېسەك قىلىپ ئاتلىق قوغلاپ چىقىپ كەتتى . ئىت ناله ـ پەرياد قىلىپ قېچىپ قۇتۇلالماي ، ئۆزىنى ياردىن دەريا‌غا ئاتتى ، نېپىز ئۈيۈغان مۇز يېرىلىپ ئىت مۇز ئاستىغا كىرىپ كەتتى . ئۇنىڭ غىڭشىپ ، پىلتىڭلاپ مۇزغا ئۇرۇلۇشلىرى بەكمۇ ئېچىنىشلىق ئىدى . قوغلاپ كەلگەن يىگىتلەر يار بېشىدا ئىتنىڭ سۇزۇك مۇز ئاستىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئېچىنىشلىق هالىغا سۇكۇت ئىچىدە جىممىدە قاراپ تۇرۇشتى . ئاق تۇمشۇنى چۆكۈرۈپ كېيىۋالغان ، بۇرۇتى مايسىدەك يۇمران كەلگەن ، يۈزلىرى قىزىرىپ كەتكەن ئوبۇلقاسىمنىڭ قارا كۆزىدىن ياش سىرغىپ چىقتى ، ئاستىدىكى بوز ئات ئەتراپقا قاراپ توختىماي پۇشقۇرۇپ ئاغزى ـ بۇرنىدىن هور پۇركۈدى .

— ئوبدان ئىت ئىدىك ، سەندىن بىرەر كۆچۈك قالغان بولسا ئوبدان بولاتتى ، — دېدى ئوبۇلقاسىم قامچا تۇتقان ئوڭ قولىنىڭ دۈمبىسى بىلەن سىلىق مەڭزىدە توختاپ قالغان ياشنى سۈرتۈپ .

— يانتاقىنىڭ يۇزىنى تۆككەن ئىتتىن كۆچۈك قالمىغىنى ياخشى ، ئۇمۇ ئاتىسىنى دورايدۇ ، قىيامەت كۈنى كۆزىمىز كۆرە ، — دېدى شاپ بۇرۇتلۇق ، قارا كۆرپە تۇماق كىيىۋالغان سەمەتخان .

ئىت مۇز ئاستىدا ئېقىپ يىراقلاپ كەتتى . ئۇلار ئارقىغا ياندى .

— مەن ئاۋاتلىقلار ئىتىنىڭ دۈمبىسىگە ، ئېغىزمانلىرىغا كىرسىن سۈۋاپ قويدىمىكىن دەيمەن . بىزنىڭ سېرىق تايغان تۇتقان يېرىنى قويۇۋەتمەيتتى ، بۇگۈن ئاغزى توختىمىدى ، — دېدى ئوبۇلقاسىم دەريا تەرەپكە ھەسرەت بىلەن قاراپ .

— بۇ ئىتىنىڭ مىجەزىنى يانتاقتا بۆشۈكتىن تۆشۈككىچە ھەممىسى بىلىدۇ . ئىش قىلىپ بىر گەپ بار ، شەيخ باشلىق تۆت گۈۋاھچى ھەممىمىز كۆردۈق ، ئاۋاتلىقنىڭ ئىتىدا ئۇنداق ئالامەت بايقىمىدۇق ... — دېدى باراتخان كوسىراق كەلگەن ئۇزۇنچاق يۈزىنى سىلاپ قويۇپ . ئۇلار ھەممىسىنىڭ روھى چۈشكۈن ئىدى ، ئاتلارمۇ ناھايىتى ئاستا ماڭاتتى .

— جاھاندا مەرد ئادەمدىن ئىككىسى بار دېسە ، بىرى مۇشۇ ئاۋاتلىق ئاۋۇتخان تۆرە دېسە بولىدۇ . ئىمانىم كامىلكى ، باشقا ئادەملەر بۇنداق ھىيلە ـ مىكىر ، پەنت[1] ئىشلەتسىمۇ ، ئاۋۇتخان تۆرە بۇنداق ئىش قىلىدىغان ئادەم ئەمەس ، بۇنىڭدىن گۇمانلانساق ئىمانىمىز سۇسلاپ قالىدۇ . ھېچبولمىسا ، قىيامەت كۈنى نامەردلەر قاتارىدا تۇرۇپ قالىمىز ، — دېدى زەڭگەر كۆز ، بۇغداي ئۆڭ ، ئورۇق ، ئېگىز كەلگەن ئېلىخان ئاستىنقى كالپۇكىنى يېنىك چىشلەپ يالاپ قويۇپ .

---

① پەنت — سىرلىق ھۈنەر .

— گەپ ېىزنىڭ ئىتمىزدىدەك قىلىدۇ . ئالدىنقى چارشەنبە ئابدۇۋۇپلىكام تاي گۆشىدە سامسا ياقتۇرۇپ يېگۈزۈپتىكەن ، ئىت يەتتە كۈننىڭياقى ئىچى كەلمەي ھاسىراپ يېتىپتۇ . ئۇچ كۈن يېتىلەپ ، سۇت بېرىپ يۈرۈپ تېخى ئۇلۇشكۈننىڭياقى ئىككى قېتىم ئىچى كەپتۇ . شۇڭا ، ئىت كۈچىگەندە دېمى كېسىلىپ كېتىپ ئېغىزىنى توختىتالمىغان گەپ . ئات گۆشىمۇ ، سامسىمۇ كارامەت ئىسسىق تۇرسا ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ، ئىت ئاتتىن بەك ئىسسىقچان ئەمەسما ، ئابدۇۋۇپلىكام قاغا مېڭىسىنى يەپ قالغان ئوخشايدۇ ...

نىياز بەگ ئېگەر ـ جابدۇقلۇق قارا گىر ئاتنى يېتىلەپ چىقىپ ئاۋۇتخانغا تۇتقۇزدى . ئايۇپ كۆكچى سورۇن تېشىدا چىم ئۈستىدە دۇم يېتىۋېلىپ چىملىق يەرنى قاساپ يىغلىماقتا ئىدى .

قوچقار سوقۇشتۇرۇش رەسمىي باشلىنىش ئالدىدا تۇراتتى . سورۇن ئەتراپى غۇلغۇلا ، دو چىقىش بىلەن تولغانىدى :

— مەن يانتاقلىقنىڭ ئۇتۇۋېلىشى ...

— مەن ئاۋاتلىقنىڭ ...

— نېمەڭنى تىكتىڭ ؟

— بەش قوي .

— ھېساب ، كېپلە .

— سەن نېمەڭنى تىكسەن ؟

— بىر ئات

— ھېساب ، سەنچۇ ؟

— بىر زىخچا ئالتۇن .

— تۆت كالا ...

— تۆگە ...

دو تىكىشكەنلەر قولىغا تۇكۇرۇپ ، ئالقىنىنى يەرگە سۈۋاپ چاڭىلدىتىپ ئۇرۇشاتتى .

پۇتۇن مەيداندا باغلاشمىغان ، تىكىشمىگەن ئادەم قالمىدى ، ھەتتا بىرى ئونى بىلەن دو چىقىشقانلارمۇ بار ئىدى .

ئەيسا بەگ بىلەن نىياز بەگ بەشتىن ئالتۇن يامبۇغا دو

چىقىشتى ...

مامۇت شەيخ ئاۋات تەرەپ سۆرەپ كىرگەن يوغان مۆڭگۈزى كانىيىغچە يۆگىلىپ چۈشكەن ، قارا قىلچاق ، چۈپۈرلۈق ، كەمەن قۇيرۇق قوچقارنى كۆتۈرۈپ دەڭسەپ بويۇنلىرىنى تۇتۇپ تەكشۈردى . مەمەت ساقال يانتاق تەرەپ سۆرەپ چۈشكەن يۆگىمە مۆڭگۈزلۈك قارا باش ، ئاق قوچقارنى كۆتۈرۈپ سەرلەپ ھەممە يېرىنى تەكشۈردى . قوچقارنىڭ تۈمشۇقلىرىنى قۇتۇر بېسىپ ، تۈكى چۈشۈپ ، قىزىل ئەتلىرى كۆرۈنۈپ قالغانىدى .

— سىلىنىڭ قوچقار ئالتە يېرىم چارەك كېلىدىكەن ، مەمەتخان ، — دېدى مامۇت شەيخ كۈلۈپ .

— سىلىنىڭمۇ بەش چارەكتىن كەم ئەمەس ، يېنىۋالمىسلە ؟ — دېدى مەمەت ئۇنىڭ چىشىغا تېگىپ . ئۇ ھەجىيىپ بۇرۇتىنى ئېشىپ قويدى .

— ئۆلۈۋالمىسلە دەپ سوراڭلا ، — دېدى مامۇت شەيخ زەردىسى قاينىپ .

ھەر ئىككىسى بەگنىڭ ئالدىغا كەلدى .

— پۇتۇم بولدىمۇ ؟

— بولدى ، تەقسىر ، — ئىككى يىگىتبېشى تەڭلا قولىنى كۆكسىگە قويۇپ تەزىم قىلدى .

ئەيسا بەگ بىلەن نىياز بەگ بىر ـ بىرىگە قارىشىۋېلىپ باشلىرىنى لىڭشىتتى .

قوچقارلار بىر ـ بىرىگە خىرىس قىلىپ ، تۈمشۇقىنى يالاپ بۇرقىراپ يەرنى چاپچىغىلى ، باشىبېغىنى تارتقىلى تۇردى . ئارىلىق ئەللىك ماڭدام قىلىپ ئۆلچەنگەندىن كېيىن قوچقارلارنىڭ نۇقتىسى ئېلىندى .

— ھە ما ؟ !

— ھە .

— ئاللاھۇ ئەكبەر !

يىگىتبېشىلىرىنىڭ تەڭلا ۋارقىرىشى بىلەن بىللىلا قوچقارلار

قويۇپ بېرىلدى . چوماقتەك ئېتىلىپ بارغان قوچقارلار «جالاق» قىلىپ كاللا قويۇشتى ، يوغان يۆگىمە مۈڭگۈزلەردىن «يالت ـ يۇلت» قىلىپ ئوت چاچرىدى . قوچقارلار كاللا قويۇپ بولۇپلا ، يەنە بىر ـ بىرىگە سىڭاريان چەكچىيىپ ، قىزىل جىيەكلىك ئۈچ چاسا كۆزلىرىنى بىر ـ بىرىنىڭ ھەربىر قەدەم چېكىنىشىنى ھېسابلاپ تۇرغاندەك تىكىپ كەينىگە يانغىلى تۇردى ، توختىماي بۇرقىراپ ، ياپىلاق تىللىرىدا ھەدەپ تۇمشۇقىنى يالاشتى . قارا قوچقارنىڭ ئارقا پۇتى بىر ئورىچەككە تىقىلىپ قېلىپ ، ئىزىدا تاققىدە توختىدى . ناڭقاش[1] قوچقارمۇ رەقىبىگە قاراپ تىم توختىدى . ئاندىن ھەر ئىككىسى باشلىرىنى سىڭاريان ئېگىز كۆتۈرۈپ ، ئالدىغا سەكرەپلا تەڭ ئېتىلدى . ئۇلار يەنە ياندى ، يەنە سوقۇشتى ، يەنە ئېتىلدى . قوچقارلارنىڭ ئېغىز ـ بۇرۇنلىرى قىزىل قانغا بويالدى ، ئېغىزلىرىدىن قانلىق ماغزاپلار تامچىدى . ئاۋۋال قارا قوچقارنىڭ ، كېيىن ناڭقاش قوچقارنىڭ بىردىن مۈڭگۈزى سۇندى . مۈڭگۈز ئورنىدىن قان ئېتىلىپ چىقىپ بارا ـ بارا ھالسىزلىنىپ يىقىلىشتى ، شۇنداقتىمۇ يەنە ئورنىدىن تۇرۇشتى . تۆت ئاش پىشىمدىن كېيىن ، پۈتۈنلەي قانغا بويالغان ئىككىلا قوچقار مۈڭگۈزلىرىدىن ئايرىلدى ، كۆكسى ، بويۇنلىرى قان بىلەن بويالدى . ئۇلارنىڭ قەدەم ئېلىشلىرى شۇنچىلىك ئېغىر ئىدىكى ، پۇتلىرى دىرىلداپ تىترەۋاتقان بولسىمۇ ، ئەمما سورۇندىن قاچماي تىركەشمەكتە ئىدى . بۇ ئېسىل جانىۋارلار باشقا يىرتقۇچلارغا يولۇققاندا ، ھامان ئۆزىنىڭ قوي ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت ھەقىقەتنى ئاشكارىلاپ قارشىلىقسىز جان بېرىشكە كۆنگىنى بىلەن ، ئۆزئارا جەڭگە چۈشكەندە خېلى ياۋۇز يىرتقۇچنى مەغلۇپ قىلغۇدەك ئىرادىگە كېلەلەيتتى .

پۈتۈن سورۇن ئەھلى سۈرلۈك جىملىققا چۆكتى . ھەممىلا ئادەمنىڭ كۆڭلىدە — مەيلى ئۇ بەگ ياكى چاكار بولسۇن ، لەززەت

---

[1] ناڭقاش — كۆزىنىڭ ئەتراپى قارا كۆزەينەك تاقىغاندەك رەڭ ئالغان .

كۆچىگە ئىگە ئامەت ، شۆھرەت ، شان ـ شەرەپ تۈيغۇسى ئۆرۈك چوغدەك تاۋلاق يېلىنجاپ تۇراتتى . ئىككى يىگىتنىڭ قوچقارلارنىڭ كاللا ئۇرۇشىنى ساناپ تۇرۇشاتتى . ھازىر ئۇلار بىر يۈز ئەللىك يەتتە قېتىم كاللا ئۇرۇشتى ، ئەمدى بىر يۈز ئەللىك سەككىزىنچى قېتىمغا قاراپ ئالدىغا ماڭماقتا ئىدى . ئۇلارنىڭ قەدەم ئېلىشلىرى ، ئېغىر پۇشۇلداشلىرى ، باسقان ئىزلىرىدىن ئۇستى ـ ئۇستىلەپ قان تامچىلىغان چىغىر يولنىڭ ھاسىل بولۇشى ، ئېغىر يارىلانغان جەڭچىنىڭ سەنتۈرۈلۈپ ئالغا كېتىۋاتقان كۆرۈنۈشىگە تولىمۇ ئوخشايتتى . يانتاقلىقلارنىڭ ناڭقاش قوچقىرى مادارسىزلىقتىن يېرىم يولغا كەلگەندە مۈدۈرۈپ كېتىپ كەينىگە زوك ئولتۇرۇپ قالدى . ئۇ رەقىبىگە قانلىق كۆزىنى جەھلى بىلەن تىكىپ ، بېشىنى يەنىلا سوقۇشۇش ئۈچۈن يانتۇ تىك تۇتۇپ ، ئورنىدىن تۇرۇشقا ئىككى مەرتەم ئۇرۇندى ، ئەمما ئارقا پۇتىدا بەدىنىنى كۆتۈرگۈدەك مادارى قالمىغاچقا ، دىرىلداپ تىترەپ كەتتى . ئۇچىنچى قېتىم ئۇرۇنۇشىدا ئالدى پۇتى تىزلىنىپ قېلىپ ، تۇمشۇقى يەر تىرەپ قالدى . مادارسىز ، ئەمما قەھرى بىلەن كېلىۋاتقان قارا قوچقار رەقىبىنى تىك تۇرۇۋالسۇن ، دېگەن مەرد پالۋاندەك ئالدىغا شوخشۇغان ، ئەمما قەدەم باسمىغان ھالەتتە چەكچىيىپ تۇردى ، ناڭقاش قوچقار كۆچەپ ئاران دېگەندە ئورنىدىن تۇردى ، ئەمما سەنتۈرۈلۈپ تۆت پاچىقىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك دىرىلداپ تىترەپ كەتتى ، لېكىن ئەسەبىي كۆزى ، مۈڭگۈزىدىن ئايرىلغان چىداملىق بېشى يەنىلا رەقىبىگە توغرىلاندى . قارا قوچقار رەقىبى تىكلەنگەن ھامان جان كىرگەندەك شىددەت بىلەن ئېتىلدى . ئىككى كاللا يەنە شىددەت بىلەن ئۇرۇلدى . ناڭقاش قوچقار كەينىگە پۇكلىنىپ يىقىلدى . قارا قوچقار ئالدىغا پورلىشىپ موللاقلاپ يىقىلدى . ناڭقاش قوچقار بىر قېتىم سۇس تىرتاڭلاپ جىم بولدى ، قارا قوچقار ئۆچ قېتىم ئېغىر پۇت ئېتىپ ئوڭدىسىغا يېتىپ قالدى .

يىگىتلىشىلىرى يۇگۈرۈپ كەلگەندە قوچقارلار جان

ئۈزگەنىدى ، ئىككىسى شۇنچە يېقىن ، تىمتاس ، خاتىرجەم ياتاتتى .
ئادەملەر گۈررىدە ئورنىدىن تۇرۇپ شاۋقۇن كۆتۈردى . يىگىتبېشىلىرى جېدەل چىقىپ كېتىشتىن ئەنسىرەپ گېپىنى بىر قىلىپ ، كاتتىلارنىڭ ئالدىغا بېرىشتى . دەل مۇشۇ چاغدا ، قارا ئاتقا مىنگەن چىرايلىق بىر يىگىتنىڭ سورۇندىن خېلى يىراق دۆڭ ئۈستىدە سورۇنغا جىممىدە تىكىلىپ تۇرغانلىقى مامۇت شەيخنىڭ كۆزىگە ئىلىنىپ قالدى . ئۇ تولىمۇ كېلىشكەن يىگىت ئىدى . يىگىت مامۇت شەيخكە شۇنچە تونۇشلۇق كۆرۈندى ، ئەمما ئەسلىيەلمىدى . ئۇ ئوبدانراق كۆرۈۋېلىش ئۈچۈن بۇرۇلۇپ تىكىلگەندە ، يىگىت ئۇنىڭغا چەكچىيىپ ئالايغاندەك بىلىنىپ كەتتى . شەيخ شۇئان تونۇۋالدى ، ئۇ يىگىت تونۇش ئالىيىش بىلەن ئۆزىنى ئاشكارىلاپ قويغانىدى . باياتىن بېرى تاپالمىغان ، مامۇت شەيخنىڭ روھىنى سۇغۇرۇۋېلىپ غايىب بولغان بۇ پەرىزات ئەيسا بەگنىڭ ئارزۇلۇق قىزى زۆھرە خېنىم ئىدى . شەيخ كۈلۈشكە ئۈلگۈرمەيلا زۆھرە خېنىم ئېتىنى چاپتۇرۇپ دۆڭدىن چۈشۈپ يىراقلاپ كەتتى ...
— خالايىق ، قوچقار سوقۇشتۇرۇش ئاخىرلاشمىدى ، قوچقارلار بىر - بىرىنى يېڭىلمەي جان بەردى . شۇڭا ، ھېچقايسى يۇرت ئۇتتۇرمىدى ھەم ئۇتمىدى . يۇرت كاتتىلىرىمىزنىڭ پۈتۈمى بويىچە ، كېلەر چارشەنبە كۈنى يانتاققا تەۋە ھورلۇق بىلەن بولقا ئارىلىقىدىكى ھاڭغۇتلۇق ئۆستەڭ بويىدىكى شېھىتلىك جاڭگىلىدا ، ئىككى يۇرت ئارىسىدا ئوغلاق تارتىشىش بولىدۇ . شۇڭا ، يۇرتنىڭ ھەم ھەر كىمنىڭ باغلاشقىنى ھېساب . باغلاقنى بۇزغۇچى بولماڭلار ، كىمكى يېنىۋالسا نامەرد ، ئۇتتۇرغانغا ھېساب ...

— تېخىچە مۇشۇ يەردە ئولتۇرامسەن ئاداش ، قوپە ...
مامۇت شەيخ چۆچۈپ سىلكىندى ۋە مۇشۇ سىلكىنىشتە ئوقۇرىكىگە جىممىدە ئاغرىق كىرىپ ھېلىلا سۈرگەن شېرىن خىياللىرى كېسىلدى . ئۇ بېشىدا ھىجىيىپ تۇرغان ھەمزىگە

ئالايدى .

— ئاله ، مانا ئېلىپ كەلدىم ، — ھەمزە شەيخنىڭ قۇچىقىغا يۈمشاق بىر بوغچىنى تاشلىدى . تونۇش پۇراق شەيخنىڭ بۇرنىغا ئۇرۇلۇش بىلەن دىلى ۋىللىدە ئېچىلىپ ، كۆزلىرى پارقىراپ كەتتى .

— قانداق قىلىپ ؟ ...

— مۇشۇنداق يۈرسەڭ ئۇيقۇ كېلەمدۇ ماڭا ، تەۋەككۇل پىشانەم دەپ باردىم ، مانا ئەمىسە دەپ بىر بوغچا ئېلىپ كەلدىم . مەيدەڭگە باسساڭمۇ خېنىمنىڭ توغۇچىقىنى باسقاندەك بولىسەن .

شەيخ بوغچىنى قۇچاقلاپ بۇرنىغا يېقىن ئەكەلدى . پۇراق شۇنچە قويۇق ھەم مەززىلىك ئىدىكى ، شەيخ ئۇزاق پۇراپ مەست بولدى . بىرئازدىن كېيىن مەستلىكىدىن يېشىلىپ ئەتراپقا قارىدى ، ھەمزە كېتىپ قالغانىدى . مەشرىق ئاقىرىشقا باشلىغانىدى . مامۇت شەيخ پۇراشتىن ، باغرىغا بېسىشتىن بوغچىنى كۆرۈشكە كۆچتى . بوغچىدا ئەتلەس كۆڭلەك ، دۇخاۋا كۆڭلەك ، تاۋار تامبال ، دوپپا ، قوزا تېرىسىدىن تىكىلگەن جىلىتكە ، ئىچ كۆڭلەك ، مارجان ، رومال ، مەخمەل پەرىجە ، تۇلكە تۇماق بار ئىدى . ئۇ مەخمەل پەرىجە بىلەن تۇلكە تۇماقنى ھېلىقى كۇنى — ھەم بەختلىك ، ھەم شەرمەندە بولغان كۇنى زۆھرە خېنىمنىڭ ئۇچىسىدا كۆرگەنىدى . ئۇ شۇ كۇننى خاتىرىسىدىن ئۆتكۈزدى ...

* * *

قارايغان كۆكتىن ئۇششاق قار ئۇچقۇنداپ تۇراتتى . چىملىق ، تۇزلەڭ يەر يۈزىنى نېپىز قار باسقانىدى . ئۇچقۇر ئاتلار بارغانسېرى قىزىپ كەتكەنىدى . ساناقسىز ئاتلىقلار بىردەم غۇژمەكلىشىپ تىركەشسە ، ۋارقىراپ تىللاشسا ، بىردەم شىددەت بىلەن ئالغا چېپىشاتتى .

يۇرت كاتتىلىرى ئوغلاق تارتىۋاتقان ئۇچقۇرلار توپىغا

ئاتلىرىنى يىراقتىن ئايلاندۇرۇپ كۆز سېلىپ تاماشا قىلىشاتتى . ھەممىنىڭ ئوستى يۆپقا قار ئۇچقۇندىسى ئاستىدا قالغانىدى . ئەيسا بەگنىڭ كۈموش رەڭ ئاقارغان ساقال ـ بۇرۇتىغا يېپىشقان قارلار سۇزۇك مۇز دانىچىلىرى بولۇپ ساقلىغا ئېسىلىپ قالغان ، چىرايلىق قارا كۆرپە تۇمىقىنى نېپىز بىر قەۋەت قار يۆگۈۋالغانىدى . ئاتىسىنىڭ بىقىنىدىلا ئوينىقلاپ ئىزىدا تۇرالمايۋاتقان قار رەڭگىدىكى نەسىللىك ئاق يۇلتۇز ئارغىمىقىغا مىنگەن زۆھرە خېنىم چىرايلىق ئاغزىدىن قويۇق هور چىقىرىپ ، ئوغلاقچىلار توغرىسىدا قارلىغاچتەك ۋىجىرلاپ توختىمايتتى . ئۇ بېشىغا ئالما ئۇرۇقى رەڭگىدىكى مەخمەل تاشلىق تۇلكە تېرىسىدىن تىكىلگەن كەمچەت تۇماق كىيىپ ، كەمچەت تۇماق ئوستىدىن ئاق شايى رومالنى باسۇرۇپ ئېڭەكچىلەپ بوينىغا يۆگەپ چىگۈالغانىدى . كۆچا كۆرپىسى بىلەن ئەستەرلەنگەن قارا مەخمەل تونىنىڭ ئايىغىدىن ئەتلەس كۆڭلىكىنىڭ ئېتەكلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى . پارقىراق قارا ئۇزۇن ئۆتۈكى كۈموش ئۇزەڭگىگە مەزمۇت تىرەلگەنىدى . جىگەر رەڭ تاۋار تاشلىق قوزا تېرىسىدىن پەلەي كىيگەن قولىدا چاققانغىنا قاشتېشى ساپلىق ئوچ قىرلىق قامچىسى بار ئىدى .

— ئاتا ، يانتاقلىقلار بەك ئۆمكەن ، ھەمىسى غۇژمەكلىشۈپلىپ بىزنىڭ ئادەملىرىمىزنى ئوغلاق بار يەرگە يولاتمايۋاتىدۇ . قاراڭ ، يالغۇز ئاتلىق بىرمۇ يانتاقلىق يوق . بىزنىڭ ئاۋاتلىقلار قۇمدەك چېچىلىپ ھېچ قولاشمايۋاتىدۇ ، يىگىتبېشىنىڭ بېشارەتلىرى بىلەنمۇ كارى يوق ...

زۆھرە خېنىم چىرايلىق تۇمشۇقىنى ئاتىسىنىڭ قۇلىقىغا يېقىن ئەكېلىپ ئەلەم بىلەن پىچىرلىدى . نارازى بولۇپ سۇزۇلۇپ كەتكەن قاپىقى ئۇنىڭ ھۆسنىگە يەنە بىر يېڭى ھۆسن قوشتى . ئەيسا بەگنىڭ ئوماق قىزىنىڭ يېقىملىق خۇشبۇي ، ئىسسىق تىنىقى قۇلىقىغا ئۇرۇلۇش بىلەنلا ، بارغانچە ئاچچىق ئۆيۈشۈپ كېتىۋاتقان يۈرىكىدە ئىللىق ئاتلىق مېھىر قوزغالدى . سۇرلۇك يۈزىگە كەم

كۆرۈلمىغان ئىللىق تەبەسسۇم تېپىپ چىقىپ ، قارچىغا كۆزى چاقنىدى . ئۇ مۇزلاپ ئۆيۈشۈپ كەتكەن ئوك قولىدىكى قامچىسىنى تىرگىسىن تۇتۇپ تۇرغان سول قولىغا يۆتكەپ ، ئوك قولىنى ھورداپ قويۇنىغا تىقىپ ئىسسىتتى ، ئاندىن قىزىنىڭ كەمچەت تۇماق ئاستىدىن پىلەك يېيىپ چىقىۋالغان ئىككى تال ئۇزۇن قارا ماڭلاي چېچىنى پەم بىلەن قايرىپ ياغلىقى ئىچىگە ئىتتىرىپ قويدى . ئۇزۇن كىرپىكلىرىدە قار ئۇچقۇنى ئېرىشتىن پەيدا بولغان نەملىكنى باش بارمىقىدا سىلىققىنا سۈرتۈپ ، ئانارەك قىزىرىپ كەتكەن سۈزۈك مەڭزىنى ئاۋايلاپ سىلىدى . شۇ تاپتا قەلبىدىكى ئاتىلىق غۇرۇر ۋە مېھىر نېرۋىسىنىڭ ھەربىر قىل تومۇرلىرىغا ، پۈتۈن ۋۇجۇدىغا كۆيدۈرگۈچ ھارارەت بولۇپ تارقالغانىدى . قىزىنى كېچىلىرى قوينىدا پەپىلەپ باققان يىللار ، ئۇنىڭ بېلىقتەك پىلتىڭلاپ سەكرەپ ئويناشلىرى ، يۈمران ئاسلاندەك پىسىلداپ تىنىپ ، سۈرەتتەك ئوماق قېتىپ ئۇخلاشلىرى غىل ـ پال ، ئەمما شۇنچە ئېنىق كۆز ئالدىدا نامايان بولدى . قارەك ساقال ـ بۇرۇتلىرى تىترەپ ، كۆكسىپ كەتكەن قېلىن ، قۇرۇغان كالپۇكلىرىدا ئەلەملىك كۈلكە پەيدا بولدى .

— سوغۇق ئۆتۈپ كەتمىسۇن ، بالام ، — دېدى ئۇ قىزىنىڭ جۇۋىسىنىڭ ياقىسىنى ھىملاپ قويۇپ .

— ئەن بولماڭ ئاتا ، ئىچىمدە جىلىتكىدىن ئىككىسى بار ، — ئۇ ئاتىسىغا شوخلۇق قىلىپ تىلىنى چىقىرىپ كۆزىنى قىسىپ قويدى . ئاتا تەبەسسۇمىنى ئۆچۈرۈپ ئالدىغا قارىدى .

قىزىنىڭ كۆزى بار كۈچى بىلەن تارتىشىپ شامالدەك كېتىۋاتقان مامۇت شەيخ بىلەن ئىسمائىل بەگكە چۈشۈشى بىلەن يۈزىگە ئۇللىدە قىزىللىق تېپىپ ، يۈرىكىدە ياۋايى بىر ھېسسىيات ، ئاڭسىز سېلىشتۇرۇش تۈيغۇسى پەيدا بولدى . مامۇت شەيخ قارا كۆرپە تۇمىقىنى پېشانىچىلاپ قىستۇرۇۋېلىپ ، قامچىسىنى چىڭ چىشلىۋالغان ، بۇغداي ئۆڭ چىرايى قارا تەرگە چۆمۈپ ، چىرايلىق كۆزلىرى قىسىلىپ ، قاپاقلىرى تۇرۇلۇپ كەتكەندى . ئۇنىڭ

رەقىبى بولغان — قەشقەرنىڭ چىرايلىق سەرپۇش تۇمىقىنى كىيگەن ئىسمائىل بەگنىڭ چىرايىمۇ قىز بالىنىڭ يۈزىدەك قىزىرىپ كەتكەندى . ئۇمۇ قامچىسىنى چىشلىۋالغان ، چوڭ چىرايلىق بېغىر كۆزىدىن نۇر يېغىپ تۇراتتى . ئۇلار بىرمۇنچە ئاتلىقلار قاينىمىغا كىرىپ كۆرۈنمەي قالدى . مامۇت شەيخ شۇنچە كۆرۈمسىز ، ئوتۇنچى چىراي ، ئىسمائىل بەگ بولسا كېلىشكەن ، كۆزلىرىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدۇ ، ئۆزى قاۋۇل ··· مامۇت شەيخ ئىسمائىل بەگكە يەتمەيدۇ . ئىسمائىل بەگنىڭ مىجەزى ، گەپ قىلىشلىرى ، مېڭىش - تۇرۇشى ئۆزىنىڭ ئاتىسىغىلا ئوخشايدۇ . ئۇ نېمىدەپ مامۇت شەيخنى ئىسمائىل بەگكە سېلىشتۇرىدۇ ، يەنە كېلىپ تونۇمايدىغان بىر كاززاپقا ···

غۇۋزمەك ئوغلاقچىلار ئېقىنى سۇرەن - چۇقان بىلەن كۈنپېتىش تەرەپكە قاراپ يا ئوقىدەك سوزۇلدى . ئوغلاقنى ئىسمائىل بەگ تارتىۋېلىپ چاتراقلىغان[1] پېتى ، يىراقتا غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاۋاتلىقلارنىڭ تۇغىغا ئېلىپ ماڭدى ، ئۇنىڭغا سوڭدىشىپلا مامۇت شەيخ يالىڭاچلىنىپ ، باش ، دۇمبىسىدىن قويۇق هور چىقىرىپ جەهلى بىلەن ئات سالدى . كاتتىلارنىڭ ئېتىمۇ توپنى يانداپ ئىلگىرىلىدى . «ۋاي ئىست ، سوغۇق ئۇرۇۋەتمىگەي» قىز ئاغزىدىن بۇ گەپلەرنىڭ قانداق چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئۆزىمۇ بىلمەي لېۋىنى چىشلىدى ۋە ئۆزىنى سىلكىشلىدى . مامۇت شەيخ يېتىشۋالسا ، ئىسمائىل بەگدىن ئوغلاقنى تارتىۋالسا كۆڭلى ئارام تاپىدىغاندەك بىر هېسسىيات ئۇنىڭ يۈرىكىدە غەلىيان كۆتۈردى ··· «ۋاي ئەستاغپۇرۇللا شەيتان ، مېنى شەيتان ئوسۇلغا سېلىۋاتامدۇ ، نېمە بولدۇم ، مامۇت شەيخ ئۆلسۇن ، هازىرلا ئېتى بىلەن موللاق ئېتىپ ئۆلسۇن ، مېنى ئازدۇرۇۋاتقان شەيتاننىڭ خۇدا جاجىسىنى بەرسۇن» دەپ ئىچىدە ئۆزىنى ، شەيخنى مىڭنى تىللىدى .

---

① چاتراقلاش — تېقىمغا باسۇرۇش .

مامۇت شەيخ قانچە قىلىپمۇ ئىسمائىل بەگكە يېتىشەلمىدى . ئىسمائىل بەگ تۇغقا يېقىنلاپ بارغاندا ، ئون بەش ئاتلىق يانتاقلىق تۆغنى قورشاپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، خۇشاللىقى تىنىق سۇ يېنىك دولقۇنلىغاندەك پۈتۈن جىسمىغا تارالدى ۋە ئۆزىنى تۇتالماي يىغلىۋېتىشكە ئاز قالدى . «بۇ نېمە ئالامەت ، مەن يانتاقلىقنىڭ يېنىنى ئېلىۋاتمەن ، نەدىن كىرىۋالدى بۇ خىيال . »

ئىسمائىل بەگ ئىككى ئايلىنىپ تۇغقا يېقىنلىيالمىغاندىن كېيىن ، قوغلاپ كېلىۋاتقانلارنىڭ قورشاۋىغا چۈشۈپ قالاي دەپ قالدى . شۇنىڭ بىلەن ئۇ قوغلاپ كېلىۋاتقانلارنى بۆسۈپ ، تۇغقا ئۆزىنى ئۇردى . توغرا تۇرۇۋاتقان بىرى ئېتى بىلەنلا پۈرلىشىپ يۇمىلاپ كەتتى . ئىسمائىل بەگ ئۇزەتكىنى دەسسەپ كۆتۈرۈلۈپ ئوغلاقنى كۆچەپ تۇغقا چۆرىدى ، ئەمما بىرى تەڭ كۆتۈرۈلۈپ جەينىكى بىلەن ئۇرۇۋەتكەنلىكتىن ، ئوغلاقنىڭ يانپىشى تۇغقا سەل ئۇرۇلۇپلا يەرگە چۈشۈپ كەتتى . قىزنىڭ ئاغزىغا تىقىلىپ قالغان يۇرىكى لاسسىدە ئىزغا چۈشۈپ ئۇھ دېدى ، ئۇھ بىلەن بىللىلا يەنە ئازابلىق تولغىنىپ كەتتى .

ئوغلاق ئات تۇياقلىرىدا چەيلەندى ، ئۇنى ھېچكىم يەردىن يۇلۇۋالالمىدى . يالىڭاچ شەيخ يەرگە ئېڭىشىپ ئوغلاقنى تۇتۇۋالدى ، ئەمما ئاتنىڭ ئۈستىگە ئالالماي ، ئېڭىشكەن پېتى ئاتنى دېۋىتىپ توپ ئىچىدىن بۆسۈپ چىقتى . ئۇ ئادەملەردىن خالىيراق يەرگە چىقىۋالغاندىن كېيىن ، كۆتۈرۈلۈپ ئوغلاقنى چاتراقلىۋالدى . قىز دەققىقە ئىچىدە شەيخنىڭ قامچا چىشلىۋالغان ئېغىزىدىن ساقىپ چۈشكەن قاننىڭ يالىڭاچ مەيدىسىدە ئىنچىكە سىزىق تارتقىنىنى كۆرۈپ قالدى . شەيخ ئۇدۇلىدىن ئۆتۈشگە ، دۇمبە ، بىقىنلىرىدىمۇ قان سىرغىغان ، كۆكەرگەنلىكتىن قارىيىپ كەتكەن چاپراس قامچا ئىزلىرى كۆزىگە چېلىقتى .

شەيخ ھەمىساتتا ساناقسىز ئاتلىقلار توپى ئارىسىدا كۆرۈنمەي قالدى . خۇشلۇققا مايىل كەلگەن ئىللىقلىق قىزنىڭ پۈتۈن

جەسمىغا تارالغاندەك بولدى . ئۇ كۆزلىرىگە تېپىپ چىققان تەبەسسۇمنى يوشۇرالمىغان ھالدا ئاتىسىغا قارىدى . ئاتىسىنىڭ قارچىغا كۆزلىرىدە كەم كۆرۈلىدىغان تەلۈە سېرىق ئۇچقۇن يېنىپ ، قارا قاتما چىرايى كۆكسىرەپ كەتكەندى . ئۇپراپ كەتكەن چىشلىرى كىرىشىپ ، ئالدىغا ئۇچلىنىپ چىققان ئاق ساقلى دىردىيىپ ، ئۆزى تولىمۇ قورقۇنچلۇق كۆرۈنەتتى .

— نېزاخۇن ، ئالىقانلىرى قىچىشىۋاتىدۇ ، ئويناپ قويامدۇق ؟ — دېدى ئۇ يېنىدىكى نىياز بەككە قارىماي تۇرۇپ .

— مەنمۇ شۇنى دەي دەپ تۇرغان ، — دېدى نىياز بەگ .

نىياز بەگ ھازىرلاندى . ئەيسا بەگ جۇۋىسىنى سېلىپ تاشلاپ ، ئىچىدىكى كۆك تونىنىڭ پېشىنى بەلباغقا قىستۇرۇپ ، نىياز بەگ بىلەن كۆز ئۇرۇشتۇرۇۋالغاندىن كېيىن ئات سالدى .

ئاتىسىنىڭ چەكسىز ئەلەم يېغىپ تۇرغان كۆزلىرى قىزنىڭ قەلبىدە ئويغانغان ئىللىقلىقنى قاتۇرۇۋېتىپ ، ئۇنىڭ ئورنىغا غەزەپ ، ئەلەم ئېلىپ كىردى : «نېمىدەپ يانتاقلىققا يان تارتىپ تۇرىمەن ، — دېدى قىز ئاچچىق بىلەن ئىچىدە ، — ئاشۇ ئالا چوقۇرغا پايلايمەن ، ماڭا سالغان دىشۋارچىلىقلىرى ئازمۇ ؟ ئاتامنىڭ دىلىغىمۇ ئازار بەردى ، يۇرتنىڭ شەننى تاپاندىدى ، كۆزگە ئىلمىدى . ئەيسانىڭ ئاۋىتىنىڭ ئەركەك زاتى تىكىلىپ باقالمايدىغان قىزغا ھاياسىزلىق قىلدى ... بىچارە ئاتامنى زەردىگۆش قىلىۋاتسا ، مەندە قىساس دەيدىغانىنىڭ ئۇۋىقى تېپىلماسمۇ ؟ چۈمۈلە جېنىدا قىساسنى ئۇنتۇمايدۇ . مەن بىر ئادەم ، ئادەم قىساسنى تەرك ئەتسە ، ئاللا ئۇنى بەندەم دېمەيدۇ . ئۇ خالايىق ئارىسىدا يۈزۈمگە دەسسىگەندىكىن ، يانتاق ئەرلىرىنىڭ خۇۋەينىسى بولغان ئۇنىڭ يۈزىگە مەنمۇ دەسسەي . قىساس ، خورلاش دېگەنىنىڭ تەمىنى شەرمەندىلەرچە تېتىپ باقسۇن . ئاتامغا ، ئەيسا ئاۋىتىنىڭ ئادەملىرىگە قىيامەتكىچە يان تاش بولغۇدەك ئىنتىقام ئالاي ، رەھمەتلىك ئانامنىڭ مېنى تۇغقىنى ئۇچۇن روھى خۇش بولسۇن . ئالا قانات شەيخ ئۆمۈر بويى مېنى ئۇنتۇپ

قالمىسۇن ، ئىچىمگە كىرىۋېلىپ ، كۆڭلۈمنى يارىكەندە قىلغانلىرىڭ جاجىسىنى يېسۇن ، مېنى بىر ئازابلىغىنى ئۈچۈن مېنىڭ ئازاب چەكسۇن . كۆڭلۈمگە كىرىۋېلىپ شەيتاندەك سېھىرلىگىنى ئۈچۈن ، مېنىڭ شەيتانلىرىم ئۇنىڭ باغرىغا جۇۋالدۇرۇزدا كەشتە تىكسۇن . ئەيسانىڭ ئاۋىتى يانتاقلىققا قىز بەرگەن نەدە بار . يەنە كېلىپ ئەيسا بەگنىڭ قىزىنى ... ئۇزاققا قالماي ئەرگە تېگىمەن . بۇ ئاللانىڭ پېشامەنگە پۇتكەن قىسمىتى . تەڭشەلمىگەن جاھان ، كاشكى شەيخ ئاۋاتتا تۇغۇلۇپ قالغان بولسا... »

قار بارغانچە ئاۋۇپ كەتتى . ئادەملەرنىڭ ئۈستۈېشى قارغا كۆمۈلدى . شەيخ يالىڭاچ پېتى تېخىچە ئوغلاقنى باسۇرۇۋېلىپ ، باشقىلارنى قونچاق ئويىنىتىۋاتقاندەك چاپماقتا ئىدى . ئەيسا بەگنىڭ ئېتى شەيخنىڭ ئېتىغا يېتىشۋالدى .

زۆھرە خېنىم شايى ياغلىقنى كەمچەت تۇمىقى ئۈستىدىن ئارتىلدۇرۇپ ، ئېڭەكچىلەپ ئېغىز - بۇرنىنى قوشۇپ تاڭدى . ئۇنىڭ قايرىما كىرپىكلىك شەھلا كۆزىلا يېنىپ تۇرغان جۇپ يۇلتۇزدەك كۆرۈنۈپ تۇراتتى ، ئۇ ئاتنى باشقا ياقتا — توپتىن يىراق دالاغا قايرىپ شىددەت بىلەن چاپتۇردى . ئات ئۇزۇن ، ئىنچىكە پاچاقلىرىنى ئاق قۇنىڭ قانىتىدەك سوزۇپ بۇلۇتتەك يېنىك يۈگۈرەيتتى . ئۇنىڭ پارقىراق تاقىلىرى قار توزانلىرى ئارىسىدىن يالت - يۇلت قىلىپ كۆرۈنۈپ قالاتتى . ئۇ خېلى ئۇزاق ئايلانغاندىن كېيىن توپقا قاراپ كەلدى .

ئەيسا بەگ بىلەن شەيخ ئوغلاقنى قولدىشىپ قالغانىدى . شەيخ تۇگۈلۈپ ئالدىغا ئېڭىشۋالغان ، بەگ بىر تەرەپكە سىڭارىان بولۇپ كۈچەپ تارتماقتا ئىدى . شەيخ ئوغلاقنى چاتراقلىۋالغان بولۇپ ، بەگ قانچە قىلىپمۇ يۇلۇۋالالمىدى . ئاتلار تەڭ قۇلاق بولۇپ بىر ئېگىز دۆڭگە كۆتۈرۈلدى . دۆڭ تار ھەم تىك ئىدى . ئۇلار دۆڭدىن ھالقىپ پەسكە چۈشۈۋاتقاندا شەيخنىڭ ئېتى مۇدۇرۇپ كەتتى . بۇ مۇدۇرۇش تازا كۈچەۋاتقان بەگنىڭ قولىنى ئوغلاقتىن ئاجراتتى - دە ، ئۆز كۈچى بىلەن ئېتىدىن ئۈچۈپ يەرگە موللاق ئېتىپ

چۈشتى . شەيخنىڭ ئېتى تىزلىنىپ قېلىپ يەنە چاچراپ تۇرۇپ كەتتى . باشقىلار يېتىپ كەلگۈچە بەگ سەكرەپ قوپۇپ ، ئاستىلاپ توختاپ قالغان ئېتىغا مىنىۋالدى . قاردا ئۇنىڭ ئېگىن ـ ئايىغىغا توپا يۇقمىغانىدى . بۇ ئىشنى بىرنەچچە ئاتلىق يىراقتىن كۆرگەندىن باشقا ھېچكىم ئىلغا قىلالمىدى . ئاشۇ يىراقتىن كۆرگەنلەر ئىچىدە زۆھرە خېنىمۇ بار ئىدى . ئۇ شەيخكە يېقىنلاپ كەلدى . شەيخ ئېسەنگىرەپ قالدى... تونۇش تىنىق كۆزلەر ، سۈلكەتلىك قامەت شەيخكە يۈرت شەرىپى ، دو چىقىلغان ئوغلاقنىڭ رىشتىدىن كۈچلۈك مېھىر سالدى . قىز ناھايىتى يېقىنلاپ كەلدى . دەسلەپ ئۆچمەنلىك بىلەن تىكىلگەن كۆزلەردىن ئۇ قانچە يېقىنلاشقانسېرى ئاجايىپ بىر جازىبىدار چاقناشنى كۆردى . شەيخنىڭ جىددىيلىك ، قارامۇلۇق ، غۇرۇر تۈيغۇسى بىلەن قېتىشىپ كەتكەن يۈزلىرى يۈمشاپ قان يۈگۈردى ، كۆزلىرىدىكى رەھىمسىزلىك سېرىق قاردەك ئېرىپ ، ئۇنىڭ ئورنىنى ئىللىقلىق ئىگىلىدى . ئۇ توڭلىغانلىقىنى ، دۈمبە ، غوللىرىنىڭ كۆيۈشۈپ ئېچىشىۋاتقىنىنى سەزدى . پۈت ـ قوللىرى خېمىرەدەك يۇمشاپ ، ھېلى ئاتتىن چۈشۈپ كېتىدىغاندەك بېشى قېيىپ كەتتى . قىز يانداپ كېلىپ ئۇنىڭغا تىكىلدى . قىزىرىپ كەتكەن نازۇك قوللىرى بىلەن ئاغزى ـ بۇرنىنى تېڭىۋاتكەن ئاق شايىنى ئېڭىكىگە سۈرۈپ چۈشۈردى . ئۇنىڭ يۈزلىرى قىزىرىپ ، ھاسىراشتىن ئويماقتەك ئاغزىدىن ئاق ھور چىقىپ تۇراتتى .

— سىز يانىتاقىنىڭ يىگىتىبېشى مامۇت شەيخ ئىكەنسىز ـ ھە ؟ — قىز نېمىدەپ بۇ گەپلەرنى ئاغزىدىن چىقىرىۋەتكەنلىكىنى بىلمەيتتى ، شۇڭا كۆڭلىدىكىنى بىلدۈرۈپ قويغاندەك ھودۇقۇپ كەتتى .

— ھەئە خېنىم ، قول قويدۇم جۇما سىزگە . ئەيسا بەگنىڭ بىر قىزى بار ، ئېتى ئۇنىڭ زۆھرەخان ، قەلەم قاشلىق ئاي جامال ، يىگىتلەرنى مارانقان ، دەپ داڭقىڭزنى ئاڭلىغان ...

— ئۇزۇن قۇلاقلىرىڭىز كايىپ كەتمىگەندۇ ؟

— بۇ بېيىتنى تېخى دادىغا يەتكۈزۈپ تۇقۇيالماپتۇ . مەن شەيخ توقۇيدىغان بولسام ...

— پالۋان ئېغىزلىرىڭىز بولسا بېيىتلىرىڭىزغا كۈمۈلۈپ قالارمەن تېخى ...

— سىزنى يالغۇز كۆمۈۋېتىپ مەن شەيخ باشئەگمىدە ئاقايمۇ ؟

— ۋاي ئىسىت ، ئوغلاق ئويلىنىدىم دەپ خۇدا بەرگەن ئەزىز جانىنى شۇنداقمۇ بىئەتىۋا قىلغان بارمۇ ، دۇمبىڭىزدە قارا قان قېتىپ قاپتۇ ، سوغۇقتا ئۆپكىڭىزنى ئۇشۇشۇتۇۋالاي دەپسىز .

قىز كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ئەتراپقا قارىدى ، ئەڭ ئالدىدا ئاتىسى باشلىق ئاتلىق بىر توپ جان ـ جەھلى بىلەن چېپىپ كېلىۋاتاتتى .

ئاتلار زەيكەشىنىڭ ئېگىز دامبىسىغا يامىشىپ ، يەنە پەسكە ھالقىپ شۇڭغۇدى . شەيخ سوغۇقتىن جالاقلاپ تىترەپ ، قىزنىڭ گەپ تېمىۋاتقان ئاغزىغا تىكىلىپلا قالغانىدى . ئۇنىڭ ئاغزىلا ئەمەس ، پۈتۈن سېزىمى قېتىپ ، ھاياتلىق توختاپ قالغاندەك ئىدى . ئۇ بىر سىلكىنىشتىن ئويغىنىپ كەتتى ، ئۇنى قارا باسقانىدى . ئوغلاق زۆھرە خېنىمنىڭ قولىغا ئۆتۈپ بولغانىدى . شەيخ ، ئوغلاقنى مەن بەرگەندىمەنمۇ ياكى زۆھرە خېنىم ئۆزى تارتىۋالغانمىدۇ ؟ دەپ تېڭىرقاپ قالدى . ئۇ ئۆزىمۇ بىلمەي يۈگەننى كۈچەپ تارتتى ، ئات قاتتىق كىشنەپ ئالدى پۇتلىرىنى تىك كۆتۈرۈپ ، ئىزىدا بىرنەچچىنى پىرقىراپ توختىدى . زۆھرە خېنىم ھېززى بەگ ھاجىنىڭ چوڭئۆستەڭ دامبىسىغا چىقىپ ئارقىسىغا قارىدى ۋە :

— چىدىغانغا چىقارغان ، چىداڭ يانتاقنىڭ نوچىسى ، يىگىتلىرىنىڭ خۇۋەينىسى ، — دەپ ۋارقىرىدى .

قاتتىق قىيقاس ـ چۇقان ئىچىدە يۈزىگە تەگكەن بىر قامچا شەيخنىڭ ئېسىگە ئالالمىغان شېرىن چۈشىنى بۇزۇۋەتتى ، يۈزىدىن ئىسسىق قان جىرغىپ چىقتى . ئاتلىقلار توپى پىراقلاپ كەتتى . مانا شۇ كېتىشتە يانتاقنىڭ شان ـ شەرىپى ماموت شەيخنىڭ قولىدىن

ئاۋاتلىق قىزنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كەتتى . يانتاق تەۋەسىدە ئۇزۇنغىچە پىتىنە - پاسات ئاۋۇدى ، شەيخ بىر مەزگىل يىگىتبېشىلىق سالاھىيىەت بىلەن مەيدانغا چىقالمىدى . بۇ ئۇنىڭ پەرۋايىغا كەلمىدى . مامۇت شەيخ قىزغا يولۇقتى ، گەپ قىلدى ، قىزنىڭمۇ سىرىنى بىلىۋالدى ، ئەمما قىزنىڭ قولىنىڭ ئۇچىنى تۇتالمىدى . ئاشۇ ئوغلاقنى تارتقۇزۇپ قويغان بەختلىك شەرمەندە مىنۇتلاردا ، يۇمشاق ، ئىسسىق بىر نازۇك قول ئۇنىڭ دۈمبىسىنى يېنىك سىلىغانلىقى راستمۇ ياكى ئۇنىڭ خىيالى ئاشۇنداق ئازدىمۇ ، بۇنى مىڭ ئويلاپمۇ راست - يالغىنىنى ئايرىيالمىدى ...

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب تۈر بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بېگى تادرىسى

ئالتىنچى باب

پاكىز ، رەتلىك كىيىنگەن بەش چاكار كۈمۈش ھەل بېرىلگەن ئاپتۇۋا ، چىلاپچىلاردا مېھمانلارنىڭ قولىغا سۇ تۇتۇشقا ھازىرلاندى . مېھمانلار يانتاق تەۋەسىدىن كەلگەن قىرىقتىن ئارتۇق ئادەم بولۇپ ، مەكىت تەۋەسىدىكى كاتتا مۆتىۋەرلەر ئىدى . ئەيسا بەگنىڭ چوڭ ئايۋىنىدا ئاۋات تەرەپ كاتتىلىرى بىلەن قوشۇلۇپ يۈزدەك ئادەم گىلەم ئۈستىگە تام بويلىتىپ سېلىنغان تاۋار كۆرپىلەردە چازا قۇرۇپ ئازادە ئولتۇرۇشقانىدى . ئايۋاننىڭ ئىككى يېرىگە ئورۇس چوغدىنى توختىتىلغان بولۇپ ، چوغداندىن تاۋلىق ئاچچىق ئۆرۈك چوغى يېلىنجاپ تۇراتتى .

سورۇننىڭ ئەڭ تۆرىگە ئەتلەس ، ئۇنىڭ ئۈستىگە زەرلىك پەرەڭ تەتىللاسى ، ئۇنىڭ ئۈستىدە يېشىل دۇخاۋا كۆرپە سېلىنغان تۆت قات كۆرپىدە قاپىقىدىن مۇز يېغىپ تۇرىدىغان ، قارا مەخمەل تۆپىلىك تۈلكە تۇمىقىنى قېشىغىچە چۆكۈرۈپ كىيگەن ئاق بومبۇر ساقاللىق ھېززى بەگ ھاجى[1] ئولتۇرغانىدى . قاپاقتوغراق كۆتىكىدەك قوپال ، تەتۈر ئۈستىخان بۇ ئادەم سورۇندىكى ھەممە ئادەمدىن يوغان ئىدى . قارا يىپەك تونىنى سۆرەپ چۈشكەن يوغان

---

① ھېززى بەگ ھاجى — ئېغىر قۇرغاقچىلىقتىن يۇرت خاراب بولۇش گىردابىغا بېرىپ قالغاندا خەلقنى باشلاپ يۇرتنى قۇتقۇزغان ۋەتەنپەرۋەر زات . شۇ چاغدا قازغان ئۆستەڭدىن يانتاق خەلقى ھازىرغىچە سۇ ئىچىپ كېلىۋاتىدۇ . بۇ ئۆستەڭ «ھېززى بەگ ھاجىنىڭ ئۆستىڭى» دەپ ئاتالغان بولۇپ ، خەلق ئۇ زاتنى ھازىرغىچە ھۆرمەت بىلەن ياد ئېتىدۇ .

قورسقى كۆن تاسمدا تارتىلىپ ، ئۇنى تېخىمۇ سۇر ـ سالاپەتلىك كـۆرسىتەتتى . تونىدىن ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرغان تورۇق ئاتنىڭ بـاغـرىـدەك مـەيدىسىدىكى چىگىشلىشىپ كەتكەن قويۇق تۈكلەر ئارىسىدىن قويۇن سائىتىنىڭ ئالتۇن زەنجىرى كۆرۈنۈپ قالاتتى . ئـۇنـىـڭ بـىقىنىدا مەكىت بازار بېگى نادىر بەگ ، ياقۇپ بەگ ، غازكۆللۇك باي تۇردى هاجى ، تۇمەنتاللىق توختاش باي ، هېلاخۇن بەگ ، نىياز بەگ ، قاسىم بەگ هاجى ، كېرىم هاجى ، خاتىپ مىراب ، تـۇران بـەگ ، هـاڭغۇتلۇق مەمەت بەگلەر قاتار ئولتۇرۇشاتتى . ئـۇلارنـىـڭ قـارشـىسىدا ئاۋات ، سېرىقبۇيا ، ئاقدۆڭ ، شامال ، ئـالاغـىرنىڭ يۈرت كاتتىلىرى نام ـ ئەمەللىرىگە يارىشا ئورۇن ئېلىشقانىدى . چاكارلار ئاپتۇۋا ، چىلاپچا ئېلىپ كىرگەندە ، ئەيسا بەگ ئېغىر ئۇستىخانلىرىنى كۆتۈرۈپ بىر مويسىپىت كىشى بىلەن قىلىۋاتقان پارىڭىنى توختىتىپ ئورنىدىن تۇردى ، قولىنى ئاغزىغا ئاپىرىپ ، كانىيىنى قىرىپ قىسقا يۆتىلىپ قويـدى . سورۇندىكى گۇڭگۇر ـ مۇڭگۇر شۇ زامان بېسىقتى .

— خـۇدا بـۇيرۇغان بۇگۈنكى ئۇلۇغ ئازنا كۈنلۈكتە ، بىر دەريانىڭ سۈيىنى تەڭ تالىشىپ ئىچىدىغان ئون ئۆستەڭ مەكتىنىڭ هېززى بەگ هاجى ، نىياز بەگ قاتارلىق يۈرت كاتتىلىرى دەريا ئاتلاپ ، پېقىرنى ئادەم ئېتىپ ، يۈرتنى يۈرت ئېتىپ ئۇسساپ ، چاڭقاپ كېلىشىپتۇ . هاردۇق چېيى قاينىغان ئوخشايدۇ . جانابى هـېـززى بەگ هاجىنىڭ پېقىرنىڭ بوسۇغىسىدىن ئاتلىشى تۈنجى قېتىم ، بۇ مەن كۈتمىگەن ، ئويلىمىغان خاسىيەتلىك ئىش بولدى ، بېشىم كۆككە يەتكەندەك خۇشال بولدۇم . شۇڭا ، خۇدانىڭ نەزىرى چـۈشـۈپ يـۈرت كـۆكـلـەتـكەن خىزىر سۈپەت مېهمىنىمغا دىل ئـىـزهـارىمنى ئەيلەپ ئۆز قولۇم بىلەن تـۈنـجـى سـۈنـى مەن بېرىۋالسام...

ئەيسا بەگ شۇنداق دەپ چاكارنىڭ قولىدىن ئاپتۇۋا ، چىلاپچىنى ئالدى . چاكار يىگىت ئۆزىنىڭ مۇرىسىدىكى ئىپار پۇراپ تۇرىدىغان بەش گەزلىك ماتانى ئاۋايلاپ ئەيسا بەگنىڭ مۇرىسىگە سالدى . نىياز

بەگ يېنىك تەبەسسۇم بىلەن كېرىم ھاجىغا چاندۇرماي قاراپ قويدى . كېرىم ھاجىنىڭ كۆزلىرى بىر يۇمۇلۇپ ، ئېچىلىپ چاقناپ كەتتى .

— باركاللا... باركاللا .

— بەرھەق .

— قول قولنى يۇيسا ، قول قوپۇپ يۇزنى ، دېگەن گەپ بار...

— بىر ـ بىرىگە پار كېلمىدۇ .

— بىرى يۇرت قۇرغۇچىسى ، بىرى يۇرت قۇتقۇزغۇچىسى . ھەر ئىككىسى ئوخشاشلا ئۇلۇغ يۇرت ئاتىسى ، يۇرت كاتتىسى...

— تالىشىدىغان ھېچ ئىش يوق . بىر ـ بىرىمىزنى ياراتماي نېمە كەپتۇ ، بىر ـ بىرىمىزنىڭ قەدرىنى قىلىشمىساق ، بۇنى خۇدا راۋا كۆرەمدۇ ، خەق بىزنى قەدىرلەمدۇ . ئوبدان ئۆتسەكمۇ ئۆتىمىز ، يامان ئۆتسەكمۇ ئۆتىمىز ، بىر ـ بىرىمىزنى يوقتىۋېتەلمەيمىز ، چۈنكى خۇدا بىزنى بىر تۇپراقتا بىر قاندىن تۆرەلدۇرگەن...

— ئىچى دەريا ئادەملەر ـ دە...

پۈتۈن سورۇن سىپايە ، ئېغىر سۈكۈناتتىن قىزغىن ماختاشلارغا چۆكتى .

خىيالچان ئولتۇرغان ھېززى بەگ ھاجى ناھايىتى تاسادىپىيلىق ئىچىدە مەڭدىگەندەك بىر سورۇن ئەھلىگە ، بىر ئەيسا بەگكە قاراپ قالدى . ئەيسا بەگنىڭ كۈمۈشتەك ئاقارغان ساقال ـ بۇرۇتلىرى ئاربىسىدىن كەم ئۇچرايدىغان تەبەسسۇم كۆرۈندى . ھېززى بەگ ھاجى دەرھال ئۆزىنى ئوڭشۇۋالدى . ئۇ ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ، ئالدىدا ئىللىق تىكىلىپ تۇرغان ئەيسا بەگكە چوڭقۇر تەزىم قىلدى .

— ھۆرمەتلىك يۇرت ئاتىسى ، ئاتام زامانىسىدىن سالام ئېتىكەنگە تەزىم ئەت ، دېگەن گەپ بار . كەمىنىلىرى مۇبارەك داستىخانلىرىغا نائىل بولۇپ ، جانابلىرىنىڭ ئىززەتلىك مېھمىنى

بولۇپ ئولتۇرغان مۇشۇ دەقىقىدە ، بۇ بەختكە مۇشەررەپ قىلغان ئۇلۇغ ئالىلاغا مىڭ مەرتەم شۈكۈر ، ھەمدۇسانا ئېيتىمەن ، ئۆزلىرىنىڭ پېقىرنى بۇنچىۋالا ئادەم ئەتكەنلىرىگە كۆپ رەھمەت . مېنى خىجىل قىلمىسلا . ئاق دىللىرى ماڭا يەتتى . كەمىنە پېقىرلىرىنىڭ سىلىگە قول تەڭلەپ بىئەدەپلىك قىلىش ھەددىم ئەمەس . ئاق نىيەتلىرى ئۈچۈن خۇدا سىلىنى مەڭگۈ ئەزىز قىلغاي ، بىنا قىلغان يۇرتلىرى نەۋرە - چەۋرىلەرنىڭ جەننىتى بولغاي...

— خۇدا قۇرغۇچىدىن قۇتقۇزغۇچىغا يېقىن... ئاۋۋال خۇدا ، ئاندىن قالسا ئۆزلىرىنىڭ ھىممەتلىرى بىلەن توپان بالاسىدىن ئامان قالغان گۈلدەك ، مەكىت دىيارى توزۇپ كېتىشتىن ئامان قالدى . ئاشۇ مۇدھىش كۈنلەردە جانابلىرىدەك دانا ئەركەك ئوتتۇرىغا چىقىپ جاندىن كەچمىگەن بولسا ، بۇ كۈندە مەكىت قەيەردە ، ئادەملىرى قەيەردە ، ھازىرقىدەك مۇبارەك دىدارلىشىشلار قەيەردە قالاتتى ؟ ! ئەل ئۆمرىدە يىراقتىن ئەقىدە ، ھۆرمەت قىلغان ئادەمىمىنىڭ قولىغا بىر قېتىم سۇ بېرىش بەختىنى خۇدا ماڭا نېسىپ قىپتۇ . شۇ خاسىيەتلىك قوللارغا سۇ بېرىش بىلەن خالىس نىيىتىمىنىڭ ھەق دادى ئاللاغا يېتىپ قۇت ئېتىپ قالسام ئەجەب ئەمەس .

— بەرھەق .

— دۇرۇس .

— خۇدا يۇرت ئامان ، خەلق بالاسىز قۇت ئانقىلى نېسىپ قىلسۇن .

— يۇرت ئاتىلىرىنىڭ بۇ ئۇلۇغ خىسلەتلىرى ، بىرنەچىدىن ياخشىلىقنىڭ ، ئىككىنەچىدىن يۇرتقا كەلگەن ئامەتنىڭ بېشارىتى .

سورۇن ئەھلى ھاياجان بىلەن گۈڭۈرلاپ كېتىشتى .

ھېززى بەگ ھاجىمنىڭ قان تېمىپ تۇرغان گۆشلۈك يۇزلىرى ھاياجاندىن تېخىمۇ ئېسىلىپ ، ئاپئاق ئاقارغان كۆركە ساقاللىرى سۇس تىترەپ ، ئۇزۇن تاۋۇز پىچىقىنىڭ تىغىدەك قىرلىق بۇرنىدا سۇس تەر تامچىلىرى پەيدا بولدى . ئۇ قاتقان قارا ، ئېيىق تاپىنىدەك قولىنى پېشانىسىگە ئاپىرىپ تۇمىقىنى سەل ئۇستۇن

قىلدى . چارداپ كەتكەن توم ئۆسۈك قاشلىرى تەردىن ئىزغا چاپلىشىپ كەتكەنىدى . ئۇنىڭ چوڭ ، ئولتۇرۇشاتىغۇ بىغىر كۆزى ئەيسا بەگنىڭ كۆزىگە چەكسىز خىجىللىق بىلەن تىكىلدى . ئەيسا بەگنىڭ سېرىق كۆزىدىنمۇ سەممىي ، قەتئىيلىك چىقىپ تۇراتتى . ئۇنىڭ قارا قاتما سۇرلۇك يۈزىدە بالىلارنىڭكىدەك يېقىملىق بىر سەبىي تەبەسسۇم بار ئىدى . ھېززى بەگ ھاجىمنىڭ قېلىن كالپۇكلىرى ناھايىتى ئوڭايسىز تارتىشىپ ئېچىلىپ ، خالايىق ئوتتۇرىسىدا يالىڭاچ قالغاندەك خىجىللىق بىلەن كۈلۈمسىرىدى . مەكتەبلىكلەر ھەيران قالدى . ئۇلار ئاغزىلىرىغا چىش چىقىپ ھېززى بەگ ھاجىنىڭ مۇنداق كۈلگىنىنى كۆرۈپ باقمىغانىدى .

— ئەس··· ئەستاغپۇرۇللا··· مەن ··· مەن ئۆمرۈمدە مۇنداق قىيىن كۇنگە قالمىغان···

بومبىدەك پارتلاپ ، چاقماقتەك سۆز تۆكۈلىدىغان بۇ ئۆتكۈر ئادەمنىڭ سەبىي ، تارتىنچاق بالىدەك كېكەچلەپ قېلىشىمۇ تۇنجى قېتىم ئىدى . ئۇ ساقاللىرىنى تۇتاملاپ مەدەت تىلىگەندەك ئەتراپقا قارىدى .

— ئۆستەڭگە دو چىققاندىمۇ مۇنداق كۇنگە قالمىغانغۇ ؟ — ئەيسا بەگ ئۈپراپ كەتكەن چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ئاغزىنى چوڭ ئېچىپ كۈلدى ، ھېززى بەگ ھاجىمۇ كۈلۈپ سالدى .

سورۇن پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى .

— مەن··· مەن ھازىر يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولۇۋاتىمەن ، گەپ خالتامنى شەيتان ئەپقاچتى ، گەپ تاپالمىدىم . بوپتۇ ، سىلىگە قول ئۇزاتقان ئەدەپسىزلىكىمگە رازى بولارلا ، كۆڭۈللىرىدىن چىقىرىۋېتەرلا .

— قوللىرىغا سۇ بەرگىنىمگە ئىككى ئالەم رازىمەن .

— خۇدا سىلىدىن رەھمىتىنى ئايىمىغاي .

— رەھمەت .

— قۇتلۇق بولسۇن .

— يۇرتلىرىمىز قۇت ئانقاي .

ھېززى بەگ ھاجى ئەدەپ كۆرسىتىپ ، تەزىم قىلغاندەك ئورنىدىن يېرىم تۇرۇپ ئەيسا بەگ قۇيغان سۇدا قولىنى ئۇچ قېتىم چايقىدى . ئۇچ قېتىم قۇيۇلغان سۇ ھاجىغا ئۇچ يىل سۇغا چۆكۈپ تۇنجۇقۇپ قالغاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى . ئەزايى - بەدىنى تەرگە چۆمدى . سۇ ئۇچۇن كاللىسىنى دو تىكىپ ھاكىم بىلەن پۈتۈم قىلىپ ، پۈتۈمگە قول قويغاندىمۇ ئۇ بۇنداق تەرلىمىگەنىدى . ھودۇقۇش ئۇنى ئەيسا بەگنىڭ مۇرىسىدىكى لۆڭگىنى ئېلىپ قولىنى سۇرتۇشتىمۇ ئۇنتۇلدۇردى . ئەيسا بەگ ئىككى كۆز يۇمۇم ژاقىت ئوڭ مۇرىسىنى دەللەپ تۇرۇپ قالدى . نادىر بەگ چاندۇرماي ھېززى بەگ ھاجىنى بىقىنداپ بېشارەت بەرگەندىلا ، بەگ ھاجى ئېسىنى يىغىپ ، ھودۇقۇش بىلەن ماتانى ئالدى - دە ، تېخىمۇ خجىل بولۇپ كەتتى .

— ھېچقىسى يوق ، — دېدى ئەيسا بەگ رازىمەنلىك بىلەن .

ھېززى بەگ ھاجى خىيالغا چۆمدى : «ئەجەب سۇرى يامان ئادەمكەنا ، ئەيسا بەگ ، ئەيسا بەگ دېسە قانچىلىك ئادەمدۇ ، دەپ پىسەنتىمگە ئالماپتىكەنمەن . ھاكىم ، دوتەي ئالدىدىمۇ بۇنداق بولمىغاندىم... راست ، كاللامنى دو تىككەندىمۇ بۇنداق بولمىغان... »

* * *

ھاكىمنىڭ قان تېمىپ تۇرىدىغان مايلىشاڭغۇ ، پارقىراق يۇزى چالا پىشقان ساپال كوزىدەك ئېسىلىپ بوزىرىپ كەتتى . قاپىقى سىبلىنىپ كىرپىكسىز تۆشۈكتەك كۆزلىرى قىسىلىپ ، ئايال خەقنىڭكىدەك تۇكسىز ، سىلىق يۇزى تارتىشىپ قورۇلدى . ئۇ كالپۇكىنى كۆتۇرۇپ ماراپ تۇرىدىغان ئاپئاق ئات چىشىنى كۆرسىتىپ ، ئىنچىكە ئاۋازىنى بولۇشىغا قويۇۋېتىپ قاياپ كەتتى :

— سىلەر بىلمەس بولۇۋالدىڭلارمۇ ، جياڭجۇن ئالىيلىرىغا ئىككى يىل ئەرز - داد قىلىپ يۇرۇپ ، مىڭ بىر بالالىقتا ئىچكىرىدىكى داڭلىق ئالىملارنى ئەكېلىپ تۆت ئاي پىلانلاپ ، يەتتە

يېرىم ئاي ھاشار قىلىپ ، ئۇچ يۈز يىگىرمە ئوچ ئات ـ كالا ئۆلتۈرۈپ ، بىر يىل ئوتتۇز ئالتە كۈندە پۈتكەن ئۆستەڭدىن سۇ ئاقتىمۇ ؟ سىلەر يۈرتۇڭلارنى بىلىسىلەر ، بىلىپ تۇرۇپ ئويۇن چاقچاق قىلىۋاتىسىلەر . مەخسۇس ئوقۇغان ئالىم ئادەم چاپ دەپ قوزۇق قاققان ياردىن سۇ ئاقمىغان يەردە...

ھاكىم مازاق قىلغاندەك خىرىلداپ كۈلۈپ دىمىغىنى قاقتى . ئۇنىڭ تۇلۇمدەك گەۋدىسىنىڭ سىلكىنىشىدىن مەيدىسىدە ساڭگىلاپ تۇرغان يانچۇق سائىتىنىڭ ئالتۇن زەنجىرى گىلدىڭلاپ جۇلالاندى . ئۇ ھېزىزى بەگ ھاجىغا سىڭاريان تىكىلدى :

— جانابلىرى قانچىلىك ئوقۇغان ؟

ھاجىمنىڭ سۇرلۇك ، سالاپەتلىك چىرايىدىن ھېچنېمىنى بىلگىلى بولمايتتى .

— خەلپىتىمدە ھەپتىيەكنى تۈگەتكۈچە ، — دېدى ئۇ پەس ئاۋازدا .

ھاكىم تىزىغا شاپىلاقلاپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى . ئۇنىڭ پۈتۈپ كەتكەن كۆزلىرىنىڭ قۇيرۇقىدىكى قورۇقلار ئارىسىدا كۈلكە يېشى پەيدا بولدى . سورۇندا ئولتۇرغان ھېزىزى بەگ ھاجىدىن باشقا يۈرت كاتتىلىرى سۈكۈتتە جىممىدە ئولتۇرۇشاتتى . خاتىپ مىرابنىڭ قارا ئۆچكە ساقلى تىترەپ ، ئات يۈزى چوپۇندەك قارىداپ كەتكەندى . نىياز بەگ يەر تېگىدىن قاپىقىنى تۇرۇپ قاراپ ئۇنى شۇكلىدى . ھاكىم كۈلكىسىنى توختاتماي گېپىنى داۋاملاشتۇردى :

— مانا... مانا ، سىز چالا ساۋات ئادەم ، بىر ئالىم سۇ ئاقتۇرالمىغان يۈرتقا سىز ئالدۇرغان ئۆستەڭدىن سۇ ئاقامدۇ ؟ يەنە خەقنى قان قاقشىتىپ ، سىزنى سۇ ئاقتۇرالايدۇ ، دەپ ئالژان سېلىپ تۆت يۈز مىڭ سەر يىغمىزمۇ ؟ بىر يىل قاتتىق سوغۇق ، پىژغىرىم ئىسسىقتا ھاشارغا سالمىزمۇ ؟ سىلەر يۈرت كاتتىلىرى خەقنى ئالداپ ئۆزۈڭلارغا ئىشەندۈرگەن بىلەن مېنى ئالدىيالمايسىلەر ، ئىشەندۈرەلمەيسىلەر . مەن كۆپ ئوقۇغان ،

دۆلەت ئىمتىھانىدىن ئۆتۈپ ئەمەلدار بولغان ئادەممەن . ھالىلارچە خام خىيالىڭلاردىن ۋاز كېچىڭلار .

— دېمەك ، يانتاق تەرەپتىكى قىرىق يەتتە يۇرت تۇغىدۇ ، خەق كۆچىدۇ .

— ئامال يوق .

— ھاكىم جانابلىرى ئاگاھ بولغايكى ، ئاتام زامانىسىدىن مۇشۇ قۇملۇقتا يۇرت بىنا قىلغان خەقلەر ، دەل ھازىر مۇشۇ سۇ چىقىرالمىغان يۇرتتا ئاشۇ سۇ چىقمىغان دەريادىن سۇ ئاقتۇرۇپ يۇرت قۇرغان ، باغۇ بوستان بىنا قىلغان . بىزنى مۇشۇ يەردە پۇشتىدىن تامدۇرۇپ ، كىندىك قېنىمىزنى تۆكتۇرۇپ ، بىزدىن كېيىن چىرىغىمىزنى ئۆچۈرمەڭلار ، ئىزىمىزنى ، يۇرتىمىزنى كۆچۈرمەڭلار دەپ ۋەسىيەت قىلغان . ئۇلار سۇ ئاقتۇرۇپ يۇرت بىنا قىلغاندا ، بۇخارادا ، يەنە باشقا يەردە ئوقۇپ كېلىپ كىتابقا بېقىپ ئەمەس ، خۇدا بەرگەن ئەقىلگە ، كۆچكە تايىنىپ سۇ ئاقتۇرغان ، يۇرت بىنا قىلغان…

ھېزىرى بەگ ھاجى پەس ، ئالدىرىماي سۆزلىسىمۇ بوم ئاۋازى يەنىلا ۋارقىراۋاتقان ، تىللاۋاتقاندەك قوپال ، جىددىي ئاڭلىناتتى . ئۇ سۆزلەۋاتقاندا قاپىقى تۇرۇلۇپ ، نېمىنى ئويلاۋاتقىنىنى بىلگىلى بولمايدىغان كۆزلىرى ئوت يېنىۋاتقاندەك پارقىراپ كەتتى .

— ھاكىم جانابلىرى ، سىلى بىز دولان خەلقىنى بەك بىلىپ كەتمىسىلىمۇ ئازراق بىلگەندىلا ، بىز قىلىمىز دېگەن ئىشنى بېشىمىزغا قىلىچ كەلسىمۇ قىلىمىز ، قىلمايمىز دېگەن ئىشنى بوينىمىزنى ئۈزۈۋەتسىمۇ قىلمايمىز . قارا توغراق ئادەملەرمىز . بىز ئاتا ـ بوۋىمىزدىن قالغان يامان بولسۇن ، ئوبدان بولسۇن ، سەت بولسۇن ، چىرايلىق بولسۇن ، ھېچنېمىنى تاشلىۋەتمەيمىز ، خار قىلمايمىز . ئاتا ـ بوۋىمىزنىڭ تۆپرىقى مەشھەدە ، يۇرت قاغجىراپ قۇرۇپ قۇم بېسىپ كەتسۇن ، بىر ئۇلۇم[1] نان ، بىر تېمىم سۇغا

① بىر ئۇلۇم — بىر بۇردا .

زار بولساقمۇ ، مەشەدە قۇرۇپ ئۆلۈپ ، ئاتا ـ بوۋىمىزنىڭ ئايىغىدا جان بېرىپ ئايىغىدا ياتمىزكى ، يۇرتنىڭ چىرىغىنى ، ئۆچۈرۈپ مۇساپىر ، خارۇزار ، ۋەتەنسىز ، سەرسان بولۇپ كەتمەيمىز ھازىرغۇ دەريا پەس ، يۇرت ئېگىز ، سۇ چىقىرالماي قۇرۇپ كەتتۇق . توپان بالاسىدىمۇ بۇ يەرنى تاشلىمىغان دولانلىق ئەۋلادى بىز شۇ .

— بۇ جانابلىرىنىڭ چىرايلىق ، تەسىرلىك گېپى ، ئەگەر يەنە ئۆستەڭ ئالىمىز ، ئالۋان بەر ، سېلىق بەر ، ھاشارغا ماڭ دەيدىغان بولساق ، مەشەدە ئولتۇرغانلارنى خەق تىرىك تۇرغۇزۇپ سويىدۇ . خەق مال ـ مۈلكىدىن ، جېنىدىن ئايرىلىپ جېنى تۇمشۇقىغا كەلـ دى . ئاران چاپقان ئۆستەڭدە سۇ ئاقماي ، دەردىنى ئالىدىغان يەر تاپالماي ئاران تۇرغاندا بۇ نېمىدېگەن گەپ ! دوتەي ، جياڭجۇننىڭ پەرمانى شۇكى ، يۇرت كۆچۈشى كېرەك .

ھاكىم قوللىرىنى سىلكىشلەپ قاينام كەتتى .

— گېپىمنىڭ بېلىگە تەپمەي تۇرسىلا جانابلىرى ، مېنىڭ گېپىم تۇگىمىدى . سىلى دەۋاتقان بۇ گەپ كوچىدىكى غەيۋەتچى ، ئازازۇل خوتۇنلارنىڭ ، بىكار تەلەپ نان قېپىلارنىڭ گېپى ، جامائەتنىڭ گېپى ئەمەس . بىز ئۆستەڭ ئالىمىز ، سۇ ئاقتۇرىمىز ، يۇرت يۆتكىمەيمىز . پۇلى بارلار پۇل ، كۈچى بارلار كۈچ ، مېلى بارلار مال چىقىرىدۇ ، چىقارمىغانلارنى مەجبۇرلىمايمىز . يۇرت ، ئەل ـ جامائەتنىڭ ھايات ـ ماماتىغا كۆڭۈل بەرمىگەن ئادەملەرگە بۇ يۇرتنىڭ نېنى ھارام . ئۇلار ئەل ئارىسىغا كىرەلمەيدۇ ، توي قىلسا ئۆزى قىلىدۇ ، ئۆلسە جىنازىسىنى ئۆزى كۆتۈرۈپ باشقا تۇپراقىقا كېتىدۇ ، بۇ تۇپراق ئۇلارنىڭ ئۆلۈكىنىمۇ قوينىغا ئالمايدۇ . ئىشقىلىپ ، ئۇلارنى مەن ياكى بىرەر بەگ ، قازى ، خاتىپ ، مىراب ، ئىمام كەت دېمەيدۇ ، ئۆزى ئۆزلۈكىدىن يا بالدۇر ، يا كېيىن كېتىدۇ . ئۇلار خۇشال ، كۆڭلى ئەمىن تىپىپ ئەمەس ، پۇشايمان بىلەن كېتىدۇ .

— جانابي ھېززى بەگ ھاجى ، سىز ئۆستەڭ ئالىسىز ؟ —

هاكىم مەسخىرە بىلەن دېدى .

— ھەئە .

— سۇ ئاقامدۇ ؟

— ئاۋۋال خۇدا...

— ئەگەر ئاقماي قالسچۇ ؟

ھېززى بەگ ھاجىنىڭ كۆزىدىن يەنە ئوت چاچرىغاندەك بولدى .

— كالالامنى دو قويدۇم . خەق دارغا ئاسامدۇ ، چالما ـ كېسەك قىلامدۇ ، مانا مەن ئەلھۆكمىللا دەيمەن ، — ھېززى بەگ ھاجى ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ بېشىنى ئەگدى .

ھاكىم بىرئاز تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى . مەڭزى تارتىشىپ ، كالپۇكلىرى لىپىلداپ كەتتى .

— ھاجىم ، سىلى ئەقىللىق ئادەم ، ئۆز جانلىرى بىلەن ، يۇرت بىلەن ، خەلقنىڭ جېنى بىلەن ئويناشقۇاتىدىلا...

ھاكىمنىڭ گېپى ئۇزۇلۇپ قالدى .

ھېززى بەگ ھاجى قوينىدىن كەشىرنىڭ چۆچىلىق يېپىك ياغلىقىغا ئورالغان ئون دانە ئالتۇن يامبۇنى چىقىرىپ ھاكىمنىڭ ئالدىغا قويدى .

— بۇ... بۇ ... — ھاكىمنىڭ كۆزلىرى ئويناپ كەتتى .

— مېنىڭ گېپىم تۈگىدى .

— سىلەر ؟ !...

ھاكىم يۇرت كاتتىلىرىغا قارىدى . ھەممە ئىنچىقلىشىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ قول باغلاپ تۇرۇشتى :

— بىز تىلىۋالايلى .

— رۇخسەت قىلسىلا .

— بىزگە مەدەت بەرسىلە .

ھاكىم ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ئارقىسىغا قارىدى . مۇلازىم يامبۇلارنى يىغىپ يان ئۆيگە كىرىپ كەتتى .

— ئەمسە ، توختام قىلايلى .

ئۇ ھېززى بەگ ھاجىمغا يېنىشلاپ قاراپ قالدى . يۈتۈم ئوچ نۇسخىغا يېزىلىپ بىر نۇسخىسى دوتەيگە يوللىنىدىغان ، بىرى ھاكىمدا ، بىرى ھېززى بەگ ھاجىمدا ساقلىنىدىغان بولدى . خوتەن قەغىزى ئۇستىدە قەلەم شىترلىغان ۋاقتىدا سورۇن ئەھلى تىنىقى توختاپ قالغاندەك جىملىققا چۆكتى . دۇمچەك كاتىپ توختامنى ، قىزىل سۇرۇخ قۇتىسىنى ھېززى بەگ ھاجىمنىڭ ئالدىغا ئەكىلىپ تىترەپ تۇرغان بېگىز بارمىقىدا ھاجىمنىڭ ئىسمىنى كۆرسەتتى . ھاجىم يانپېشىدىكى ساغرا غىلاپتىن مۇڭگۈز دەستىلىك يوغان پىچىقىنى چىقىرىپ ، پىچاقنىڭ ئۇچى بىلەن بېگىز بارمىقىنى چوڭقۇر تىلدى ، قان پىچاق بىسىدىن سىرغىپ ئاقتى .

— بوشراق تىلغان بولسىمۇ ... — كاتىپ ھەيرانلىق ۋە ئەنسىرلىك بىلەن ھاجىمغا قاراپ قويدى .

بىر مۇلازىم ھاجىمنىڭ پېشىنى ئاستا تارتىپ :

— ھاكىم غوجامنىڭ سىلىگە ئايرىم گېپى بار ئىكەن ، — دېدى پەس ئاۋازدا .

يۈرت كاتتىلىرىنى نادىر بەگ ئۆيىگە چىللىغانىدى ، ئۇلارنى يامۇل ئالدىدا نادىر بەگ ئەۋەتكەن مەپىلەر ساقلاپ تۇراتتى . ھېززى بەگ ھاجىم ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يېتىپ بېرىشقا ۋەدە بېرىپ كەينىگە ياندى .

ھاكىم ئىنتايىن خۇشال ئىدى . ئۇ ئۆزى توغرىسىدا ئۇزاق ئەگىتمە گەپ قىلغاندىن كېيىن مەقسىتىنى ئېيتتى :

— يانتاقنىڭ ئادەملىرى ئادەمگەرچىلىكى بار ، مېھماندوست ، خوتۇن ـ قىزلىرى پاكىز كېلىدىكەن . يۈرتلىرىدىن بىر كىچىك خوتۇنلۇق بولۇپ قېلىش خىيالىم بار ، سىلى يۈرت ئاتىسى ، مېنى كۆيئوغۇل قىلىۋالارلىمۇ ؟

ھېززى بەگ ھاجى ئاستا ئورنىدىن تۇردى . ھاكىمنىڭ يۈرىكى «جىغ» قىلىپ بىر تىترەك كىرىپ تاتىرىپ كەتتى .

— جانابلىرى ، بۇ خىياللىرىنى تەرك ئەتسىلە . ناۋادا بۇ

خىيالىرىنى تەرك ئەتمەي قالسىلا ، مەقسەتلىرىگە يېتىشلىرى بەرھەق . ئەمما ، ئۆمۈرلىرى ئۇزاق بولماي بىئەجەل كېتىپ قېلىشلىرىمۇ ھەم بەرھەق . بۇ خەلقنىڭ ئالتە شەھەردە يارەمچى ، پىچاقچى ، بەدەۋى ، تەلۋە ، ياۋايى ، قارام ، ھەممىسى يىغىلىپ كېلىپ بالادىن قورقمايدىغان ، قوڭغۇز يېگەن سارائ دولان ، دەيدىغان نامى بار...

ھاجىم گېپىنى دەپ بولۇپ گۈرسۈلدەپ دەسسەپ چىقىپ كەتتى . ھاكىم دۈرۈت ئوقۇغاندەك ئاغزىنى قىسىرلىتىپ ، ھاڭقايغان پېتى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قالدى .

خاسىيەتلىك بىر كۈنى ھېزىرى بەگ ھاجى يۈز يىگىتنى ئەگەشتۈرۈپ ئاتلىق يولغا چىقتى . ئۇنىڭ كەينىدىكى ئۈچ ئاتنىڭ بىلى ئېگىلىپ قىل خۇرجۇندىكى ئالتۇن - كۈمۈش تەڭگىلەرنى كۆتۈرەلمەي ئاران ماڭاتتى . ئۇ دۆڭلەرگە ، سازلىقلارغا ، باغلارغا ، تېرىلغۇ يەرلەرگە ئات سالاتتى . قولتۇقىغا چىرايلىق ياسالغان يۇلغۇن زىخلىرىنى قىسۋالغان بولۇپ ، خىيالى تارتقان يەرگە زىخنى سانجىپ قويۇاتتى . ئارقىسىدىن ماڭغان يىگىتلەر يۇلغۇن زىخ سانجىلغان يەرگە قوزۇق قاقاتتى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ھېسابچى يىگىتلەر يەر ئىگىلىرى بىلەن سودىلىشىپ ، يەر ئۈچۈن ئالتۇن ، كۈمۈش تەڭگىلەرنى بېرىپ رازىلىشىپ ، ھۆججەتلىشىپ ماڭاتتى . ھاجىم ئوندەك ئۆيىنىڭ ئۆگزىسىگە زىخ سانجىدى . ئۆيلەر سېتىۋېلىندى . قوزۇق قېقىلدى . نارازى بولىدىغان ئادەم چىقمىدىمۇ ، چىقسىمۇ ئۇندىمىدىمۇ ، يۇرت سۈكۈناتتا ، خەلق سۈكۈناتتا ئىدى . قوزۇق قېقىش ئاخىر دەريا قىنىغا بېرىپ توختىدى .

ھاشار قوزغالدى . پۈتۈن مەكىت قوزغالدى . ئاۋۇال بىر يۈز يەتمىش كالا ، ئۈچ يۈز قوي ، ئون ئۈچ تۆگە ئۆلتۈرۈلۈپ ، قان قىلىنىپ ، ئۆستەڭ ئۆتىدىغان يۇرت خەلقىگە ، ھاشارچىلارغا نەزىر بېرىلدى . يۇرت ، ئەل قوزغالدى . ئۇلاغلار تولا قاتراپ ، ئۇياق - بۇياق مېڭىپ ئۆلدى ، ئادەملەر ھالسىزلىنىپ يىقىلدى ، ئۆلدى...

يېرىم چارەكلىك سان ـ ساناقسىز كەتمەلەر قاڭقىپ توپلار ئېتىلدى ، ئادەملەر يارىلاندى ، ئۆستەڭ ئىزى قان بىلەن بويالدى ، يىغا ـ زار پەلەككە يەتتى... ئۆستەڭ ئاخىر دەريا قىنىغا تاقالدى مانا شۇ چاغدا بىر تېرە ، بىر سۆڭەك بولۇپ قالغان ھېززى بەگ ھاجى ئېچىق بېشىغا چىقىپ كىشىلەرگە ۋارقىرىدى . ئادەملەر ئوتى تونۇماي قېلىشتى . ئۇ قارىداپ ، قورۇلۇپ قالغانىدى . ئۇنىڭ قولىدا قاندىن قارىداپ كەتكەن قامچىسى بار ئىدى :

— جامائەت ، ئىش پۈتتى ، ھاشار تۈگىدى . بۇ دەرگاھلىقتا مانا بۇ قامچام قانچىكلارنىڭ ۋۇجۇدىدىن قان ئالدى ، بىلمەيمەن . پىساتلىققا تومۇر ئېچىلىدۇ ، ئەگەرچەندە ئۆستەڭدە سۇ ئاقماي قالسا مېنى دەردىكلار چىققۇچە قىينىپ ئۆلتۈرۈكلار . مۇشۇ قامچىدا ھەربىرىكلار ئىككىدىن ئۇرۇكلار ، چۈنكى مەن ھەر قانداقىكلارغا ئىككىدىن ئارتۇق قامچا سالمىدىم ، دەردىمىز چىقمايدۇ دېسەكلار ، جىق ئۇرۇۋالساكلارمۇ مەيلى . ئۇرغان چاغدا باغلىماي ئۇرۇكلار ، بىر تىنىقىم قالغۇچە ، ئۆرە بولالمىغۇدەك ماجالىم قالغۇچە ئالدىكلاردا «ئەلھۆكمىللا» دەپ قول باغلاپ بېشىمنى ئېگىپ تۇرۇپ بېرىمەن . باللىرىم ، قېرىنداشلىرىم ، تۇغقانلىرىم ، دوستلىرىمدىن تارتىپ مەن خۇش قىلغانلارمۇ ئەلدىن ئايرىلىپ مېنى ئاياپ قويماكلار ، ئۇنداق قىلمايدىكەنسىلەر مەن ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا ، ئىللا ـ بىللا رازى بولمايمەن . چۈنكى ، بۇ ھاشاردا مەن ھېچكىمنى ، ھېچنېمىنى ئايماي ئوخشاش سېلىق سالدىم ، باراۋەر ھاشارغا سالدىم . مەندە قەرز ئارتىپ قويماي ، دەرد ـ ئەلىمكلارنى ئېلىۋېلىكلار ، ھېچبىر مۇسۇلماننىڭ مەندە ھەققى ، غۇمى قالمىسۇن ، ھەربىرىكلارنى ئاغزىمدىن پوق ئېقىتىپ تىللىدىم ، ئۇرغاندىن باشقا ، مەن نېمىدەپ ئاغزىمنى بۇزغان بولسام ، سىلەرمۇ شۇنداق دەپ تىللىۋېلىكلار !...

لايغا مىلەنگەن ، بىر تېرە ، بىر سۆڭەك بولۇپ ، ئۆرە تۇرغۇدەك مادارى قالماي ، كەتمەنگە تايىنىپ ئېگىز ـ پەس تۇرغان يېرىم يالىڭاچ ئادەملەر توپى تىلسىمدەك ئۇنسىز قارىشىپ تۇراتتى .

ئۇلارنىڭ لاي ـ توپىغا مىلىنىپ كەتكەن يۇزلىرى ھارغىن ، پۇلتىيىپ پىلدىرلاپ قالغان كۆزلىرى مىت قىلمايتتى . توختاۋسىز ھۇۋلاپ ئىچقۇاتقان لاي ـ لاتقا دەريا يۇزىدىن كۆتۈرۈلگەن كۆيدۈرگۈچ ئىسسىق كىشىلەرنىڭ پىشانىسىنى ئېچىشتۇراتتى .

ھېززى بەگ ھاجى ھاشارچىلارغا ئۇزاق ئۇنسىز قاردى . ئۇنىڭ مەيدىسىگچە چۈشكەن ئاق ساقىلىغا لاي يېپىشىپ ، ئالپاساق بولۇپ چىگىشلىشىپ ، لۆجىگە ئوخشاپ قالغانىدى . ئۇ لايدىن تۇرۇلۇپ رەڭگىنى يوقاتقان ئاق يەكتەكنى سىلىپ تاشلاپ ، چاكار تۇتۇپ تۇرغان قارا تورۇق ئاتقا مىنىپ ، ئادەملەر توپىنى ئاتلىق ئايلىنىپ يەنە بايىقى جايىغا — توپىنىڭ ئوتتۇرىغا كېلىپ توختىدى . ئاتنىڭ قۇلاقلىرى سالپىيىپ ، كۆكسىگە چۈشكەن چىرايلىق يالى ، پۇپۇك ئاسقان قۇيرۇقلىرىغا لاي يېپىشىپ كەتكەنىدى . ئات بۇرۇن تۆشۈكلىرىنى كېرىپ تىناتتى ، پاچاقلىرى لايغا مىلەنگەنىدى .

— گېپىمنىڭ ئاخىرى شۇكى ، ئەگەرچەنده سۇ ئاقماي قالسا ، — دېدى ھېززى بەگ ھاجى يەنە ۋارقىراپ ، — مېنى قامچىلاپ ئۆلتۈرۈپ ، بېشىمنى كېسىۋېلىپ ھاكىمغا ئاپىرىپ بېرىڭلار . ئۆلۈكۈمنى مۇشۇ ئۆستەڭ بېشىغا نامىزىمنى چۈشۈرمەستىن كۆمۈۋېتىڭلار . ئۇنىڭدىن كېيىنكى يۇرت ئىشىنى ئۆزۈڭلار بىلىپ بىر ئىش قىلارسىلەر...

ھېززى بەگ ھاجى تىرەجەپ ئاران تۇرغان ئاتنى بىر قامچا سىلىپ دەريانىڭ يۇقىرىسىغا قاراپ چاپتۇردى . ئات ئاخىرقى كۈچىنى يىغىپ جېنى تۇمشۇقىغا كەلگەن ھالدا كۈچىنىپ سوزۇلۇپ چاپاتتى . ئادەملەر ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قارىشىپ قالدى . ئات بىر پاكار دۆڭگە چىقىۋېتىپ ، تىزلىنىپ قېلىپ دۇم يىقىلدى . ھېززى بەگ ئالدىدىكى كۆك يانتاق ئوستىگە ئۇچۇپ چۈشتى . بۇجۇق توپا توزۇپ كەتتى ، يانتاق ھاجىمنىڭ يۇزىنى تىتىۋەتكەنىدى . ئاچچىق توپا يۇزىدىكى قانلارغا چاپلىشىپ قىزىل لاي ھاسىل قىلدى .

— ئىسىت بىچارە جانىۋار... ساڭا ئۇۋال قىلدىم، رازى بول...

ئات جىممىدە سوزۇلۇپ ياتاتتى. ئۇنىڭ تۇمشۇقى يۇمشاق شورغا چوڭقۇر پاتقان بولۇپ، ئوچۇق كۆزلىرى سۇس قارا بولۇپ پارقىرايتتى. ھاجىم ئاتنىڭ ماڭلىينى ئاستا سىلاپ:

— رازى بول، مەندىن رازى بول، — دەپ پىچىرلاپ ئايەت ئوقۇدى.

ئۇچ تۆگە، يەتمىش كالا، سەكسەن قوي ئۆستەڭ بېشىدا قان قىلىنىپ، يۇرت ـ يۇرت بويىچە ھاشار بېشىدا چوڭ نەزىر بېرىلدى. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ھېزىزى بەگ ھاجى ئۆز يېنىدىن چىقىرىپ، ئۆز نامى بىلەن ئۆزىنىڭ نەزىرسى ھەم ئۆستەڭ نەزىرسى قىلدى.

پېشىندا ھەممە يۇرت — يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە ئەركەك زاتى دەريادا يۇيۇنۇپ، ھېيتلىق كىيىملىرىنى كىيىشىپ پېشىن نامىزىنى ئۆستەڭ بېشىدا ئوقۇدى. «بىسمىللا» بىلەن يۇرت نەزىرىگە ئېرىشكەن ئەللىك مۆتىۋەر تومۇرغا كەتمەن چاپتى.

دەسلەپ سۇ يېڭى ئېقىنغا ئېتىلىپ كىردى، كىرىپ بولۇپ پۇشايمان قىلغاندەك قېيىپ تۇرۇپ قالدى. مىليون كۆز مۆمىيادەك تىكىلىپ تىنىقسىز تۇراتتى. ھېزىزى بەگ ھاجى ھەرەمدىن ئېلىپ كەلگەن چىرايلىق تون ۋە بادام دوپپىسىنى كىيىپ، تاۋار بەلباغ باغلاپ، ساقال ـ بۇرۇتلىرىنى چىرايلىق ياسىغان ھالدا تومۇر بېشىدا كۆزلىرى قىسىلغان، يۈزلىرى تارتىشقان ھالدا تۇراتتى.

— ئاللا... ئاقتى...

سۇ يېڭى ئېقىنىنى ئەمدى چۈشەنگەندى. دەسلەپ ئېغىر، ئاستا ـ ئاستا، ئاندىن تېز ـ تېز كۆپۈكلىنىپ دومىلاپ ئېقىشقا باشلىدى. دەريا سۈيى ئەسلىدىن تارتىلىپ قېيىپ ئۆستەڭگە ئۆزىنى ئۇردى. ھېزىزى بەگ ھاجى ئۆستەڭگە سەكردى، لاي ـ لاتقا سۈدا بىر كۆتۈرۈلۈپ بىر چۆمدى. ئادەملەر كەينى ـ كەينىدىن ئۆستەڭگە سەكردى. قاشتا تۇرغان ساناقسىز ھاشارچىلار ئارىسىدىن بىردىنلا يىغا كۆتۈرۈلدى. خەق مۇشتلاشتى، چېلىشتى، پومداقلاشتى،

دومـــلىنىپ بىر ـ بىرىنى بېسىشتى . قېرىلار شۇكۇر نامىزىنى ئوقۇشتى . سۇ ئىچىدە بىر توپ ئادەم ھېزىزى بەگ ھاجىنى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرۈۋالدى...

*　　*　　*

داستىخان تارتىلدى . ئۇجمە ، ئۆرۈك ياغىچىدا قىرىپ ياسالغان خـونـچـىلاردا يىلىك بىلەن پىياز قىرمىسىدا قىلىنغان قاتلىما ، يۇلغۇن ياغىچىدا ئويۇلغان چۆچەك ـ ئاياقلاردا ھەسەل ، مۇرابىا ، قەنت ، ناۋات ، قارا شېكەردە قىلىنغان جىگدە شەربىتى ، ياڭاق ھـالۋىسى ، ئاۋات ، غورۇچۆل ، قاراتال ، ئايكۆللەردىن سوۋغا ـ سـالامـغا ئەۋەتىلگەن مۇسەللەس كۇپ ، كومزەك ، خۇمرا بىلەن ئەكىرىلدى . جىگدە ياغىچىدا ياسالغان كاساڭلاردا گۈلقەنت ، پىننە ، مـــس لـېـگەندە كاسىلانغان قوغۇن ، يۇلغۇن ياغىچىدا ياسالغان تاۋاقلاردا سۇيى تېمىپ تۇرغان سامسا ، گېرمان چىنىسىدە شورپا ، تونۇر كاۋىپى ، بېلىق كاۋىپى دېگەنلەر ئارقا ـ ئارقىدىن تىزىلدى .

— ئالدىراشچىلىقتا ھازىرەنلىككە ھاردۇق چېيىمىز كەمدە ـ كېرەندە بولۇپ قالدى . ئەيىب ئەتمەي كـۆپـكە تـاۋاپ قـىلـىپ بـاقىلى ، — دېدى ئەيسا بەگ مېھمانلارغا تەزىم قىلىپ قولىنى كۆكسىگە قويغان ھالدا .

— قېنى ، ئۆزلىرى قول تەگكۈزۈپ بەرسىلە .

— ئۆزلىرى...

— ئۆزلىرىدىن كەلسۇن .

— ئالسىلا .

مېھمانلار بىر ـ بىرىنى تەكلىپ ئېتىپ ، ھېزىزى بەگ ھاجى داستىخانغا قول سوزمىغۇچە ھېچكىم قول ئۇزاتقىلى ئۇنىمىدى .

مۇقامچىلار ئىشتىھا ئەغمىسىنى باشلىۋەتتى . ساتار بىلەن قىل غىجەكنىڭ مۇڭلۇق خۇشاللىق ئىچىدە بىر نازۇك تۇيغۇنى تارقىتىپ تۇراتتى . مەكتىتىن داڭلىق مۇقامچىلاردىن ماڭسۇر شەيخ ، مەتيا

داپچی ، ئەما ئىسمائىل دۇتار ، بەختى قارىم غىجەكچى ، ئەخمەت قالۇن ، لېتىپ ساتارچى ، قىزىقچى تۇرسۇن راۋاب ، رېھىم پاكار ، تـۇرەك ئاۋۇت ، يەھيا ، مۇھەممەد راۋاب ، ئابدۇجېلىل راۋابلار كەلگەنىدى . ئاۋات تەرەپتىن ھەمە بەگ ، ئېلى مەمەت بەگ ، نوروز ناغرا ، يۇنۇس داۋاز ، نۇر بەڭگە ، سېلىم نەيچى ، غازى بالىمان ، قۇۋان دورغىلار بار ئىدى . سازەندىلەر ئۇزاق مۇڭلۇق مۇقامدىن كېيىن ، ئۇششاق ئۇسسۇل پەدىلىرىگە توۋلاشتى . يەتتە ياشلىق ئىشتانسىز بالىلار ، لېچەك سالغان مومايلار ، ھاسا تايىنىپ يۇرىدىغان بوۋايلار ئۆز لايىقى ، تەڭتۇشى ، جۇپتى بىلەن ئۇسسۇلغا چۈشتى . كېيىن ئەيسا بەگ ، ھېزىزى بەگ ھاجىلارمۇ مۇسەللەسنىڭ قىزىتىشى بىلەن ئۇسسۇلغا چۈشتى . يۇرت كاتتىلىرىنىڭ ھەممىسى ئويناپ تەرلەپ ـ پىشىپ كېتىشتى .

بەش دۆرە مەشرەپ ، ئۇسسۇلدىن كېيىن ، مەشرەپ توختاپ ، بىرىنچى داستىخان يېغىلىپ ، مېھمانلار قايتىدىن قول چايقاپ قايتا داستىخانغا ئولتۇرۇشتى . ئەمدى رەسمىي چوڭ داستىخان تارتىلدى . ھورى چىقىپ تۇرغان بوتلاق گۆشى ئالدى بىلەن تۆردىكى ھېزىزى بەگ ھاجىنىڭ ئالدىغا قويۇلدى ، كەينىدىن كىرگەنلەر قاپاقتالنىڭ كاسىغا ئۇسسۇلغان پاقلان گۆشلىرىنى ئارقىمۇئارقا داستىخانغا تاكى پەگادىكى مۇقامچىلارنىڭ ئالدىغىچە تىزدى . كاساڭلاردىن تارقالغان مەززىلىك زىرە ، چامغۇر ، سەۋزە ، پىنىنە ، قارىمۇچ بىلەن ئارىلىشىپ كەتكەن پىشىشق گۆش پۇرىقى ھەممىنىڭ ئاغزىغا سۇ يىغدى . ئەيسا بەگ ئوتتۇرىغا كېلىپ قول باغلاپ ئۆرە تۇردى . جورۇقچى ۋىجىك كەلگەن تۇرادىن بېدىك ئوتتۇرىغا چىقتى ، مەسە كالىچى گىلەمنىڭ قىرىغا پۇتلىشىپ دۇم چۈشكىلى تاس قالدى . ھەممىنىڭ ئەرۋاھى ئۇچتى . ئەيسا بەگنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ ، ساقال ـ بۇرۇتى تىكەنلەشتى . تۇرادىن بېدىك ئەيسا بەگنىڭ تەلەتىنى كۆرۈش بىلەن قىزىرىپ ، تاتىرىپ ، تىترەپ كېتىپ گەپلىرى قولاشماي قالدى .

— ھـە... ئـە... مـۇشـۇ مەسە كالىچمىزە... كولدۇرلاپ...

تاشلىۋېتەي دېسە تېخى...

ھېچكىم چىرايىغا تەبەسسۇم يۇرگۈتمىدى ، سورۇننى سۈرلۈك جىملىق باستى . تۇرادىن بېدىك تولا سورۇن كۆرۈپ پىشىپ كەتكەن بولسىمۇ ، كەكە ساقلى ئۇچلىنىپ ، ھودۇققىنىدىن پېشانىسى قورۇلۇپ تەرلەپ كەتتى . ئەيسا بەگ يېنىك يۆتىلىپ كانىيىنى قىرىپ قويدى . تۇرادىن بېدىك ئەندىكىپ ھوشىنى يىغىپ گېپىنى تېپىۋالدى .

— ئەـــ... ھەـــ... بۇگۈن ھېزىز بەگ ھاجىم يۇرت ئاتىسى باشلىق ئونئۆستەكتە مەكتىنىكتە يۇرت كاتتىلىرى يۇرتىمىزنى باياۋان كۆرمەي يۇرت ئېتىپ ، دەريا كېچىپ ، يۇرت ئاتىمىز ئەيسا بەگ ھەزرەتلىرىنىڭ ھۇزۇرىغا خاسىيەتلىك قەدەملىرىنى بېسىشتى . يۇرت ئاتىمىز ئەيسا بەگ ھەزرەتلىرى باشلىق پۈتۈن ئات چاپار ئاۋات جامائىتى خۇشلۇقتىن بېشىمىز كۆككە يەتتى . شۇ خۇشلۇقتا ئەقلى ـ پەمىمىز كالتىلىشىپ لايىقلىرىنى قىلالمىغان بولساقمۇ ، ئەيسا بەگ ھەزرىتىمىنىڭ كۆڭلىنى ، يۇرتنىڭ كۆڭلىنى كۆپكە تاۋاپ ئېتىپ داستىخىنىمىزنى قوبۇل كۆرۈشكەيلا .

— رەھمەت ، ھەشقاللا ، يۇرت ئاتىسىنى كايىتىپ ئۆرىتۆپە قىلىۋەتتۇق ، خىجىلمىز...

ھېـــزىز بەگ ھاجى باشلىق سورۇن ئەھلى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ قول باغلاپ تەزىم ئەتتى .

— قـوزغـــلىشمىسلا ، قوزغىلىشمىسلا ، ھېچقىسى يوق ، ئانچىلا ئەمەس...

ئەيسا بەگ باشلىق ساھىبخانا يۇرت كاتتىلىرىمۇ ئورنىدا قول باغلاپ تەزىم ئېتىپ مېھمانلارنى قايتا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى . جورۇقچى تۇرادىن بېدىك ئەمدى تولۇق ئەسلىگە كەلگەندى . ئۇ ئىنچىكە خىرقىراق ئاۋازىنى بوم چىقىرىش ئۈچۈن بىرنەچچىنى قۇرۇق يۆتىلىۋېتىپ گېپىنى داۋام قىلدى :

— ھېـزىز بـەگ ھـاجـى بـاشـلـىـق ئونئۆستەكتە مەكتى مۆتىۋەرلىرىنىڭ شەرپى ئۈچۈن لايىقىدا بولمىسىمۇ ، ئەيسا بېگىم

باشلىق ئات چاپار ئاۋات يۇرت كاتتىلىرىنىڭ ھازىرىنلىك ھاردۇق چىيى ئۇچۇن بىر تۆگە ، ئوتتۇز پاقلان ، ئىككى توقۇز نېنى بار ئىكەن ، كەمدە - كېرەندە بولۇپ قالسىمۇ تەڭ تالىشىپ يېسەك ، بۇ بىر ياپراق چاينى تەڭ تالىشىپ ئىچىشسەك .

— ھەشقاللا .

مېھمانلار يەنە قايتا قوزغىلىپ قول باغلاپ ئاندىن جايىغا ئولتۇرۇشتى .

— قېنى ، بوتلاق گۆشىنى ئۆزلىرىنىڭ قوللىرىچە تەڭ تالىشىپ يېسەك ، — دەپ تەكلىپ ئەتتى ئەيسا بەگ ھېززى بەگ ھاجىغا جەرەن مۇڭگۈزى ساپلىق چوڭ قاسساپ خەنجىرىنى دەستىچىلەپ ئىككى قوللاپ تەزىم بىلەن تەڭلەپ . ھېززى بەگ ھاجىم ئورنىدىن تۇرۇپ تەزىم قىلىپ خەنجەرنى ئىككى قوللاپ «ھەشقاللا» دەپ ئالدى .

— مېنىڭ قولۇمغا تاۋاپ بولسۇن ، — دېدى ھېززى بەگ ھاجى خەنجەرنى دەستىچىلەپ ئىككى قوللاپ بۆكەلگە سۇنۇپ . قائىدە بويىچە ئاۋات يۇرت كاتتىلىرى ئۆز نۆۋىتى بويىچە مەكىت يۇرت كاتتىلىرىغا بىردىن پىچاق سۇندى ، يۇرت كاتتىلىرى ئېلىپ بۆكەلىرگە سۇندى . بۆكەللەر ئۇچلارنى پارچىلاشقا باشلىدى . چاكارلار گېرمان چىنىسى ، ياغاچ ئاياق ، ھېجىر تاۋاقلاردا چامغۇر ، سەۋزە ، يۇمغاقسوت ، پىنىنە سېلىپ ، ئۇچىنىڭ شورپىسىغا سېلىنغان يارما ئەكىرىپ مېھمانلارغا تىزدى . باداڭدا ساقلانغان ئاتچىشى قوناق يارمىسىدىن يېگۈى قوناقنىڭكىدەك مەززىلىك سوت پۇرىقى كېلەتتى . يارما ئىچىلىپ ، گۆش يېيىلىپ بولۇنغاندىن كېيىن ، باستۇرمىسىغا قېتىق ، ئايران ۋە يېگۈى پېتى ساقلانغان ئۇزۇم ، ئالما ، ئاموت قاتارلىق مېۋىلەر ئەكىرىلدى . شۇ چاغدا ھېززى بەگ ھاجى ئورنىدىن تۇرۇپ ، قول باغلاپ رەسمىي گەپكە ئۆتتى . ئۆيدىكى ئىككى يۇرت مۆتىۋەرلىرىدىن باشقا ، مۇقامچى ، بۆكەل ، داستىخانچى ، چاكارلار ئەيسا بەگنىڭ بېشارىتى بىلەن چىقىپ كېتىشتى .

— ئالەم خۇدانىڭ ئالىمى ، سەۋەبنىڭ ئالىمى ، ئاللادىن بىبۇيرۇق قىل تەۋرىمەس . ئاللا پىشانىگە پۈتكەن تەقدىر - قىسمەتتىن قېچىپ قۇتۇلغىلى بولماس...

سورۇندىكى كالتە - كۇسۇر پاراڭلار ، چاپناشلار توختاپ تىمتاس بولدى . ھەممە بېشىنى ئېگىپ تۇردى . ھېززى بەگ ھاجى ئالدىرماستىن توختاپ - توختاپ سوزۇپ سۆزلىدى . ئۇنىڭ بوم ئاۋازى چوڭ مېھمانخانىدا تېخىمۇ تورلۇق ئاڭلىناتتى :

— ئاقىللارنىڭ تەلەپ قىل ، سەۋەب قىل ، ھەربىكەت — بەربىكەت دەيدىغان دانا سۆزى بار . ھەر بەندە ئۇنداق - بۇنداق سەۋەب ، ئۇيان ئايلىنىپ ، بۇيان قاتراپ ئاللا پۈتكەن قىسمەت بىلەن زىنزقى كىم بىلەن نەدە بولسا شۇ يەردە رىزقىنى تېپىپ يەيدۇ . كىشىنىڭ رىزقىنى كىشى يەۋالمايدۇ ، يەۋالسىمۇ سىڭدۈرەلمەيدۇ . ھامان ئۆزىنىڭكىدىن ئارتۇقى ھارام ، مەكرو بولىدۇ . جاھاندا ئىنسان تۆرىلىپ بىر ئىنسانىنىڭ يەنە بىرىدە ، بىر جانىۋارنىڭ يەنە بىرىدە ھەققى قالغىنى يوق . قىساس ھامان ئالىمەن دېسەڭمۇ ، ئالمايمەن دېسەڭمۇ ، ۋاقتى - سائىتى كېلىپ پەيمانى توشقاندا ئۆزى كېلىپ تۇتىدۇ ، سېنى ئالغۇزىدۇ ، بەرگۈزىدۇ ، سەن ئالمىساڭ نەۋرەڭ ئالىدۇ ، بولمىسا ، چەۋرەڭگە قالىدۇ . پەقەت ۋاقتى - سائىتى ، پەيمانى ئوخشاش بولمايدۇ...

— بەرھەق ، — دېيىشتى سورۇن ئەھلى بىر ئېغىزدىن .

— ئەمدى بىزنىڭ يۇرت كۆزى بولغان يانتاق دىيارىدا كېرىم ھاجىمنىڭ شەيخ مامۇتخان دېگەن ئەتىۋارلىق بىر تىغ ئوغلىنىڭ ئىشق - نېسىۋىسى يۇرت ئاتىسى ئەيسا بەگ ھەزرەتلىرىنىڭ ئەتىۋارلىق ئاجىزەسىگە چۈشكەن بولۇپ ، بۇ بالا بىر يىل مابەينىدە يېگىنى زەھەر ، كىيگىنى كېپەن بولۇپ ، سەۋدايى بولغىلى قىل قېپىلمىۋاتىدۇ . بۇ ئىشلار ئىككى يۇرت ئارىسىدا پۇر بولۇپ ، ئاللىقاچان ھېكايە - چۆچەككە ئايلىنىپ جاھانىنىڭ نەرىگە كەتتى ، بۇنى خۇدا بىلىدۇ . مۇشۇ سەۋەبلىك كېرىم ھاجىمنىڭ ، يانتاق يۇرتىمۇ تۇنقان - قويغىنىنى بىلمەي ، ۋەيرانە - سەرسان بولۇپ

كەتتى . ئاشۇ قابىل ، ئەقىللىق ، يۈرتنىڭ نەزىرى چۈشۈپ ئەزىزلەنگەن يىگىتبېشى بالا مۇشۇ ئىشق ـ سەۋدا سەۋەبلىك سەرسان بولۇپ چۆلگە چىقىپ كەتسە ، كېرىم ھاجىم ئاغزىغا چىش چىقىپ خۇدا بەرگەن بىر ئوغلىدىن ئايرىلىپ بۇ جاھاندا ياشىيالمايدۇ . دېمەككى ، يانتاق يۈرتىدىن بىر تۇتۇرۇك يىقىلىدۇ ، دېگەن گەپ بىر ئۆي تۇتۇرۇكتىن ئايرىلسا ئۇ ئۆي بېسىپ چۈشۈپ ، ئۆيدىكىلەرنىڭ بېشىغا قازا قۇشى سايە تاشلايدۇ . يانتاق ۋەيران بولمىسۇن ، يانتاقتىن يەنە بىر رېھىم ئەۋلىيا[1] چىقمىسۇن...

گەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە كېرىم ھاجى بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى :

— ئۇ بالامدىن ئايرىلىپ بۇ دۇنيادا ماڭا نېمە بار ؟ پۇل ، مال ـ دۇنيا تاپتىم دەپ دۇنيادا ياشاپ نېمە قىلىمەن ؟...

— بولدى ، بولدى ، سەۋر قىلسىلا...

— ئۆزلىرىنى بېسىۋالسىلا .

كىشىلەر تەسەللى بېرىشتى ، پىچىرلاشتى .

— يائاللا ، مۇشۇ ئادەمنىڭمۇ كۆزىدىن ياش چىققانى كۆرىدىكەن كىشى .

— مەن تېخى خۇدا بۇ ئادەمنىڭ يۈرىكىنى تاش ياكى تۆمۈردىن ياسىغانمىكىن ، دەيتتىم...

— بېشىنى ئەگكەن ، كۆزىدىن ياش چىققىنىنى مۇشۇ ئاتمىش يېشىمدا ئەمدى كۆرۈپتىمەن ، — دېدى نىياز بەگ نادىر بەككە .

— ئاللا جاھاندىكى ھەممە كۆچلۈكلەرنىڭ ئاجىز ۋاقتىنمۇ كۆرسەتمىگەن ئەمەس . سۈنماس ئەر ، چېقىلماس تاش بولغان ئەمەس ، — دېدى نادىر بەگ .

---

① رېھىم ئەۋلىيا — يانتاقتا يېقىنقى مەزگىلگىچە ياشىغان . بۇ كىشى قىشمۈيياز دالىدا يالىڭاچ يۈرىدىكەن . خەقلەر ئۇنىڭ يانغان يېرىگە قار ، يامغۇر چۈشمەيدۇ ، ئەۋلىيا مۇقامىغا يەتكەن ئادەم دەپ ئەقىدە قىلىشىدۇ . ئاڭلاشلارغا قارىغاندا ، ئۇ مۇھەببەت پاجىئەسىدىن مۇشۇنداق سەرسان بولۇپ كەتكەنكەن ، ئەسلىي ناھايىتى كىبلىشكەن ، شائىر كىشىمىش (ئاپتور) .

هېززى بەگ هاجى گېپىنى داۋام قىلدى :

— يانتاق ، مەكتەپ يۇرت كاتتىلىرى سەۋر ـ تاقەت بىلەن جانابلىرىنىڭ ئالدىغا قومۇرۇلۇپ ، ئالتە قېتىم كېلىپ پاراكەندە قىلدى . بىزدە مەرتەم ئۆچتىن ئاشسا يەتتە بولۇر دەيدىغان ھېكمەت بار . مانا يەتتىنچى مەرتەم ئۆزۈم بولالماي ، ئاشۇ بالىنىڭ ھالىغا ئېچىم سىيرىلىپ ، كېرەم ھاجىنىڭ ، يۇرت كاتتىلىرىنىڭ تىلىنى يىرالماي ، ئاتام زامانىسىدىن كەلگەن قائىدىگە ، ئىرادەمگە ئاسىيلىق قىلىپ ئالدىلىرىغا كەلدىم . مەن ئويلايمەن ، جاھاندا بۇزۇلماس ماكان ، چۈۋۈلماس قوۋۇم ، يۆتكەلمەس تام بولماس . بىز دولانىلىقلاردا يۇرتتىن ئۆزگىگە جان بەرسەك بېرىمىزكى ، قىز بەرمەيمىز ، قان ئالساق ئالمىزكى ، قىز ئالمايمىز دەيدىغان ئىخلاس بار . ئەمدى خۇدا بۇ ئوتنى ئۇ يۇرتتىن ئەكېلىپ بۇ يۇرتقا ، بۇ يۇرتتىن ئېلىپ ئۇ يۇرتقا ساپتۇ ، قىيامەت كۈنى ئاتا ـ بوۋىمىز ئالدىدا تىلمىز قىسلىپ قالسا ، ئاللا ، بۇ مېنىڭ قىسمىتىم دەپ يۇزىمىزنى يورۇق قىلار . ئاتام زامانىسىدىن بىر دەريانىڭ ئىككى قىرىدا تەڭ كۈلۈپ ، تەڭ يىغلاپ ، بىر دەريانىڭ سۈيىنى تەڭ تالىشىپ ئىچىشىپ ، بارنى تەڭ كۆرۈپ كەلدۇق . ئونئۆستەڭ مەكتەپ خەلقىمۇ ، ئات چاپار ئاۋات خەلقىمۇ كۈتكىمىز① ، قەبىلىمىز ، قوۋممىز ، دىنىمىز بىر ، ئوخشاش مۇسۇلمان ، قانداشلارمىز . بىز سىلىگە توققۇز تەزىم ئېتەيلى ، دىلىمىزنى رەنجىتىشمەي ، گەپ يېيىشىپ ، گېپىمىزنى گەپ ، بىر ـ بىرىمىزنى ئادەم ئېتىپ ياشايلى . شۇڭا ، بىر ئەتىۋارلىق ئاجىزلىرىنى بىزدىن ئايىمىغايلا...

— بىزدىن ئايىمىغايلا...

ھەممە يۇرت كاتتىلىرى ئورنىدىن تۇرۇپ قول باغلاپ تەزىم ئېتىشتى .

— قوزغىلىشىمىسلا ، قوزغىلىشىمىسلا...

---

① كۈتكىمىز — يىلتىزىمىز .

ئەيسا بەگنىڭ قارچىغا كۆزلىرى بىر خىل چاقناپ ، ئىلمەك بۇرنى ئۇزاردى :

— ئەستاغپۇرۇللا ، ھەممە ئىشنى بىلىپ تۇرۇپ سىلىنىڭ ئارىلاشقانلىرى يامان بولدى...

ئۇ ساقلىنى تۇتاملاپ ئەتراپىغا قارىدى .

ئاۋات يۈرت كاتتىلىرىنىڭ بېشى چۈشۈپ ، چىرايلىرى جىددىي تۈس ئالغاندى . ھەممىدىن قازى ھەزرەتلىرىنىڭ بېشى بەك ساڭگىلاپ كەتكەنىدى .

— مۇسۇلماندارچىلىقتىكى بۇ تۇغقانچىلىق ، قۇدا ـ باجىلىق سىلىدەك يۈرت ئاتىسىدىن باشلانسا ، ئارىمىزدىكى يۈرت ، مەھەللە ، قەبىلە ئايرىپ بۆلۈنۈپ ياشاشلار تۈگسە ، بىزدىن قالغان ئۇممەتلەر تۇغقان بولۇپ ياشسا ، بۇنى ئاللا ، دىنىمىز خوپ كۆرەر دەيمەن ،— دېدى نىياز بەگ يېقىملىق تەبەسسۇم بىلەن ساقلىنى سىلاپ .

— ئەستاغپۇرۇللا ، ما گەپنى كۆر ئەمدى . گەپلەر بىر ـ بىرىدىن ياغدەك ، ناۋاتتەك يارىشىملىق . ئەمما ، ھەرقايسىلىرىنىڭ كۆڭلىگە مالاللىق يەتمىسۇن ، ئاجىزەم بەك ئەركە ئۆسكەن ، كۆز ئالدىمدا بولمىسا بولمايدۇ . ئۇنىڭ تاشاينىدا ئىسمائىل بەگكە باش باغلىقى قىلىنىپ بولغان . ئەدناسى ئاتام زامانىسىدىن كېلىۋاتقان رەسمىي يوسۇن مېنىڭ دەۋرىمدە بۇزۇۋېتىلسە ، مەندە نە ئىمان ، نە ئېتىقاد ، نە ۋىجدان ، نە ئەرلىك بولسۇن ؟ قېنىم بىر مۇسۇلمانغا دورا بولسا رازىلىق بىلەن قول باغلاپ تۇراي ، لېكىنزە ، يۈرت رەسمىيىتىنى بۇزۇش قولۇمدىن كەلمەيدۇ ، — دەپ قول باغلاپ تۇردى ئەيسا بەگ .

— خۇدا رىزقىنى بىر قىلغان بولسا بەندىنىڭ ، يۈرتنىڭ ئىرادىسى خۇددى ئاجىزلىرىنىڭ ئانىسى رەھمەتلىك بىلەن سىلىنىڭ رىزقىلىرىنى بۇزالمىغاندەك بىر ئىشتۇر...

خاتىپ مىرابنىڭ ئالدىراپ ئاغزىدىن چىقىرىۋەتكەن گەپ بىلەن ھېززى بەگ ھاجىدىن تارتىپ پۈتۈن مەكتەپ مۇتىۋەرلىرى چەكسىز ئەيىبلەش نەزىرىدە ئۇنىڭغا چەكچەيدى . ئاۋات مۇتىۋەرلىرى غەزەپ

هەم خورلۇق ئىچىدە دىر - دىر تىترىگەن ھالدا خاتىپ مىرابقا تىكىلىشتى . خاتىپ مىراب قورقۇنچتىن تۇگۈلۈپلا قالدى . كۆزگە كۆرۈنمەس ساناقسىز مىخ - تىكەنلەر ئۇنىڭغا تىكىلمەكتە ئىدى . ئەيسا بەگنىڭ يۈرىكى ئاغزىغا تىقىلغاندەك بولۇپ ، تىنالماي ھاسىراپ كەتتى . تۆمۈرچىنىڭ قىزارغان تۆمۈر قىسقۇچى ئۇنىڭ ھەربىر ئىچكى ئەزاسىنى كۆيدۈرگۈچ تىللىرى بىلەن قىسىپ تارتىپ تىلغىلى تۇردى . ئۇنىڭ ئۇپراپ بۇغدايدەك قالغان چىشلىرى كىرىشىپ ، ئېڭىكى ئالدىغا ئۇچلىنىپ ، ئاپئاق ئۇزۇن ساقاللىرى تال - تال دىردىيىپ تىكىلىشىپ كەتتى . قارا قاتما يۈزى قاقتەك قورۇلۇپ تۆمۈر رەڭگىگە كىردى ، بىر ئېسىلىپ ، بىر تارتىشىپ بوز تۇپراقتەك بولۇپ كەتتى . سورۇننى سۇر باستى . ھەربىر ئادەم گېلىنى قىرىشقا ، يۆتىلىشكە ، چوڭراق تىنىشقا ئاجىزلىق قىلاتتى . ئەيسا بەگنىڭ توختاۋسىز يېنىپ تۇرغان قارچىغا كۆزى خاتىپ بەگدىن ئۇزۇلمەي قالدى . خاتىپ مىراب چىلىق - چىلىق تەرلەپ مىچىلداپ كەتتى . پەقەت ئۆي ئوتتۇرىسىدىكى ئۆرۈك چوغى پات - پات چاراسلاپ ھاياتلىقتىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى . بۇ جىمجىتلىق ، بۇ تىكىلىش بىردەم داۋاملاشسا خاتىپ مىراب ئۆزىنى تىنالماي ، تۇنجۇقۇپ ، جېنى چىقىپ كېتىدىغاندەك ھېس قىلىپ ، مۇشۇنداق سەتچىلىك بىلەن جېنىم چىقىپ كەتسە قانداق قىلارمەن دەپ ئويلاپ تېخىمۇ قورقۇپ ، چىرايى سارغىيىپ كەتتى .

— ھاجىم ، مۇشۇنداق سورۇنلۇقى يوق ، پەلىپەتىش تازىنى ئارىمىزغا ئېلىپ كەپتۇق ، مانا ، ئىش بۇزۇلدى .

— ئۇنىڭدىن رازىمەن ، — دېدى ھېززى بەگ ھاجىم تەبەسسۇم بىلەن . نادىر بەگنىڭ كۆزى تېڭىرقاشتىن ھېززى بەگ ھاجىغا نېرۇسى بۇزۇلمىغاندۇر ، دېگەن نەزەردە تىكىلدى .

— بۇ گەپنى ھامان دېمەك لازىم بولاتتى ، بۇ گەپنى شۇ دېمىسە كىم دەيدۇ . ئۇ ۋەزىپىنى ئوبدان ئېرىغدىدى[1] . ھەر ئادەمنىڭ

---

① ئېرىغدىدى — ئورۇندىدى .

لايقىدا ئولتۇرۇپ - قوپۇشى ، گەپ - سۆزى ، ئورنى بولمىدۇ ، پىرى بولمىسا جامائەت چاندۇ .

نادىر بەگ خىجىل بولۇپ يەرگە قارىۋالدى . مۇشۇ كۈسۈرلىشىشلاردىن كېيىن سورۇندىكى ئېغىرچىلىق تارقىلىشقا باشلىدى . خاتىپ مىراب ئۇھ دەپ تىنىۋالدى . لېكىن ، ئەيسا بەگنىڭ كۆزى چوغدەك ئۇنىڭغا تىكىلگىنىچە يۆتكەلمىدى .

— ئۆزلىرى ... — غەزەپتىن بوغۇلۇپ كەتكەن قازى تىترەپ تۇرۇپ شۇ گەپنى چىقىرىشىغا ، ئەيسا بەگ قولىنى قاتتىق سىلكىپ گەپتىن توختىتىپ قويدى .

— بولدى ، گەپ كەتتى... ئەمدى نامەردلىك بولىدۇ ، — ئەيسا بەگ ناھايىتى پەس ، بوغۇق ئاۋازدا شۇنداق دەپ بېشىنى ئەگدى .

نىياز بەگ ئەقىل چاچراپ ، خۇشلۇق يېغىپ تۇرغان كۆزىدە ھېززى بەگ ھاجىغا بويۇن سوزۇپ پىچىرلىدى . ھېززى بەگ ھاجى باش لىڭشىتتى . نىياز بەگ ئورنىدىن تۇرۇپ ، يېنىك يۆتىلىۋېتىپ گەپ ئالدى :

— تەڭلىك بولۇپ قېلىۋاتىدۇ ، ئەگەر بىر ئاجىزە ئىككى سەۋدانىڭ ئارىسىدا تالاشتا قالسا ، ئاتام زامانىسىدىن تارتىپ ئۇنى ئەرنىڭ ، ئەلنىڭ ، يۇرتنىڭ ئامىتى قىلىپ ، بۇ ئامەت قايان يەڭدەپ كەتسە شۇنىڭغا تەۋە قىلغان . خۇدا بۇ قىسمىتىنى يۇرت ئىرادىسىگە رىزقى قىلىپ پۈتكەن بولسا ، كاۋاپمۇ ، زىخمۇ كۆيمىسۇن . ئىككى يۇرت ئوغلاق ئويناپلى ، ئوغلاق بېشى بىر ئاجىزەنىڭ ئوتىدا كۆيگەن ئىككى يېگىت ، شەيخ مامۇتخان بىلەن ئىسمائىل بەگ بولسۇن .

ئەيسا بەگ بېشىنى دەسسىدە كۆتۈردى . ئۇنىڭ يورۇپ كەتكەن كۆزى ھېززى بەگ ھاجىنىڭ نۇرلىنىپ كەتكەن كۆزى بىلەن ئۇچراشتى .

— بەرھەق .

— دۇرۇس گەپ بولدى .

— ئەركەكچىلىك .

ئىككى يۇرت كاتتىلىرى يەڭگىل تىنىشتى ، چىرايلىرىغا كۈلكە

يۇگۈردى .

— قاچان تارتساق بولار ؟ — دېدى نادىر بەگ ئەيسا بەگگە .

— قېنى ، يۇرت ئاتىسىدىن ئاڭلايلى ، — دېدى كىچىك بالىدەك ھاياجانلىنىپ ، ئىشەنچكە تولغان ئەيسا بەگ ھېززى بەگ ھاجىغا قاراپ . ھېززى بەگ ھاجى :

— قېنى نىياز بەگ بىرنېمە دېسۇن ، — دېدى .

— مېنىڭچە ، — دېدى نىياز بەگ تەبەسسۇم بىلەن ئەيسا بەگگە تىكىلىپ ، — ئالدىمىزدا ئاللادىن بەخت ، تىنچ ـ ئامانلىق ، ئامەت تىلەيدىغان نورۇز ئېيى كېلىۋاتىدۇ . ئالدىمىزدا ئوبدان تەييارلىق قىلىپ نورۇز كۈنى — كۈن ، تۈن توختىغان كۈنى قىلايلى . قايانىڭ تىلىكى ئىجابەت بولىدۇ ، تەلىيىمىزنى سىناپ باقايلى .

— بەرھەق .

— ئىنشائاللا ، دۇرۇس .

ئىش قارار تاپتى . كېرىم ھاجى قىزىنىڭ باشبېغى ئۇچۇن ئۇچ يۇز قوي ، قىرىق كالا ، تۆت تۆگە ، بەش يۇز چارەك بۇغداي ، سەكسەن دەن پاختا ، ئوتتۇز چارەك تۆگە يۇڭى ، بەش ئالتۇن يامبۇ ئېلىپ كەلگەندى . ئەيسا بەگ ئالمايمەن دەپ تۇرۇۋالدى . جىق تالاش ، سۇلھى ـ سالا ، قائىدە سۆزلىنىپ سۇۋغا ـ سالاملارنىڭ يېرىمى قوبۇل قىلىندى . مېھمانلار خۇشال بولۇپ داستىخانغا دۇئا قىلىشتى . ئەيسا بەگنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىدىكى سەينادا ئىت تالاشتۇرۇش قىلىپ بېرىلدى . ئۇنىڭدىن كېيىن قوچقار سوقۇشتۇرۇش ، خوراز سوقۇشتۇرۇش قىلىندى . كەچتە مەشرەپ تارتىلدى ، مەشرەپ تاڭغىچە داۋام ئەتتى .

— يەنە غەمكىن كۆرۈنىدىلىغۇ ؟ — دېدى ھېززى بەگ ھاجى كېرىم ھاجىنىڭ مىسكىن كۆزلىرىگە قاراپ .

— ھەي ، بۇ گەپنى سورىمىسىلا ھاجىم ، ئاۋاتلىقلارنىڭ خۇشلۇقىنى كۆرمىدىلىمۇ ، بۇ بوش خەق ئەمەس . ئوغلاققا كەلگەندە بۇلار بىلەن ئوينىشىدىغان ئادەملەر ئەمەس ، ئاتتىن رۇمدىن تاپامدۇ ، نەدە ئوبدان ئات بولسا مۇشۇ خەقنىڭ قولىدا . ئۇنى ئاز دەپ مېنىڭ

ئۇ نان قېپى بالام سەۋداچىلىقتا ئوۋغا چىقتىم دەپ قوشنى ئۆزىنى ئالغىلى تاس قېلىپ ، تارغىقىنى چىقىرىپ ئوقۇرلۇكىنى سۈندۇرۇۋاپتۇ . بۇ يېرىمجان تەلۈە ئىسمائىل بەگ بىلەن ئوغلاق تارتىشالامدۇ ، ئەمدى . خۇدا پەيمانىمنى توشقۇزغان ئوخشايدۇ ، — كېرىم هاجى كۆزىگە ياش ئالدى .

— كۆڭۈللىرىنى توق تۇتسىلا ، ئوتنى سالغان خۇدايىم بۇ مۇشكۈلنىمۇ ئۆز يولى بىلەن ئاسان قىلار ، شەيخ سەئىدىنىڭ :

ئامىتى كەلگەن كىشىنىڭ شېشىسى تاشنى چاقار ،
ئامىتى قاچقان كىشىنىڭ هالۋا يەپ چىشى سۇنار .

دەيدىغان هېكمىتى بار . خۇدا بىزگە بايلىق ، كۈچ بەرگەندىن باشقا يەنە ئەقىلمۇ بەرگەن ، ئۇنى ئىشلەتمىسەك ، ئىشلىتەلەيدىغانلارغا ئېلىپ بېرىدۇ ، قانداق دېدىم .

هېززى بەگ هاجى كۈلۈپ كەتتى . كېرىم هاجىمۇ سەل كۆڭلى كۆتۈرۈلگەندەك بولۇپ كۈلكىگە ئەگەشتى .

يەتتىنچى باب

ئەتىگەندە چۈشكەن قويۇق ئاق تۇماندا بەش قەدەم نېرىدىكى نەرسىنى ئېنىق كۆرگىلى بولمايتتى . پەقەت قارا قاغىلارنىڭ قوپال سوزۇپ قاقىلداغان ئاۋازىنى ، شۇڭغۇپ كېتىۋاتقان ئېغىر ئۈچۈشلىرىنى ئاران ئىلغا قىلغىلى بولاتتى . يول بويىدىكى تېرەك ، سۆگەت ، جىگدە دەرەخلىرى بۇۋا قاپاق[1] بىلەن قاپلانغانىدى . يولدىكى قۇرغاق ، بۇجۇق توپىلارنى بۇۋا قاپاق نەمدەپ ، توپا توزغاقلىرىنى ئوبدانلا بېسىقتۇرۇپ قويغانىدى . قۇشقاچ ، تورغاي ، ئاق پاختەكلەر ، يولدىكى شادا ، پىچان ئورەكلىرى ۋە كالا تېزەكلىرىنى چوقىلاپ دان ئىزدەپ پىتىراشماقتا ئىدى . يولغا دۆۋىلەپ قويغان قېغ دۆۋىسىدە ئورۇق بىر قارا ئىت كالىنىڭ پاخۇن سۆڭىكىنى ئامالسىز غاجاپ يالىماقتا ئىدى .

جەدە ئات مىنگەن سۆلەتلىك بىر ئادەم شەنبە بازارنى كېسىپ ئۆتۈپ ، كېرىم ھاجىنىڭ قېرى ئۇجمە ئاستىدىكى دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئېتىدىن چۈشتى . ئاتنىڭ تۇمشۇقىدىن ئېتىلىپ چىققان قويۇق ھوردىن يالىسىدا پەيدا بولغان ئاق مۇز خۇددى كىرپە تىكىنىدەك بولۇپ كەتكەنىدى . ئات يۈگەنىنى توختىماي غۇرۇچلىتىپ چاپناپ ، قۇلىقىنى ھەر يان شىكىتايتىپ تۇراتتى . ئات ئىگىسى ئۇزۇن قارا كۆرپە تۇمقىنى چۆكۈرۈپ كىيگەن ، ئۇزۇن

① بۇۋا قاپاق — قاتتىق سوغۇقتا سەھەردە چۈشىدىغان قىرو .

ئۆڭ[1] جۇۋىسىغا قارا چېچىلما پاقلان تېرىسىدىن قايتۇرما[2] قىلغان ، بېلىنى يوغان كۆك تاۋار بەلباغدا باغلىغان ھەمزە تاز ئىدى . ھازىر ئۇنىڭ قەددى تۇزلىنىپ ، خېلى ئادەم ئىسكەتكە كىرىپ قالغانىدى . چىرايلىق ياسالغان قىلچاق بۇرۇتلىرى تولىمۇ بولۇپ قوۋۇزىغا تارتىلىپ ئۇنىڭغا سالاپەت بېغىشلىغان ، ھەۋلە مۇنەكتەك[3] قۇرغاق يۇزلىرىگە ئەت قونۇپ ، قان يۈگۈرۈپ قورۇقلار يىتىكەنىدى ، چېچەن ، يېقىمسىز كۆزلىرى چاقناپ تۇراتتى . تۇماق ، جۇۋىسىنىڭ ياقىسى ، ئايىغى ، بۇرۇتلىرىغىچە قىزىل باغلاپ كەتكەنىدى . ئۇ يىراق يول بېسىپ كەلگەچكە ، دېمىنى رۇسلىيالماي دەرۋازا ئالدىدا بىر دەم تۇرۇپ قالدى .

ھەمزە تۇمىقىنى سەل ئوستۇن قىلىۋىدى ، ئاق قېشى ئوستىدىن قويۇق ھور كۆتۈرۈلدى . ئۇ قامچىسىنى بەلبېغىغا قىستۇرۇپ ، ئاتنىڭ تۆشۈكىنى سەل بوشىتىۋەتكەندىن كېيىن ، ئاتنىڭ چۈلۈۋرىنى ئوجمە شېخىغا ئاسماقچىلاپ باغلاپ ، ئاتنى سوۋۇتۇپ قويۇپ دەرۋازا ئالدىغا كەلدى . ئوجمە ياغىچىدىن پاشنا قويۇلغان ، نەقىشلىك كالا تېرىسىدىن تىكىلگەن يېڭى ، ئوزۇن قونچىلىق ئۆتۈكىدىن قەدەمدە غىرىسلاپ ئاۋاز چىقاتتى . ئۇ دەرۋازىنىڭ يوغان تۆمۈر ھالقىسىنى تۇتۇۋىدى ، شاپپىدە چاپلىشىپ بارمىقىنى ئېچىشتۇرۇۋەتتى .

— ياۋاللا ، كاساپەت سوغۇق ، دەردىڭ چىققۇدەك بوپسەنا .

ئۇ قولىنى ھورداپ ، كانىيىنى قىرىپ ۋارقىرىدى :

— ھاي ـ ھاي ، تۇرەك چەكەدى...

ھويلىدىن ئىتنىڭ بوم قاۋىشى بىلەن تەڭ بىرمۇنچە كەپتەر ئۇچۇپ پەغەزگە ، قۇرما ، ئۆگزىگە قوندى . ھويلىدىن بىر ئىشكىنىڭ غىچىرلاپ ئېچىلغان ئۈنى كەلدى .

— ھاي ـ ھاي تۇرەك چەكەدى ، تاڭ ئاتقىلى نەۋاخ ، چۇشكىچە

---

① ئۆڭ — بوياقسىز تېرە .

② قايتۇرما — قوزا تېرىسىدىن قىلىنغان ياقا .

③ ھەۋلە مۇنەك — بىر خىل دورىلىق ئۆسۈملۈك مېۋىسى .

كۆرۈك توخۇدەك ئۇخلاۋېرەمسەن ، مۇسۇلمانغا سەھەرنىڭ ئۇيقۇسى هارام .

— ئاناڭنىڭ قېشىدا چۈشكىچە ئۇخلامدۇ ، خوتۇن تالاق كىسپۈرۈچ .

— ناشتىدا ئاغزىڭنى بۇزما قېرىغىنىنى تۈيمايدىغان پوق ساقال .

— ئەمدى كۆزۈم ئىلىنىشقان ، نەس بېسىپتىكەن بۇگۈن ، ئىتنىڭ بۇرنىدىن چۈشكەنلەر...

دەرۋازىنىڭ زەنجىرى شاراقلاپ ، دەرۋازا قىيا ئېچىلىپ ، ياغلىشىپ كەتكەن كۆرەك تۇمشۇقىنى قىستۇرۇپ كىيگەن ، چاپاق ، قىسىق كۆزلىرى كۈلۈپ تۇرغان بوۋاي كۆرۈندى .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم قېرى توپاق .

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ئالا كۆچۈك .

دۇمچەك بوۋاينىڭ قاتتىق قوللىرى هەمزىگە يۇلغۇن كۆتكىنى تۇتقاندەك تۇيۇلدى .

— پىتلىق يوتقىنىڭغا قېرى موكەيدىن بىرنى سولىۋېلىپ ، چارپاقىدەك چاپلىشىپ ياتىسىمۇيا ئوغرى ، — كۈلدى هەمزە ئۇنىڭ يالاڭ تۆكلۈك مەيدىسىگە قاراپ .

— سېنى ياراتمىغان نۆۋەي[1] جۇۋانلارغا جۇڭ يەتمىگەندە تاپقان گېپىنى...

— گەپتىمۇ بولسا كۆڭلىنى خۇش ئېتىدۇ - دە ، كاردىن چىققان لەقۋا ، — هەمزە گەپ تاپالمىدى .

— ئاخىر بىر كۈن قويۇشىمەن سەن قوڭ چالمىسى بىلەن ، شۇ چاغدا سەن تېقىمىڭغا كۆك شاتراق ئۇرۇپ ، پۇتۇمغا باش قويىمىغىنىڭنى كۆرەي ... — بوۋاي دىڭگۈسلاپ پاكار ئۆينىڭ ئىشىكىگە ماڭدى .

— مەهەللە كوي جىمجىت ، ئادەم قارىسى كۆرۈنمەيدۇيا .

---

① نۆۋەي — تازا بولۇپ پېتىلگەن گۈزەل چوكان .

— زو مەھەلدە ھەرقايسىسى ئۆز يولىغا كېتىشتى . ئاختاما بولۇپ كەتكەن ئاشناڭ تېقىمدا باسۇرۇۋالسا قوپالماي ئۆمىلەپ چىقىپ ، ئەمدى كېلىپ سەھەر قوپقانمىش ، سەپەرچىلەرنىڭ جابدۇقىنى قىلىپ يولغا سېلىپ بولالماي جۇلىقىم چىقىپ ، ئەمدى يېنىم يەرگە تەگكەن تېخى . كېرىم ھاجى يۇرتتىكى ئات بېدىكلىرىنى يۇرت - يۇرتقا ئەۋەتىپ ، ئۆزىمۇ بىر يانغا كەتتى . ئۇلار كېزىك پىتىلىرىدەك ئالتە شەھەرگە ئات ئىزدەپ چىقىپ كېتىشتى . يائاللا ، شۇ ئەيسا بەگنىڭ قىزى ئايدىن چۇشكەن پەرىزاتمۇ ، جەننەتتىن چىققان ھۆرمۇ ، ئۆمرۇم بولسا بىر كۆرەرمەن . ئونئۆستەڭ مەكتىنى پاراكەندە قىلىۋەتتى ئۇ چىرايلىق مەشۇق .

— ئاپلا ، — ھەمزە خىجىل بولۇپ كەتتى ، — مەن ئۆيدە يوقتۇم دېگىنە ، يېرىم كېچىدە قاپاق ئاستىدا تاۋكادا ئىدىم ، شۇ يەردە خەۋەر ئېلىپلا ئۇچتۇم .

تۇرەك چەكەدى ئۇزۇن بەقەسەمنى كىيىپ خۇش بولۇپ دىڭگۇسلاپ كەلدى .

— ھە ، ئىتنىڭ بۇرنىدىن چۇشكەن كۇرسۇك ، بۇگۇنزە قوۋۇزۇمنى تولدۇرۇپ بىر گۆش يەيدىكەنمەن - دە ، ئەكە ، چوتا بەر . ماڭا بەرمىسەڭ ھارام ، خېلى كەلدىمۇ ؟

— ئاناڭنىڭ سۈزگۈچىنى بېرەمدۇ قېرى كۇرسۇك ، ھېچنېمە كەلمىدى ، ئاغزىدىن ھاپ دەپ بولغۇچە ، كاپ دەپ ئالىدۇ...

بوۋاينىڭ خۇشاللىقتىن كىرپىكسىز ، چاپاق كۆزلىرى ئويناپ كەتتى . ھەمزە يېنىدىن ئون سوملۇق بىر كۇموش تەڭگە چىقىرىپ بەردى .

— ماڭا قارا گۈينىڭ بالىسى ، بۇ يىل بىز يانتاقلىققا ئامەت بار . كۆردۇڭمۇ ، ھەپتە بولدى ، يۇرتقا توختىماي بۇۋا قاپاق تۆكۈلۈۋاتىدۇ ، بۇ ئامەتنىڭ بېشارىتى . يەنە ئاڭلا ، مەن تىنمىغان بىر گەپ ، ئالدىنقى ھەپتىدە مەن يېڭى تون كىيىپ سەللە ئوراپ ، يېنىمدا قىلىچ ، ئوقيا ئاسقان ھالدا بىر قۇملۇقتا ناماز ئوقۇۋېتىپ

چۈشەپ قالدىم . كېيىن قارىسام ، ئالدىم مەشرىقتە قاراقلىق تۇرىدۇ ، «ئاپىلا» مەن قىبلىگە قارىماي كۈنگە قاراپ نامаз ئوقۇپتىمەن دەپ ئويغىنىپ كەتتىم . بۇ بەك خاسىيەتلىك چۈش ، بۇ يۇرتقا ، ئەلگە كېلىدىغان بىر بەختىنىڭ بېشارىتى ، بىلدىڭمۇ خۇمپەر .

— شەيخ ئەگە كەتتى ؟

— خېنىياغا كەتتى . ھەمزە كەلسە كەينىمدىم يەتسۇن ، مەن خېنىيا سايىتىنىڭ يېنىغا كەتتىم ، ئازماي ئاچچىقىۋدۇق تەرەپكە بارسۇن ، دېدى .

— ئۇ يەرگە نېمىشقا باردۇ ؟

— خۇدا ئۆزى بىلىدۇ . ئۇ سەۋدايى ئاشقىنىڭ ئىشىغا قەمەر شاھ ، غېرىب ، تاھىرلار بىكار قالسۇن ، بۇنداق ئوتنى خۇدا نەزىرى چۈشكەن ئادەمگە بېرىدىغان ئوخشايدۇ . سەن ئەقلى گەجگىسىدە قاياپ قالغان خام قاپاق بىلسەڭ ، مۇشۇنداق ئاشىق ـ مەشۇقلارغا يار ـ يۆلەك بولساڭ ساۋاب تاپسەن ، ئاشىقلارنى قوللىغانلارنى خۇدا قوللايدۇ ، ئاشقىلىق ھەممە ئادەمگە نېسىپ بولىۋەرمەيدۇ .

— ھەم... بولدى ، بولدى ، بىلىمەن . تولا كاسىلداپ چىشىڭدىن كەتتىڭمىكىن دېسەم ، مېڭەڭدىنمۇ كېتىپسەن قېرى جوھۇت ... — دېدى ھەمزە ئاققاش تاقەتسىزلىنىپ .

بىر دېدەك كېلىپ ھەمزىگە دېدى :

— سىزنى خېنىم ماڭا كۆرۈنسۇن دەيدۇ ، — دېدەك ھەمزىگە سوغۇقلا قاراپ كەينىگە ياندى .

— قايسى خېنىم ؟ — ھەمزە قاپقىنى تۇردى .

— قەمبەرنىسا خېنىم ، — دېدەك بوينىنى شاپتۇل قېقىپ ، دومسىيىپ قويۇپ كىرىپ كەتتى .

— مەن بىلىمەن نېمە گېپى باردۇ ئالدىرىغاندا ، — دېدى ھەمزە تىتىلداپ .

— ئىشقىلىپ بىر گېپى باردۇ ، كىر ، ئابدال ، خۇمارى تۇتتىمۇ ئۇ قىسىر بايتالنىڭيا ، — تۇرەك چەكەدى چاپاق

كۆزلىرىنى قىسىپ خىرىلداپ كۈلدى .

— ئاغزىڭنى يۇم تۇزكور قېرى ماز...

ھەمزە غوتۇلداپ ماڭدى . تۇرەك چەكەدى چىڭىشلىشىپ كەتكەن مەينەت ساقلىنى تاتىلاپ خىرىلداپ كۈلگەنچە دىڭگۈسلاپ پاكار كەپىسىگە كىرىپ كەتتى .

— ئەسسالامۇئەلەيكۈم خېنىم ، ئالتۇن بويلىرى ئامان بولسۇن .

ئىسسىق ، ياسداق ھۆجرىدىن مەززىلىك ئىپار ، ئەتىر پۇرىقى كىبلىپ ھەمزىنىڭ روھىنى كۆتۈرۈپ ھاردۇقىنى چىقىرىۋەتتى . چىرايلىق مورىلىق ئوچاقتا ئارچا ئوتۇنى كۆكۈلگە يېقىشلىق پۇراق چىقىرىپ كۆيۈۋاتاتتى . قەمبەرنسا خېنىم سېرىق تاۋار يوتقانغا پۇركىنىپ ياتاتتى . ئۇ بېشىغا قوشلاپ قويۇۋالغان قۇراق تەكىيگە جەينەك تىرەپ بېشىنى كۆتۈرۈپ ، بىر خىلدا كۈلۈپ ھەمزىنىڭ باش ـ ئايىغىغا قاراپ چىقتى .

— ئۇيالدۇرۇپ بۇنداق كۈلمىسىلە ، خېنىم .

— باشقىچە بولۇپ كېتىپسەن ، چىرايلىق بولۇپ كېتىپسەن .

— ئادەمنى زاڭلىق قىلمىسىلا ، ھەرقايسىلىرىنىڭ سايىسىدە شۇنچىلىك كۈن ئۆتۈۋاتىدۇ . خۇداغا شۈكۈر ، ئۆزۈمگە تۇشلۇق ئادەممەن ، ئەرمەن .

— سەن ئادەممۇ ، ئەرمۇ ؟

ھەمزىنىڭ كۆزىگە قىزىللىق تىقىلدى .

— ئادەم بولماي نېمە ؟ — ۋارقىرىدى ئۇ .

— سەن ماڭا ۋارقىرما ، يەنە ئۇۋال قىلما . سەن بىر ئىت ، دەللال ، دەللاللىقنى ئاياللار قىلىدىغان ، لېكىن زامان ئاخىرىدا ئەرلەرمۇ دەللال بولۇپ كېتىدىكەن . سەن دەللال مامۇتخاننى ئازدۇرۇپ ، بىر ئەركە ـ ناياق جالاپقا بۇزۇپ باي بولدۇڭ ، مۇرادىڭغا يەتتىڭ ، مېنى خاراب قىلدىڭ .

— ئېرىڭىزنىڭ كۆڭلىنى ئالالماي خەققە ئۇنتۇرۇپ مەندىن كۆرەمسىز ، كۈنداش كەلمەي تۇرۇپ ئوتى سىزنى سارالىڭ قىلدىمۇ ،

نېمە مېنى تىللايسىز؟ يەنە ئىككىنچىلەپ سېسىق توقى ـ لەنىتىڭىزنى ئاغزىڭىزغا ئالىدىغان بولسىڭىز ، ھەرقانچە ئەۋلىيا بولسىڭىزمۇ ، مەن ھەمزە ئاققاش خۇدادىن باشقىغا قەرزىم يوق ، ئۆزۈمنىڭ كىملىكىمنى كۆرسىتىپ قويىمەن . مەن ئېرىڭىزنىڭ دوستى ، جان دوستى ، ئادەم ، ئەرمەن .

— ياق ، ئۇ سېنىڭ دوستۇڭ ئەمەس ، ئۇ سېنى دوست تۇتمايدۇ ، سەن ئۇنىڭ دەللىلى ، سەندىن ئىت ئورنىدا پايدىلىنىدۇ ، سېنى ئادەم ئورنىدا كۆرمەيدۇ .

— كۇنداشلىقتىن ئەقلىڭىزدىن ئېزىپسىز ، كۇندىشىڭىز كەلگەندە ھامان ئەلھۆكمىللا دېمەي ئامالىڭىز يوق . ئۇ مېنى سىز دېگەندەك كۆرمەيدۇ . مەندىن ئۆچ ئېلىپ ھاقارەتلەۋاتىسىز ، يەنە ئاغزىڭىزغا ئالىدىغان بولسىڭىز ئەمدى يۈز ـ خاتىر قىلمايمەن ، كاللام كېتىدىغان ئىش بولسىمۇ يۈز ـ خاتىر قىلمايمەن .

— ئىت ، دەللال ، ئىت…

ھەمزە ئېتىلىپ باردى ، لېكىن توختاپ قالدى ، شۇ دەقىقىدە قەمبەرنىساخان ئورنىدىن چاچراپ قوپقانىدى . ئۇ يېرىم يالىڭاچ بولۇپ ، سۈت ئالمىسىدەك كۆكسى تىترەپ كەتتى . قەمبەرنىساخان ھۆكۈرەپ يىغلاپ ھەمزىنىڭ بوينىغا ئېسىلدى .

— ياق… ياق… مەن ئادەم ، مەن تۇزكور ، ۋاپاسىز ، قارانىيەت… مۇناپىق ئەمەسمەن…

ھەمزە قەمبەرنىساخاننى ئىتتىرمەك بولدى ، ئەمما ماجالى قالمىغانىدى .

قەمبەرنىساخاننىڭ گىرە سالغان ئاق بىلەكلىرى ئۇنى شۇنداق چىڭ قىسقانىدىكى ، ھەمزە ئايال كىشىدە مۇنداق كۈچنىڭ بارلىقىغا ئەقلى يەتمىدى ، بۇ قانداق كۈچ؟ بۇنىڭغا ئۇ جاۋاب تاپالمىدى . قەمبەرنىساخاننىڭ ئىسسىق ، يۇمشاق لېۋى ئۇنىڭ يىرىك ساقاللىق يۈزلىرىنى توختىماي سۆيدى ، كۆزىدىن يامغۇردەك ياش تۆكۈلدى .

— راست ، سەنمۇ ئادەم … مەنمۇ ئادەم … مەن دۇنياغا يىغلىغىلى ، ئازاب چەككىلى ، باش ئېگىپ تەزىم قىلغىلى ، دەردتىن

ئىچىمدىن سېسىپ تۇگىگىلى كەلگەن ئەمەس. مەنمۇ كۇلگىلى ، كۆڭۈلۈم خالىغانىنى ئويىنغىلى ، خۇشال بولغىلى ، ئەل قاتارى ياشىغىلى كەلگەن . خەقنىڭ دەردىنى تارتىپ ياشاش بەك تەسكەن سەنمۇ ، مەنمۇ ، مامۇت شەيخكە ئوخشاش خۇدانىڭ بەندىسى مەن شەيخنىڭ قۇلى ، دېدىكى ئەمەسمەن . كۇنداشنىڭ دەردىدە ياشىغۇچە ئۆلىمەن . ئەمما ، مېنىڭ بىئەجەل ، پات ئۆلگۈم يوق . ئۇ ئەۋلىيا ، سەن بىلەن مەن قۇل ، دېدەك ئەمەسمىز... ئادەم تۇرۇپ ئادەمنىڭ ئىت ـ ئېشىكى ، غالچىسى بولۇپ قېلىش ئېغىر گۇناھ... سەنمۇ ئادەم ، مەنمۇ ئادەم ، ئۇمۇ ئادەم ! ئۇ نېمە ئويلىسا شۇنى قىلالايدۇ ، ئەمما سەن ، مەن ئۇ قىلغانىنى قىلالمىغاچقا ئۇنىڭ ئالدىدا ئىتتەك ، مۇشۇككە ، توخۇغا ، ئەخلەت ـ چاۋارغا ئايلىنىپ قېلىۋاتىمىز... بىزمۇ كۆڭلىمىزنى خۇش ، توق قىلىپ ، ئاشۇ قىلغانىنى قىلىپ ئادەم قاتارىغا ئۆتەيلى... ھەمزە ، گېپىمنى ئۇقتۇڭمۇ ؟ سەن ئەقىللىق ئادەمسەن ، غەرىزىمنى بىلدىڭمۇ ؟ گەپ قىل ، مەن ئايال كىشى ، ئاجىزمەن ، ئەمما سەن مەندەك ئاجىزلىق قىلما . مەن كۇنتۇم ، يىغلىدىم ، قاقشىدىم ، سەۋر قىلدىم ، يالۋۇردۇم ، باش قويدۇم ، نېمە دېسە شۇنى قىلدىم . تۇر دېسە ماڭ دېمىگۇچە تۇردۇم ، ئىشقىلىپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشقا تىرىشتىم ، ئاخىر ئېرىشكىنىم ئىت ، مۇشۇكلۇك ئورنى بولدى . مەن ئۇنىڭدىن ئادەمىيلىك ئىززەت ـ ھۆرمەت كۇتكەنىدىم ، شۇنچە ئەقىدەم كۇتكەن نەرسەمنىڭ تەتۇرسىنى بەردى... بىلدىڭمۇ ھەمزە ، مەن ئاجىز... ئەمما سەن مەندەك ئاجىزلىق قىلما . سەن بەربىر ئەرسەن ، پايتىماڭمۇ ، ھەربىر تال مويۇڭمۇ ، ئېلىۋەتكەن تىرنىقىڭمۇ ئەر... ئەرلىكىڭنى ئۇنتۇما... گەرچە سەن ھازىر ئۇنىڭ چاكىرى ، غالچىسى بولساڭمۇ ئەرسەن ، سەندىكى ئەركەكلىك ھامان ئويغىنىدۇ .

قەمبەرنىسا خېنىمنىڭ ئۆكسۈپ پىچىرلاشلىرى ھەمزىنىڭ قەلبىدە كۆمۈلۈپ ، سانسىز كىر ـ قاتلارغا ئايلىنىپ ، ئاستىدا بېسىلىپ قالغان بىرنەرسىنى سۇغۇرۇپ تارتماقتا ئىدى .

قەمبەرنسا خېنىمنىڭ ئاق بىلەكلىرى ئۇنىڭ بوينىدىن ئاستا بەلبېغىغا ئېسىلدى . يۇمشاق ، ئىسسىق لەۋلىرى ئۇنىڭ يىرىك بۇرۇتى ئارىسىدىن ئاجرىمايتتى .

— جېنىم خېنىم... ناۋاتتەك گەپلىرىڭىز مېنى مەست قىلدى...

ھەمزە بىر پارتلاش ئىچىدە ئۇنى باغرىغا چىڭ باستى .

* * *

مامۇت شەيخىنىڭ ئېتى ، ئۆزىمۇ ئۇسسۇزلۇق ، مادارسىزلىقتىن تۇمشۇقى يەر تىرەپ قالاي دېگەندە قويۇق توغراق چاتقاللىقىدىن ئاران چىقىۋالدى . ئالدىدا ئېگىز ، جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان قۇم لوكىلىرى دولقۇنلۇق دېڭىزدەك يېيىلىپ تۇراتتى . قۇرۇپ قاغجىراپ كەتكەن قەدىمىي توغراق قاقشاللىرى بىر كۆمۈلگەن ، بىر ئېچىلغان ھالدا غايەت زور مەخلۇقنىڭ جەسەت سۆڭىكىدەك سۇرلۇك سوزۇلۇپ ياتاتتى . قويۇق توغراقلىقتىن تۇختىماي شىلدىرلىغان غازاڭ ، قۇرۇق شۇۋاقنىڭ ھۇشقىيتقان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى . غازاڭ تاشلىماي قۇرۇپ قالغان ياش تاللار ، قۇمغا ئۇچىغچە كۆمۈلۈپ مۈكچىيىپ قالغان قېرى پور توغراقلار ، دىڭگىيىپ ئاسمانغا سوزۇلغان تىمەن قاپاقتاللار ، سۇيۇق ئۆسكەن سۆكسۆك ، خادا قومۇش ، يۇلغۇن ، چىغىرتماق ، ياۋا جىگدىلەر ئارىلاپ ـ ئارىلاپ قۇم ئۈستىدە ھەررەڭ ـ سەررەڭ كۆرۈنۈپ قالاتتى .

شەيخ ئىز بېسىپ كەلگەن توشقان ئاياغ چىغىر يول قۇمغا تاقاشقانىدى . ئۇ ئاتتىن چۈشۈپ ، قۇمغا ئۆزىنى تاشلاپ ئوڭدىسىغا سوزۇلدى . قۇرغاق سوغۇق شامال يۈزىنى ئېچىشتۇرۇپ سىيپاپ ئۆتتى . ھاردۇق يېتىپ خۇنى كەتكەن كۆزلىرىنىڭ قارىسى ئارقىسىغا تارتىشىپ قالغانىدى . ئەتراپ كۆك ئاقۇش تۇمان ئىچىدە قالغان بولۇپ ، كۇن كۆرۈنمىگەچكە ، ۋاقتىنىڭ نەۋاخ بولغىنىنىمۇ

ئىلغا قىلغىلى بولمايتتى . يىراق چاتقال ئارىسىدىن قىرغاۋۇل خورىزىنىڭ سوزۇپ - سوزۇپ چىللىغان ئاۋازى ئاڭلاندى ، ئۇنىڭدىن كېيىن تۈلكە قاۋىدى .

شەيخنىڭ قورسىقى غولدۇرلاپ كەتتى . ئۇ سىلاشتۇرۇپ بېلىدىكى بەلباغقا تۈگۈلگەن قاتلىما بىلەن پىششىق گۆشنى ئالدى . نانمۇ ، گۆشمۇ غۇچچىدە توڭلاپ قېتىپ قالغانىدى . ئۇ گۆش بىلەن نانىنى چىشلەپ بېقىپ يەنە بېلىگە تۈگۈۋالدى . ئات سالپىيىپ كۆزىنى يېرىم يۇمۇپ ئېغىرلىقىنى بىردەم ئۇ پۇتىغا ، بىردەم بۇ پۇتىغا يۆتكەپ شۈككىدە تۇراتتى . يېقىنلا يەردىن بۇغا مەرىدى . «ئەستاغپۇرۇللا ، ھەمزە ئاققاش نەلەردە قاڭقىپ يۈرىدىغاندۇ ؟ خېنيا سايىت دېگەن بۇ ياۋايى مالچىنى بۈگۈنمۇ تاپالمىسام ئۆلۈكۈم چۆلدە قالمىغىيدى ، يەيدىغانمۇ ، ئىچىدىغانمۇ تۈگىدى .» ئۇ شۇ خىيالنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈشىگە ، تەشنالىق ، ئاچلىق يەنە قاپساپ كېلىپ پۇت - قولىنى بوشىتىۋەتتى . ئۇ ئاتنىڭ ساغرىسىدا ساڭگىلاپ تۇرغان تۇلۇمنى ئالدى . تۇلۇمنىڭ بۇرجىكىدە مۇشتتەك مۇز قالغانىدى . ئۇ ئۆمىلەپ يۈرۈپ قاقشال چاۋالىرى تېرىپ ، خۇرجۇندىن كىچىك ئۈچ پۇتلۇق مىس داڭقاننى ئالدى ، قۇمنى تەكشىلەپ ئاستىغا ئوتۇن دۆۋىلىدى ، چاقماق تېشىدىن ئوت ياندۇرۇپ ئوتۇننى تۇتاشتۇردى . تۇلۇمدىن ئاستا سۇ تامچىشقا باشلىدى . ئۇ تۇيۇقسىزلا ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى . قۇم ئۈستىدىن ئۇچۇپ كەلگەن نەم سوغۇق شامال بىلەن بىللە يەر تېگىدىن ئاڭلانغاندەك مۇڭلۇق نەي ئاۋازى كەلگەنىدى . ئۇ دۈم يېتىپ قۇلىقىنى قۇمغا چاپلىدى ، ئاڭلانغان ئېزىتقۇ ئەمەس ، نەي ئاۋازى ئىدى ، ئاۋاز پاشا غىڭشىغاندەك يىراقتىن كەلمەكتە ئىدى .

شەيخ خۇشاللىقتا تېپىچەكلەپ داڭقاننى ئۆرۈپ ، ئوتنى چېچىپ ئورنىدىن قوپتى . داڭقان دومىلاپ كەتتى ، تۇلۇم ئوتقا چۈشۈپ «پاژ - پۇژ» قىلغان ئاۋاز چىقتى . ئۇ تېپىچەكلەپ ئۆمىلەپ ، تۇمشۇقىنى تىرەپ ئاران تەستە چوققىغا يەتتى .

— ئىلاھا شۈكۈر ، — دەپلا كۆزىنى يۇمۇپ ھاسىراپ يېتىپ

قالدى . كۆزىنى ئاچقاندا ئالدىدا چەكسىز كەتكەن ياۋا كەندىرلىك يېيىلىپ ياتاتتى . كەندىرلەر پىشىپ ، ئاق ، يېشىل باشاقلار ، قوچقار مۈڭگۈزىدەك يۆگىمەچ بولۇپ قۇرۇپ قېتىپ قالغانىدى . قۇرۇپ كەتكەن كەندىر شادىلىرى گويا كۆز يەتمەس ئورمان ئىدى . بۇ يەر جەرەن ، كېيىك ، ياۋا توخۇ ، قىرغاۋۇل ، كۈشكەل ، ياۋا كەپتەر ، قاپاقكۆك ، بېغىرتاقلارنىڭ ماكانى ئىدى . «توۋا قىلدىم خۇدايىم ، تىلسىم شەھەرگە كېپقالمىغاندىمەن» دەپ ئەجەبلەندى شەيخ . ئۇ يىراقتا كۆز تاشلىدى . يېيىلىپ مۇز قېتىپ قالغان بىر دەريا كۆرۈندى . دەريا بويىدا چۆل كېۋىزى ، چىغىرتماق ، ئالاقات ، جىغان ، ياۋا جىگدە ، قۇملۇق ئارچىسى قويۇق ئۆسۈپ كەتكەنىدى . شەيخ بۇ تىلسىممۇ ، ئەمەسمۇ دېگەن قورقۇنچلۇق خىيال بىلەن ئورنىدىن تۇردى ۋە يۆتەلدى . بىرقانچە توشقان قۇلاقلىرىنى دىڭ قىلىپ ئۆرە بولۇپ ، ئۇنىڭغا بىرەدەم قاراپ قويۇپ ، ئالدىرىماستىن دىكىلداپ كەندىرلىككە كىرىپ كەتتى .

— هاي ـ هاي ـ هاي...

شەيخ قولىنى ئاغزىغا تۇتۇپ ۋارقىرىدى . جەرەنلەر دىڭىدە قېتىپ بىرەدەم قاراپ تۇردى ، ئاندىن ئىنچىكە پۇتلىرىنى سوزۇپ مەرىشىپ دەريا تەرەپكە قاچتى ، توخۇلار قاقاقلاپ كەندىرلىك ئىچكىرىسىگە شۇڭغۇدى ، كەپتەرلەر پاراقلاپ ئۇچتى . شەيخ قولىنى پىشانىسىگە قويۇپ نەي ئۇنى كېلىۋاتقان يىراقتا قارىيىپ كۆرۈنگەن توغراقلىققا قارىدى . قاراڭغۇ توغراق ئۇستىدە سۇس بىر تۇمان توختاۋسىز ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى .

— تۇتۇنمۇ... ئېزىتقۇمۇ ؟ يا تەۋەككۇل خۇدا دەپ ماڭاي...

شەيخ قۇمدىن سىيرىلىپ چۈشۈپ ئاتنىڭ تۆشۈبىغىنى چىڭىتتى .

— چىدىغىن جانىۋار ، خۇدايىم مەدەت بەرسۇن ، ئاز قالدۇق . خۇدا بۇيرۇغان بولسا چوقۇم كەلدۇق ، مۇشۇ قۇمدىن ھالقىساقلا ئۇزۇنغا قالماي بارىمىز .

ئات قۇلاقلىرىنى شىڭىتايتىپ پۇشقۇردى .

ئېشەكتەك يوغانغان ئىتتىن ئۈچى يۇگۈرۈپ كېلىپ مامۇت شەيخنى كۆتۈرۈپ باسقىلى قىل قالدى .

— هاي ـ هاي...

ئىتلار ئېتىلىشتىن توختاپ ئىزىدا تۇرۇپ بوم ئاۋازدا ۋاۋىدى . تاغىل تايغان قانجۇق ، ئىككى قارا چۇپۇرلۇقى ئەركەك ئىدى قامچىسىنى مىجىقلاپ ئىتلارنىڭ ئوتتۇرىدا قالغان شەيخ بېشىنى كۆتۈردى .

— ئاللا ، شۈكەن ، — ئۇ ، بۇ گەپنىڭ ئاغزىدىن قانداق چىقىپ كەتكىنىنى بىلمەي قالدى . ئالدىدا ياۋىداق قۇلا ئات مىنگەن دۈشمەنلەر بىر ئادەم يۇلغۇن ساپلىق نەيزە تۇتۇپ تۇراتتى . ئۇنىڭ قارا كۆمۈردەك قاتما يۈزىدىكى قويۇق قارا ساقىلى ، مۇرىسىگە چۈشۈپ چىگىشلىشىپ كەتكەن پاخماق چاچلىرى ، تۇلكە تۇمىقى ۋە جۇۋىسىغچە چاتقال غازاڭلىرى ، بۇدۇشقاق ، تىكەن ، يانتاق ، يۇلغۇن مانانلىرى چاپلىشىپ كەتكەن تەلۋە تۇرقى بەكمۇ قورقۇنچلۇق ئىدى . تېرە چورۇق كىيگەن پۇتى يەرگە تېگمەي ـ تېگمەي دەپ قالغان بولۇپ ، يوغان قۇلا ئاتنىڭ بېلى قىسماقتەك ئېگىلىپ كەتكەنىدى .

ئۇ غالجىرلىق چىقىپ تۇرغان كۆزىنى ئۇنسىز تىكىپ ئۇزاق تۇردى . مامۇت شەيخنىڭ تېنى جۇغۇلداپ بۇزۇلدا تەر باستى . ئاتلىق ئادەم مۇرىسىدە ئوقيا ، يېنىغا قىلىچ ئېسىۋالغانىدى ، چورۇقىنىڭ قونجىدىن خەنجەرنىڭ مۈڭگۈز سېپى كۆرۈنۈپ تۇراتتى ، بەلبېغىدا يېرىم گەزلىك ساغرا غىلاپلىق پىچاقتىن ئۈچى ئېسىقلىق ئىدى .

— نېمە ئادەمسەن ؟ — بوغۇق ، قوپال ئاۋازدا سورىدى خېنىيا سايىت .

— مەن يانتاقتىكى كېرىم هاجىنىڭ ئوغلى مامۇت شەيخ بولىمەن .

— يانتىقىڭدا يۈرمەي بۇ يەردە بىرنېمە سوۋۇتۇپ قويدىمۇ ساڭا...

— مەن... مەن ... — شەيخ خېنيا سايىتنىڭ نەيزىنى شىلتىپ غەزەپلىك ھۆركىرىشىدىن ھودۇقۇپ ئاتتىن يىقىلىپ چۈشكىلى تاسلا قالدى .

— مېنى ... مېنى قاسىم قارا ساي ... ئارلاڭقالىق قاسىم قارا ساي ئەۋەتتى...

— چۈشە ئاتتىن !

شەيخ يەرگە چۈشۈپ سەنتۈرۈلۈپ توختاپ قالدى . ئىتلار چىشلىرىنى ھىڭگايتىپ تېخىمۇ قاتتىق قاۋاپ كەتتى .

— ماڭ ، كەت !

— ھە ؟...

ئىتلار قۇلىقىنى يوپۇرۇپ ، قۇيرۇقىنى شىپاڭلىتىپ توغرا قىلىق ئارىسىغا كىرىپ كېتىشتى .

— ئۆلتۈرۈپ قويماي دەپ قاپسەن بىچارە جانىۋارنى...

شەيخ ئاتقا قارىدى ، ئاتنىڭ بېشى چۈشۈپ ، تۇمشۇقى يەرگە تېگەي دەپ قالغانىدى .

— ئاتنىڭ تۆپىسىدىكى لاقا ـ لۇقاڭنى ئېلىپ ئۆشنەڭگە سال .

شەيخ خۇرجۇنلىرىنى بوينىغا سېلىپ قاراپ تۇردى .

— ئېگەر ـ يۈگەننىمۇ...

شەيخ ئېگەرنىمۇ مۇرىسىگە ئالدى .

— ماڭە !...

شەيخنىڭ جېنى چىقىپ قالاي دېگەندە خېنيا سايىت ئوچۇقچىلىقتىكى بىر گەمە ئالدىغا كېلىپ توختىدى . بۇ يەر بىر دۇنيا ئىدى . گەمە ئالدىدا ساناقسىز قوي ، ئۆچكە ، ئات ، كالا ، تۆگە ، توخۇ ، كەپتەرلەر ئەركىن مىغىلداپ يۈرۈشەتتى . تورپاقتەك ئىتلار قېرى توغرا قلارنىڭ كاۋىكىدىن بېشىنى چىقىرىپ ياتاتتى . پادىلار ئارىسىدا جەرەن ، بۇغىلارمۇ كۆزگە چېلىقاتتى . گەمە ئالدىدىكى گۈلخاندا زىخلانغان پۈتۈن پاقلان ئۈچىسى كاۋاپ بولۇپ پىشۇاتاتتى ، چوڭ بىر مىس داڭقاندا گۆش قاينىپ ، شورپا ئوتقا چاچراپ «پاژ ـ پۈژ» ئاۋاز چىقىراتتى .

— ئولتۇرە !

شەيخ گەمە ئالدىدىكى سۇپىغا سېلىنغان قوي ، ئۆچكە تېرىسى ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ، قائىدە بويىچە پەتەگە قول كۆتۈرۈۋىدى ، خېنىيا سايىت پەرۋاسىز ئېڭىشىپ كىرىپ كەتتى . «تازا ياۋايىلىشىپ ھەممىنى ئۇنتۇپتۇ بۇ سارائ ئادەم» دېدى شەيخ ئىچىدە .

— ئىچە !

گەمىدىن چىققان خېنىيا سايىت بىر خۇمرا قېتىق بىلەن ، بىر كوزا ئايراننى ئۇنىڭ ئالدىغا قويدى . قۇرۇپ ئۆلەي دېگەن شەيخ ئايراننى بىر كۆتۈرۈپلا يېرىمىنى ئىچىپ توڭلاپ كەتتى .

— ماڭە...

ئۇلار گۈلخانىنىڭ ئالدىدا چازا قۇرۇپ ئولتۇرۇشتى . شەيخنىڭ ياۋداق ئېتى پۇتلىرىنى ئاران يۆتكەپ كېلىپ ھەيرانلىق بىلەن ھەر تەرەپكە ھارغىن قاراپ ئىزىدا جىم تۇردى . ئات ، قوي ، كالىلار ، ئىتلار بۇ يېڭى مېھمان — ئاتنىڭ يېنىغا ئولىشىپ ئۇنى پۇراپ بېقىپ يېنىدىن كېتىشتى . خېنىيا سايىت قېنى چىپىلداپ تېمىپ تۇرغان پۇتۇن كاۋاپنىڭ بويىدىن بىر پارچە كېسىپ ماچىلدىتىپ يېگىلى تۇردى . شەيخ بىر بۇ ئادەمنىڭ چاينىشلىرىغا ، بىر كاۋاپقا قارىدى .

— نېمىگە قاراپ تۇرىسەن ؟

شەيخ بىر پارچە كېسىپ ئاغزىغا سالدى ، گۆشنىڭ قېتى قىزىل ئىدى . ئۇ كاۋاپنى تۇتۇپ تۇرۇپلا قالدى .

— قۇۋۋەت بولسۇ ، پىشۇردۇم دەپ قۇۋۋەتتىنى ئۆلتۇرۇپ ، تاتلىقىنى كەتكۈزۈپ يەيدۇ بۇ ھاماقەتلەر ، يە .

شەيخ ھۆ تۇتۇپ چاينىماي يۇتۇشقا باشلىدى .

— نېمىشقا كەلدىڭ ؟

شەيخنىڭ چىرايلىق قارا كۆزلىرىدىن ياش كەتتى .

— چوكان مىجەز ئادەمنى كۆرسەمزە ، — خېنىيا سايىتنىڭ سەپراسى ئۆرلىدى ، ئۇ قولىدىكى پايخوننى چۆرۈۋەتتى ، توغراق

تۆپىسىدىن بىر سېرىق تايغان سەكرەپ چۈشتى .

— دېمەك ، مېنى نامەردلىككە چىللاپ كەپسەن - دە ؟

شەيخ بېشىنى ئېگىپ جىم تۇردى .

— جاھان نامەردلىشىپ كەتتى ، ئالەمنى نامەردلەر قولىغا ئېلىۋالدى . شۇڭا ، مېنىڭ بۇ ئادەملەرنى كۆرەر كۆزۈم يوق ، ئەمما سېنىڭ ھالىڭ...

خېنىيا سايىت ئوتقا قاراپ شۇكلەپ قالدى .

«خېنىيا سايىت سارالڭ ، ئەقىللىق ئادەم ، باشقا ئىش بولسا ئۇرۇپ ھەيدەيدۇ ، ئاشقىنىڭ ئىشى بولغاچقا ياردەم بېرىدۇ . چۈنكى ، ئۇمۇ ئاشىقلىق ئوتىدىن يۈرتىنى تاشلاپ چىقىپ كەتكەن . ئاشقىنىڭ دەردىگە ئاشىق يېتىدۇ ، بېرىپ باق ، خۇدا دىلىغا ئىنساپ بېرەر» . «ئۇ مەشۇقىغا يېتەلىگەنمۇ ؟» ، «جاھاندا ئاشقىلار ھەققىدە قىسسەلەر ساماندىن تولا . ئاڭلاپ تۇر كۆك موت بالا ، ئۇنىڭ ئاشقىلىق سەۋداسى ئۇنى ئاشۇنداق چۆلگە ئاپىرىپ تاشلىغان ، ئۇ تارتقان كۈلپەتلەرگە مەن يولۇققان بولسام بۇ ۋاقىچە يېرىلىپ تېنىم تۇپراققا ئايلىنىپ تۇگەيتتىم . بېجىرىم ، چىڭ ئادەمكەن ، ھېلىمۇ چىداپ ياشاۋاتىدۇ .» بۇ گەپلەر قاسىم قارا ساينىڭ خېنىيا سايىت ھەققىدە دېگەنلىرى . مامۇت شەيخ ئۇنىڭ ئۆزىنى كۆرگەندە بۇ سۆزلەر خىيالىدىن قايتا كەچتى .

* * *

تومۇز يېقىنلاپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ دەريادا سۇ ئۇلغايمىدى . قىشتا ئۈيۈپ ئېقىۋاتقان تىنىق ، سۈزۈك سۇ شۇ ئەسلىدىكى تارام ھالىتىدە جىممىدە ئېقىپ تەكلىماكان دەشتىگە قاراپ ئۇنسىز كېرىپ كەتمەكتە ئىدى . دەريانىڭ ئىككى قىرغىقىدا دەريانى پاناھداپ ياشىرىپ تۇرغان كەڭرى كەتكەن يېشىل توقايلىق دەريا بىلەن ئىچ - باغىر بولۇپ ، خۇددى جۇڭاننىڭ كۆز - قاپىقىنى چىرايلىق بېزەپ تۇرغان قاش - كىرپىكىدەك ھۆسن پەيدا

قىلغانىدى .

دەريا بويىدا ئۆسكەن توغراق ، تال ، يۇلغۇن ، جىغان ، سۆكسۆك ، يانتاق ، ياۋا جىگدە ، كۆرۈك ۋە يەنە ئىسمىنى بىلىپ بولماس چاتقاللار بىر - بىرىگە يامىشىپ قويۇق جاڭگال ھاسىل قىلغانىدى . قويۇق چاتقال ئاراشلىرىدا كاككۇك ئوت ، توشقان ئوتى ، ناچا ، چورا ئوتلار چىرمىشىپ ، چىرايلىق گۈللىرى تۈگمىدەك ، پىستىدەك ھەر خىل رەڭدە ئېچىلىپ كەتكەنىدى . چاتقال ئارىسىدىن كەكلىك ، قىرغاۋۇل ، ياۋا كەپتەر ، تۇرۇلغا ، توشقان ، جەرەن ، ياۋا توڭگۇز ، بۆرە ، تۈلكە دېگەنلەر بىر - بىرى بىلەن قىرقىرىشىپ ھايات كەچۈرەتتى .

خېنيا سايىت خېلى باي ئائىلىنىڭ ئوغلى بولسىمۇ ، ئۆزى ئوۋچىلىقنى ياخشى كۆرگەچكە ھەم ئادەملەر بىلەن ئارىلىشىشنى ياخشى كۆرمەيدىغان ياۋا مىجەزى بولغاچقا ، بىر تەرەپتىن مال بېقىپ ، يەنە بىر تەرەپتىن ئوۋ قىلىپ يىل بويى جاڭگالدا ياشايتتى . دەسلەپتە ئۇ ئۆزىنىڭلا پادىسىنى ، يىلقىسىنى باقاتتى ، كېيىن تۇغقانلار ، مەھەللە - كوي ، دوستلىرى ، ئاخىر بېرىپ پۈتۈن يۇرت ئادەملىرى قوي ، كالا ، ئات ، تۆگىلىرىنى خېنيا سايىتقا تاپشۇردى . شۇنىڭ بىلەن ئۇ ناھايىتى كۆپ تەبىقىلىق ھايۋانلار جامەسىنىڭ خوجايىنى ، شۇنداقلا يۇرتتىن بىر كۈنلۈك يولدىكى توقاي جاڭگىلىنىڭ يېگانە خوجايىنى بولۇپ قالدى . تىرىكچىلىكى يۇرتتىكى كاتتا بايلارنىڭكىدىن ئوبدان ھەم ئاسان ئىدى . بىر توپ يىلقا ئۇنىڭ بىر ئىسقىرتىشى بىلەن دەرياغا سەكرەيتتى ، قويلار ئۇنىڭ نېيىنىڭ ئاۋازى بىلەن تارقىلىپ كەتكەن جايلىرىدىن يىغىلىپ خوجايىنىنىڭ قېرى توغراقلىق ئارىسىدىكى كەڭرى قورۇقىغا قايتىپ كېلەتتى ، تۆگىلەر بىلەن كالىلار قەيەردە كەچ بولسا توقاينىڭ شۇ يېرىدە تۈنەپ ئەتىسى يەنە ئوتلاپ يۈرىۋېرەتتى .

خېنيا سايىت قارا ئالا ئېتىنى ياۋىداق مىنىۋېلىپ ، ئوقيا ، شەمشەر ، چوماق ، نەيزىسىنى ئېلىپ بۈگۈن توقاينىڭ كۈنچىقىش تەرىپىنى كۆزلەپ تۇزاقلارنى يوقلاپ ، تۇزاققا چۈشكەن توشقان ،

جەرەن ، ياۋا توڭگۇز دېگەنلەرنى تۇزاقتىن ئاجراتسا ، ئەتسى كۈنىپېتىش تەرەپكە باراتتى . ئۇنىڭ يەتمىشتىن ئارتۇق تورپاقتەك يوغىنىغان ھەر خىل رەڭدىكى چۇپۇرلۇق ، چۇپۇرسىز ئالغۇر ئۇۋ ئىتلىرى ئارقىسىدىن جىممىدە ماڭاتتى . بۇ ئىتلارنىڭ يېرىمى توقاينىڭ ھەر تەرەپلىرىگە تارقىلىپ مال ـ چارۋىلارنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ ، ئۇلارنى يىرتقۇچلاردىن ، ئوغرى ـ قاراقچىلاردىن ساقلايتتى ، تۇزاققا چۈشكەن ئولجىلارنى خېنىيا سايىتقا خەۋەر قىلاتتى . خېنىيا سايىت ياۋا توڭگۇز ، ئۆلۈپ قالغان جەرەن ، توشقانلىڭ گۆشلىرىنى ئىتلىرىغا بۆلۈپ بېرەتتى ، ئولجا تەگمىگەن ئىتلار ئۆزلىرى توشقان ، كەكلىك ، قىرغاۋۇللارنى ئوۋلاپ يەيتتى ، بەزىدە ياۋا توڭگۇزنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋېلىپ ، ناھايىتى ئۇزاق شىددەتلىك ئېلىشىپ ، ئۆلتۇرۇپ گۆشلىرىنى تازا تويۇپ يېيىشۇالاتتى .

خېنىيا سايىتنىڭ تۇرمۇشى تولىمۇ كۆڭۈللۈك ھەم باياشات ئۆتەتتى . ئۇنىڭ قويۇق قېرى توغرالار ئارىسىدىكى ياش قاپاقتال ياغىچىدىن يەردىن ئىككى گەز كۆتۈرۈلۈپ ياسىغان ئازادە ياغاچ ئۆيىنىڭ ئېگىزلىكى توغراق بىلەن تەڭ بولۇپ ، ئۆگزىسىگە چىقىپ قارىسا پۈتۈن توقايلىقنىڭ تۆت تەرىپى ئوچۇق كۆرۈنەتتى . ئۇ ئۆگزىسىگە چىقىۋېلىپ توقايلىق ئارىسىدىن ئېقىپ ئۆتكەن دەريادىن تارتىپ دەريانىڭ ئۇ قېتىمدىكى توقايلىقلارنى كۆزىتەلەيتتى . ئۆگزىسىگە يەنە بىر بالىخانا ئۆي ياسىۋالغان بولۇپ ، ئادەتتە ئۇ توقايلىقنىڭ قايسى تەرىپىدىن تايغانلىرى شەپە بەرسە شۇ ياقتا بېرىش ئۈچۈن بالىخانىسىدا دەم ئېلىپ ئولتۇراتتى . پادىغا ئوغرى ـ قاراقچى كەلگەن بولسا ، ئىتلار جان ـ جەھلى بىلەن قاتتىق قاۋايتتى ، تۇزاققا ئوۋ چۈشكەن بولسا تايغانلار ناھايىتى سوزۇپ ھۇۋلايتتى ، بىرەر قوينى بۆرە يىرتلاندۇرغان ياكى بىرەر ئات ، تۆگە ، كالا ئاغرىغان بولسا ، ئۇزۇپ ـ ئۇزۇپ ، توختاپ ـ توختاپ قاۋايتتى . خېنىيا سايىت ئاشۇ شەرتلىك بەلگىگە ئاساسەن جابدۇنۇپ ، شەپە كەلگەن تەرەپكە قاراپ ئالا ئېتىنى چاپتۇراتتى .

ئۇنىڭغا دائىم ئەگىشىپ ماڭىدىغان ئالتە تايغان ئاتىسىڭ كەينىدىن يۈگۈرەيتتى ، قورۇقنى باقىدىغانلىرى قېرى تۇغراق كاۋكىدا ئېڭىكىنى تىرەپ كۆزىنى پىلدىرلىتىپ قاراپ يېتىشاتتى .

خېنيا سايىتىنىڭ قورۇقى ئون بىر مو دائىرىنى ئىگىلىگەن بولۇپ ، ئوتتۇرىدا ئۆزى ياتىدىغان ياغاچ ئۆي ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا مەخسۇس تېرە قويىدىغان ئامبار ، يۇڭ ئامبىرى ، مېۋە ئامبىرى ، ئاشلىق ئامبىرى قاتارلىقلار جايلاشقان . ئاندىن مۇز قاچىلاپ قويغان ئۇچ گەمىسى بولۇپ ، بۇ گەمىلەردە ئوۋدىن چۈشكەن گۆش ، سۈت ، قېيىق ، ئايران ساقلىناتتى . مەكىت ، يەكەن ، مارالبېشىدىن كېلىپ خېنيا سايىتتىن تېرە ، يۇڭ ، گۆش ئېلىپ كېتىدىغان چار بازارچىلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى .

قورۇقنىڭ ئەتراپىدا يىلقا ، قوي ، كالا ، تۆگىلەرنىڭ ئايرىم كەڭ قوتانلىرى جايلاشقانىدى .

قورۇقنىڭ ئالدىغا ئۆرۈك ، ئۈجمە ، ئالما ، ئامۇت ، شاپتۇل ، ئانار ، گىلاس ، ياڭاق ، باداملاردىن كەڭرى باغ قىلىنغان ، باغقا ياپسارلاپ يەر ئېچىلغان بولۇپ ، يەرگە بۇغداي ، قوناق ، قوغۇن ، تاۋۇز ، چامغۇر ، سەۋزە ، كەندىر ، زاراڭزا قاتارلىقلار تېرىلاتتى . تېرىش ، يىغىش ، مەزگىللىرىدە مەكىت بازىرىدىن ، سېرىقبۇيىدىن مەدىكار ئەكېلىنەتتى . قالغان سۈغىرىش ، باشقۇرۇشنى ئۆزى يالغۇز قىلاتتى . ئۇنىڭ ئىككى خوتۇنى بار بولۇپ ، ھەر ئىككىسى بۇ جاڭگالغا كۆنەلمىگەن ، ئۇمۇ خوتۇنلىرىنى بۇ يەرگە ئەكېلىشنى خالىمايتتى . ھەر ئىككى خوتۇنى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ قورۇ ـ جايىدا ئاتا ـ ئانىسىنىڭ خىزمىتىنى قىلاتتى . خېنيا سايىت ھەپتىنىڭ پەيشەنبە كۈنى يۇرتقا بېرىپ ، پەيشەنبە كېچىسى چوڭ خوتۇنىنىڭ يېنىدا بولاتتى . جۈمە كۈنى چوڭ خوتۇنىنىڭ يېنىدا بولۇپ ، جۈمەنى يۇرت جامائىتى بىلەن ئوقۇپ ، جۈمە كېچىسىنى كىچىك خوتۇنى بىلەن ئۆتكۈزەتتى ـ دە ، شەنبە كۈنى توقايغا يېنىپ كېلەتتى . ئۇنىڭ چوڭ خوتۇنىدىن بىر قىز ، بىر ئوغلى ، كىچىك خوتۇنىدىن بىر ئوغلى بولۇپ ، چوڭ قىزى ئالتە ياشتا ، ئوتتۇرانچى

ئوغلى تۆت ياشتا ، كىچىك ئوغلى بىر ياشتا ئىدى . ھەپتە ئارىسىدا ئاق ئېتى بېرىپ چوڭ خوتۇنىنى ياكى كىچىك خوتۇنىنى ئېلىپ كېلەتتى ، ئۇلار بىر ـ ئىككى كۈن تۇرۇپ خېنىيا سايىتىنىڭ ئۆيلىرىنى بىر قۇر بېسىقتۇرۇپ بېرىپ قايتىپ كېتىشەتتى . كەچ كۈز كىرگەندىن باشلاپ خېنىيا سايىتىنىڭ كۆپ ۋاقتى يۇرت ئىچىدە ئۇزۇلمەي بولىدىغان ئوغلاق تارتىشىشتا ئۆتەتتى ، توقايدىكى پۇتۇن ئىشلارغا تايغانلار قارايتتى . ئۇ قەيەرگە ئوغلاق ئويىنغىلى بارسۇن ، مەشرەپ ، يۇرت كېڭەشلىرىدە بولسۇن ، كېچىدە چوقۇم توقايغا قايتىپ كېلەتتى . مانا بۇ خېنىيا سايىتىنىڭ ياشلىقىدىكى تۇرمۇشى ئىدى .

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بېگى تادرىسى

سەككىزىنچى باب

تـوغـراق ياپراقلىرىدىكى قىلدەك يۇمران تومۇرلار سوغۇق چـۈشـۈشى بىلەنلا قورۇلۇپ ئالتۇن رەڭگىدە سارغايدى . ئېگىز توغراقلار بوشلۇقتا غايەت زور ئالتۇندەك ، تۇماندەك كۆرۈنسىمۇ ، پەستىكى قاپقاراڭغۇ چاتقاللىقلار ئارىسىدىكى جىغان مونچاقلىرى يـەرگـە چـۈشكەن ھەسەن ـ ھۈسەندەك جۇلالىنىپ كۆرۈنەتتى . يۇلغۇن ياپراقلىرى دالاغا يېيىلغان يانغىندەك ئوتقاش دالاسىنى پەيدا قىلغانىدى .

قىشنىڭ شەپىسىنى ئېلىپ كەلگەن بۇ مەنزىرە توقايلىقتىكى بارلىق ھاياتلىق جامەسىنى ئالدىرىتىپ قويدى . ئۇچار قاناتلاردىن تارتىپ يىرتقۇچ ھايۋان ، ھاشاراتلارغىچە قىشلىق ئوزۇقلۇق ئۈچۈن ناھايىتى ئالدىراش ھەرىكەتكە كەلدى . پۈتكۈل ئوتقاش دالا ھەر خىل ھايۋان ، ئۇچار قاناتلارنىڭ ئولجا يىغىش قىيا ـ چىياسىغا تولدى .

شۇ قاتاردا خېنيا سايىتمۇ بەك ئالدىراپ قالدى . ئۇ كەپىسىدە ھېرىپ ، ھالسىراپ ئولتۇرۇپ غولىنىڭ قورۇلۇپ توڭلىغانلىقىنى ھېس قىلىپ تۇرۇۋىدى ، غاقىلدىغان ئاۋاز ئاڭلاندى . ئۇ كەپىسىدىن چىقىپ بىر توپ ئاق بويۇن ئۆردەكنىڭ كەچ ئاسمىنىنىڭ قەرىدە مارجاندەك تىزىلىپ كۈن پاتاردىن ھارغىن ھالدا سوزۇلۇپ ئۇچۇپ ئۆتكىنىنى كۆردى . «ھىم كاساپەت ، ئىت پوق يېمەستە ئۆندەرەپ كېلىدۇ . بۇ ياخشىلىقنىڭ ئالامىتى ئەمەس . خۇدا بىز بىچارىلەرگە

نۇسرەت بەرگەيسەن . فازىللىرىمىزنىڭ[1] دىلىغا ئىسسىقلىق ئاتا قىلغايسەن .» خېنيا سايىت ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ دۇئا قىلىپ ئالدىراپ پەسكە چۈشتى . خاماندا شاخ بىلەن بېسىقلىق قوناقلارنىڭ ئاستىدا قالغانلىرى شەبنەمدە ھۆل بولۇپ سېسىپ كەتمەكتە ئىدى . ئۇنى ئۇزۇپ ، سويۇپ ۋاقتىدا قۇرۇتۇۋالمىسا ئىتنىڭ تاپىسى بولۇپ قالاتتى . بۇلتۇر مەدىكارلار توپ - توپ بولۇپ كېلىپ بەرگەچكە ، كۇزلۇكنى[2] كۆرمىدىم دەپ غەملىۋالغانىدى . بۇ يىل خېنيا سايىت ئۇ تەرەپ يەكەن ، بۇ تەرەپ تۇمشۇققىچە ئادەم ئەۋەتىپ ئىشلەمچى تاپالمىدى . پۇتۇن يۇرتلاردا ئەركەكلەرنىڭ ھەممىسى لەشكەرلىككە ئېلىپ كېتىلىپتۇ . قوزغالغانلار ئارىسىدا نىزا پەيدا بولغانلىقتىن ئۆملۈك بولماپتۇدەك ، ئەركەشتام تەرەپتىن ئورۇس ئەسكەرلىرى ناھايىتى قورقۇنچ بىلەن بېسىپ ئىلگىرىلەپ ، خوتەننىڭ بىرمۇنچە زېمىنلىرىنى قىر - چاپ بىلەن ئېلىپ مۇشۇ تەرەپكە باستۇرۇپ كېلىۋاتقۇدەك دېگەن گەپلەر تارقالدى . يۇرت - يۇرتلاردا ئاللادىن غازاتچىلارغا نۇسرەت تىلەپ ، دۇئا - تەكبىرلەر ئوقۇلدى ، تۇنەكلەر ئۇزۇلمەي داۋاملاشتى ، شېھىتلەر ئۇچۇن نەزىرلەر بېرىلدى ، ئومۇمەن يۇرتنى ۋەھىمە - ئەنسىزچىلىك قاپلىغانىدى .

خېنيا سايىت ئالدىراش كۇزلۇك بىلەن بولۇۋاتسىمۇ ، قۇلىقى يۇرت تەرەپلەردە ، كۆڭلى ئەندىشە بىلەن پاراكەندە ئىدى . بەزىدە ھېچبىر خەۋەر ئالالماي ئىچى سىقىلىپ ، بۇ يەردە بۇنداق ئىچىم سىقىلغۇچە غازاتقا بارسام بوپتىكەن دەپ ئويلايتتى . يۇرتتا ئىبراھىم سەرۋاز يىگىتلەرنى غازاتقا يىغىپ سەپراس قىلغاندا ، خېنيا سايىت بارغانىدى . ئەمما ، يۇرتتىكىلەر توقايدىكى مال - ۋارانلىرىمىزغا خېنيا سايىت بولمىسا ئەنسىرەيمىز ، دەپ ئۇنى غازاتتىن رازىلىق بېرىپ ئېلىپ قالدى . چەۋەندار بىر ئەر شۇ سەۋەبتىن غازاتقا بارالماي توقايدا تۇرۇپ قالغانىدى .

---

① فازىل — جەڭچى ، لەشكەر . ئۇرۇشتىن ھايات قايتقۇچى .
② كۇزلۇك — كۇزدە قىلىنىدىغان يىغىم - تېرىم ئىشلىرى .

نەچچە كۈن بولدى خېنيا سايىت ئالدىراش كۈزلۈك بىلەن بولدى . يۈرتتىنمۇ ھېچقانداق ئۈن كەلمىدى . باشقا يۇرتلاردىن كېلىدىغان تېرە ، يۇڭ يىغىدىغان چار بازارچىلارمۇ كەلمەي قويدى . ھەممىسى جىمىپلا كەتتى . ئۇ بۇگۈن چاشكادا ئېگىز توغراق ئۈستىگە چىقىپ يۈرت تەرەپكە سەگىرىپ تەلمۈردى ، يۈرت تەرەپ تىمتاس قارىيىپ كۆرۈنەتتى ، غۇۋا تۈمانەك سوزۇلغان ئېتىزلاردا مىدىرلىغان جاننى ئىلغا قىلغىلى بولمايتتى . بۈنداق جىملىق ئادەمنى ئەنسىزلىككە سالىدۇ . خېنيا سايىت بۇگۈن كۆڭلىدىكى مىڭ پاتمان غەم ـ ئەندىشە بىلەن ئىشلەپ ئېزىلىپ ، قەدەم باسقۇدەك ماجالى قالماي كەچ كىرگۈزدى . كېچىدە يۈرتقا بىر يولۇقۇپ كەلمەكچىمۇ بولدى ، ئەمما پۈتۈن بەدەنلىرى بوشاپ ، ئۆزىنىڭ ئاتتا ئولتۇرالمىشىنى چاغلىيالماي ، ئۆزىنى تىڭشىغانچە ئىزىدا ئولتۇرۇپلا ئۇيقۇغا كەتتى .

ئىتلارنىڭ شىددەتلىك تالاشلىرى بىلەن ئادەمنىڭ ئاللا ـ توۋا سالغان داد ـ پەريادىدىن خېنيا سايىت ئۆندەرەپ ئورنىدىن تۇرۇپ دەرھال نەيزە بىلەن چوماقنى قولىغا ئالدى . چاتقال ئارىسىدا ئىتلار قاتتىق بوغۇلۇپ قاۋاپ ، ئاتلار جېنىنىڭ بارچە كىشنىمەكتە ئىدى . ئادەملەر ۋايساپ خۇداغا ناله قىلاتتى . خېنيا سايىت گەمە ئالدىدا كۆيۈۋاتقان گۈلخاندىن بىلەكتەك ئوتۇننى ئېلىپ چاتقالغا يۈگۈرۈپ باردى . ئۇچ ئاتلىق ئادەم بىر توپ ئوۋ ئىتلىرىنىڭ ئارىسىدا قالغان بولۇپ ، بىرى ئاتتىن يەرگە يىقىلغان ، ئۇنى ئىتلار پومىداقلاپ تالاۋاتاتتى . ئىككى ئادەم قولىدىكى ئۇزۇن ئەگرى ساپلىق قىلىچىدا ئۆزلىرىنى ئاران ـ ئاران قوغداپ تۇراتتى . خېنيا سايىت بىر ئىسقىرتىشى بىلەن ئىتلار جىممىدە بولۇپ كەينىگە داجىپ ، ياتلارغا خىرىس قىلغان ھالدا تىللىرىنى ساڭگىلىتىپ ئىگىسىگە قاراشتى . ئىت تالىۋەتكەن ئادەم تەسلىكتە ئۆمىلەپ ئورنىدىن تۇردى . ئۇنىڭ پۇتۇن ئەزايى ، كىيىم ـ كېچەكلىرى تىتىلىپ ، قانغا بويالغان قويۇق ساقاللىق يۈزىنىڭ بىرقانچە يېرىنىڭ سۆڭەكلىرى كۆرۈنۈپ

قالغاندى . ئىتلار چاينىۋەتكەن ئوك قولى چاپاننىڭ يېڭىدەك پۇلاڭلاپ تۇراتتى . ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ بىر نەرسە دېمەكچى بولۇپ يەنە ئىزىغا يىقىلدى . ئات ئۇستىدىكى ئىككىيلەن ئاتتىن چۈشۈپ ھەمراھىنى يۆلىمەك بولدىيۇ ، غالجىرلارچە تۇرغان تورپاقتەك ياۋايى ئىتلارغا قاراپ ئەيمىنىپ تۇرۇپ قالدى . خېنىيا سايىت ئادەملەرگە بىرھازا جىمجىت سىنچىلاپ قارىدى . ئات ئۇستىدىكى ئادەملەرنىڭ تۇرقىدىن قارىغاندا ، ئۇلار ئادەتتىكى ئادەملەرگە ئوخشىمايتتى ، سالاپەتلىك ، ئۇچىغا جەڭ كىيىملىرى كىيگەن بۇ ئادەملەر لەشكەر ياكى سەردارغىمۇ ئوخشىمايتتى ، تولاراق ئەمەلدار سىياقى چىقىپ تۇراتتى . بىرى ياشلا ئوغۇل بالا بولۇپ ، چىرايلىق يۈزلىرى قان ئارىلاش لاي بولۇپ كەتكەنىدى . خېنىيا سايىت ئالدىغا ئىككى ماڭدام بېسىپ مەشئەل يورۇقىدا ئىككى ئاتلىقنىڭمۇ پۇتۇن ئەزايى ، كىيىملىرى قانغا مىلەنگەن ، يارىلانغانلىقىنى كۆردى .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم يارەنلەر .

— ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام ئۇكام .

— سىلەر نېمە ئادەملەر ، قەيەردىن كەلدىڭلار ؟

— ئۇكام ، بىز قاغىلىقتىن كەلدۇق ، قاراقاش ، گۇما غازاتچىلىرىدىن بولىمىز . بىزنىڭ يارەنلەرنىڭ ھەممىسىنى شېكىڭ شىسەي چېرىكلىرى بىلەن ئورۇسلار تىرىپىرەن قىلىۋەتتى . بىز ناھايىتى ئاز ئادەم نۇرغۇن چېرىكنىڭ قورشاۋىدا قالدۇق . بىز تەكلىماكان قۇملۇقى ، توغراقلىق ، جاڭگاللاردا چېرىكلەرنى ئازدۇرۇپ بۇ ياقىنى پاناھداپ قاچقاندۇق ، ئورۇسنىڭ ئايروپىلانلىرى ئارام بەرمەي ، شېكىڭ چېرىكلىرى بىلەن ئورۇسلارغا نىشان كۆرسىتىپ ئىز قوغلاپ ھالىمىزنى قويمىدى . بىزنىڭ نۇرغۇن يارەنلىرىمىز قورشاۋنى بۇزۇپ چىققۇچە شېھىت بولدى .

قارا ساقال ئادەم شۇلارنى دەپ بولغۇچە ئۇلارنىڭ ئىت تالىۋەتكەن ھەمراھى بولالماي قالدى . قارا ساقال ئادەم خېنىيا سايىتقا تىكىلىپ بىردەم تۇرغاندىن كېيىن ، چىرايلىق ياش بالىغا

بىر قارىۋېتىپ ، قويۇق گۈما تەلەپپۇزىدا سۆزلىدى :

— شېرىكلىرى بىلەن ئورۇسلارنىڭ يېنىغا قويۇپ بېرمەي ، تاپ باستۇرۇپ قوغلاپ يۈرۈشىنىڭ سەۋەبى غازاتچىلىرىمىزنىڭ قان تەرى بولغان خەزىنىنى قولغا چۈشۈرۈش . ئەمدى لەشكەرنىڭ پەرمانى بويىچە ، بىزدىن تۆسرەت يۈز ئۆرۈگەن ھامان بىر توپ يارەنلەر خەزىنىنى يوشۇرۇشقا ئۈلگۈرگەندۇق . خەزىنىچىمىز ئورۇسلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قېلىپ قىيناقتا چىدىماي ، خەزىنە يوشۇرغان يەرنى پاش قىلىپ قويدى . بىز ئىشىنىڭ چاتاقلىقىنى بىلىپ قېلىپ ئۆنى يۆتكەپ يوشۇرۇشقا ئۈلگۈرمەي ، قېچىپ يۈرۈپ مەشەگە كېلىپ قالدۇق . ئورۇسلار تاپ باستۇرۇپ ئارام بەرمەي قوغلاۋاتىدۇ...

— ئۈلۈغ ئاللا سىلەرنى ، قەھرىمان غازاتچىلىرىمىزنى ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي ، سىلەرگە ئاخىرقى نۇسرەتنى بەرگەي ، — خېنىيا سايىت شۇنداق دېگەچ بىر ئىسقىرتىۋىدى ، ئىتلىرى جىممىدە چاتقاللىق ئارىسىغا كىرىپ غايىب بولدى . خېنىيا سايىت قارا ساقاللىق ئادەم بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ :

— سىلەر بۇ يەردە تۇرماڭلار ، بۇ يارەننى ماڭا تاپشۇرۇڭلار ، ئاللا شىپالىق بەرسە مەن ئۆنى جېنىم بىلەن پاناھداپ قالىمەن . باتۇرلارنىڭ قىممەتلىك بايلىقى ئۈلارنىڭ قان يىلىكى بەدىلىگە توپلانغان . ئۇ ئورۇسلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتمىسۇن ، تېز ئېلىپ كېتىڭلار ، قېچىڭلار ، — دېدى خېنىيا سايىت .

قارا ساقاللىق ئادەم بىلەن ياش چىرايلىق بالا جىددىيلىشىپ بىر ـ بىرىگە قارىدى .

— زېمىنىمىز كەڭرى بولسىمۇ ، ئەمدى بىزگە قاچقۇدەك ، پاناھ بولغۇدەك ماكان قالمىدى ، ماڭغۇدەك مادارىمىز يوق . ئاغزىمىزغا گىياھ سالمىغىلى تۆت كېچە ـ كۈندۈز بولدى ، ئۇرۇلۇپ كەتتۇق ، — دېدى قارا ساقال ئادەم .

خېنىيا سايىت ئۈلارنى گەمگە باشلاپ كىرىپ ئالدىغا كۆمەچ ،

سۇت ، ئايران ، قېتىق ، سوغۇق قوي گۆشى قويدى . ئىككىيلەن ئېچىرقىغانلىقتىن باش كۆتۈرمەي يېگىلى تۇردى .

— هاپ ئېتىپ غول يەۋالساڭلار ئاچ قورساق كۆتۈرمەيدۇ ، تىنىۋېلىپ يەڭلار ، — دېدى خېنيا سايىت باغرى ئېزىلگەن هالدا . ئىككىيلەن ئۇن چىقارماي بايىقىدىن بېسىقىغا چۈشۈپ يېيىشكە باشلىدى .

— ئاتلىرىڭلارنى ئەمدى مىنىسەڭلار يولدا قالمىسلەر ، مەندىكى ئاتلارنى مىنىپ يولغا چىقىڭلار .

خېنيا سايىت گەمىدىن چىقىپ ، هەمساتتا ئاتتىن ئىككىنى توقۇپ تەييارلىدى . يەنە بىر ئاتقا غازاتچىلارنىڭ ئالتۇن قاچىلانغان تۇلۇمىنى تېڭىپ تەخ قىلىپ بەردى . يوغان بوز خالتىغا قوينىڭ پىششىق گۆشى ، كۆمەچ قاچىلىدى . يەنە بىر ماتا خالتىغا تېرىق تالقىنى ، بىر خالتىغا كەندىر قومىچى ، بىر خالتىغا گۈلە ، جىگدە قاچىلاپ ئۇنىمۇ ئاتقا تاڭدى . بىر ئىسقىرتىۋىدى ، بىر توپ تايغان تاللىق ئارىسىدىن چىقتى . ئۇ سۈتتەك ئاق چۈپۈرلۈق بىر ئىتنىڭ يېنىغا كېلىپ بوينىنى سىلاپ :

— سىلەر هازىر بۆرە ئېغىزى توقايلىقىدا تۇرۇۋاتىسىلەر . ئالدىمىزدىكى قويۇق چاتقالدىن ئۆتسەڭلار دەريا‌غا چىقىسىلەر . بۇ تايغان سىلەرنى دەريا كېچىكىگە باشلاپ بارىدۇ ، بارغۇچە باشقا تايغانلارنىڭ دىشۋارچىلىقىدىن ساقلايدۇ . تايغان دەريا‌غا چۈشۈپ ئۇزگەن يەردىن ئاتنى قورقماي سېلىڭلار ، ئۇ قاتقا ئۆتكەن هامان سېرىقبۇيىغا چىقىسىلەر . يەنە ئىككى ئاتنى دەمگە ئېلىۋېلىڭلار ، — دېدى .

— يۇرت ئىچى خەتەرلىك . بىز توغراقلىقنىڭ تېخىمۇ ئىچكىرىسىگە كىرىپ كەتسەك ، دەيمىز .

— ئەمىسە ، دەريا قىنى بىلەن مېڭىپ دەريا قايانغا ئاقسا شۇ يەر بىلەن مېڭىپ ، ئىنس ـ جىن بارمايدىغان داڭقانچۆلگە كىرىپ كېتىڭلار . بۇ يەر يۇرتقا يېقىن .

— نام ـ ئەمەللىرى نېمە يېگىت ، بىز سىلىنىڭ بۇ ھېممەتـ
لىرىنى ئۇنتۇمايمىز .

— مەن بىر پادىچى ، ياۋا دولانىڭ ياۋايىسى . ئېتىم خېنيا سايىت ، ئاللا مۇرادىڭلارنى ھاسىل قىلغاي...

خېنيا سايىت يەنە ئىككى ئاتنى ئۇلارغا چېتىپ بېرىپ ، ئاق تايغانىڭ بېشىنى ئۇچ مەرتەم سىلاپ قويۇۋېتىدى ، تايغان چاتقال ئارىسىدىكى چىغىر يول بىلەن يۇگۈردى . ئىككى غازاتچى كۆپ رەھمەتلەر بىلەن يولغا راۋان بولدى . خېنيا سايىت دەررۇ گەمبىگە كىرىپ كىچىك بىر تۇلۇمدا قۇرۇتۇلغان قوناق پوخقىنى[1] ئېلىپ چىقىپ ياردارنىڭ يۈز ـ كۆز ، بەدەنلىرىدىن تېخىچە قان ساقىۋاتقان يارا ئېغىزلىرى ، تىتىلىپ كەتكەن جايلىرىغا باستى . سىياھتەك يۇمشاق قۇرۇق قوناق پوخقى قان ئېغىزلىرىدا دەرھال ئۇيۇدى .

ساقىۋاتقان قان ھەمىشىتا توختىدى . خېنيا سايىت ئۇنىڭ سۇنغان ئوڭ قولىنى تارتىشا گۈگۈت[2] بىلەن تۇخۇمدا شاقدىپ تاڭدى . ياردارنىڭ بارغانچە قىزىتمىسى ئۆرلەپ ھوشىنى يوقىتىپ قويغىلى تۇردى ، قان توختىغان بىلەن پۈتۈن بەدىنى كۆكىرىپ ئىششىدى . خېنيا سايىت قوناق ئۇنىنىڭ خېمىرتۇرۇچىنى يارا ئېغىزلىرىغا چاپلاپ ، ئۇنى ئوغلاق سويۇپ ئىسسىق تېرىگە يۆگىدى . يارىدار خام سېمىز ھەم تولىمۇ يوغان ئادەم بولغاچقا ، ئۇچ ئوغلاقنىڭ تېرىسى بەدىنىنى يېپىم يۆگەشكە يەتتى . خېنيا سايىت مۇشۇ ئىشلارنى قىلىپ گۈلخانىنى ئۇلغايتىپ ھالسىراپ ئولتۇرۇۋىدى ، سۇبھىگە بەلگە بېرىپ چۆل تورغىيىنىڭ چۈڭلۇدلاپ سوزۇپ مۇڭلۇق سايرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى . خېنيا سايىتنىڭ كۆزى ئۇيقۇسىزلىقتىن ئېچىشىپ كەتتى ، شۇنداقتىمۇ چىداپ

---

① قوناق پوخقى — قوناقتا بولىدىغان بىر خىل قارا پاراشوك .

② تارتىشا گۈگۈت — ياغاچ نېپىز تىلىنىپ (بىر غېرىچ كەڭلىكتە) ئۇچىغا گۈڭگۈرت يالىتىپ ياسىلىدىغان قەدىمىي سەرەڭگە .

ئولتۇردى . ھالىدىن كەتكەن ياردار سەل ئارام تاپقاندەك بولدى .

دەريا تەرەپتىن سوغۇق ئۇرۇپ خېنيا سايىتىنى توڭدۇردى . ئۇنىڭ ماجالى قالمىغاچقا گۈلخان ئەتراپىدىكى تېرىدىن تارتىپ يۆگىلىپ ئوتقا يېقىن سۈرۈلدى . ياردار پات - پات بوش جۆيلۈپ ، خورەك تارتىپ قويايتتى . ئۇنىڭ قوناق پوخىقى سۈركەلگەن قاپقارا يۈزىدە ئۇششاق تەر تامچىلىرى پەيدا بولدى . «خۇداغا شۈكۈر» دېدى خېنيا سايىت ئىچىدە . ئوتنىڭ خۇشياققان ئىسسىقىدا ئۇنمۇ ئاستا تاتلىق بىر ئۇيقۇ باستى . كۆزى ئۇيقۇغا ئىلىنىشى بىلەن شۇنداق قاتتىق ھەم شېرىن ئۇيقۇغا كەتتىكى ، پۈتۈن دۇنيانى ئۇنتۇدى...

بىر غايىب ئاۋاز «كۆزۈڭنى ئاچ» دەپ قۇلاق تۈۋىدىلا قاتتىق ۋارقىرىغاندەك بولدى . ئۇ ئۆندەرەپ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . پۈتۈن توقايلىق ئىتلارنىڭ ۋەھىمىلىك قاۋغان ئاۋازى بىلەن تولغاندى . ياردار ئاللا - توۋا سالغىلى تۇردى . ئىتلارنىڭ ئەنسىز قاۋاشلىرى بىلەن كالا - قويلارمۇ مۆرەپ - مەرەپ بىر قارا بالانىڭ ئالامىتىنى ئېلىپ كەلدى . خېنيا سايىتنىڭ كۆڭلى بىر شۇملۇقنىڭ شەپىسىنى سەزدى . ئۇ تۆت تاقلاپ توغراق ئۇستىدىكى كەپىگە سەكرەپ چىقىپ يىراقلارغا قارىدى . توقايىنىڭ نېرىسى ، دەريانىڭ ئۇ قېتىدا ، دەريا ئىچىدە ، دەريانىڭ بۇ قىرغىقىدا ساناقسىز مەشئەل ئېزىتقۇدەك بۇ تەرەپكە قاراپ ئۇچۇپ كەلمەكتە ئىدى . خېنيا سايىتنىڭ يۈرىكى قاتتىق ئېغىپ دەرھال پەسكە سەكرەپ چۈشۈپ قاتتىق ئىسقىرتتى . بىر توپ ئات گۈلخان يېنىغا چاپچىپ كەلدى . ئۇ ئاتتىن ئىككىنى توقۇپ ، گەمىدىن ئوقيا ، شەمشەر ، نەيزە ، چوماق ، مىلتىق ئېلىپ چىقىپ ئاتقا قانجۇغلىدى .

— ئۇكام ، ئاتقا مىنسىلە ، يۇرت ئىچىدە ئىنس - جىن بىلمەيدىغان بىر پاناھ جاي بار . مەن سىلىنى ئاپىرىپ قويۇپ كېلەي ، چېرىكلەر باستۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ .

— ئەمدى مېنىڭ ئاتتا ئولتۇرغۇچىلىكىم يوق ، — ياردار قىينىلىپ تۇرۇپ قوينىدىن بىر خەنجەرنى چىقاردى . خېنيا سايىت ياردارنىڭ قولىنى تۇتۇۋالدى .

— سىلى يۈرتىمىز ئۈچۈن ياشىمىسىلا بولمايدىغان مۇھىم ئادەمدەك تۇرىدىلا ھەم بۇ مۇسۇلماندارچىلىققا توغرا كەلمەيدۇ .

— چېرىكلەر ئىنتايىن ۋەھشىي ، ئۇلارنىڭ قولىدا ئۆلۈش دوزاخ ئازابىدىن يامان ، بىز شۇنچە قېچىپمۇ ، مۆكۈپمۇ قۇتۇلالماي مەشەگە كەلدۇق ، بۇلاردىن قۇتۇلغىلى بولمايدۇ ، ئەلھۆكمىللا دەيلى .

— سىلى ماڭا ئامانەت ، مېنى ئايىسىلا ، مەن سىلىنى ساق تاپشۇرۇپ بېرەلمىسەم مېنىڭ ياش جېنىم ھېسابلىرىنى بېرىشكە چاغ كەلمەيدۇ...

خېنيا سايىتنىڭ گېپىنىڭ ئايىغى ئۈزۈلۈپ قالدى . ئاق ئىت باشلاپ كەتكەن ئىككى غازاتچى ھالسىراپ ئۇلارنىڭ يېنىغا كېلىپ ، ئاتتىن گۈلخان يېنىغا چالمىدەك «پوك» چۈشۈپ ياتتى :

— بىز... بىز تۇگەشتۇق . ئالدىمىزدىن ، يانىدىن ھەممە يەردىن ئۇنگەندەكلا ئورۇسلار شۇنداق قويۇق قاپسىپ كېلىۋاتىدۇ . بۇنداق شايانۇندەك ئۇچىدىغان چېرىكلەرنى كۆرمەپتىكەنمەن ، يۈرتمۇيۇرت ، جاڭگال ، دۆڭ ، ھەممە يەرنى قارا چۈمۈلىدەك بېسىپ كەتتى . ئۆي - ژاران ، باغ بولامدۇ ھەممىنى كۆيدۈرۈپ ، قىر - چاپ بىلەن باستۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ . ئالىقانچىلىك پاناھلانغۇدەك يەر يوق ، ئارقىمىزغا ياندۇق . ئۇلار بىزنى تونۇۋالدى ، ئارىسىدا نۇرغۇن مۇسۇلمانلار بار ئىكەن . ئۇ ئاسىيلار بىر سەپ بولۇپ چېرىكلەرگە قوشۇلۇپتۇ...

كۆكتە ئورۇس ئايروپىلانلىرى توختىماي ئۇچقىلى تۇردى . دەريا قىرغىقىدىكى توقايدىن كۆچلۈك يانغىن كۆتۈرۈلدى . قوي ، كالا ، تۆگە ، ئاتلار قىيا - چىيا قىلىشىپ قورۇق تەرەپكە مەڭدەپ كېلىشكە باشلىدى . شېرىن ئۇيغۇدىكى ياۋايى ھايۋان ، ئۇچار قاناتلار

كۆچلۈك ئوت يالقۇنىدىن ئەندىكىپ قاچتى . پۈتۈن توقاي قىزىل ئوت دېڭىزى بولۇپ پاراسلاپ كۆيۈشكە باشلىدى . قىيامەت قايىم بولغان توقايلىققا ئورۇسلارنىڭ بىلىپ بولماس ۋارقىراپ كالدىرلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

— چېرىكلەر توقايغا ئوت قويۇۋەتتى . يىگىتلەر ، بىردەم چىداڭلار ، مەن سىلەرنى يۇرت ئىچىگە ئاپىرىۋېتەي ، بىر مەخپىي گەمە بار ، ئىنس ـ جىن بىلمەيدۇ . ئۇنىڭ بىر ئۇچى مازارغا تۇتىشىپ نەق گۆرنىڭ ئۆزىگە چىقىدۇ ، بىر ئۇچى ئاتاملارنىڭ قورۇسىدىكى ئات ئېغىلىدا .

— بىز بولالمىدۇق . ئامانەتنى ئويدان ساقلاپ ، ساداقىتىڭنى كۆرسەتسەك ، دىيانەتلىك مۇسۇلمان ئوغلى دېگەن مەرتىۋىگە ئېرىشسەن . ئاللا پېشانىمىزگە مەشھەدە چېرىكلەر بىلەن جەڭگە چۈشۈپ شېھىت بولۇشنى پۈتكەن ئوخشايدۇ . ئۇلارنىڭ دېرەكلەپ تاپ باستۇرۇپ قوغلاپ كېلىۋاتقىنى بىزدىنمۇ بەكرەك ئېرىڭ مال . سەن ئۇنى ئېلىپ ماڭ ، بىز بۇ يەردە دۇشمەننى كاشىلا قىلىپ تۇرىمىز ، — يىگىتلەر گۇلخان يېنىدىكى تېرە ئۇستىدە ھالسىزلىنىپ يېتىپ ئىلتىجا قىلدى . خېنىيا سايىتىنىڭ جۇدۇنى تۇتتى :

— چېرىكلەر نېمىشقا ھايالالشماي بىزنى لەت قىلىدىكىن دېسەم ، سىلەردەك توشقان تېرىسى ، لاتا قونجىلارنى لەشكەر قىپتىكەن...

ئىككى يىگىت جان ـ جەھلى بىلەن تىرمىشىپ ئورنىدىن تۇرۇپ قىلىچىنى قىنىدىن چىقاردى . خېنىيا سايىت شاققىدە ئاتقا مىنىپ ، تۇلۇم ئارتىلغان ئاتنىڭ چۇلۇۋىرىنى تارتتى . ئىككىيلەن سەندىرەكلەپ قېينىلىپ تۇرۇپ ئاتقا مىندى . خېنىيا سايىت ئاتنى يېرىم جان يانقان ياردارنىڭ يېنىغا دېۋىتىپ كېلىپ ، يىلاندەك سوزۇلۇپ چۈشۈپ ياردارنىڭ قان ئۇيۇپ قالغان كەڭ كۆك كەمىرى بىلەن ياقىسىدىن قامالالاپ :

— يـائاللا ، ئۆزۈڭ مەدەت قىل ! — دەپ دەس كۆتۈرۈپ ئاتنىڭ ئالدىغا ئالدى . يارىدار قاتتىق قاقشاپ كەتتى . يوغان قارا شەھەر ئېتى مۇدۇرۇپ كەتتى .

— خۇدا ئۆزۈڭگە ئامانەت ، چۇھ ، — خېنيا سايىت ئاتقا قامچا ئۇرۇپ قويۇق چاتقال ئارىسىدىكى تار چىغىر يول بىلەن قۇيۇندەك چاپتى . ئىككى يىگىت تاپ بېسىپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى . بىر توپ تايغان ھەر تەرەپكە قاراپ بويۇنداپ ، ئاچچىق قاۋاپ ، قۇلاقلىرىنى يوپۇرۇپ ئاتلارغا سوڭدىشىپ يۈگۈردى .

يانغىن كېچە ئاسمىنىنى قىپقىزىل بويىغان ، ئۇنىڭ ئۈستىدىن ئاپئاق قويۇق تۈتۈن بۇلۇتتەك تۈرۈلۈپ كۆككە كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى . ھۆل چاتقاللاردىن پاراسلاپ قوماچ قورۇغاندەك ئاۋاز چىقاتتى . ئاچچىق بۇس بىلەن كۆيگەن گۆشنىڭ پۇرىقى دىماغقا ئۇرۇلاتتى . «ھەي ، جانىۋارلار كۆيۈپتۇ ، چالا ئۇيقۇدا مەڭدەپ قوپۇپ ئوتقا سەكرەپتۇ . بولۇپمۇ دۆت قويلار ئوتنى كۆرسە قاچماي ، ئۇرۇپ ھەيدىسىمۇ ماڭماي ، بېشىنى بىر يەرگە قىلىپ كۆتى كۆيۈۋاتسىمۇ جىممىدە تۇرۇۋالىدۇ .» خېنيا سايىتنىڭ يۈزىنى توختىماي تالاپ مېڭىۋاتقان چاتقال شوخىسى ئۇنىڭ يۈزىنى ھەرە چاققاندەك ئېچىشتۇرۇۋەتتى . توقاي ئۈستىدە غايەت زور قاناتتەك يېيىلىپ كېلىۋاتقان ئوتقا قاراپ خېنيا سايىتنىڭ ئىچى ۋىژىلداپ كۆيمەكتە ئىدى . «خۇدا جاھانغا مۇشۇنداق كۆيدۈرگۈ نىجىسلارنىمۇ ئاپىرىدە قىپتىكەن . يا پەرۋەردىگارا ، بۇ بىر چىرايلىق جاڭگالدا نېمە گۇناھ بار ! يەر ـ جاھاننى سۈپۈرۈپ ماڭىدىغان يەجۈج ـ مەجۈج دېگەن ئاخىر زامان يالماۋۇزلىرى مۇشۇ چېغى... »

جانىۋارلارنىڭ داد ـ پەريادى ئارىسىدا چېرىكلەرنىڭ بىر ـ بىرىگە قاتتىق كالدىرلاپ ۋارقىراشقان ئاۋازىمۇ ئاڭلىنىپ قالاتتى . خېنيا سايىت ھەرقانچە قاراپمۇ ئۇلارنى كۆرەلمىدى . ئەمما ، ئۇنىڭ سادىق تايغانلىرىنىڭ چېرىكلەر بىلەن قاتتىق ئېلىشىپ بوغۇشقان ، ئېچىنىشلىق كاڭشىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى . ھەر قېتىم

ئېچىنىشلىق ھۆۋلىغان ، غىڭشىغان ئاۋاز ئاڭلانغاندا ، خېنىيا سايىتىنىڭ يۈرىكىگە بىر سانجىق سانجىلغاندەك بولاتتى . چۈنكى ، ئىتنىڭ ئاشۇ ئاۋازى بۇرۇن ئېيىق ، بۆرە ، ياۋا توڭگۇز قارىنى بۆسۈپ تاشلىغان چاغدا جان تالىشىپ ، ئۆزىنىڭ ئۈچەي ـ باغرىنى ئۆزى غەزەپ بىلەن تالاپ جان بەرگەندە چىقىدىغان ئاۋاز ئىدى . «ئۇلۇغ ئاللا ، ئالدىڭدا نېمە كۈپۈرلۈقلار ئۆتتى ؟ نېمە كەلگۈلۈك بۇ . توقاي بىلەن بىللە ھەممە نېمەمدىن ئايرىۋېتەمسەن ، توقايىنى مەندىن ئايرىغاندا جېنىمنى تېنىمدىن ئايرىشنى ئۇنتۇمىغايسەن . » دالانىڭ پەقەت خېنىيا سايىتلا ماڭغان يۈرت تەرىپىدىلا يانغىن يوق ئىدى . يۈرتقا يېقىنلىغانچە چاتقاللار شالاڭداپ ، توغراق ، يۇلغۇنلار دانە ـ دانە كۆرۈنۈشكە باشلىدى . ئىككى يىگىت كۆتەكتەك يوغان ئات ئۈستىدە ھەر تەرەپكە ساڭگىلاپ كەلمەكتە ئىدى . تۈيىقى قىزىغان ، قارا تەرگە چۆمگەن ئاتلار قۇلاقلىرىنى يوپۇرۇپ ، ئۆمرىدە كۆرمىگەن ئاتەشنىڭ سۇرىدىن بىر شۇملۇقنى سەزگەندەك بۇرۇن تۆشۈكلىرىنى كېرىپ خارقىراپ بوغۇلۇپ چاپاتتى .

ئۇلار توقايلىقتىن ئۇزۇپ چىقىپ ، پاكار چەش قۇم دۆڭى ئۈستىگە چىقىشغا ، يۈرت ئۈستىدىن يانغىن كۆتۈرۈلدى . خېنىيا سايىت چۈلۈۋرنى قاتتىق تارتتى . ئالدىغا زەرب بىلەن دۈنىپ كېتىۋاتقان ئات ئىگىسىنىڭ تەتۈرلۈكىدىن غالجىرلىقى تۇتۇپ ، ئالدى پۇتلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ قاتتىق كىشنەپ ، ئالدى پۇتلىرىنى ھاۋادا شىددەت بىلەن تېپىچەكلەتتى ، ئارقا پۇتى گازاڭغىچە قۇمغا پاتتى . ئىككى يىگىتمۇ ئاتلىرىنىڭ تىزگىنىنى قاتتىق تارتىپ ، ئاتنىڭ توختىشى بىلەن ئات ئۈستىدىن ئۈچۈپ چۈشتى ۋە قۇم دۆڭدىن پەسكە يۇمىلاپ كېتىپ ئۆلۈكتەك جىممىدە يېتىپ قالدى . خېنىيا سايىتنىڭ كۆڭلى تۇيغان شۇملۇق تاۋاقتىكى ئاشتەك كۆز ئالدىدا نامايان بولدى . يۈرت ئىچىدىن چىقىۋاتقان قىيا ـ چىيا ، قارىيىپ كۆرۈنگەن بوستانلىق مەھەللە بېشىدىن ئاسمانغا كۆتۈرۈلگەن يالقۇن توقايلىققا كەلگەنلەرنىڭ مەھەللىگىمۇ

كـــربـپ بولغانلىقىنى ئىسپاتلىدى . ئوتتىك كۆچلۈك يورۇقىدا ئـادەمـلەر يېرىم يالىڭاچ ھالدا توقاي تەرەپكە قېچىپ كەلمەكتە ئىدى . خېنيا سايىتنىڭ تايغانلىرى گاڭگىرىغان ھالدا قوم دۆڭىنىڭ ھەر تەرىپىگە قاراپ ئېغىر شۇملۇقتىن بېشارەت بېرىپ ئاسمانغا تەلمۈرۈپ ھۇۋلىدى . خېنيا سايىت ئاتتىن چۈشۈپ ياردارلارنى يۆلەشتۈرۈپ ئانتا مىندۈردى .

ئـورۇسـنـىڭ ئـايروپىلانلىرى يانغىن ئۈستىدە شىددەتلىك چىرقىراپ ئۇچۇپ ئايلانماقتا ، پات ـ پات ئېتىلىپ تۇرغان ئوق ئاۋازى يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى .

— بولالمىدۇق... ئەمدى نەگە بارىمىز ؟

— قارا چۈمۈلىدەك دۈشمەن ئارىسىدا قالدۇق ، قورۇقتىمۇ ئوبدان پاناھ جاي يوق ئىكەن ، يا ئۆلۈم ، يا كۆرۈم ، باشقا كەلگەننى كۆرىمىز...

خـېـنـيـا سايىت ئېتىنى قاتتىق قامچىلىدى . يىگىتلەرنىڭ ئارقىسىدىن تايغانلار دوزاختەك ئوت دېڭىزىغا شۇڭغۇدى .

توققۇزىنچى باب

تاڭ شەپىقى قىزىرىشقا باشلىغاندا ، پۈتكۈل توغراقلىق — تۇنۇگۈنكى ئالتۇن رەڭ توغراق ياپراقلىرى ، كەھرىۋادەك جىغان مونچاقلىرى ، مەشئەلدەك يېنىپ تۇرغان يۇلغۇن چېچەكلىرى كۈلگە ئايلانغان ، ئەتراپنى ئاچچىق ئىس قاپلاپ كەتكەنىدى . جان ـ جانىۋارلارنىڭ چانقال ئارىسىدا كۆيۈپ كاۋاپ بولغان كۆيۈك ھىدى پۈتكۈل دەريا ۋادىسىنى بىر ئالدى . خېنىيا سايىتىنىڭ قورۇقىغا قايتىپ كېلەلمىگەن نۇرغۇن ئات ، كالا ، قويلىرى توقايلىق ئارىسىدا ئوت دېگىزىدىن چىقالماي كۆيۈپ كەتكەنىدى . ئەسىرلەردىن بېرى ئادەم ئايىغى كەمدىن ـ كەم تەگكەنلىكتىن بۇزۇلماي كەلگەن چەكسىز توغراقلىق ۋە ئۇنى پاناھداپ ياشاۋاتقان تەكلىماكان قۇملۇقى بويىدىكى جانلىقلار بىر كۈننىڭ ئىچىدىلا كۈلگە ئايلاندى . تەكلىماكاننىڭ قويۇق قاش ـ كىرپىكى ئورنىدا ياشىرىپ تۇرغان تۇنۇگۈنكى ئورمانزار ، يېشىللىق بۇگۈن ئۆرتىلىپ ، كونا خۇمداننىڭ كۈل تارتىدىغان گۈلەخانىسىغا ئوخشاپ قالدى . كېچىچە ئوت پۈركۈپ ، بومبا تاشلاپ پۈتكۈل يېشىل ۋادىنى كۆيدۈرۈپ ئوت قويۇپ چىققان ئورۇس ئايروپىلانلىرى تاڭ ئاتقاندىن كېيىنمۇ كۆيمەي چالا قالغان يېشىللىق بارمىكىن دېگەندەك دەريا بويلاپ پەس ئۇچۇپ ، ھۇشقىيىتىپ ، چىرقىراپ ئايلىنىپ تۇردى . شېكىنىڭ چېرىكلىرى بىلەن ئورۇس ئەسكەرلىرى قاپقارا ئىس ـ تۈتەك ئارىسىدا موردىن

ئۆملەپ چىقىپ داستىخانغا ئولاشقان سۈۋەرەكلەردەك بىر-دىنبىر كۆيمەي قالغان يېشىل ئارال — خېنيا سايىتنىڭ قورۇقىغا توپلىنىشقا باشلىدى. خېنيا سايىتنىڭ قورۇقىنىڭ كۆيمەسلىكىدىكى بىرىنچى سەۋەب، خېنيا سايىتنىڭ قورۇقىنى چۆرگىلەپ ئاقىدىغان كەڭ بىر ئېقىن سۈنىڭ بولغانلىقىدىن ئىدى. بۇرۇن دەريادا تاشقىن بولغاندا بىر تارماق ئېقىن مۇشۇ قورۇق ئەتراپىدا ئېقىن تېپىپ، دەريانىڭ جىگدە پۇراق مەزگىلىدىن باشلاپ، بوز كۆكچە سويما سالغان چاغقىچە توقايلىق ئىچىنى بىر ئايلىنىپ يەنە ئانا ئېقىنغا قوشۇلۇپ كېتەتتى. تاشقىن مەۋسۈمى ئاخىرلىشىپ كېلەر يىللىق دەريا تاشقىنى باشلانغانغا قەدەر، بۇ ئېقىندا چۆچۈرە سالغۇدەك سۈپسۈزۈك تىنىق تۇرغۇن سۇ بولاتتى. بۇ سۇ مۇشۇ جاڭگالدىكى بارلىق جان - جانۋارلارنىڭ دائىملىق ئىچىملىك سۈيى، يازدا قىرغاۋۇل، چۆل تورغىيى، چۆل قۇشقىچى، ياۋا كەپتەرلەرنىڭ يۇيۇنىدىغان كۆلچىكى ئىدى. خېنيا سايىت قورۇقىنى مۇشۇ ئېقىن چۆرگىلەپ ئارالچاق قىلىپ قويغان دۆڭگە ياسىغانىدى. يانغىن ئېقىندىن ئاتلاپ ئۆتەلمىگەنىدى. خېنيا سايىتنىڭ مال - چارۋىسىدىن باشقا بۇ ئارالغا نۇرغۇن جان - جانۋارلار قېچىپ كېلىپ قورۇقتا تىقىلىپ قالغانىدى. بۇ يەردىكى كېۋەزلىك، قوناقلىق، قوغۇن - تاۋۇزلۇق، كەندىرلىك ھەممىسى مال - چارۋىلارنىڭ تولىلىقىدىن چەيلىنىپ پايخان بولغانىدى.

قورۇقتا قايتىپ كەلگەن خېنيا سايىت ئازادە، تىمتاس قورۇقتا پۈت قويغۇدەك يەر قالمىغانلىقىنى كۆرۈپ، غەزەپتىن چېرىكلەرنى، ئاسماندا ئۇچۇۋاتقان ئوت پۇركۇگۈچى ئايروپىلانىنى بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ ئەڭ سەت گەپلەر بىلەن تىللىدى:

— ھۇ جاھانغا بالا - قازا تېرىشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان قېنى سېسىق ئورۇسلار! تەكلىماكاندەكى بۇ توغراقلىق، بۇ جاڭگال ئاناڭنى بىرنېمە قىلغانمۇ؟ بۇ جاڭگالغا نېمىدەپ ئوت قويۇشسەن؟ بۇ توقايلىقتا يەتمىش پۇشتۇڭنىڭ ھەققى بارمىدى...

ئەمما، ئايروپىلان ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىماستىن، توقايلىققا

توختماي كۆيدۇرگۇچ بومبىلارنى تاشلاۋەردى . ھەر قېتىم قاتتىق پارتلاشتىن شىددەتلىك يانغىن كۆككە سوزۇلغاندا ھايۋانلارنىڭ ئېچىنىشلىق نالىسى جاھاننى بىر ئالاتتى . ھايۋانلارنىڭ ناله - پەريادى ئىچىدە خېنيا سايىتىنىڭ يېگانە ئاۋازى بېسىلىپ غايىب بولاتتى . ئۇزاق ئەسىرلەردىن بۇيان ھاياتلىق ماكانى بولۇپ كەلگەن بۇ يەككە - يېگانە ئارال بۇگۈن بىراقلا جاھان غوۋغاسى بېشىغا كەلگەن ئاپەت ئوچىقىغا ئايلاندى . خېنيا سايىتىنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازى ، سەت تىللاشلىرى ، قارغاشلىرى جاھان غوۋغالىرى ئارىسىدا ھېچ يەرگە ئاڭلانماي ، ئۇنى يەتمەي ، سۇيى ئۆزىگە سىڭىپ كېتىدىغان تارىم دەرياسىنىڭ سۇيىدەك بېسىلىپ قالدى . ئۇ ھارغۇچە قاقشاپ ، تىللاپ بوغۇلۇپ بېسىلىپ قالدى .

— ھۇ نەس كۇندە توڭگۇزنىڭ بۇرنىدىن چۇشكەن سېسىق ئورۇسلار ! بىز سەنلەرنىڭ قارغىش تەگكەن يېرىڭلارغا بېرىپ ، بىر تۇپ دەرىخىڭنىڭ بىر تال شېخىنى سۇندۇردۇقمۇ ؟ ئىگىچى - سىڭلىڭغا چېقىلدۇقمۇ ؟ سەن بىلەن بىزنىڭ ھېچبىر ئىلىنىپ - چىلىنىپ قالمىغان ، يۇمغاقسۇتىنىڭ ئۇرۇقىدەك قانداشلىقىمىز يوق ! بىز ساڭا ھېچ يامانلىق قىلمىساق ، بىزنىڭ بېشىمىزغا بالايىئاپەتلەرنىڭ ھەممىسىنى سەن تېرامسەن ؟ ھۇ ئېپلاس مۇناپىقلار ، بىزگە قىلغان شۇملۇقلىرىڭ ئۇچۇن خۇدا سەنلەرگە قىيامەتكىچە قۇرۇمايدىغان نەس بالالارنى بېرەر...

ئىتلار ئۇنىڭغا تەڭكەش بولۇپ ، ئېچىنىشلىق ھالدا كۆككە قاراپ ھۇۋلاشتى .

— بىزگە پاناھلىق بېرىڭ ، ئۇكام...

قارا ساقال ئادەمنىڭ ئېچىنىشلىق نالىسى خېنيا سايىتنى ئەسلىگە كەلتۇردى . ئۇ ئاتتىن چۇشۇپ قىيا - چىيا مال - چارۋا ئارىسىنى تەستە ئاراشلاپ ماڭدى . يارەنلەر ئاتتىن چۇشمەستىن ئۇنىڭغا ئەگەشتى . تاڭ بارغانچە سۇزۇلۇپ مەشرىق رەسمىي ئاقىرىشقا باشلىدى . ئورۇس ئەسكەرلىرىنىڭ ئاتلىرىنىڭ كىشنەشلىرى ، كالدۇر - كۇلدۇر ۋارقىراشلىرى ، شېڭ

چېرىكلىرىنىڭ يايلاققا چۈشكەن قارا چېكەتكىلەردەك يېيىلىپ جاۋ ئۇلداشلىرى بارغانچە يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى . خېنىيا سايىتنىڭ ئەتىلىرى قاۋاپ ئېقىندىن ئۆتۈپ چېرىكلەر توپىغا ئېتىلدى . ئىتلارنىڭ شىددەتلىك قاۋاپ تالاشلىرى ، ئادەملەرنىڭ قىيا - چىيا ۋارقىراشلىرى باشلاندى . ئوقلار «تاڭ - تاڭ» لاپ ئېتىلىپ ئىتلار ئېچىنىشلىق ھۇۋلىدى . چېرىكلەر ئارىسىدىكى ئۇيغۇر چېرىكلىرى ۋارقىرىدى :

— ھەي ، خېنىيا سايىت ، ئىتلىرىڭنى توس ، بىكار بىرىمۇ قالماي قىرىلىپ تۈگەيدۇ . بايا تىن بېرى ئورۇس ئايروپىلانلىرى سېنىڭ قورۇقۇڭغا بومبا تاشلىمىدى . بىز سېنى قوغداپ قالدۇق ، ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان سارىڭ جاڭگاللىق...

يۇزدىن ئارتۇق ئوۋ ئىتلىرى قورۇقنى قاپسىاپ كېلىۋاتقان چېرىكلەر بىلەن شىددەتلىك ئېلىشىپ كەتتى . چېرىكلەر دەسلەپ ئوق چىقارغانىدى ، ئوۋ ئىتلىرى بىلەن گىرەلەشمە جەڭ باشلىنىپ كەتكەنلىكتىن ، بىر - بىرىنى ئېتىپ سېلىشتىنمۇ قورقتى ھەم ئوق چىقىرىشقىمۇ ئولگۈرەلمەي ئىتلار بىلەن پومىداقلىشىپ كەتتى . تورپاقتەك يوغان ھەم غالجىر ئوۋ ئىتلىرى ئېيىق ، بۆرىلەر بىلەن ئېلىشىپ ئاجايىپ ۋەھشىيلىشىپ كەتكەن بولۇپ ، ئولار چاقماق ، كۈچلۈك ئىدى . چېرىكلەرگە ئېتىلغاندا تۆت پۇتلۇق بولۇپ يۈگۈرۈپ ، ئادەمگە ئېسىلغاندا ئادەمدەك ئىككى پۇتلۇق بولۇپ كىنايىدىن ئالاتتى ، چىشلىگەن يەردىن بىر پارچە لوق گۆشنى يۇلۇۋېلىپ چاينىماستىن پۇتۇن يۇتۇۋېتەتتى . ئورۇس ئەسكەرلىرى ئىتلارنى قىلىچلاپ ، قارىنىنى يېرىپ يەر چىشلەتتى . ئاق چۈپۈرلۇق تايغان بىر ئورۇس ئەسكەرنى پومىداقلاپ بېسىپ تالاۋاتقاندا ، يەنە بىر ئەسكەر بىر قىلىچ چېپىش بىلەنلا ئىتنىڭ بېلىدىن ئۈزۈپ تاشلىدى . ئىت ئۆزى تالاۋاتقان ئەسكەرنىڭ ئۈستىدە ئۇنىڭ كانىيىنى چىشلەپ چىشلىرى كىرىشكەنچە جان بەردى .

چېرىكلەر ئىتلار بىلەن قۇچاقلاشما جەڭ قىلىۋاتقاندا ، خېنىيا سايىت يارىدارلارنى ئىككى ئادەمنىڭ قۇچىقى يەتمەيدىغان ئېگىز بىر

توغراقنىڭ يېنىغا ئېلىپ كەلدى . توغراقنىڭ ئېگىزلىكى ئون ئۇچ غۇلاچ كېلەتتى . شاخلىرىنىڭ ھاياتلىرىمۇ ، قۇرۇپ ئۆلگەنلىرىمۇ بار بولۇپ ، ھاياتلىرى بىلەن ئۆلگەن شاخلار چىرمىشىپ ، چىگىلىك ، قارا كۆرۈك ئوتلىرى يامىشىپ ، توغراق غولى ئادەم قارىسا قورققۇسى كەلگۈدەك سۈرلۈك ، پاخماق چاتقاللىق بولۇپ كەتكەنىدى . ئۆرە تۇرغىنىغا مىڭ يىلدىن ئاشقان بۇ توغراقنىڭ گىرەلىشىپ ئۆسكەن چاتماق شاخلىرىدا مىڭلىغان قۇش ئۇۋىلىرى ساڭگىلىشىپ تۇراتتى .

خېنىيا سايىت توغراققا مولۇنەك يامىشىپ چىقىپ ، توغراقنىڭ پاخماق ئاراشلىرىنى قايرىدى ، توغراقنىڭ قۇچاق يەتمەس غولىنىڭ ئىچى كاۋاك بولۇپ قۇدۇقنىڭ ئاغزىدەك يوغان بىر ئېغىز ئېچىلدى ، سىرتتىن قارىغاندا ئۇنىڭ ئىچى بوشلۇقىنى بىلگىلى بولمايتتى . ئۇچ ياردار ھەمساتتا توغراق ئاچمىقىغا چىقتى ، ئۇنىڭ ئىچىگە كىچىك بىر شوتا قويۇلغان بولۇپ ، توغراق تېنىدىكى ئۇششاق يېرىق ، پۈتاق ئىزى تۆشۈكلىرىدىن چۈشكەن ئوت شولىسىدا ، توغراقنىڭ ئىچى غۇۋا يورۇپ تۇراتتى .

— توغراقنىڭ ئاستىدا كىچىك بىر گەمە بار ، ئۇ يەر مېنىڭ ئېرىنغ مال ساقلايدىغان مەخپىي خەزىنەم ، ئۆزۈمدىن باشقا ئىنىس ـ جىن بىلمەيدۇ . گەمە سىلەرگە تار كېلىشى تۇرغانلا گەپ ، قىستالساڭلارمۇ يېتىپ تۇرۇڭلار ، قالغىنى خۇدانىڭ ئۆزىگە ئامانەت...

خېنىيا سايىت پەسكە چۈشۈپ بەش تۇلۇم ئالتۇن ـ تىللانى ئارغامچىغا باغلاپ بەردى ، ياردارلار تارتىپ چىقاردى . ئاندىن ئاتلارنىڭ ئېگەر ـ جابدۇق ، ئوزۇق ، خۇرجۇن ـ قاچىلار ، قورال ـ ياراغلارنىمۇ ئارغامچىغا باغلاپ سۈنۈپ بەردى . ئاتلارنى قىستىلىشىپ تۇرغان چارۋىلارغا قوشۇۋەتتى . ئۆزى يەنە توغراق ئاچمىقىغا يامىشىپ چىقىپ ياردارلارنى گەمىگە جايلاشتۇرغاندىن كېيىن ، پەس ئاۋازدا ئۇلارغا تاپىلىدى :

— ناۋادا گەمىدە ئۇزاق ھايالىشىپ قالىدىغان ئىش بولۇپ

تەشنالىق قىستاپ كەتسە ، گەمە تاملىرىدىكى توغراق يىلتىزلىرىنى كېسىپ شۇمىسەڭلار ، يىلتىزىدىن چۇچۇمەل سۇ چىقىدۇ ، شۇنىڭ بىلەن ئاغزىڭلارنى نەمدەپ تۇرۇڭلار . توغراق تۇۋى ئاخىرلاشقان يارىدىكى گەمە ئاغزىنى توغراق پورى بىلەن كەپلەپ قويۇڭلار ، شامال كىرىپ تۇرىدىغان تۆشۈك قويۇڭلار ، چىداپ تۇرۇڭلار...

ئۇ گېپىنى تۈگىتىپ بولغۇچە چېرىكلەر قورۇقلا كىرىپ ۋارقىراشقىلى تۇردى . خېنيا سايىت توغراق ئاچىمىقىدىكى كونا پاخماق چانقاللارنى بۇرۇنقىدەك جايىغا كەلتۈرۈپ كەپلەپ قويۇپ ، توغراقتىن پەم بىلەن چۈشۈپ توغراق بېشىغا سىنچىلاپ قارىدى . تۇغراق بېشى بۇرۇنقىدەكلا سۈرلۈك چانقال ، پاخپايغان هالدا كۆرۈندى ، خېلى سىنچىلاپ قارىسىمۇ ئۇ يەردىن توغراقنىڭ ئىچىگە چۈشكىلى بولمىدىغان ئېغىز بارلىقىنى هېچكىم خىيالىغا كەلتۈرمەيتتى . چېرىكلەر ئۇنىڭ كۆتۈرمە تۇرالغۇسىدا كالدىرلىشىپ ۋارقىرىشاتتى .

خېنيا سايىت ئۇدۇل كەپىگە ماڭماي ، باغنىڭ ئىچكىرىسىگە ئۆتۈپ ، باغ چېتىدىكى كەندىر پالىكى باسقان مۇز گەمىسىنىڭ ئىچىگە كىردى ۋە چىلىمغا نەشە سېلىپ تارتىشقا باشلىدى . ئۇيغۇر چېرىكلەر توختىماي ۋارقىرايتتى :

— خېنيا سايىت... هەي خېنيا سايىت ، چىقە بۇ يانغا... چىقمايدىغان بولساڭ هەممە مال - چارۋىلىرىڭنى ئۆلتۈرۈپ ، قورۇق ، مال - بىساتلىرىڭغا ئوت قويۇۋېتىمىز .

خېنيا سايىت گەمە تېمىغا يۆلىنىپ چىلىم تارتقاچ كۆزىنى يۇمۇپ خىيال قىلدى . «بۇ غالچىلار مېنىڭ نام - ئەمەلىمنى قانداق بىلىپ بولغاندۇ ؟ توغرا ، يۇرت ئىچىدە ئاسىيلار ، ئورۇسنىڭ پوقىنى يەپ شېڭغا مۇرىت بولغانلار ئازمىدى... شۇ مۇناپىقلاردىن بىرەرى يېپىدىن - يېڭىسىگىچە ئېزىپ ئىچۇرمەي قالامدۇ... مەهەللە - كويدا بارغانچە نامەردلىك ئەۋج ئېلىپ ، بىر تاۋاق ئاشنى يېسە قورسىقى تويىدىغان قارىنىنى دەپ پۇتۇنسۇرۇك يۇرتنى ، جەددى - جەمەت قېرىندىشىنىڭ ئۆمۈرلۈك ئىشىنى يات تائىپىلەرگە

ساتىدىغان نائەھلىلەر ئەدەپ كەتتى . بۇرۇن بۇنداق نائەھلىلەر ئاز ئىدى . بىز ئۆزىمىزچە ئۇلارنى توي قىلسا تويغا ئادەم كەلمەيدۇ ، قىزىنى چىقىرالمايدۇ ، ئوغلىغا خوتۇن تەگمەيدۇ ، ئۆلسە نامىزىغا ئادەم يىغىلمايدۇ ، يۇرتتا سوقۇندى بولۇپ يېتىمەك يۇرىدۇ ، دەپ ئاغزىمىزنى تاتلىق ئېتىپ يۇرەتتۇق . مانا ئەمدى ھالا بۇگۈنگە كەلگەندە ، يۇرتنىڭ تۇزىنى يەپ چوڭ بولغان خېلى تۇزۇك ئادەملەرمۇ يۇرتقا تۇزكورلۇق قىلىدىغان ئاسىلارغا ئايلانغاندىن كېيىن ، ئىش بىلمەس ياشلار ، قورسىقىنىڭ تويۇشىنىلا ئويلايدىغان ، ئەقلى گەجگىسىگە چىقىپ قالغان ئادەملەر ئۇلارغا ئەگىشىپ چوڭ بىر جامائەت بولۇۋالدى . يۇرت - مەھەللە سوقۇندىسى ، داشقىلى بولۇپ ئىتنىڭ كۆنىنى كۆرىدىغان يېتىم ئاقساقال بۇ جامائەت يوغىناپ ، ھالال ، ھەق ئادەملەر يېتىم - جامائەتسىز قالدى . مانا مۇشۇ كويدا قالغان يۇرتتا بۇ پوقنى يېمەيدىغان كىم قالدى ئەمدى··· »

ئېغىر ھاردۇق يېتىپ ئۇيقۇسىرىغان خېنيا سايىت نەشىنىڭ تىنچلاندۇرۇشى بىلەن گەمىنىڭ تېمىغا يۆلەنگەنچە خورۇلداپ ئۇيقۇغا كەتتى . باياتىن بېرى كونا چىلىمدىن چىققان خور - خور ئاۋاز ئەمدى ئۇنىڭ دىمىغىدىن ئاڭلىنىشقا باشلىدى . قويۇق بۇرۇتلىرى ئارىسىغا چىلىم دەستىسىنى تىقىپ تۇرغان يوغان قوللىرى ئاستا قۇچىقىغا سىيرىلىپ چۈشتى . قويۇق كەندىر پۇرىقى گەمە ئىچىنى كۆچلۇك ، مەستخۇش قىلغۇچى دۇت بىلەن ھىدلاندى···

* * *

— بايا مەن دېدىم ، بۇ جاڭگال پادىشاھىنىڭ گەمىسى تولا ، گەمىلىرىنىڭ بىرىدە نەشە چېكىپ ئۇخلاپ قالدى دەپ ، نەشىنىڭ پۇرىقى ھەممە يەرگە تارالسىمۇ ، بۇگۈنكى ئۆرتەشتە كەندىر كۆيدىمىكىن دەپ ئادىشىپ قاپتۇق . راست ، مەن دېگەندەك قاپاق

چىلمدا نەشە چېكىپ ئۇخلاپتۇ ئەمەسما بۇ تۇرچى .

قاتتىق ، قوپال سىلكىشلەشتىن خېنىيا سايىت كۆزىنى ئاچتى ، ئاچتىيۇ نەشىنىڭ كەيپى ، ھارغىنلىق ئېغىر كېلىپ يەنە كۆزلىرى يۇمۇلۇپ كەتتى . شۇنداقتىمۇ بېشىدا يالاقچىلىق قىلىپ كوتۇلداۋاتقان ئادەمنىڭ يۈرت ئىچىدە كىم پۇچۇق نان بەرسە شۇنىڭغا چەكەدىلىك قىلىدىغان يۇمىلاق تاۋۇز چار بازارچى نىياز ئىبراھىم گاچىنىڭ ئاۋازىلىقىنى تونۇدى . ئۇنىڭ تىلى تولۇق كېكەچ بولمىغىنى بىلەن ، بىر پۇتۇن گەپنى ئوتتۇزغا پارچىلاپ دىۋانىنىڭ بېنىدەك قىلىۋېتىدىغان بولغاچقا ، مەھەللە - كوي ئۇنى بەزىدە نىياز دۇدۇت دېسە ، بەزىدە ئىبراھىم گاچا دەپ يۈزىدىن - يۈزىگە دەۋېرەتتى . ئۇ مەھەللە - كويغا قويۇلغان مەخپىي ساقچى بولۇپ ، كۈندۈزى ئەلنىڭ خىزمىتىنى قىلغان بولۇپ كۆز بويامچىلىق قىلسا ، كېچىسى شېكىنىڭ كاللا كېسەرلىرىگە قارا تىزىملىك يوللاپ دۇرۇس ئادەملەرنى تۇتۇپ بېرىپ ، ئۆزىگە پۇل تاپىدىغان يول ئېچىۋالغان ، تاپقان پۇلىغا ھەرقايسى يۈرت بەگلىرىگە قىز سولاپ بېرىپ ، ئۆزىنىڭ ئەرزان ماتالىرىنى يۈرتتىكى ياۋاش مۆمىنلەرگە قىممەت سېتىپ نەچچە ھەسسىلەپ پايدا ئۇندۇرۇۋالاتتى . ھەر يۈرتتىكى مۆمىنلەرنىڭ ماتاغا ئېھتىياجى بولمىسمۇ ، يۈرت بەگلىرىنىڭ مەجبۇرىي تېكىشى بىلەن ئېلىشقا ئادەتلەندۇرۇلگەنىدى . نىياز ئىبراھىم بولسا سورۇنلاردا ئۆزىنىڭ سودىدا ئۇتتۇرمايدىغانلىقىدىن ماختىنىپ دۇدۇقلاپ يۈرەتتى . ئەل - جامائەت ئۇنىڭ بەتنىيەت ، سۆيىقەستچى ، ھار ئالماس ئۇستاتلىقىدىن ھەزەر ئەيلەپ ، ئۇنىڭ ھەممە ئىشلىرىنى راست دەپ باش لىڭشىتىپ قوياتتىيۇ ، ئارقىسىدىن تىللايتتى . مانا ئەمدى ئۇ ئورۇس بىلەن شېكىنىڭ بىرلەشمە باسمىچىلىرىغا خىزمەت قىلىپ مۇكاپات ئېلىش كويىدا يول باشلىغۇچى بولغانىدى .

خېنىيا سايىتنىڭ نەشە كەيپىدىن ئېغىرلىشىپ كەتكەن قاپىقى ئەمدىلا يۇمۇلۇپ ، نىياز ئىبراھىم ھەققىدىكى خىيالى ئاخىرلاشمايلا بىقىنىغا تەگكەن قاتتىق بىر تېپىكتىن قاتقىپ ئورنىدىن تۇرۇپ

كەتتى . ئۆتى يېرىلغاندەك بىر ئاچچىق ئاغرىق ئىچ - ئىچىدىن بوقسۇپ كىرىپ مېڭىسىدىن چىقىپ كەتتى . سېرىق سىمدەك چاچ - ساقاللىرى ئارىسىدىكى مۇشۇكىنىڭكىدەك ياپىلاق يۈزى پارقىراپ كەتكەن ئورۇس ئەسكىرى ھەجىيىپ تۇرۇپ ئۇنىڭ ئېڭىكىگە بىر مۇشت ئۇردى . خېنيا سايىت دۈگجۇپ گەمە تېمىغا يۆلىنىپ قالدى . ئورۇس يەنە قوللىرىنى سوزۇپ ئۇنىڭ كانىيىدىن سىقىپ ئالدىغا تارتىپ ، ئوڭ مۇشتۇمىنى قاداقچىلاپ بىر ئېتىۋىدى ، خېنيا سايىت بېشىنى يانغا قاچۇردى ، مۇشت ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدىن سىيرىلىپ ئۆتۈپ تامغا ئۇرۇلدى . ئورۇسنىڭ سېپىسق تىنىقى گۆردىن ئۆلۈكنى تارتىپ ئېلىپ چىقىپ يېگەن تۈلكىنىڭ ھىددىدەك خېنيا سايىتنىڭ دىمىغىغا ئۇرۇلدى . ئۇنىڭ قىرلىق ئۇزۇن تۇمشۇقى خېنيا سايىتنىڭ تۇمشۇقىغا كېلىپ قالغاندى . خېنيا سايىت زەرب بىلەن بىر كاللا قويۇۋىدى ، ئورۇس ئوڭدىسىغا ئۇچۇپ كەتتى . بەش - ئالتە ئەسكەر يوپۇرۇلۇپ كېلىپ خېنيا سايىتقا تاشلاندى . بىرى كەينىدىن قۇچاقلاپ تۇتۇۋالدى ، قالغانلىرى مۇشتلاپ تېپىپ كەتتى . ھەر تەرەپتىن تېگىۋاتقان مۇشت ، تېپىكلەردىن خېنيا سايىتنىڭ باش - كۆزى ئايلىنىپ كەتتى ، لېكىن ئۇ پۈتۈن كۈچى بىلەن بىر يۇلقۇنۇپ ئۆزىنى قۇچاقلىۋالغان ئورۇسنى تامغا پۈكلىۋەتتى . ئالدىدىن كەلگەنلەرنى ھەم تېپىپ ، ھەم مۇشت بىلەن ئۇرۇپ يېقىن يولاتمىدى . دەل شۇ چاغدا جەينەكتەك بىر شېكى چېرىكى كىرپىدەك ئۆمىلەپ كېلىپ خېنيا سايىتنىڭ چاتىرىقىغا ئېسىلىپ جان يېرىنى قوش قوللاپ مۇجۇپ ئېسىلىۋالدى . خېنيا سايىتنىڭ ياۋا توڭگۇز تالىغاندەك زەھەردەك بىر ئاغرىق بىلەن پۈت - قولىدا جان قالماي ، خېمىردەك بوشاپ ئىزىغا ئولتۇرۇپ قالدى . ئورۇس ئەسكەرلىرى يوپۇرۇلۇپ كېلىپ دەسسەپ تېپىپ ، چەيلەپ كەتتى . نىياز ئىبراھىمنىڭ داتلىشىپ كەتكەن چويۇن مەشتەك قارا كۆكۈچ يۈزى قېرى ئىنەكنىڭ سۈتى قالمىغان يېلىنىدەك تارتىشىپ ھجايدى :

— قانداق ، مەن جايلايدۇ دېمىدىمۇ ، ھامان جايلايدۇ .

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

* * *

كەچ كۈزنىڭ يېقىمسىز شامىلى تەكلىماكان قۇملىرى ئارىسىدىن دەريا بويىغا توختاۋسىز ئۇچۇپ كېلىپ ، دەريادا ئەينەكتەك يالتىراپ تۇرغان يۇمران مۇزلارنىڭ بېتىگە توقايلىقنىڭ كۈللىرىنى سورۇپ ، ئۇچۇرۇپ كېلىشكە باشلىدى . يىللاردىن بېرى توقايلىقتىكى توغراق ، ياۋا جىگدىلەرنىڭ غازىكىنى ئۇچۇرۇپ كېلىدىغان قۇرۇق سوغۇق شامال بۇ يىل كۆيۈپ كۈلگە ئايلىنىپ قاپقارا دالاغا ئايلانغان چەكسىز تۈزلەڭلىكتىن توقايلىقنىڭ كۈلىنى كۆككە سورۇماقتا ئىدى . توقايلىق ئىچىدىن سۇس تۈتۈن تېخىچە توختىماي كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى . ئۇ يەر ـ بۇ يەردە چالا كۆيۈپ يېقىلماي قالغان توغراق ، جىگدە ، چاتقاللار تازىنىڭ بېشىدىكى يوقىلاڭ تۈكلەردەك غېرىبسىنىپ ، قاپقارا ئىسلىشىپ كەتكەن ، بەللىرى پۈكلەنگەن هالدا سوغۇق شامالدا توختىماي ئىرغاڭلايتتى . بالدۇرلا جۇت باشلاپ كەلگەن قاغىلار توقايلىقتىكى كۆيۈپ كاۋاپ بولغان هايۋان گۆشلىرىنى هىدلاپ ، توختىماي قاقىلداپ بايرام قىلىۋاتقاندەك توقايلىق ئاسمىنىغا پېتىشماي قالغانىدى . قارا قاقاسلىق سايغا ئايلانغان توقايلىقتا ، دەشت ـ باياۋاندىكى بۇلاق بويىدا ياشىرىپ تۇرغان غۇزمەك بوستانلىقتەك خېنىيا سايىتىنىڭلا قورۇقى يېگانە ياشىرىپ تۇراتتى . باشتىكى قۇرغاق سوغۇق شامال ئەمدىلىكتە نەم سوغۇق شامالغا ئايلىنىپ ، هاۋا ئالىپاساق بۇلۇتلاندى . توپا ئارىلاش سىم ـ سىم يامغۇر قىيما ـ چىيما قىلىنىپ ، سىم قامچا ئېتىلدۇرۇۋەتكەن قىزىل ، قارا قانلار ئىرماش ـ چىرماش يول چىقارغان ئەتلىرىگە ئۇرۇلۇپ ، سېزىمىنى يوقاتقان خېنىيا سايىتنى ئېسىگە كەلتۈردى . تۇنۇگۈن چاشكىدىن باشلاپ ئىككى باشمالتىقىدىن باغلاپ توغراقتا ئېسىپ قويغاندىن كېيىن دەسلەپ باشمالتىقى ئاغرىغانلىقتىن تىلىنى چىشلىۋالغانىدى . كېيىن چېرىكلەر كىيىملىرىنىڭ هەممىسىنى

سالدۇرۇپ تاشلاپ ، پۇتىنىڭ ئۇچىدىن بويۇنلىرىغىچە نۆۋەتلىشىپ سىم قامچا بىلەن ئۇردى . ئەمدى ئۇنىڭ پۇتۇن ئەزايى بىر توپ زەھەرلىك قارا ھەرە توختىماي چاققاندەك ئاغرىپ ھېچ چىدىيالماي توختىماي ئاللاغا ناله قىلدى . سىم قامچا ھەربىر تەگكەندە ، قامچا ئىزىدىن قان جىرغىپ چىقاتتى ، ئاندىن تېرە يېرىلىپ تېرە ئاستىدىن قىزىل قان ئارىلاش ئاق ماي چوغقا تاشلانغان قوناقتەك ئېتىلىپ چىقاتتى . ئورۇس كوماندىرى پات ـ پات كالدىرلىسا ، ئۇنىڭ يېنىدىكى ئۇيغۇر تۇڭچى ئۆرۈپ سورايتتى .

— ھەي ياۋايى قارا دولان ، جېنىڭغا ئېچىڭ ئاغرىسۇن ، بىكار ئۆلۈپ كېتىسەن . بىر ئوبدان جېنىڭنى ئۇ قاراقاشلىق توپىلاڭچىلارغا سېلىپ بەرمە . ئاشۇ ئوغرىلارنى يوشۇرغان يەرنى دەپ بەرسەڭلا ئامان قالىسەن ، بولمىسا ، ھارام ئۆلۈپ كېتىسەن . تونۇمايدىغان ئۆلەرمەن قاچقۇنلارغا جېنىڭنى قىيناپ نېمە قىلىسەن . ئەگەر ئاشۇ قاچقۇنلارنى چىقىرىپ بەرسەڭ ، كاتتا مۇكاپاتقا ئېرىشىسەن ، سېنى ئونئۆستەك مەكتىگە بەگ قىلىدۇ . ئوغرىلارنى يوشۇرغان يېرىڭنى دەرھال دەپ بەر !

خېنيا سايىت كۆزىنى چىڭ يۇمغانچە دىلىدا ئالىلادىن سەۋر ـ تاقەت ، چىدام ـ غەيرەت ، مەدەت تىلىدى . ئاسايىشلىق سەۋر ـ تاقەت ئاتا قىلغۇچى ئايەت ـ دۇرۇتلارنى توختىماي ئوقۇدى . بەدەن ئاستا ـ ئاستا سېزىمىنى يوقىتىپ ، سىم قامچىنىڭ زەربىسى بىلىنمەس بولدى . شېكى چېرىكلىرىنىڭ ئەمەلدارى كۆچۈكتەك پۇكلىنىپ كېلىپ ، تاۋۇز ئۇرۇقىدەك كۆزىنى چىمىلدىتىپ تۇرۇپ ئورۇس خوجايىنىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى . ئورۇس بىر كالدىرلىۋىدى ، بىر غالچا بىر كاللەك شورنى ئېلىپ كېلىپ خېنيا سايىتنىڭ قان سىزىپ تۇرغان بەدىنىگە پاتۇرۇپ تۇرۇپ ئوڭ ـ تەتۇر سۇركەشكە باشلىدى . ئاچچىق سېزىم خېنيا سايىتقا يەنە بىر دەھشەتلىك زۇلۇم سالدى . پۇتۇن بەدىنى ئوت ياقىقاندەك كۆيۈشكە باشلىدى . ئۇ قاتتىق ۋارقىراپ ئاغزىنى بۇرۇپ تىللىدى . ئۇنىڭ قىزىل قان سىرغىپ تۇرغان يالىڭاچ گەۋدىسى باراڭدىكى پىشقان

قاپاقتەك ھەر تەرەپكە توختىماي ئىرغاڭلايتتى باشمالتىقى ئىزىدىن چىقىپ بارغانچە سوزۇلۇپ ، جەرەننىڭ بىر جوپ مۇڭگۇزىدەك ئۇزىراپ ، ساڭگىلاپ تۇرغان پۇتى بىلەن يەرنىڭ ئارىلىقى بارغانچە قىسقارماقتا ئىدى .

خېنيا سايىت كۆيۈشۈپ ئېچىشۋاتقان ئاغرىققا چىدىماي ، بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ دادلىسىمۇ «كۆرمىدىم» دېگەن گېپىنى تەكرارلاۋەردى . ئورۇس ئوفىتسېرى بىلەن شېڭ ئوفىتسېرى بىرنېمىلەرنى دەپ ۋارقىراپ ، قورۇق ئالدىغا تىكىۋالغان چېدىرغا كىرىپ كەتتى . چېرىكلەر خېنيا سايىتقا سۇ چېچىپ يەنە قامچىلاپ ، ئۇنىڭ ئۈستىگە يەنە شور سۇۋاشقا باشلىدى . خېنيا سايىت بىردەم نالە قىلىپ ۋارقىرىغاندىن كېيىن ئۈنى ئۆچۈپ بېشى يانغا ساڭگىلاپ چۈشتى .

ئورۇس ئەسكەرلىرى بىلەن شېڭ چېرىكلىرى گۇمىدىن ئىز قوغلىغانچە ، ئاغزىغا گىياھ سالماي غازاتچىلارنى تاپ باستۇرۇپ قوغلاپ كەلگەنىدى . ئۇلارنىڭ ئەس ـ يادى غازاتچىلارنىڭ ئۆزىدىن كۆرە خەزىنىسىنى قولغا چۈشۈرۈش ئىدى . شۇنداق تېز قوغلاپ ئەمدى قولغا چۈشەي دېگەندە ، ئۇلار تۈمەنتال تەۋەسىدىكى توقايلىققا كىرىۋېلىپ كۆزدىن يوقالدى . ئورۇس ئايروپىلانلىرى توقايلىقنى كۆيدۈرۈپ ئۆرتەپ ئۇلارنىڭ پاناھىنىمۇ يوقىتىپ بەردى ، ئەمما خېنيا سايىت دېگەن جاھىل جاڭگالچى تەلۋە ئۇلارنى غايىب قىلىۋېتىپ ، ئۆزى بىر كېچە ئاسماقتا تۇرۇپ تاياق يەپمۇ ئۇلارنىڭ مۆكۈنگەن يېرىنى تىنماي تۇرۇۋالدى .

چېرىكلەر خېنيا سايىتنىڭ ئون ئۈچ گەمىسىنىڭ ھەممىسىنى قېزىپ تىتما قىلىۋەتتى . پۈتۈن پاختا ، تېرە ، ئوت ـ سامان ، شاخ ـ شۇمبا ، بېدە خەندىكى ، كەندىر شاخلىقى ، بۇيا خەندىكى ھەممىسىنى ئوڭتەي ـ توڭتەي قىلىۋەتتى . باغ ئىچى ، كېۋەزلىك ، قوناقلىقلارنى ئالا قويماي چامغۇر قازغاندەك قېزىپ چىقتى . توقايلىقتىكى دۆڭ ـ دۈمبەللەردە كىرپە ئۇۋىسى ، توشقان كولىغان ئورەك ، تۈلكە خەندەكلىرىنىمۇ تېگىگە يەتكۈزۈپ قازدى ، ئەمما

ئۇلار ئىزدىگەن ئادەملەر كۆزگە چېلىقمىدى . ئۇلار ئالدىراپتى ، چۈنكى ئۇلارنىڭ ئەسلىي نىشانى تۈگىگانلارغا قوغلاپ زەربە بېرىش ئىدى . ھەر تەرەپكە پارچىلىنىپ پىتىراپ يۈرگەن تۈگىگانلار ھېلى ئۇ يەر ، ھېلى بۇ يەردە ئۇلارغا ۋەسۋەسە سېلىپ يېغىلىق چىقارماقتا ئىدى . «قىرىق يىل قىرغىن بولسا ، بىئەجەل چۈشەن ئامان قاپتۇ» دېگەندەك ، قېرى توغراق يىلتىزىغا ئورۇنلاشقان مەخپىي گەمە ئۇلارنىڭ ئۇخلاپ چۈشىگىمۇ كىرمەيتتى . ئېچىرقاپ كەتكەن ئورۇس ئەسكەرلىرى بىلەن شېكىنىڭ چېرىكلىرى بىر كېچە - كۈندۈزدە قورۇقتىكى نەچچە يۈز قوي ، كالا ، تۆگە ، ئۆچكە ، ئات ، ئېشەكلەرنى ، ھەتتا ئىتلارنى سويۇپ يەپ كەتتى . پۈتۈن تايغان ، ئوۋ ئىتلىرىنى تامامەن قىرىپ تېرىسىنى ئېلىۋالدى . قورۇنىڭ ھەممە يېرى ھايۋانلارنىڭ ئۇچەي - قېرىن ، كاللا - پاچاقلىرى بىلەن تولدى .

ئورۇس ئوفىتسېرى ئالدىراپ قالدى . شېكىڭ ئوفىتسېرىنىڭ پۈتۈن ئەس - يادى غەلىيانچى تۈگىگاندا ئەمەس ، گۇما ، قاراقاش غازاتچىلىرىنىڭ خەزىنىسى بولغان بەش تۈلۇم ئالتۇندا ئىدى . ئۇنىڭ يۈرتىدىن چېرىك بولۇپ تەكلىماكانغا كېلىشى ، بۇ زېمىندا يىلتىزلاپ تۇرۇپ قېلىش ئەمەس ، بۇلاڭ - تالاڭ قىلىپ بىراقلا باي بولۇپ قېچىش ئىدى .

ئورۇس ئوفىتسېرى بىلەن شېكىڭ ئوفىتسېرى چېدىردا قورسىقىنى تويغۇزۇپ چىشلىرىنى كولاپ ، روھلانغان ھالدا بىر - ئىككى رومكىدىن ئىچىشىپ تالاغا چىقتى .

خېنىيا سايىت قان خالتىسىدەك ساڭگىلاپ تۇراتتى . قامچىلاپ قىينىۋاتقان چېرىكلەر ئۇرۇۋېرىشتىن ھېرىپ ، زېرىكىپ ھالسىزلىنىپ ئىزىدا ئولتۇرۇپ چالا پىشقان گۆشلەرنى يېمەكتە ئىدى . خېنىيا سايىت ئۆلگەندەك بېشى ساڭگىلاپ ، مەيدىسىگە چۈشكەن قوللىرى سوزۇلۇپ ، پۈتىنىڭ ئۇچى يەرگە تېگەي دەپ قالغانىدى . ئورۇس ئوفىتسېرى يېنىدىن قىلىچىنى سۇغۇرۇۋېلىپ قىلىچنىڭ ئۇچى بىلەن خېنىيا سايىتنىڭ قورسىقىنى يېنىك تىلدى .

قىلىچ ئۇچى جىجاپ ماڭغان يەردىن قانلىق سىرىق پەيدا بولدى . خېنيا سايىت مىت قىلمىدى ، شېڭ ئوفىتسېرى يېڭىنىڭ ئارىسىدىن يېڭنە چىقىرىپ خېنيا سايىتنىڭ پۇتىنىڭ بارمىقىدىكى ئىرىنىڭ ئاستىغا سانجىدى ، ئىرناق ئۇچىدىن جىرتىلداپ قان ئېتىلىپ چىقتى . خېنيا سايىت قاتتىق بىر ۋاقىراپ ئېسىگە كەلدى . ئۇنىڭ ئاغرىق ئازابىدىن تولا ۋاقىراپ كاناي پەردىسى يىرتىلىپ ، ئاۋازى بوغۇلۇپ كەتكەندى . شېڭ ئوفىتسېرى كالدىرلىدى ، نىياز ئىبراھىم ئۇنى ئويغۇرچە ئۆرۈدى :

— قاچقۇنلار ساڭا قانچىلىك ئالتۇن بېرىشكە ۋەدە قىلغان بولسا ، بىز شۇنىڭغا ئىككى ھەسسە قوشۇپ بېرەيلى ، بىزگە دەپ بەر ، ئۇلارنى نەگە يوشۇردۇڭ ؟

خېنيا سايىت كۆزىنىمۇ ، ئاغزىنىمۇ ئاچمىدى . شېڭ ئوفىتسېرى يەنە كالدىرلىدى ، نىياز ئىبراھىم تۆكچى ئەگىشىپ ئۆرۈدى :

— بۇ ساڭا بەك ئوڭ كەلگەن پۇرسەت ، ياخشىلىقچە دە ، بولمىسا ، بۇنىڭدىنمۇ بەتتەر قىينىلىپ ئۆلۈپ تۈگەيسەن . بىزدە ئوتتۇز ئالتە ھىيلە ـ مىكىر دەستۇرى بار ، سەن ئۆلسەڭمۇ ھەر باب بىلەن ئۇلارنى قولغا چۈشۈرمەي قويمايمىز .

خېنيا سايىتتىن ئۈن چىقمىدى . شېڭ ئوفىتسېرى سىم قامچىدىن بىر تال ئىنچىكە سىمنى ئايرىپ ئوتتا قىزىتىپ ، قىزىل سىزىقتەك بولغان سىمنى خېنيا سايىتنىڭ زەكىرىنى ئالدىرىماستىن تۈتۈپ تۆشۈكىدىن تىقتى . ۋاژىلداپ كاۋاپ ھىدى بىلەن تەڭ ئاق ھور كۆتۈرۈلدى . خېنيا سايىت قاتتىق يۇلقۇنۇپ ، تولغىنىپ ۋاقىراش بىلەن زەكىرىدىن قان ئارىلاش سۈيدۈك ئېتىلىپ چىقىپ شېڭ ئوفىتسېرىنىڭ يۈز ـ كۆزىگە چاچرىدى . ئورۇس ئوفىتسېرى قاتتىق قاقاقلاپ كۈلۈپ ، شېڭ ئوفىتسېرىنىڭ باش ـ كۆزىگە قاراپ تىلىقىپ كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتتى . خېنيا سايىت يەنە ھوشىدىن كەتتى . بىر ئاتلىق چېرىك دەريا تەرەپتىن قارا تەرگە چۆمۈپ ھاسىراپ كېلىپ دوكلات قىلدى :

— تۇڭگانلار يەنە يەكەننى قورشاپ ھۇجۇم قىپتۇ .

ئورۇس ئوفىتسېرىنىڭ كۈلۈۋاتقان مولۇن تەلەتى دەرھال ئۆڭدى ، ئۇ رۇسچە كالدىرلاپ ۋارقىرىدى . شېڭ ئوفىتسېرى يۈزىدىكى قانلىق سۈيدۈكنى سۈرتۈپ ئورۇس ئوفىتسېرىغا پىچىرلىدى ، ئورۇس ئوفىتسېرى ئۇنىڭغا پەرۋا قىلماي كالدىرلاپ ۋارقىراپ چېدىرغا ماڭدى . پۈتۈن ئورۇس ئەسكەرلىرى كالدىرلاشقانچە قوزغىلىپ ئاتلىرىغا مىندى . ئورۇس ئوفىتسېرى چېدىر ئالدىغا بېرىپ بولۇپ يەنە كەينىگە ياندى ـ دە ، تاپانچىسىنى چىقىرىپ ھوشسىز ساڭگىلاپ تۇرغان خېنيا سايىتقا توغرىلىۋىدى ، شېڭ ئوفىتسېرى دەرھال ئۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى . ئورۇس ئوفىتسېرى ئۇنى ئىتنى سىلكىگەندەك سىلكىۋېتىپ ، تاپانچىسىنى تەڭلەپ بىردەم تۇرۇپ قېلىپ ئوق چىقارماي يەنە قېپىغا سېلىپ چېدىرغا كىردى . شېڭ چېرىكى خۇشاللىقىدىن ئۆز چېرىكلىرىگە بۇيرۇق چۈشۈرۈپ ۋارقىرىدى . چېرىكلەر پۈتۈن ئات ، كالا ، تۆگە ھەممىسىنى قورۇقتىن دەريا تەرەپكە ھەيدەپ ماڭدى . بىرقانچە ئات ، تۆگە قاڭقىپ توپتىن قېچىپ بۆرە ئېغىزى تەرەپكە قېچىپ كەتتى . بىرقانچە ئورۇس ئەسكەرلىرى ئاتلارنى قوغلاپ بىردەم مېڭىپ ئۆز سېپىگە قايتىپ كەلدى . شېڭ چېرىكلىرى مال ـ چارۋىلارنى دەريا بويلاپ ھەيدەپ يەكەن تەرەپكە ماڭدى . ئاتلىق ئورۇسلار قورۇقنىڭ ھەممە يېرىگە ئوت قويدى . قۇرۇغان شاخ ، ئوت ـ سامان ، بېدە ، كەندىر ، پاختا ، تېرە ، باغ ، توغراق ، چىتلارغا ئوت تاشلاندى . ھەممە يەر پاراسلاپ كۆيۈشكە باشلىدى . پەقەت خېنيا سايىت ئېسىلغان توغراقلا ساق قالدى . ئاستىغا مەخپىي گەمە ياسالغان غازاتچىلار يوشۇرۇنغان مىڭ يىللىق قېرى توغراق غايەت زور مەشئەلدەك ھەممىدىن شىددەتلىك كۆيۈشكە باشلىدى . مىڭلىغان قۇش چاڭگىسى پاراسلاپ كۆيۈپ ، قۇشلار ئېچىنىشلىق چىرقىرىشىپ مەڭدەپ ئۇچۇشتى . بىرقانچە قۇشقاچ ئۇچۇپ چىقىپ چاڭگىسىنى ئايلىنىۋىدى ، قانىتىغا ئوت تۇتىشىپ چالمىدەك يەرگە چۈشتى . پۈتۈن قورۇق ئوت دېڭىزىغا ئايلاندى .

ئوت دېڭىزى ئىچىدە خالىي توغراقتا قانلىق تولۇمدەك ساڭگىلاپ تۇرغان ھوشسىز خېنىيا سايىت بۇ ئىشلاردىن خەۋەرسىز ئىدى . سىم - سىم يامغۇر تىمشىپ تۇرغان ئاسماندا ئوچ ئايروپىلان پەيدا بولۇپ ، دەريا بويلاپ پەس ئۇچۇپ يەكەن تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتقان چېرىكلەرنى قورۇقداپ ئۇچۇپ كەتتى . ئەكسى ئوفىتسېر خېنىيا سايىتقا بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن ئاتلىرىغا قامچا ئۇرۇپ يولىغا راۋان بولدى . بىر توپ مۇلازىم ، يانداقچى چېرىكلەر ئانىسىغا ئەگەشكەن لالما كۇچۇكلەردەك ئەگىشىپ ئات سالدى . جەننەتتەك كېچە - كۇندۇز مېۋە ، قوغۇن پۇرىقى تارىلىپ تۇرىدىغان قورۇق دوزاخقا ئايلىنىپ كۆيۈپ ، يوك - تېرە كۆيۈكىدىن تارالغان سېسىق ھىد بىلەن تولدى .

قېرى توغراق پاراسلاپ كۆيۈپ ، غايەت ئېگىز تام ئۆرۈلگەندەك يەنە ئوت ئىچىگە يىقىلدى . پەقەت بۇ دوزاخ ئىچىدە خېنىيا سايىت ئېسىلغان توغراقلا ئوت تۇتاشمىدى .

ئونىنچى باب

خېنيا سايىت ئىسسىق ھۆللەنگەن يۇمشاق ماتانىڭ چېكىسىگە ، قاش ـ قاپاقلىرىغا تېگىشى بىلەن كۆزىنى ئېچىپ ، ئۆزىنىڭ چىلىق ـ چىلىق تەرلەپ يۇمشاق ئورۇندا ياتقانلىقىنى بىلىپ ئېسىگە كەلدى . ئۇنىڭ پۈتۈن ئەزايى كۆيۈشۈپ ئوت كەتكەندەك ئاغرىيىتتى . ئىككى قولى مىدىرلىمايتتى . زەكىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپى ئىششىپ قىسىلچىقىغا پاتماي كەتكەن بولۇپ ، قان ئارىلاش سۈيدۇك توختىماي تېمىشىپ ، سۈيدۇك يولىغا ھېلىمۇ سىم تىقىلىۋاتقاندەك لوقۇلداپ ئاغرىيتتى . خېنيا سايىت زەھەردەك ئاغرىقتا ، كۆيۈشۈپ ئېچىشىشقا چىدىماي تولغىنىپ ۋارقىرىدى ، ئاغزىدىن ئاچچىق بۇس چىقىپ تارالدى .

— چىدىسىلا خېنيا سايىتكا ، چىدىسىلا .

ئۇ سىلىق ، يېقىملىق ، يۇمشاق تونۇش ئاۋازىنى ئېسىگە ئالالماي كۆزىنى تەستە ئاچتى . ساقالسىز ئاق پىشماق ، كۆلۈپ تۇرىدىغان چىراي شۇنچە تونۇش ئىدى ، ئەمما ئېسىگە ئالالمىدى . ئۇ كۆزىنى يۇمۇپ ئويلىدى . شۇنچە تونۇش چىراي ، پات ـ پات كۆرۈشۈپ تۇرىدۇ ، كىم بولغىيدى ؟

ـ — كىندىكىنىڭ يۇقىرى تەرىپىنى قىرقىلمىغان قارا پاقلاندىن ئۇچىنىڭ تېرىسى بىلەن ، كىندىكىنىڭ تۆۋەن تەرىپىنى تۆت ئوغلاق تېرىسى بىلەن ، ئىككى قوللىرىنى ئىككى ئوغلاق تېرىسى بىلەن يۆگەپ تېرىگە ئالدىم ، ئاكا . بەدەندىكى پۈتۈن ئىششىق ، زەردابنى ئالىدۇ . تەر قۇرۇغاندىن كېيىن مىدىرلىسىلا ، شامال تېگىپ قالسا

بولمايدۇ .

خېنيا سايىت گەپ قىلىش ئۈچۈن ئاغزىنى شۇنچە كۆچەپ ئاچسىمۇ ، ئاغزىغا زەھەردەك شور توپا كەپلىشىپ قالغاندەك گەپ چىقىرالمىدى .

ئۇنىڭ ئاغزىغا ئىسسىق سۇ تېمىتىلدى . ئۇ قېقىلىپ يۆتىلىپ يۇرۇپ ئاغزىغا تولۇپ قالغان قاننى تەستە تۈكۈردى . بۇرنىدىن بىرمۇنچە قان قەقەچلىرى چىقىپ ، ئاغزى - بۇرنى ، بوغۇزى يېنىكلەپ ، دىماغلىرىدىن ھاۋا ئۆتۈشۈپ ، مېڭىسى خېلى سەگىپ قالدى . ئۇ كۆزىنى ئېچىپ مۇلايىم كۈلۈمسىرەپ ، يۇمشاق گەپ قىلىدىغان مېھرىبان ئادەمگە قايتا - قايتا ئۇزاق سىنچىلاپ قارىدى ، ئەمما زادىلا ئېسىگە ئالالمىدى .

— مېنى تونۇيالمايۋاتامدىلا - ھە ، بېچارە ئاكا . بەك چېچەن ئادەمتىلە ، ياۋۇز ئورۇسلار شۇنچىۋالامۇ ئۇرغان بارمۇ ئەمدى . يەيدىغان رىزقلىرى تۈگىمەپتىكەن . ئاللا دىلىمغا سالدىمۇ بېرىپ قاپتىمەن ، سەل ھايالىلىشىپ بارغان بولسام ئۇلگۈرمەيدىكەنمەن . سىلىنى ئەكېلىپ ئاۋۇال كالا ، قوي ، ئۆچكىلەرنى قويماي سېغىپ ، تەڭلىنى سۈتكە تولدۇرۇپ ئالتە ئاش پىشىم سۈتكە چىلىدىم ، ئاندىن پاقلان ، ئوغلاقلارنى سويۇپ تېرىگە ئالدىم . سۈت بىلەن تېرە تاياقنىڭ زەھىرىنى ئالىدۇ . مانا ئەمدى ئوبدان بولۇپ قالدىلا .

— مەن... مەن... نە... دە ؟... بىلەلمىدىم...

— سىلى ھازىر قالماقدۆڭدىكى راخمىناخۇن قالماقنىڭ ئۆيىدە... مەن راخمىناخۇن . سەيشەنبە كەچتە ئەمدى خۇپتەننى ئوقۇپ بولۇپ ، جايناماز ئۈستىدە كۆزۈم ئۇيقۇغا كېتىپتىكەن . بالىلار يۇگۈرۈپ كىرىپ ئويغاتتى . ھە ، نېمە بالا بولدى دېسەم ، «توقايلىق تەرەپتە ناھايىتى غول غوۋغا بولۇپ كەتتى ، ئىتلار بەك قاۋاپ كەتتى» دېيىشىدۇ . «جىم ! ماكانىڭغا كىرىپ يېتىش ، ھازىر يېغىلىق بولۇۋاتقاندىكىن ، توقايلىققا چىرىك كەلگەن ئوخشايدۇ ، ھېچكىم تالاغا چىقمىسۇن» دېدىم . خوتۇن - بالىلىرىم قورقۇپ جىم بولۇشتى . ئۇيقۇم قېچىپ ئەنسىرەپ تۇرسام ، ئورۇسنىڭ

ئايروپىلانلىرى ئۆگزىنى تېشىۋەتكۈدەك ۋارقىراپ ئۇچۇپ يىراقلىدى . كېيىن توقايلىق تەرەپتىن گۈمبۈرلىگەن ئاۋازلار توختىماي كەلدى . ئاخىر ئىچىمگە ئەنسىزلىك چۈشۈپ ئىشىك ئالدىدىكى ئېگىز توغراققا چىقىپ توقايلىق تەرەپكە سەكگىرەپ باقسام ، يانغىن ھەتتا بىر كۈنلۈك يولدىكى بىزنىڭ قالماقدۆڭ تەۋەسىنمۇ يورۇتۇۋېتىپتۇ . ئەنسىرەپ بىر ئۇخلىمىدىم . تاڭ ئاتقاندىن كېيىن قارىسام ، توقايلىق قاپقارا كۈلگە ئايلىنىپتۇ ، يىراقتا سىلىنىڭ قورۇقلا دەل - دەرىخى بىلەن پۈلتىيىپ چىقىپ قاپتۇ . ھەر نېمە بولسا خۇداغا شۈكۈر ، خېنىيا سايىت باي تىنچلىق ئوخشايدۇ ، دېدىم . ھېلى بېرىپ ھال - ئەھۋال سوراپ كېلەي دەپ بولغۇچە پېشىن بوپتۇ . ئەمدى ماڭاي دەپ تەمشىلىپ تۇرسام ، قورۇقتىنمۇ ئوت - ئىس كۆتۈرۈلدى . كۆڭلۈم بىر شۈملۈقنى سېزىپ ، توختى بەگ بىلەن تۇرغۇن قارىنى ئەگەشتۈرۈپ ، ئاتنى توقۇشقا ئۈلگۈرمەي ياۋداق مىنىپ بېرىپ قارىساق ، مەھەللە - كوي ، دەل - دەرەخلىرىڭلار كۆيۈپ تۈگىگەندە ئاران بېرىپتىمىز . سىلى بىر تۈپ توغراققا قىپىالىڭاچ ئېسىقلىق تۇرۇپتىلا . سىلىنى ئاسماقتىن چۈشۈرۈپ ئۇچامدىكى تونغا يۆگەپ تىڭشىسام تىنىقلىرى بار ئىكەن . ئۆيگە ئېلىپ كېلىپ كېچىنىڭياغى ئۇخلىماي ئەجىر ، ئەمگەك قىلىۋىدۇق ، ئاۋىلەن خۇدا ، ئاندىن قالسا ئۆزلىرىنىڭ بەختى - تەلەيلىرى بار ئىكەن ، يەيدىغان رىزقىلىرى بار ئىكەن ، ساقىيىپ قالدىلا...

— رەھمەت راخمىناخۇن ، ماڭا قىلغان ياخشىلىقىڭلار ئۈچۈن خۇدا سىلىگە مىڭ ياخشىلىق بەرگەي...

خېنىيا سايىت بىر خجىللىق ئىچىدە قالدى . «ۋاي خۇدايىم ، ما خجالەتچىلىكنى كۆر... چېرىكلەرنىڭ سىم قامچا قىينىقلىرىدىن بەتتەر قىينالدىم ئەمدى ، — دېگەن خىيال بىلەن دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كۆزىنى يۇمدى ، — تەقدىرنىڭ چاقى ئۇيان چۆرگىلەپ ، بۇيان چۆرگىلەپ خېنىيا سايىتنىڭ قېنىنى راخمان قالماق قۇنقۇزۇۋالىدىغان كۈنگە قالغىنىمنى كۆر ئەمدى . مەندىن قانداق

كـــىبىر ـ تەمەننا ئۆتتى ، ئاللا ئۆزۈڭ كەچۈرگەيسەن ، ئەچەبمۇ تەڭلىكتە قالدىم... مېنى بۇ ئادەمنىڭ قولى بىلەن ئەمەس ، بىرەر ئـــىتـــنـــىڭ چىشى بىلەن قۇتقۇزغان بولساڭمۇ بۇنداق تەڭلىك خىجالەتچىلىككە قالمىغان بولار ئىدىم... »

راخمان قالماقنىڭ بۇ دەرگاھلىققا پەيدا بولغىنىغا ئون يىلدەك بولغان بولۇپ ، ئۇ تەكلىماكاننىڭ ئىچكىرىسىدىكى ئادەم بېرىشتىن قـورقـــىدىغـان ، يـاۋا تـوڭـگۇز مىغىلداپ كەتكەن قالماقدۆڭدە ماكانلاشقانىدى . ئۇ شۇ يەردە ياۋا توڭگۇز ، تۈلكە ، جەرەن ئوۋلاپ ، يـۇرتـقـا ئـوتۇن ئېلىپ كىرىپ سېتىپ بالا ـ چاقىلىرى بىلەن تىرىكچىلىك قىلىپ يۈردى . ئۇ قالماقدۆڭگە ماكانلاشقان بولغاچقا يۇرت ، مەھەللە ئۇنى راخمان قالماق دەپ ئاتىۋالغانىدى . ئۇ خەققە ھېلى خانئېرىقلىق دېسە ، يەنە بىرىگە تېرىملىق دەپ راست گەپ قىلماي يۈرگەچكە ، خەق دەسلەپ ئۇنى يۇرت ـ نەسەبىنىڭ ، تېگى ـ تـەكـتـىنىڭ تايىنى يوق قالماق ئىكەن دەپ يۈردى . ئادەم ئاياغ باسمايدىغان يىرتقۇچ ھايۋانلار ماكانىدا نېمە ئىش قىلىسەن ، دەپ سورىسا ، مەن يۇرتۇمدىن كۆڭلۈم قاتتىق ئازار يەپ ئادەملەردىن بـــزار بـولـۇپ ، يۇرتۇمدىن قېچىپ چىققانمەن ، دەپ بىرمۇنچە يالغاننى توقۇيتتى .

ئادەملەرمۇ يامان ، ئۇنداق دەپ ، مۇنداق قىلىپ يۈرۈپ ئۇنىڭ ئەسلىدە راست خانئېرىقلىق كالا ئوغرىسى ئىكەنلىكىنى ، بىر قېتىم پەيزاۋات ، قىزىلبۇيىدىن ئوتتۇز كالىنى ئوغرىلاپ ، سېرىقبۇيىنىڭ بازىرىغا پايپاق كىيدۈرۈپ ئاپىرىپ ساتقاندا تۇتۇلۇپ قالغانلىقىنى ، يـۇرتتىكى ئىزا ـ ئاھانەتكە چىدىماي ، مەكىت تەۋەسىگە قېچىپ كېلىپ ، كېيىن ئۇ يەردىمۇ تۇرالماي تەكلىماكان توغراقلىقىنىڭ ئـەڭ ئـىـچـكـىرىسىدىكى قالماقدۆڭ دېگەن يەرگە كەلگەنلىكىنى بـــىلدى . باشتا يۇرتتىكىلەر ئۇنىڭغا مال ـ چارۋىسىنى باققىلى بەرگەچكە ھال ـ كۈنى خېلى ئوبدان ئۆتكەنىدى ، كېـيـىـن خـەقـلـەر مال ـ چارۋىسىنى ئۇنىڭغا باقتۇرمايدىغان بولدى . چۈنكى ، مال ـ چارۋا ئۇنىڭ قولىدا ئاينىمىدى ، ھېلى بۆرە يەپ كەتتى ، يىتۈپ

كەتتى ، ئۆلۈپ كەتتى دەپ مالنى يەۋىلىپ تېرىسىنى كۆرىستىپ خەقنى ئالدىدى . شۇنىڭدىن كېيىن يازدا بالىلىرى بىلەن ئوتۇنچىلىق قىلىپ ، ئېشەكتە ئوتۇن توشۇپ مەكىت بازىرى ، تۇمەنتال بازىرىدا ئوتۇن ساتتى . كۈزدىن باشلاپ تۇلكە ، بۆرە ، تۇشقان ، جەرەن ، قىرغاۋۇل ئوۋلاپ ، مەھەللە بازارلىرىغا ئوۋ گۆشلىرى ، تۇلكە ، بۆرە تېرىسى ئاپىرىپ سېتىپ ھال - كۇنى ئوبدانلا ياخشىلىنىپ خېلى مال - چارۋىلىق بولۇپ قالدى . مەكىت ، يەكەن ، مارالبېشى تەۋەسىدىن ئۇنىڭغا بۆرە ئوشۇقى بۇيرۇتىدىغانلار ناھايىتى جىق ئىدى . خەق بۆرە ئوشۇقىنى بويىغا تۇمار قىلىپ ئېسىۋالسا ، ئۆزىنى ھەر خىل بالا - قازادىن ساقلايدۇ ، بۆرە ئوشۇقى ئادەمگە ئامەت ، بەخت - تەلەي ئېلىپ كېلىدۇ ، دەپ ئەقىدە قىلىشاتتى . قىمارۋازلار قىمار ئويىنىغاندا ئوك قولىنىڭ بېغىشىغا بۆرە ئوشۇقى تېڭىپ ئويناپتتى ، مۇشۇنداق ئويىنسا كۆپ ئۇتۇۋالاتتى . قىزلار بويىغا يەتكەندە ، باي ئائىلىلەر ئىزدەپ - سوراپ يۇرۇپ كۆپ پۇلغا بۆرە ئوشۇقى سېتىۋېلىپ ، قىزىمىزنىڭ بەختى ئېچىلسۇن دەپ بۆرە ئوشۇقىنى قىزلارنىڭ باغىردىقىغا تېكىپ بېرەتتى . مۇشۇنداق ئەقىدە بولغاچقا ، بۆرە ئوۋلايدىغان ئوۋچىلار كۆپەيىپ كېتىپ ، جاڭگالدا بۆرە نەسلى قۇرۇپ ، بۆرىنى كەمدىن - كەم ئوۋلايدىغان بولدى . دەسلەپ بۆرىنىڭ بىر ئوشۇقى ئىككى چارەك بۇغدايغا سېتىلغان بولسا ، بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە بۆرىنىڭ بىر ئوشۇقى بىر تىللاغا چىقتى . راخمان قالماق كېيىنچە كېيىكنىڭ ، ئۆچكىنىڭ ، تۇلكىنىڭ ئوشۇقىنى بۆرە ئوشۇقىدەك قىلىپ ياساپ سېتىپ جىق پۇل تاپقاندى . كېيىن خەق ئۇنى بىلىپ قېلىپ راخمان قالماقنى ئۇرۇپ پۇللىرىنى ئېلىۋېلىپ ، ئۇنىڭ بىلەن ئېلىم - بېرىم قىلمايدىغان بولدى . كېيىن راخمان قالماق بالىلىرى بىلەن توقايلىققا تولا ئوغرىلىققا كېلىپ خېنىيا سايىتقا ئارام بەرمىدى . ھە دېسىلا قويلارنى ، بىرەر يېرىم كالىنى ئوغرىلاپ قېچىپ كېتەتتى . خېنىيا سايىت ئىز - ئىزلاپ يۇرۇپ راخمان قالماقنى تۆت قېتىم تۇتۇۋالدى . تۆتىنچى قېتىمدا چىرايلىقچە گەپ

قىلدى :

— يەيدىغان نېمەڭلار تۇگسە چىرايلىق دېسەڭلا ، مەن بەرسەم . بۇنداق قىلماڭلا ، ھالال ياشاڭلا ، — دەپ بىر ئىشەك بىر ئات ، ئون بىر قوي ، سەككىز چارەك قوناق ، بەش چارەك بۇغداي بېرىپ يولغا سالدى .

راخمان قالماق جاھاندىكى ھەممە تاتلىق ياغلىما ، چىرايلىق گەپلەرنى قىلىپ ۋەدە بېرىپ كەتتى . ئۇ يىلدىن - يىلغا بېيىپ خېلى مال - ۋارانلىق بولۇپ قالدى ، ئەمما قولى ئەگرىلىكىنى زادىلا تاشلىمايى ، خېنىيا سايىتىنىڭ مال - چارۋىسىنى پات - پات ئوغرىلاپ تۇردى ، ئوغرىلىق جەريانىدا بىرمۇنچە ئىتلىرىنى ئۆلتۈرۈۋەتتى . خېنىيا سايىت ئالتىنچى قېتىم تۇتۇۋالغاندا ، بۇ قېتىم يەنە ئوغرىلىق قىلىپ تۇتۇلۇپ قالسام ئوڭ قولۇمنى چانىۋەتسىلە ، دەپ ۋەدە بېرىپ تۇرۇۋالدى . ۋەدە بېرىپ ئۇچ ئايدىن كېيىنلا ئىككى ئاتنى ئوغرىلاپ تۇتۇلۇپ قالدى . خېنىيا سايىت بۇ يۇزى قېلىن ، ئاغزى يۇمشاق ئادەمگە گەپ قىلغۇچىلىكى قالمىدى دەپ گەپ قىلماستىن ، ئوڭ قولىنىڭ بارمىقىنى جىگدە كۆتىكىگە قويۇپ چانىۋېتىپ ، ئاتلارنىمۇ بېرىۋېتىپ گەپ قىلماي كەتتى . مانا شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇ راخمان قالماقنى كۆرمىدى . راخمان قالماق قولى چانىلغاندا ۋايجانلاپ يىغلاپ ، ئات چاپتۇرۇپ كېتىۋاتقان خېنىيا سايىتىنىڭ ئارقىسىدىن ۋارقىرىدى :

— ئوبدان خېنىيا سايىتكا ، مەن كۆنۈپ قاپتىمەن . مەن ھازىر ئوغرىلىقنى يوقسۇزلۇقتىن ئەمەس ، كۆنۈپ قالغانلىقتىن قىلىۋاتىمەن . بايلىقتا سىلىگە يەتمىسەممۇ خېلى مال - چارۋام بار... ئەمما ، خۇمار بولۇپ قالغاندىكىن پات - پات شۇنى قىلمىسام سەۋدايى بولۇپ قالىدىكەنمەن... بۇنىڭدىن كېيىن چىدىيالمىسام يەنە ئوغرىلايمەن ، جىق ئالماي ئازراق ئېلىپ خۇمارىمنى بېسىۋالاي... بىرەر - يېرىمنى مەن ئوغرىلىغانغا سىلىنىڭ مويلىرى تەۋرەپ قالماس... مەن چىدىيالمايدىكەنمەن...

خېنىيا سايىت چېپىپ كېتىۋاتقان ئېتىنىڭ بېشىنى بۇراپ

قايتىپ كەلدى ، قان توختىمىغان قولىنى چاتىرىقىغا قىسىۋېلىپ تولغىشىپ يۇمىلاۋاتقان راخمان قالماقنىڭ كېسىلگەن بارمىقىنىڭ ئىزىغا قويىنىدىن ئايرىمايدىغان تۇخۇمدىن سەل چوڭ غول قاپاقتىن ئۇندەك يۇمشاق قارا قوناق پوخىقىنى تۆكۈپ چىڭ باستى . قان شۇ هامان توختىدى . خېنىيا سايىت ئۇنىڭ قولىنى تېڭىپ قويۇپ كەتتى . باش ـ كۆزى قارا تەرگە چۆمگەن راخمان قالماق ئۇندىمەي جىم تۇردى .

شۇنىڭدىن كېيىن پات ـ پات بىرەر كالا ، بىرەر قوي يوقىلىپ تۇردى ، خېنىيا سايىت بۇنىڭغا كۆز سالماي يۇرىۋەردى ، ئۇنىڭ يۈزىگە قاراشتىن ئۆزى خىجىل بولاتتى . لېكىن ، يۈزى قېلىن ئادەم باشقا بولىدىكەن . بىر قېتىم چاتقاللىق ئىچىدە خېنىيا سايىتنىڭ ئەمدىلا موزايلىغان بىر كالىسىنى هەيدەپ ماڭغان يەردە خېنىيا سايىت ئۇنىڭ بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالدى .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم خېنىيا سايىتكا ، ئوبدان تۇرۇۋاتامدىلا ، ئەتىيازدا جاڭگالدا سۇت ـ قېتىق بولمىسا بولمايدىكەن ، سۇت ـ قېتىقنى سىلىلا ئىچىۋەرمەسلە ، بىزدەك مۇساپىرلارمۇ ئىچەيلى ، — دەپ تاتلىق گەپ بىلەن هىجايدى راخمان قالماق . خېنىيا سايىت خىجىل بولۇپ ، ئۇنىڭ هىجىيىپ تۇرغان چىرايىغا تىكىلىپ قارىيالماي قالدى . ياڭىللا ، يۈزى قېلىن ئادەم دېگەن ئاللا يارىتقان باشقا بىر ئىقلىمكەن ، نومۇس دېگەن نەرسە بولمىسا ياشىماق ئەجەبمۇ ئاسانكەن . هازىر ئۇ ئوغرىمۇ ، مەنمۇ دېگۈم كېلىدۇ . ئۇ ئىزا تارتماي سالام قىلسا مېنىڭ نومۇس قىلغىنىمنى كۆرمەمدىغان .

— سۇت ـ قېتىقنى ئېچ ، كالىنى سېتىۋەتمە هەم ئۆلتۈرۈۋەتمە ، بەك ئاقىلىق هەم ئايىغى يارىشىدىغان كالا . ئوبدان باق…

خېنىيا سايىت شۇ سۆزنى دېگۈچىمۇ ئۇنىڭ مۇلايىم كۈلۈمسىرەپ تۇرغان يۈزىگە قارىيالمىدى .

— رەهمەت باي ئاكا ، ماڭا بىرنى بەرسىلە خۇدايىم سىلىگە

مىڭنى بېرەر ... — دەپ يۈمشاق كۈلۈپ قالدى راخمان قالماق .

— يا پەرۋەردىگارا ، ئەجەبمۇ قېنى بۇزۇق داپ يۈز مەخلۇقكەنا . توۋا دېدىم ، كۈلمىدىم ، كۆرمىدىم ، ئاڭلىمىدىم . بۇنداق خۇي - پەيلىنى مېنىڭ پۈشتى - جەمەتىمگە بەرمىگەيسەن . خېنيا سايىت شۇنداق دەپ كېتىپ قالغانىدى...

* * *

— خېنيا سايىتكا ، بالىلار كۆك كەپتەر باچكىسى پىشۇرۇپتۇ ، پاتراق مادارلىرىغا كېلىلا ، گۆشىنى يەپ ، سۈيىنى ئىچسىلە ... — راخمان قالماقنىڭ يۈمشاق ، كۆيۈمچان تەلەپپۇزى خېنيا سايىتنى خىيالدىن ئويغاتتى . ئۇ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ يەنە ۋايجانلاپ ئىزىغا ئولتۇردى .

— ھەممىسى كۆيۈپ تۈگەپتۇ ، مال - چارۋىلارنىڭ ھەممىنى چېرىكلەر ئېلىپ كېتىپتۇ . ئۇ يەرگە بارسىلا بىر ئاغرىقلىرى ئىككى بولۇپ ئىچىلىرى سىيرىلىدۇ . كۆيۈپ كۈلگە ئايلانغان توقايلىققا بېرىپ نېمە قىلىدىلا ، بارمىسىلا ، يا ئاتتا ئولتۇرالمايدىلا ، ئۇ يەردە ھېچنېمە قالماپتۇ ، — دېدى راخمان قالماق چەكسىز كۆيۈنۈش بىلەن ، — سىلىنىڭ بالا - چاقىغا خەۋەر سالغىلى ئوغلۇمنى يۇرتقا ماڭدۇردۇم ، خۇدا خالىسا ئەتە كېلىدۇ ، سىلى ھېچبولمىسا ئۇچ كۈن مىدىر - سىدىر قىلماي ياتسىلا ، بولمىسا ، ئۆزۈلۈپ قالىدىلا...

— ياق... ياق... ئاتتا ئولتۇرالمايمەن ، ھارۋاڭنى قوش ، ھارۋىدا ياتقۇزۇپ ئېلىپ بار... مەن بارمىسام بولمايدۇ...

ئات ھارۋا تەييار بولۇپ كىگىز ئۈستىگە سەگاز كۆرپە ، تاۋار يوتقان سېلىنىپ خېنيا سايىت ياتقۇزۇلدى . خېنيا سايىت راخمان قالماقنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قارىماي ئۇنى قالدۇرۇپ قويۇپ ، سىگار سۆڭگەچ يېتىپ ھارۋىنى ھەيدەپ توقايلىققا قاراپ ماڭدى . ئىس - تۈتەك بىلەن كۈلگە تولغان ئېگىز - پەس يولدا ھارۋا ھەربىر

سىلكىنسە خېنيا سايىت بىر قېتىم ۋايساپ ، توۋلاپ كېتەتتى . ئۇنىڭ پۇتۇن بەدىنى تۇخۇم بىلەن سىلاپ ، يۇمشاق ئاق خام بىلەن شاقداپ تېڭىلغان ، ئۇستىدە كىچىك كەلسىمۇ راخمان قالماقنىڭ تونىنى ، بېشىدا راخمان قالماق كىيىشكە چىدىماي ساقلاۋاتقان قەشقەرنىڭ كەمچەت تۇمىقى بار ئىدى . قارا سايغا ئايلانغان توقايلىقنىڭ توشقان ئاياغ چىغىر يولىدا ئات شۇنچە تېز چاپسىمۇ ، خېنيا سايىتقا ماڭمايۋاتقاندەك تۇيۇلدى ، قورۇقتا ئاز قالغان بىر پاكار دۆڭگە يېقىن يەردە ، هارۋىنىڭ چاقى كاتاڭدىن قاڭقىپ قېقىلىپ كېتىپ چاق بىلەن ئوق بىراقلا سۇنۇپ ، ئات مۇدۇرۇپ تىزلىنىپ قالدى . خېنيا سايىت ئاغرىق ئازابىدىن بىردەم قاقشاپ يۇمىلىغاندىن كېيىن ، ئاستا ئۆمىلەپ ئورنىدىن تۇردى ، پاچاقلىرىنى ئاچماق توغراقتەك كېرىپ قوزغالدى ، زەكىرىدىن باشلانغان چىدىغۇسىز ئاغرىق مېڭىسىگە بىگىز تىققاندەك كىرىپ جېنىنى قاقشاتتى . ئۇ ئىككىنچى قەدەمنى باسقاندا ئۇنچىۋالا ئاغرىپ كەتمىدى . قولى ئىششىق بولسىمۇ ئاتنىڭ تىزگىنىنى تۇتالىدى ، ئەمما ئەپلەشمەيتتى .

— ئاكا ، مەن بولمايدۇ دېسەم ئۇنمايدىلا...

ئاسماندىن چۈشكەندەك پەيدا بولغان راخمان قالماقنى كۆرۈپ خېنيا سايىتنىڭ جان ـ ئىمانى چىقتى ، ئەمما ئامالسىز قالغاندا ئۇنىڭ كەلگىنىگىمۇ خۇشال بولدى .

راخمان قالماق خېنيا سايىتنى ئۆزى مىنىپ كەلگەن توقۇقلۇق ئاتقا مىندۈرۈپ ، ئۆزى هارۋىدىكى ئاتنى چىقىرىپ ياۋداق مىنىپ قورۇقتا يول ئالدى . خېنيا سايىت دەسلەپ ئاتقا مىنگەندە تىكەنلىك قوزۇقتا ئولتۇرغاندەك ۋارقىراپ بىر ئۇنى ئاسمانغا ، بىر ئۇنى يەرگە كىرىپ كەتتى ، كېيىن كالپۇكىنى قاتتىق چىشلەپ چىداپ ئولتۇردى . سوكسوك بايتال ئۇنىڭ ئاغرىقىغا تېخىمۇ ئاغرىق قوشۇپ بىر ئاغرىقنى مىڭ قىلدى . ئۇ ئاران دېگەندە قورۇقتا كەلدى .

كۆيۈپ كۈلگە ئايلانغان قورۇقنى كۆرۈپ خېنيا سايىت بىردەم

هاڭۇبقىپ تۇرۇپ قالدى . ئۇ ئاغرىقنى ئۇنتۇغانىدى . ئۇ پۈتكۈل توقايلىق كۆيۈپ كۈلگە ئايلانغان چاغدا قورۇقنىڭلا قالغىنىغا خۇشالمۇ بولغانىدى ، ئەمما قورۇقنىڭمۇ كۆيۈپ كەتكىنىنى بىلمەيتتى . راخمان قالماق ئۇنى پەم بىلەن ئاتتىن چۈشۈردى . خېنىيا سايىت قېينىلىپ پۈتلىرىنى كېرىپ ، پەملەپ مېڭىپ كۆيۈپ بولالماي چالا چۈچۈل بولغان توغراق شاخلىرىنى تەستە ئاتلاپ ، قوقاسلارغا دەسسەپ يوغان توغراقنىڭ كۆيۈپ ئادەم بويىچىلىك قالغان گەۋدىسىگە يېتىپ كەلدى . باداڭ توغراقنىڭ ھەممە يېرىدىن ھازىرمۇ سۇس ئىس كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى . خېنىيا سايىت ئىششىپ كەتكەن قوللىرىنى تەستە مىدىرلىتىپ كۈل ـ قوقاسنى تاتىلاشقا كىرىشتى . قوقاس ئۇنىڭ قوللىرىنى ئانچە كۆيدۈرمىدى . راخمان قالماق كۈل ـ قوقاسلارنى ھەمساتتا تاتىلاپ چىقىرىپ بولدى . خېنىيا سايىت چالا كۆيگەن پور تۇۋاقنى پەم بىلەن تارتىۋىدى ، چالا قوقاسلار يوغان دائىرىدە سەل قومۇرۇلۇپ قوزغىلىپ يەنە ئىزغا ئولتۇردى . راخمان قالماق بىرلا سىلكىپ پور تۇۋاقنى كۆتۈردى . يوغان كامار ئېچىلىپ ، ئىچىدىن دىماغنى يارىدىغان ئاچچىق ئىس كۆتۈرۈلدى . خېنىيا سايىت قاتتىق يۆتىلىپ ۋايساپ ، كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلۇپ كەتتى .

گەمە ئىچىدە ئۇچ ئادەم كىيىملىرى يىرتىلىپ تىتما بولغان ، مەيدىلىرىنى ، گەمە تاملىرىنى تاتىلىغان ، تارتىشقان ھالەتتە ياتاتتى . ئىككى چوڭ ياشلىق ئادەم ئوڭدىسىغا ياتاتتى ، ئۇلارنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ پۈلتىيىپ چانقىدىن چىقىپ كېتەي دەپ قالغان ، چىشلىرى كىرىشكەن ، ئېغىز ـ بۇرنىدىن قان ساقىپ قېتىپ قالغانىدى . يۈزلىرى قاپقارا ئىستىن ئېسىلىپ كەتكەنىدى . قوللىرى گەمە تېمىدىكى ساناقسىز توغراق يىلتىزلىرىنى يۇلۇپ چىڭ سىقىمدىغان ، چىش ئاراشلىرىدىمۇ توغراق يىلتىزلىرى تۇراتتى . ياش بالا ئىچكىرى ھۇلۇڭدا دۇم ياتاتتى .

— ئىس ئېلىپ كېتىپتۇ ، رەھمەتلىكلەرنى ، — دېدى راخمان قالماق .

خېنيا سايىت ياش بالىنى ئوڭدا قىلدى . بالا بۇلۇڭدىكى باش پاتقۇدەك يەرنى بىر غېرىچتىن ئوشۇقراق كولاپ ، يۇز ـ كۆزىنى شۇ تۆشۈككە تەققانچە يانقاندى . ئورىچەكتىن سەل سۇ چىقىپ ، ئاستى لايلىشىپ قالغان بولۇپ ، بالىنىڭ يۈزى ، چىرايلىق ئاق داكا سەللىسىنىڭ پېشانىسى تەرەپ لاي يۇققاندىن باشقا ھېچنېمە بولمىغاندى . خېنيا سايىت ياش بالىنىڭ بەدىنىنىڭ ئىسسىقلىقىنى ھەم قېتىپ تارتىشىپ قالمىغانلىقىنى كۆرۈپ ۋارقىرىۋەتتى :

— يا پاناھ ، راخمان ، ماڭۇ ياش بالىنىڭ جېنى باردەك قىلىدۇ...

راخمان كېلىپلا بالىنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ باقتى .

— راستىكەن ، تومۇرى سوقۇۋاتىدۇ ، — راخمان قالماق مۇشۇكتەك چاققانلىقتا بالىنى يۇدۇپ گەمىدىن ئېلىپ چىقتى . خېنيا سايىت سۆرىلىپ ئارقىسىدىن چىقتى . ئۇلار بالىنى قورۇق بويىدىكى ئېقىن سۇغا ئېلىپ كېلىپ سۇغا تاشلىدى . سەللىسىنى ئېلىپ يۇزىدىكى لايىنى يۇدى . سەللە ئېلىنىشى بىلەن تەڭلا ئۇزۇن ئىككى ئۆرۈمە چاچ چۇۋۇلۇپ چىقتى .

خېنيا سايىت بىلەن راخمان قالماق بىر ـ بىرىگە چەكچىيىپ قارىدى . راخمان قالماق بالىنىڭ تونىنى يېشىپ ئىچىدىكى مەخمەل جىلىتكە كۆڭلەكنى يېشۈندى ، بىر جۇپ ئالمىدەك كۆكسى كۆرۈندى . خېنيا سايىت دەرھال يېپىۋەتتى .

— ياڭاللا ، قىز بالىكەن ، — دەۋەتتى راخمان قالماق .

ئۇلار قىزنىڭ يۈمران يۇزىگە قايتىدىن سىنچىلاپ قارىدى . قىزنىڭ قىياقتەك قاش ، تۆكۈلۈپ تۇرغان كىرپىك ، تاتارغان ، ئەمما جۇلالاپ تۇرغان توغاچتەك مەڭزى ، ھەم يۇمۇلغان گىلاستەك سۇزۇك لەۋلىرى رېۋايەتلەردىكى سۇزۇك سۇ ئۇستىدە خاتىرجەم ئۈيقۇدا ياتقان ھۇر ـ پەرىدەك كۆرۈنۈپ كەتتى . ئىككى ئەر ھەيران قالغىنىدىن زۇۋانى تۇتۇلۇپ تۇرۇپ قېلىشتى . قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتىكىن ، بىر چاغدا مۇزدەك سۇدا ئوڭدىسىغا لەيلەپ ياتقان قىز يېنىك ئىڭرىدى . ئىككى ئەر ئەندىكىپ ئېسىگە كېلىپ ، قىزنى

سۆدىن سۆزۈۋېلىپ چىقتى ۋە خېنىيا سايىتنى ھارۋىدا يانتۇزغاندا ئېلىۋالغان يونتقان ـ كۆرپىنى كۆل ئۈستىگە سېلىپ يانتۇزدى . راخمان قالماق كۆل ئارىسىدىن خېنىيا سايىتىنىڭ قايقارا بولۇپ ماكچىيىپ كەتكەن چۆگۈننى تېپىپ كېلىپ ، ئوت يېقىپ چاي قاينىتتى . كۆل ئارىسىدىن بىر پۇچۇق تاۋاقنى تېپىپ چايقاپ قىزنىڭ بېشىنى يۇيدى ، قاينىق سۈغا چىلانغان ماتادىن قىزنىڭ ئېغىزىغا تېمىتتى . قىزنىڭ لەۋلىرى قىمىرلىدى ، ئاندىن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ، ئاستا ـ ئاستا ئۇزمەي ئىگىراشقا باشلىدى .

كۈن ئولتۇرارغا يېقىن قىز تولۇق هوشىغا كېلىپ كۆزىنى ئاچتى ، ئەتراپقا چەكچىيىپ قارىۋېتىپ يەنە كۆزىنى يۇمدى . راخمان قالماق بەلبېغىغا تۇگۇۋالغان زاغرىنى ئۇۋاپ چۆگۈندە قاينىتىپ ئۇماچ قىلدى . قىز پۇچۇق تاۋاقتا يېرىم ئۇماچنى ئىچىپ خېلىلا جانلىنىپ قالدى . يانغا ئۆرۈلۈپ ئولارغا كەينىنى قىلىپ جىممىدە ياتتى . قاياقتىن كەلدىكىن قورۇق ئەتراپىغا پادىدىن قاچقان ئوچ كالا ، يەتتە تۆگە ، بەش ئات پەيدا بولدى . بىر چاغدا سول ئارقا پۇتى يوق بىر تايغانمۇ ئوچ پۇتلۇق بولۇپ غىڭشىغان هالدا يېتىپ كەلدى . خېنىيا سايىت بۇلارغا قاراپ هاڭۋېقىپ ، ئۆزىنىڭ ئاغرىقىنى ئۇنتۇغان هالدا ئولتۇرۇپ قالدى . هازىر ئۇنىڭ كاللىسى قۇرۇق ، گاراڭ بولۇپ قالغاندى .

— قورۇق كۆيۈپ ، چارپايلىرىدىن ئايرىلىپ قالغان بولسىلىمۇ ، بەش تۇلۇم ئالتۇن بىلەن تولۇن ئايدەك قىزغا ئېرىشتىلە ، هېسابقا سۇندۇرغاندا يەنە ئۇنتۇرماپتىلا ، — دېدى راخمان قالماق .

خېنىيا سايىت ئۇن ـ تىنسىز هالدا راخمان قالماقنى ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق تىكىلىپ ئولتۇرۇپ كەتتى .

— هەممە ئىشتىن خەۋىرىم بار ، ئاكا . جاهاندىكى ئىشلارنى يالغۇز سىلىلا بىلمەيدىلا ، مەنمۇ بىلىمەن . مەن سىلىنى ئۆزۈمچىلا بىكاردىن ـ بىكار قۇنقۇزمىدىم ، — دەپ هېجىيىپ ئورنىدىن تۇردى راخمان قالماق .

— راخمان قالماق ، — خېنيا سايىت ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ ئۇنىڭ گېلىدىن ئالماق بولدى ، ئەمما ئورنىدىن تۇرغان هالەتتىمۇ ئۇنىڭغا تاقابىل كەلگۈدەك مادار ئۇنىڭ يا بىلىكىدە ، يا پاچاقلىرىدا يوق ئىدى . شۇڭا ، ئۇ ئاستا ئۆتكۈدەك قىلىپ دېدى :

— نامەردلىك قىلما ، هەممىمىز مۇسۇلمان . مەن بۇ ئامانەتنىڭ تېرىقتەك پۇچىقىغىمۇ چېقىلمايمەن . مېنىڭ مال ـ دۇنيايىم ، قورۇق ، چارۋا ـ مالىلىرىمنىڭ زىيىنىغىمۇ هېسابلىمايمەن . جېنىم تېنىمدە بولسا خەقنىڭ مال ـ چارۋىسىنى يۇرتۇمدىكى بىساتىم بىلەن ياندۇرغۇچىلىكىم بار . هەر ئىككىمىز ئەل ـ يۇرتنىڭ هۆرلۈكى ئۈچۈن توپلانغان بۇ قىممەتلىك ئامانەتكە چېقىلمايلى . مەن ساڭا ئۆزۈمنىڭ مال ـ دۇنياسىدىن ئون يامبۇ بېرەي ، يەنە ئۆي ، بۇغدايدىكى قىرىق مو باغ ، قورۇ ـ جاي ، سەكسەن مو تېرىلغۇ يېرىمنىمۇ بېرەي ، نەپسىڭگە گول بولما... جان بولسا جاهان ، ئاش بولسا قازان ، ئادەم مال ـ دۇنيا ئۈچۈنلا تۆرەلمەيدۇ ، مۇشۇ زېمىن بولسا هەممىسى بولىدۇ...

راخمان قالماق نېيىتىدىن يانىدىغاندەك ئەمەس ئىدى .

— سەن مېنى نامەرد دېمە ، مەن نامەرد ئەمەس ، جاهان نامەرد . هېلىغۇ ئاشۇ بايلىقىڭنى بېرىدىكەنسەن ، توپىلاڭچى قاچقۇنلارنىڭ بەش تۈلۈم ئالتۇنىنى بەرسەڭمۇ نېيىتىمدىن يانمايمەن . ئۇلار ماڭا مەكىتىنىڭ بەگلىكىنى بەرمەكچى... كېيىن قەشقەرگە ۋالىي بولىمەن ، ئۇ چاغدا ئالتۇن ، يەر ـ زېمىن دېگەنلەر قانچىلىك ئويلىسام شۇنچىلىك بولىدۇ . ئەڭ مۇهىمى مېنى راخمان ئوغرى ، راخمان قالماق دەپ كۆزىگە ئىلماي يۇرتۇمغا پاتۇرمىغانلارغا ئۆزۈمنىڭ كىملىكىمنى كۆرسەتمىگۈچە ئىچىم بوشىمايدۇ ، دەردىم چىقمايدۇ .

خېنيا سايىت ئورنىدىن تۇردى ، قىزمۇ قاڭقىپ تۇرۇپ كەتتى . راخمان قالماق قولىغا قىلىچىنى ئېلىپ ئولگۇرگەندى . خېنيا سايىت بىلەن قىز ئۇزاق تۇرالمىدى ، مادارسىزلىقتىن يەنە ئولتۇرۇپ قالدى .

— بەش تۇلۇم ئالتۇننى ئاتقا ئارتىپ مېنى ساقلاپ تۇرغانلارغا تاپشۇرۇپ بېرىمەن... ياخشىلىقچە ، چىرايلىقچە تۇرۇڭلار...

خېنيا سايىت بىر ئىسقىرتىۋىدى ، ئۇچ پۇتلۇق تايغان راخمان قالماقا ئېتىلدى . قالماق قىلىچىنى شىلتىپ ئىتنى يېقىن يولاتمىدى . بىر دەم ئىت بىلەن ئالدىغا ، كەينىگە دەسسەشكەندىن كېيىن ، ئامالسىز ئېتىغا مىنىپ نامازشام قاراڭغۇسىدا ئېتىنى چاپتۇرۇپ كۇن چىقىشقا چېپىپ كەتتى .

خېنيا سايىت بىلەن قىز ئۆمىلەپ ، دەلدۇگۇنۇپ دېگۈدەك گەمىدىكى بەش تۇلۇمنى تەستە سۆرەپ چىقىپ ، قاڭقىپ كەلگەن ئىككى ئاتقا ئارتىپ بولغۇچە مىڭ ئۆلۈپ تىرىلدى . گەمىدىكى شېھىتلەر بىلەن خوشلىشىپ ، تۇلۇم ئارتىلغان ئاتلارنى ئېقىن ئىچى بىلەن ماڭغۇزۇپ ، ئات ئۇستىدە قىينىلىپ ، ئاران دېگەندە ئېقىن دەريىاغا قۇيۇلىدىغان ئېگىز يارداڭغا كەلدى . تۇلۇملارنى چۇشۇرۇپ ، ئاتلارنى ، ئۇچ پۇتلۇق تايغاننى كەتكۇزۇۋەتتى . ئېقىن سۇ دەريىاغا شارقىراپ چۇشىدىغان ئۇچ غۇلاچ ئېگىزلىكتە بولۇپ ، شارقىراتما تېمىغا ھەر خىل يىلتىزلار قاتمۇقات مىنگىشىپ ، ئىككى گەز قېلىنلىقتا مىلەڭزە شەكىللىك ساڭگىلىما تام ھاسىل قىلغان ، ئۇنىڭ ئارقىسى بىلەن يارداڭ تېمى ئوتتۇرىسىدا ئۇچ غېرىچ بوشلۇق بار ئىدى . خېنيا سايىت بۇلتۇر تۇلكە قوغلاپ كېلىپ ، مۇشۇ يەردىن تۇلكە ئۇۋىسى تاپقاندا ھەيران قالغانىدى . سىرتتىن قارىغاندا سۇ سىيرىلىپ چۇشىدىغان بۇ يارلىق يىلتىز تام بىلەن تۇپراق تام ئارىسىدا كاۋاك بارلىقى ئىنسانىنىڭ ئەقلىگە سىغمايتتى .

ئىككى نەمجان بەش تۇلۇم ئالتۇننى مىڭ بىر ئازاب ئىچىدە سۆرىلىپ يۇرۇپ يىلتىز تام بىلەن توپا تام ئارىسىدىكى چوڭقۇر تۇلكە ئۇۋىسىغا كۆمدى . ئۆزلىرى تامغا يۆلىنىپ يىلتىز تامنىڭ ئارقىسىدا ھالىدىن كېتىپ ئولتۇرۇشتى . ئۇلار ئەمدى ئۇھ دەپ تۇرۇشىغا ساناقسىز مەشئەل توقايلىقنى يورۇتۇپ ، جىمجىتلىق ئىچىدىكى كۆيۈك توقايلىقنى چېرىكلەرنىڭ غوۋغاسى قاپلىدى . بۇ

غوۋغا ـ ۋارقىراشلاردىن بۇ قېتىم راخمان قالماق باشلاپ كەلگەنلەر پۇتۇنلەي شېكىنىڭ چېرىكلىرى ئىكەنلىكىنى ئىككى ئۆلەرمەن ياردار تۆيۈپ ئولتۇردى . ئاتلار ھەر تەرەپكە چاپتى . چېرىكلەر پوتكول توقايلىقنى قېدىرىپ ، كۆيگەن ، چالا كۆيگەن دۆڭ ، توغراق كۆتەكلىرى ئاستىنى كولاپ ، كۇل ئاستىدا قالغان توقايلىققا سانىقسىز ئازگال قېزىۋەتتى . گەمىدىكى ئىككى شېھىتنىڭ جەسىتىنى سۆرەپ چىقىپ ، قارىنىنى يېرىپ ئوچەي ـ باغرىدىن ئالتۇن ئىزدىدى .

چېرىكلەر توقايلىقنى ئوچ كۇن قېزىپ كۇلىنى كۆككە سورۇدى . يۇرت ـ يۇرتتىن ئېلىپ كەلگەن ئىزچىلار يەر يۇزىدىن ھېچبىر ئىز تاپالمىدى ، ئىككى نەمجان قانات چىقىرىپ ئوچۇپ كەتكەنىدەك ئۇلارنىڭ نەگە كەتكىنىنى ھېچكىم ئەقلىگە كەلتۇرەلمىدى . خېنىيا سايىتىنىڭ خوتۇن ـ بالىلىرىنى ، يۇرتتىكى ھەممە ئادەملەرنى ھەيدەپ كېلىپ ، كۆيۈپ كۇلگە ئايلانغان دالادا يېڭىنە ئىزدىگەندەك ئىزدەتتى ، ئەمما خېنىيا سايىت ، ئالتۇن ، ھېلىقى قاچقۇن قىزدىن دېرەك بولمىدى . خەقلەر ئارىسىدا ئۇلارنى خىزىر ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ ، دېگەن رىۋايەت تارقالدى .

نەمجان قىز قوينىدىن بىر خالتا چىقىرىپ ، ئۇنىڭدىن بىر سىقىم نانجىگدە چىقاردى . ئىككىيلەن ئون بىر كۇن يىلتىزلار ئارىسىدا نانجىگدە شۇمۇپ ، ئاغزى قۇرۇسا يىلتىز چايناپ ئولتۇرۇشتى .

ئوچ كۇن ئاختۇرۇپ ئىككى جەسەتتىن باشقا ھېچنېمە تاپالمىغان شېكىچېرىكلىرىنىڭ ئوفىتسېرى راخمان قالماقنى بىر قىلىچ ئۇرۇپ قارىنىنى يېرىۋېتىپ ، چېرىكلىرىنى ئېلىپ ئەلەم بىلەن كېتىپ قالدى . راخمان قالماق ئېچىنىشلىق ئىڭراپ كۇل ئۇستىگە يىقىلدى . ئوچەي ـ باغرى كۇلگە مىلەندى . بۇ بىچارە قارا نىيەتلىكىدىن يا ئۆزىنى ، يا يۇرتىنى ، يا قوۋمىنى ، يا ئۆزى يالاقچىلىق قىلغان خوجىسىنى رازى قىلالماي ، نەپسىنىڭ كەينىدىن ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلدى .

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب تۈر بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بېڭى تاپرىسى

*　　*　　*

ساناقسىز يىلتىز بىر ـ بىرىگە مىنگىشىپ ھاسىل بولغان يېرىم غۇلاچ قېلىنلىقتىكى تامنىڭ كەينىگە قۇياش نۇرى ئۆتكۈر بىگىزدەك ئۆتۈپ ، يان كاۋىكى ئىككى غېرىچ ، كەڭلىكى ئۈچ غۇلاچ ئۇزۇنلۇقتىكى يارداڭ كاۋىكىنى نامازشام ۋاقتىدىكىدەك يورۇتۇپ تۇراتتى . توغراق ، يۇلغۇن ، جىگدە ، جىغان ، كۆرۈك ، يانتاق ، سۆكسۆك ، قومۇش ، يەنە ئىسمىنى بىلىپ بولماس سانسىز ئۆسۈملۈكلەر يىلتىزى يېڭى تۇغۇلغان سېرىق موزاينىڭ يۇمران مويىدەك پارقىرايتتى . چېرىكلەر تىنماي ئاختۇرغان ئۈچ كۈن ئىچىدە بۇ ئىككى نىمجان ھەمراھلار گەپ قىلىش تۈگۈل چوڭراق تىنىشقىمۇ پېتىنالماي تۈگۈلۈپ ، بەزىدە يېقىن ، بەزىدە غېرىچ ئارىلىق ساقلاپ ئۆز ھالى بىلەن يېتىشتى . چېرىكلەر ئۇلارنىڭ ئالدىدا ، باش ئۈستىدە كۆپ قېتىم ئۇياق ـ بۇياققا ئۆتتى . بەش ـ ئالتە چېرىك يىلتىز ئارىسىغا مىلتىق ئىشتىكىنى تىقىپ باقتى . پەرۋەردىگارنىڭ پاختا ئارىسىدا چوغنى ساقلايدىغان ئاجايىپ ھېكمەتلىك قۇدرىتى بىلەن مىلتىق ئىشتىكى ، قىلىچ ئۇچى بۇ ئىككىيلەننىڭ ھېلى تۇمشۇقى ، ھېلى قۇلاق تۈۋى ، ھېلى يانپاش ـ قورساقلىرىدىن قىلدەك قالغاندا تارتىپ كېتىلدى . مانا شۇ چاغدا بۇ ئىككى نىمجان مۇردىدەك قېتىپ قېلىشاتتى . ئۇلار نانجىگدىنى كاپ ئېتىپ شۈمۈپ قورساقنى گوللايتتى ، يىلتىزلارنى شۈمۈپ تەشنالىقىنى قاندۇراتتى .

قىزغا تېزلا جان كىرىپ قالدى . خېنيا سايىت بولسا ئادەملەرنىڭ ئايىغى بېسىلغان ھامان ئاغرىق ئازابىدا ئىڭرايتتى . ئىچ ـ ئىچىدىن چىققان ئاغرىق ، پۈتۈن بەدىنىنىڭ كۆيۈشۈپ ئېچىشىشى ، بولۇپمۇ ھېلىقى جەينەكتەك چېرىك مىجىقلاپ ئېزىۋەتكەن تۇخۇم خالتىسى قاتتىق لوقۇلداپ ئاغرىيتتى . زەكىرىدىن قان ئورنىغا يىرىڭ ئېقىپ ئىشتان ئېغىنى قاتۇرۇپ

تارىشىدەك قىلىۋەتكەنىدى . قاتتىق تارىشا جان يېرىگە ھەر قېتىم يېنىك تەگسە ياكى سوۇركەلسە ، شۇ يەردىن كىرگەن ئاغرىق ئۈدۈل بېرىپ مېڭىسىگە سانجىلىپ قاتتىق ئازابلايتتى . تۇخۇم شاقىداق قىلغان ماتاغا ئورالغان تېرىسى بىردەم ئوت ياققاندەك كۆيۈپ ، بىردەم زەھەردەك ئېچىشىپ ، بىردەم تاتلىق قېچىشىپ ، ئۇچىنچى كۈنى چېرىكلەر يوقلىپ توقاي جىملىققا پاتقان ۋاقىتتىقچە ئاران چىدىدى . قىز خېنىيا سايىتىنىڭ ئازابىغا چىدىيالماي ، لايداڭ تامنى تاتىلاپ ئۇچ كۈندە خېلى چوڭقۇر كاۋاك پەيدا قىلدى ، قولىنىڭ تىرناقلىرى يېرىلىپ قانىاپ كەتتى··· چېرىكلەر جىمىققان ھامان خېنىيا سايىت بوش گۇڭۈرلىدى :

— سىزنى قىزىم دەيمۇ··· خېنىم دەيمۇ ؟

— ئۇنداق دېمەي گېپىڭىزنى دەۋېرىڭ ، يا بولمىسا ئېتىمنىلا دەڭ . ئەمدى سىزدىن يوشۇرىدىغان يېرى قالمىدى ، دادام ئەزان چىللاپ قويغان ئېتىم ئانارخان ، — دېدى قىز گەپ سېغىنىپ ئاران تۇرغان ھالدا قويۇق خوتەن تەلەپپۇزى بىلەن .

— پەقەت چىدىيالمىدىم ، شاقىداقنى ماتانى ئېلىۋېتىڭا .

— ئۇنداق قىلساق زەي ، سوغۇق گەمىدە سوغۇق ئۆتۈپ يارا يىرىڭداپ يامان بولۇپ كېتىدۇ ، يەنە چىداڭ .

— ھېلىمۇ يىرىڭ جاپا قىلىۋاتىدۇ··· پەقەت چىدىيالمىدىم ، ئۆلۈپ كەتسەممۇ شاقىداقنى ئېلىۋېتىڭ···

ئانارخان خېنىيا سايىتىنىڭ نالىسىغە چىدىيالمىدى . ئۇ ئاخىر بىر خەنجەرنى چىقىرىپ ، ئالدى بىلەن ئىككى بىلەكتىكى جىگدە قوۋزىقىدەك داشماق بولۇپ كەتكەن ماتانى كەستى ، ماتا قۇرۇپ قالغان تېرەك قوۋزىقىدەك سويۇلۇپ ، بىلەكنىڭ بىر قات نېپىز تېرىسىنى سويۇپ چىقتى . زەھەردەك ئېچىشقان بولسىمۇ ، لوقۇلداپ ئاغرىۋاتقان ، ئىششىغان ئېغىر قول دەرھال يەڭگىللىدى .

— يائاللا يەڭگىللىدى ، قوللىرىم يەڭگىللەپ قالدى ، پات بولۇڭ ، ھەممىنى يېرىۋېتىڭ .

ئۇستىرىدەك خەنجەر ھەمساتتا بەدەندىكى تۆمۇر چاپاندەك

قاتتىق ماتا شاقداقنى كېسىپ بوشاتتى. موربغا چاپلىشىپ قالغانده‌ك سقىلىپ تىنالماي قالغان خېنيا سايىت راستىنلا يېنىكلەپ قالدى. بەدەندىكى ساناقسىز قامچا ئىزلىرى كۆكلەپ ئۆت ئۆرۈشكە باشلىغان، يېڭى قىزىل تېرە ئۈستىده سېرىق زەردەپ، ئۇ يەر - بۇ يەردە يىرىڭ شەلۈەرەپ قالغاندى. ئانارخان پۈتۈن دىققەت - ئېتىبارى بىلەن نازۇك، كىچىك قوللىرىدا شىلىمشىق زەردەپلارنى سقىپ، يۇمشاق خوتەن يىپىكىدىن كەشته قىلغان ياغلىقتا بەدەنلىرىنى سۈرتتى. زەھەرده‌ك ئېچىشىپ، نەشتەر تىققانده‌ك ئاغرىۋاتقان بولسىمۇ، خېنيا سايىتقا ئانارخاننىڭ سىلىق، ئىسسىق، چاققان قوللىرى قورساق، دۈمبىلىرىده يېڭى تۇغۇلغان يۇمشاق، يۇمران ئاسلان مېڭىۋاتقانده‌ك شۇنداق يېقىملىق تۇيغۇ بەردى. قىز ئۇنىڭ كاداك قورساقلىرىنى، قارا ئوغلاقنىڭ تېرىسىنى چاپلىۋالغانده‌ك يۇڭلۇق مەيدىسىدىكى يۇلۇنۇپ كەتكەن تۈكلەر ئارىسىدىكى يىرىڭلىق يارىلارنى سقىقاندا، زەردابلارنى سۈرتكەنده دەسلەپ خىجىل بولۇپ كۆزىنى يۇمۇۋالدى...

هەر يىلى كونا يىل ئۆزاپ يېڭى يىل باشلىنىدىغان — يىل ئۆرۈلگەن كېچىسى ئۇنىڭ تاغىل مۈشۈكى تام مەشنىڭ يېنىدىكى ئوغلاق تېرىسىگە تۆت - بەشنى ئاسلانلايتتى. ئاسلانلارنىڭ تۈكلىرى شۇنداق يۇمشاق هەم ئىسسىق ئىدىكى، پاختا، تۆگىنىڭ تۈنتىمۇ ئۇنداق يۇمشاق تۈيۇلمايتتى. ئاسلانلار يېرىم كېچىگىچە تام مەشنىڭ يېنىدىكى ئۆچكە تېرىسى ئۈستىده ئانىسىغا چاپلىشىپ ئۇخلايتتى. تۇن تەڭدىن ئاشقاندا مەشتىكى ئوت ئۆچۈپ، ئۆي سوۋۇشقا باشلايتتى. بۇ چاغدا ئانا مۈشۈك ئېغىر ئۈيقۇغا كەتكەن خېنيا سايىتنىڭ يوتقىنىنى پەم بىلەن قايرىپ ئاسلانلىرىنى ئىسسىق يوتقانغا باشلاپ كىرەتتى. ئاسلانلار ئىسسىق يوتقاندا ئۇياق - بۇياقتا سۈركىلىپ ماڭاتتى. ئاسلانلارنىڭ ئىسسىق هەم يۇمشاق بەدىنى، ئوتتەك يېقىملىق ئىسسىق تىنىقى چالا ئۇيقۇلۇق خېنيا سايىتقا شۇنداق تاتلىق تېتاتتىكى، پۈتۈن ۋۇجۇدى ئىللىق سېزىمدىن يايراپ كېتەتتى... قىزنىڭ تىنىقلىرى ئۇنىڭ كاناي،

قۇلاق تۇۋى ، بويىنى ، مەيدىسىدە كېپىنەك ئۇچقاندەك توختىماي ئەگىيىتتى . ئاچ قورساق ، ئاچچىق تاياقنىڭ ئاغرىقى نەلەرگە كەتكەنىدى . خېنىيا سايىتىنىڭ ئىشىشپ ، توختىماي يىرىڭ ئېقىۋاتقان جان يېرى بۇ ئىللىق مېھرىبانلىقنى ھەممىدىن بۇرۇن كۆزى بىلەن كۆرگەندەك ، قۇلىقى بىلەن ئاڭلىغاندەك بىرلا سىلكىنىپ ، خېنىيا سايىتىنى تايچاق كىشىنىگەندەك چىرقىرىتىۋەتتى... ئانارخان قاتتىق چۆچۈپ توختاپ قالدى . ھەر ئىككىسى بىردەم جىممىدە بىر ـ بىرىگە تىكىلىشىپ قارىشىپ تۇرۇپ قېلىشتى . قىز ھەم ھەيران ، ھەم خىجىللىقتىن كىرپىكلىرى قايرىلىپ يۇلتۇزدەك چاقناپ تۇرغان چوڭ قارا كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ، چىرايلىق لېۋىنى گۇرۇچتەك چىشلىرىدا چىشلىدى . خېنىيا سايىتىنىڭ كۆزلىرى چىرايلىق قىزغا مولۇندەك تىكىلگەن ، قۇلاقلىرى سىرتتىكى تۇنۇشقا سەگەكسىرىگەن ، ئەس ـ يادى بىردەم قىزنىڭ ھۆسنىدە ، بىردەم تالادىكى شەپىدە ئىدى . ئەتراپ تىمتاس ، ئاندا ـ ساندا توقايلىق تەرەپتىن قاغىنىڭ قاقىلدىغىنى ، تۆلكىنىڭ ھۇۋلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالاتتى . قىزمۇ خۇددى خېنىيا سايىتتەك كۆزى ئاغرىقتىن تارتىشىپ ، كالپۇكلىرىنى چىشلىۋالغان خېنىيا سايىتتا ، قۇلىقى سىرتتىكى شەپىدە ئىدى .

— خاپا بولماڭ ، شۇنداق ئاۋايلىسامۇ يەنە ئاغرىتىپ سالدىم...

— ياق... ياق... ئۆزى... ئۆزىلام... ئەمدى بولدى قىلىڭ ، — خېنىيا سايىت چەكسىز ئاغرىقتىن گەپنى چىشلىرى ئارىسىدىن ئاران چىقىرىپ شۇنداق دېدى . قىز خىجىل بولغىنىدىن يۈزلىرىنى تۇتۇپ بىردەم ئۇنسىز ئۆكسۈپ يىغلىدى .

— مەن... غا... غازاتچى... بىزنىڭ تۇزۇممىزدە يىغلاشقا بولمايدۇ... ئۇزاق بولغان يىغلىمىغىلى... ئەمدى... بولالمىدىم... چىدىمىدىم...

— سىز دېگەن قىز بالا... قىز بالا دېگەن يىغلايدۇ ، ئادەم

www.uyghurkitap.com

ھەرقانچە چىڭ بولغان بىلەن ئۇنىڭ چىدايدىغان ئاخىرقى بىر چېكى بولىدۇ ، چىدايدىغان چەكتىن ئېشىپ كەتسە چىدايمەن دەيمۇ چىداپ بولغىلى بولمايدۇ ... — دەپ تەسەللى بەردى خېنىيا سايىت .

دەھشەتلىك بىر ئاغرىق بىلەن بىرمۇنچە قان - يىرىڭ ئېتىلدۇرۇپ چىقارغان جان يېرى يەنە شۇنداق تېز بېسىلىپ قالدى . ئاغرىق خېلى ئۇزاقتا پەسكويغا چۈشتى ، ئەمما بېسىلمىدى .

— ياۋاللا ، بالدۇرراق ئېلىۋېتكەن بولساق كاشكى ، بارغانچە يېنىكلەۋاتىمەن .

— پاچاقتىكىنى ئېلىۋېتەيي ئەمدى ، تېخىمۇ ئاۋايلاپ ئالىمەن ، ئاغرىتماسلىققا ، سىلىق جۆندەشكە ۋەدە بېرەي ... — قىز جانلىنىپ پىچىرلىدى .

— ياق... ياق... ئۇ يەرنى ئۆزۈم قىلىمەن . سىز قىز بالا ، ھېلىمۇ بەك ھەددىمدىن ئېشىپ كەتتىم ، ھەرقانچە بولسىمۇ ئەمدى بولار . بىز ئەلھەمدۇلىللا مۇسۇلمان ، ھەرقانداق قاتتىق بالايىبەتتەر ئاستىدا قالغاندىمۇ بىز مۇسۇلمانچىلىقنىڭ قائىدە - يوسۇنلىرىنى يادىمىزدىن چىقىرىۋەتسەك ئىمانىمىزغا نۇقسان يەتكۈزۈپ قويىمىز .

— دېگەنلىرىڭىز ھەق گەپ . ئەمما ، بىز ئۆزىمىزنى قۇتقۇزۇش ، ئاسايىشلىقنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا مالىلىرىمىزنى ، جانلىرىمىزنى ، ئاتا - ئانا ، قوۋم - قېرىنداشلىرىمىزنى قۇربان بەردۇق . بىز بەرگەن ئاشۇ قىممەتلىك قۇربانلىقلار ئىچىدە ئەلۋەتتە قىممەتلىك يوسۇنلىرىمىزمۇ بار . بىزنىڭ ئۆزىمىزنى ، ئېتىقادىمىزنى قۇتقۇزۇش يولىدىكى جەڭ مەيدانلىرىدا قۇربان قىلغان مۇسۇلمانچىلىق يوسۇنلىرىمىز ھازىرمۇ ئامالسىزلىقتىن قۇربان قىلىنسا ئوخشاشلا تۆھپە - ساۋاب ، ئىبادەت بولۇپبېرىدۇ . ئۆزىمىزنى ، ئېتىقادىمىزنى ، ئەركىنلىكىمىزنى قۇتقۇزۇشقا ئاشۇ قىممەتلىك قۇربانلىقلار قاتارىدا شەرم - ھايانى ، نامەھرەمنى قۇربان قىلساق ئەرزىيدۇ... بۇلارمۇ قۇربانلىقلار جۈملىسىدىن...

خېنىيا سايىت بۇ قىزنىڭ ئۇنچۇالا سۆزلىيەلەيدىغانلىقىغا ئاغزىنى كامارەدەك ئېچىپ قاراپ قالدى .

قىز خېنيا سايىتىنىڭ ئىشتانىبېغىغا ئېسىلىۋىدى ، خېنيا سايىت چىڭ چاڭگاللاپ زادى ئۇنىمىدى .

— ھەرقانچە بولسىمۇ... ئۆلسەممۇ ئۇنىمايمەن... ئايانغا قاراپ تۇرۇڭ ، مەن ئۆزۈم قىلىمەن .

قىز ئامالسىز خەنجەرنى خېنيا سايىتقا بېرىپ نېرىغا سۈرۈلۈپ قارا تونىنى خېنيا سايىتقا يېپىندۇرۇپ قويدى . خېنيا سايىت قېرى تورپاقتەك ئىنجىقلاپ ـ قاقشاپ ئىشتاننى بىر ياش پىشمىدا ئاران سالدى .

ئانارخان ئارقامدىن ماراپ تۇرمىسۇن ، دېگەندەك كەينىگە قاراپ ـ قاراپ قويۇپ ، خەنجەرنى ئېلىپ شاقىدالغان ماتانى ئەدىن باشلاپ يارسام بولار دەپ ئويلاندى ، ئاخىر شاقىداقنى تىزىدىن باشلاپ يارماقچى بولۇپ خەنجەرنى سالدى . قولى جانسىزلىقتىن قولىشىپ بېرەلمىدى ، ئۇزاق ھەپىلىشىپ ھېچ قاملاشتۇرالمىدى .

— نىكاھ پەتىسى ئوقۇڭ !...

قىز ئارقىدا تۇرۇپ ئىدا قىلدى . خېنيا سايىت تېخىمۇ داڭقېتىپ ئولتۇرۇپ قالدى . يۈرىكى ئۆپكىسى بىلەن پۈلاڭلاپ بوغۇزىغا كەپلىشىپ قالغاندەك تىنالماي ھاسىرىدى ، ئۇندىمەي ئۇزاق ئولتۇرۇپ كەتتى .

— سىز پۇتكۇل يايلىقىڭىز ، مال ـ چارۋا ، جەننەتتەك قورۇقىڭىزدىن ئايرىلدىڭىز ، جېنىڭىزنى دوغا تىكىپ بىزنى پاناھىڭىزغا ئالدىڭىز ، قوغدىدىڭىز ، زور بەدەل تۆلىدىڭىز . مەن ئەمدىلا ئون يەتتە ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان قىز . مېنىڭ ئائىلەمدىكى دادام ، ئانام ، ئاكا ـ ئاچىلىرىم بولۇپ توققۇز جانىنىڭ ھەممىسى قىرىلىپ تۇگەپ پەقەت مەنلا قالدىم . مەن كۆرىشمىزنىڭ جەۋھىرى ئامانتى بىلەن ئۆزۈمنىڭ ئامانىتىمنى سىزدەك مەرد ئوغلانغا ، بىزنى قوغدىغان باھادىرغا تەقدىم قىلدىم . مەن سىزگە خوتۇن بولۇشقا رازى ، تەيەممۇم① بىلەن پەتە قىلىڭ ، شۇ چاغدا

---

① تەيەممۇم — ئامالسىز شارائىتتا توپىدا ئالدىغان تەھرەت .

مەن سىزنى تولۇق كۆتەلەيمەن ، بىز نامەھرەم بولمايمىز .

قىزنىڭ جەڭگىۋار خىتابى خېنيا سايىتىنىڭ ئەرلىك غۇرۇرى ۋە ئىرادىسىنى ئويغاتتى . ئۇ توختاۋسىز ئاغرىق ئازابى ئىچىدە ئويغانغان سۆيگۈ غەلياننىڭ تۇرتكىسىدە قىزنىڭ دېگىنىنى ياۋاشلىق بىلەن ئورۇندىدى :

— مەن خېنيا سايىت ، باشپاناھسىز قىز ئانارخاننى ئۆز رازىلىقىم بىلەن ئۆزۈم ئىختىيار قىلىپ نىكاھىمغا ئالدىم . ئاللا ئۆزۈڭ قوبۇل ئەتكەيسەن ، ئامىن .

— مەن ئانارخان ، مېنى ئاللانىڭ قۇدرىتى بىلەن ھمايىسىگە ئالغان ھماتچىم خېنيا سايىتقا ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا رازىلىقىم بىلەن تەگدىم . ئاللا ئۆزۈڭ مەقبۇل كۆرگەيسەن .

ئانارخان بىر جىگدىنى چىقىرىپ يېرىمىنى خېنيا سايىتقا چىشلىتىپ ، يېرىمىنى ئۆزى چىشلىدى ، خېنيا سايىتنىڭ بوينىدىن قۇچاقلاپ ، ئۇنىڭ شەلۋىرەپ تۇرغان يارا يۈزلىرىگە ئانىسىنى تاپالماي ئېمەلمەي يۇرگەن قوزىدەك ئۇزاققىچە سۆيۈپ كەتتى . خېنيا سايىت ئاغرىقتا چىدىماي قاقشاپ ۋارقىرىۋەتتى . قىز ئۆكسۈپ يىغلاپ تۇرۇپ ئۇنى قويۇپ بەرمەستىن يەنە چىڭ قۇچاقلاپ سۆيدى .

قىز ئۇنىڭ جان يېرىنى پەم بىلەن سىقىپ نۇرغۇن قان ـ يىرىڭ ، زەردابنى چىقىرىۋەتتى . ئىششىپ نوگايدەك بولۇپ قالغان ئۇرۇقدانىنى ئاستا بېسىۋىدى ، ئىششىق تاشتەك بولۇپ كېتىپتۇ . ئۇ خەنجەرنىڭ ئۇچىنى كىچىككىنە پاتۇرۇپ قويۇۋىدى ، يىرىڭ سۇيدۇكتەك چاچراپ چىقتى . دەھشەتلىك ئاغرىق يىرىڭنىڭ چىقىپ كېتىشىگە ئەگىشىپ پەسىيىشكە باشلىدى . خېنيا سايىت شۇئان ئۇھ دەپ ئىچىگە بىر تىنغانچە ئارام تېپىپ ئۇيقۇغا كەتتى . ئۇنىڭ خورەك ئاۋازى ئانارخاننىڭ ئۆكسۈپ يىغلاشلىرى بىلەن بەسلەشكەندەك بىر كۆچىيىپ ، بىر پەسەيدى . ئانارخان بۇ بىچارە ئادەمگە قارىسىلا ئىچ ـ ئىچىدىن يىغا قاينايتتى .

خېنيا سايىت شۇ ئۇخلىغانچە ئەتىسى پېشىنغچە ئويغانماي

ئۇخلىدى . ئاندىن قىزىپ جۆيلۇشكە باشلىدى ، تەرلىدى . ئانارخان ئۇنى ئۇنىڭ ، ئۆزىنىڭ بارلىق تاشقى كىيىمى بىلەن يۆگىگەندىن باشقا ، بىردەم دۇمبىسىنى قۇچاقلاپ ، بىردەم ئالدى تەرەپتىن باغرىغا چىڭ بېسىپ خۇداغا ناله قىلىپ ئامانلىق تىلىدى .

شۇ كۈنى خېنىيا سايىتىنىڭ چوڭ ـ كىچىك خوتۇن ـ بالىلىرى ، تۇغقانلىرى قاتتىق ئىزدەپ ۋارقىراشتى ، يىغا ـ زار قىلدى . ئۇلار ياتقان يارلىق يېنىغىمۇ قانچە ئادەملەر كەلدى . بۇنى قىز تۈيۈپ تۇردى ، ئەمما خېنىيا سايىت بىلمىدى .

كىمدۇر بىر ئەر :

— خېنىيا سايىتكامزە ، قارا قاشلىق چىرايلىق قىز بىلەن ئالتۇنلارنى ئېلىپ يۇرت ، بالا ـ چاقا ، تۇغقان ، ئۆزى جېنىدىن ئەتىۋار كۆرىدىغان توقايىنى تاشلاپ قېچىپتۇ ـ دە ، — دېدى ھەسرەت بىلەن .

— بەش تۈلۈم ئالتۇننى تۆكۈگانغىمۇ ، ئورۇسقىمۇ ، شېكى چېرىكلىرىگىمۇ تارتقۇزۇپ قويمىغان قاراقاشلىق جادۇگەر قىز ، بىزنىڭ خېنىيا سايىتقا تۇتقۇزۇپ قويارمىدى ، ئۇنىڭدىن پايدىلانغان گەپ...

بۇ گەپلەرنىڭ ھەممىسى ئاتايىن ئانارخاننى ئاڭلىسۇن دەپ ئېيتىلىۋاتقاندەك ئىدى . بەشىنچى كۈنى دەريا بويى ، توقايلىق يەنە تىنچىمىدى . خېنىيا سايىتمۇ خېلى ئۇخلىپ جانلىنىپ قالدى . ئۇلار ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق ھال ـ مۇڭ بولۇشتى...

* * *

ئېغىر ياتقۇ مەھەلدە يار بېشىدىن ئىتنىڭ ھۇۋلاپ قاۋغان ئاۋازى كەلدى . ئىككىسى دىققەتتە بولۇپ شەپىگە قۇلاق سالغانىدى ، ھېچبىر غەلىتە شەپە ئاڭلانمىدى ، پەقەت خېنىيا سايىتنىڭ ئىتىلا پىسىلداپ ، بىردەم ھۇۋلاپ يىغلايتتى . يىراق ـ يىراقلاردىن ئىتنىڭ ھەسرەتلىك يىغىسىنى تاماشا قىلغاندەك تۇلكە قاۋىدى . تېخىمۇ

يىراقتىن بۆره كۆچۈكىنىڭ ئېچىرقاپ يىغلىشى ئاڭلاندى .

خېنىيا سايىت ئۇزاق ئويلانغاندىن كېيىن ، خۇددى ئىنىنىڭ پىسىلداپ غىڭشىغىنىدەك ئىسقىرتتى . ئىت ياردىن غىڭشىپ تەستە سىيرىلىپ چۈشتى . ئۇنىڭ بىر جۈپ كۆڭ كۆزى ئالماستەك چاقناپ يىلتىز تام ئاراشلىرىدىن كۆرۈندى . ئىت ئۇزاق تىمىسقىلاپ پۇراپ يەنە پىسىلدىدى . خېنىيا سايىت يات شەپە ئاڭلانمىغاندىن كېيىن ، يەنە ئىتقا ئوخشاش پىسىلداپ ئىسقىرتتى ھەم يىلتىزنىڭ قۇرۇق يان تېمىدىن كىچىك يوچۇق ئاچتى . ئىت ئاستا كىردى . ئۇنىڭ ئاغزىدا بىر نەرسە چىشلەكلىك ئىدى . خېنىيا سايىت سىلاشتۇرۇپ ئۇنىڭ قېتىپ كەتكەن بىر زاغرا نانلىقىنى بىلىپ ھۆكۈرەپ يىغلىۋەتتى . ئۇ سىلاشتۇرۇپ ئىتنىڭ ئوچ پۇتلۇق ئالا پوكان تايغان ئىكەنلىكىنى بىلدى . نانداً ئىتنىڭ شالى ، بىرئاز ئىت پۇرىقى بولسىمۇ ، ئانارخان بىلەن ئىككىسىگە قەنىتەك تېتىدى . ئىت ئۇزاققىچە غىڭشىپ خېنىيا سايىتقا سۇركىلىپ يانقاندىن كېيىن چىقىپ كېتىپ ، يىرىم كېچىدىن ئاشقاندا بىر توشقاننى چىشلەپ كەلدى .

— بىز بۇنى پىشۇرالمايمىز ۋاپادارىم ، ئۆزۈڭ يىگىن…

ئىت خىجىل بولغاندەك ئۇزاققىچە جىمىپ يېتىپ توشقاننى چىشلەپ چىقىپ كەتتى . ئەتىسى يىرىم كېچىدە بىر بوغچىنى چىشلەپ كۆتۈرۈپ كەلدى . خېنىيا سايىت سىلاشتۇرۇپ پىشۇندى ، ئىچىدىن ئىككى قاتلىما ، يەتتە پىشىشىق تۇخۇم ، يوغان بىر ساپاق ئۇزۇم چىقتى .

— بىچارە ، يۇرتقا بېرىپ دەڭدە يانقان مۇساپىرنىڭ بوغچىسىنى ئوغرىلاپ كەپسەن ـ دە ، ئاللا كەچۈرەر…

شۇنداق قىلىپ ئون بىر كۈنگىچە ئىت ئۇلارنى باقتى ، بىر جۈپ نىمجان ھەمراھ ئەمدى خېلىلا ئەسلىگە كېلىپ قالدى . ئون بىرىنچى كۈنى كېچىدە ئىتقا ئەگىشىپ خېنىيا سايىتنىڭ جەدە ئېتى پەيدا بولدى . خېنىيا سايىت ئاتنى پەم بىلەن دەريا ئىچىگە چۈشۈرۈپ ، بەش تۇلۇم تىللانى ئاتقا ئارتىپ ، ئانارخاننى ئارقىغا

مىنگەشتۇردى ، ئاتنىڭ تۇيىقىغا لاتا پايپاق يۆگەپ ، دەريا ئىچى بىلەن دەريانىڭ ئاياغ ئېقىنىغا قاراپ يول ئالدى . ئۇچ پۇتلۇق تايغان ئۇلارغا ئەگىشىپ ماڭدى .

تورغاي سايىرغان مەھلدە ئۇلار مارالبېشى تەۋەسىدىكى چىتلىق دېگەن غورا توغراقلىققا يېتىۋالدى . ئۇ يەردە كۈندۈزى ئۇخلاپ قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن توغراقلىقنىڭ تېخىمۇ ئىچكىرىسىگە كىرىپ داڭقانچۆلى ئەتراپىغا كەلدى . ئۇ يەردە بىرقانچە كۈن ئارام ئالدى . بىر جەرەننى چوماقداپ سوقۇۋېلىپ كاۋاپ قىلىپ يېيىشتى . خېنيا سايىت شۇ كېچىسى تۈنجى قېتىم ئانارخان بىلەن ئەر ـ خوتۇنچىلىق بوسۇغىسىدىن ئاتلاپ ئانارخاننىڭ ئەينىكىنى چاقتى . ئۇلار يەنىمۇ ئىچكىرىلەپ تەكلىماكاننىڭ ئەڭ ئىچكىرىسىدىكى ئەڭ قەدىمىي — ئۇچ مىڭ يىللىق توغراقلىقتىكى ئەختەمباينىڭ موربىسى دېگەن يەرگە كەلدى . بۇ يەردىن بىر كۈن ماڭسا تەكلىماكاندىكى قەدىمىي خارابلىك قاراسای شەھىرىگە يېتىپ باراتتى . ئۇلار بەش تۈلۈم تىللانى ئەختەمباينىڭ موربىسىدىكى ئېگىز قۇملۇق چوققىسىدىكى بىر قەبرىگە كۆمۈلگەن سېرىق چاچلىق بىر سەركەردىنىڭ يېنىدىكى كونا گىلەمگە يۆگەپ جەسەت ئاستىغا كۆمدى . ئۆزلىرى دەريا بويىغا يېقىن يەردە گەمە كولاپ ئوڭچىلىق قىلىپ جان باقتى . قىش مانا شۇنداق جاپالىق ، ئەمما تاتلىق ئۆتتى .

نورۇز كۈنى خېنيا سايىت بۇغا قوغلاپ ئىچكىرىلەپ گەمىسىدىن يىراقلاپ كەتتى . ئېزىپ قېلىپ ئەتىسى چاشكا بىلەن گەمىگە قايتىپ كەلدى . گەمىدە ۋە ئەتراپىدا ئانارخان كۆرۈنمەيتتى . خېنيا سايىتنىڭ كۆڭلىگە ئەنسىزلىك چۈشتى . گەمىدىكى جەرەن تېرىسى جايناماز ئۇستىدە ئانارخاننىڭ ئاق يىپەك ياغلىقى ئوچۇق تۇراتتى . ياغلىققا قان بىلەن يېزىلغان خەتلەر بار ئىدى . خېنيا سايىت خەت بىلمىسىمۇ بۇنىڭ جۇدالىقتىن دېرەك بەرگىنىنى سېزىپ قارا تەرگە چۆمۈپ ، ھېرىپ ئاران كەلگەن ئېتىنى قامچىلاپ ھەر تەرەپكە چاپتۇردى . ئانارخان پىيادە

كەتكەنىدى . ئۇنىڭ ئىزى ئۇزاققا بارمايلا يوقىلىپ كۆچۈپ تۇرىدىغان قۇملۇقتا بىلىنمەي قالدى . ئۇ يىپەك قولياغلىقنى قوينىغا سېلىپ پات ـ پات ھۆڭرەپ يىغلايتتى ، ئاخىر ئەختەمباينىڭ مورىسىدىكى قەبرە جايلاشقان ئېگىز قۇمغا كەلدى . قەبرە بۇرۇنقىدەك ھالەتتە بولۇپ ، ئۇ يەردە ئانارخاننىڭ ھېچقانداق ئىزى كۆرۈنمىدى . ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز ئىزدەپ تاپالماي ئاخىر توغراقلىق ئارىلاپ ئاقساقمارال بازىرىغا كەلدى . بىر قېرى موللىنى تېپىپ ئوۋلىغان بۇغىنى بېرىپ قولياغلىقتىكى خەتنى ئوقۇتتى ، خەت مۇنداق يېزىلغانىدى : «مەن قەسەم بەرگەن ئىشىمنى داۋام ئېتىش ئۈچۈن يارەنلىرىمنى ئىزدەپ كەتتىم . بىزنىڭ ئىشىمىز ھەق ئىش . ئامانەتنى ئوبدان ساقلاڭ ، ئاللا خالىسا بىر كۈنى يارەنلىرىم بىلەن قايتىپ كېلىپ ئامانەتنى سىزدىن تاپشۇرۇۋالىمىز . مەن شۇ چاغدىلا ئامانلىق تاپىمەن ، ئۇ دۇنيا ـ بۇدۇنيا يۈزۈم يورۇق بولىدۇ . بىزنى ساقلاڭ .

ئانارخان . »

خېنيا سايىتنى قارا تەر بېسىپ ئولتۇرۇپ كەتتى . ئۇ ئاقساقمارال بازىرىدىن توغراقلىق ئارىسى بىلەن مېڭىپ ئەختەمباينىڭ مورىسىغا قانداق كېلىپ قالغىنىنى بىلمىدى . يىغلا ـ يىغلا ھەپتە ئۆتتى . بىر ھەپتىدىن كېيىن تەرەپ ـ تەرەپلەردىن ئاتلىق ، پىيادە ئادەملەر خېنيا سايىتنى ئىزدەپ تېپىپ بەش تۇلۇم ئالتۇننى ئېلىۋالىمىز دېيىشىپ توغراقلىققا چېكەتكىدەك يېغىپ كەتتى .

خېنيا سايىت ئېگىز قۇم چوققىسىدىكى سەركەردىنىڭ قەبرىسىنى تۈزلەپ قۇمغا باستۇرۇۋېتىپ ، ئەختەمباينىڭ مورىسىدىن ئاچچىققۇدۇق تەرەپتىكى تېخىمۇ قويۇق توغراقلىققا ئىچكىرىلەپ كىرىپ كەتتى . ئادەملەر خېنيا سايىتنى تاپالماي ئۈمىدسىز قايتىپ كېتىشىپ ھەسرەت بىلەن جىم بولۇشتى .

ئاي ئۆتتى ، يىل ئۆتتى ، ئانارخان قايتىپ كەلمىدى . خېنيا سايىت ئەختەمباينىڭ مورىسى ئەتراپىغا پات ـ پات كېلىپ ، ئېگىز

قۇم چوققىسىنى ئايلىنىپ ئاچچىقلىقۇدۇققا يەنە قايتىپ كېتەتتى . ئۇ مەكىت ، يەكەن ، قاغىلىق ، گۇما ، قاراقاش تەۋەسىگە ئىككى قېتىم يۇشۇرۇنچە بېرىپ ، ھېچ يەردىن ئانارخاننىڭ ئىز - دېرىكىنى ئالالمىدى . مەكتتىكى خەق يەنىلا خېنىيا سايىتىنى تاپساق باي بولاتتۇق ، دېگەن كويدا ئىدى . خېنىيا سايىت بەش تۇلۇم تىللانى خەققە ئۈلەشتۇرۇپ بېرىۋېتىپ يۇرتۇمدا ئامان خۇدا ياشايمۇ ، دەپمۇ ئويلىدى . ئەمما ، بۇ ئادەتتىكى ئامانەت بولماستىن ، ئانارخاننىڭ ھەق يولىدا جان بەرگەن مىڭلىغان سەپداشلىرىنىڭ مۇقەددەس ئامانىتى ، مۇقەددەس زېمىننىڭ ئامانىتى ئىدى . شۇڭا ، ئۇ تەكلىماكان جاڭگىلىدىكى مەڭگۈلۈك توغراقلاردەك ئانارخاننى مەڭگۇ ساقلاشقا قەسەمياد قىلدى . كېيىن ئۇ يۇرت - يۇرتتىكى سۆخەنچىلەرگە بۇغا ئۆۋلاپ بېرىپ ، خېنىيا سايىت خېنىيانىڭ جاڭگىلىدا ئۆلۈپتۇ ، دېگەن يالغان گەپنى تارقاتتى .

ئۇيغۇر كتاب تۈر بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بېگى تادرىسى
www.uyghurkitap.com

ئون بىرىنچى باب

چېرىكلەر يەكەننىڭ دۆڭباغ دېگەن يېرىگە چۈشكۈن قىلدى . شېڭ چېرىكلىرى ئىدرىسخان غوجامنىڭ بېغىغا ، ئورۇس ئەسكەرلىرى خوجىخان ئىشاننىڭ سۆگەتلىكىگە ئورۇنلاشتى . يەكەن ئامبىلىنىڭ پەرمانىغا قۇلچىلىق كۆڭلىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ، ئەجدادىدىن مىراس قالغان — زۇلۇم قىلغۇچى ياتلارغا ئاشۇرۇپ غالچىلىق قىلىش ئەنئەنىسى بويىچە ئافاق خوجا ئەۋلادىدىن بولغان بۇ ئىككى سوپى ـ ئىشان خوجايىنىدىن بەگلىك مەپىسىنى تەمە قىلىپ ، چېرىكلەرنى بەس ـ بەستە كۈتۈشكە تۇتۇندى . ئۇلار يۇرت ـ يۇرتلاردا بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىپ ، قىرغىن قىلىپ كۆيدۈرۈپ ھالىدىن كەتكەن ئورۇس ، شېڭ بىرلەشمە چېرىكلىرىگە ھاردۇق ئېشى قىلىپ ، كالا ، قويلارنى توپ ـ توپى بىلەن سويدى ، تاغار ـ تاغار گۈرۈچ ، ئۇن ، سېۋەت ـ سېۋەتلەردە ھەر خىل مېۋە ، قوغۇن ـ تاۋۇز دۆۋىلەپ باغلىرىغا خامان ياسىدى .

ئىدرىسخان غوجام ئوتتۇز يەرگە قازان ئېسىپ شورپا ، پولۇ ، مانتا تەييارلىدى . يۇرتتىكى ئاشپەز ، ناۋاي يېتىشمەي ، مەكىت ، مارالبېشى ، يەكەن شەھەرلىرىدىن ئاشپەز ، ناۋاي كەلتۈرۈپ سامسا ، گۆشگىردە تەييارلاتتى . ئېچىرقاپ ، ھالىدىن كەتكەن چېرىكلەر جەننەتتەك باغدىكى خېمىردەك پىشقان پاقلان گۆشلىرى ، يېغى ۋىژىلداپ ئېقىپ تۇرغان گۆشگىردە ، سامسا ، پەرمۇدە ، موزاي گۆشىدە قىلغان مانتىلارنى ياۋا چىلبۆرىلەر توپى تاپنى يېگەندەك

تازا يايراپ يەپ ، قېنىپ ئۇخلاپ مادارىغا كېلىشتى .

خوجىخان ئىشان تۆگە ، كالا ، قوي سويۇپ ئورۇس ئەسكەرلىرىگە تېخىمۇ ياخشى كۆرۈنۈش ئۈچۈن ، پۈتۈن يۇرتتىكى خەلقە ئالۋان سېلىپ مىڭدەك كەپتەرنى ئۆلتۈرۈپ پىشۇرۇپ چېرىكلەرگە ئەكېلىۋىدى ، ئورۇس ئوفىتسېرى يېنىدىن قىلىچىنى چىقىرىپ ئىشاننىڭ قارنىنى چۇۋۇپ تاشلىغىلى تاس قالدى . ئۇ رۇسچە ۋارقىراپ - جارقىراپ باغنى بېشىغا كىيدى . ئىشان ئۆزىنىڭ نېمە خاتالىق ئۆتكۈزگىنىنى بىلمەي ، پۇت - قولىدا جان قالماي تاتىرىپ ئىزىغا گۈپ قىلىپلا يىقىلىپ ، ئىشتىنىغا چىقىرىۋەتتى . ئاغزىدىن كۆپۈك يېنىپ هوشىدىن كەتتى . بۇ هالنى كۆرۈپ رۇس ئوفىتسېرى بوشاپ قالدى - دە ، بوشراق بىرقانچىنى كالدىرلاپ چېدىرىغا كىردى . خوجىخان ئىشاننىڭ چوڭ - كىچىك خوتۇنلىرى ، بالا - چاقىلىرى چۇرقىرىشىپ يىغلاپ ، ئاغزىدىن كۆپۈك يېنىپ ، چىرايى سېسىغان شاپتۇلدەك توپا ئەت بولۇپ بوزىرىپ كەتكەن ئىشاننىڭ بېشىدا هازا ئاچقىلى تۇردى . بىر ئورۇس ئەسكەر كېلىپ بىر ۋارقىرىۋىدى ، ئۇلار قۇشقاچ ئۇۋىسىغا سار كەلگەندەك تىنىشقىمۇ پېتىنالماي جىم بولۇشتى . ئورۇس قولىدىكى جىگەر رەڭ كۆن ساندۇقىدىن ئىشان بالىلىرى كۆرۈپ باقمىغان غەلىتە نەرسىلەرنى چىقىرىپ ئىشاننىڭ مەيدىسىگە قويۇپ ، كىچىك شېشىدىكى سۇيۇق دورىنى ئۇنىڭ كىرىشىپ قالغان چىشلىرى ئارىسىدىن قۇيدى . سارغۇچ سۇيۇق دورا ئىشاننىڭ ئاغزىدىن ئېشىپ چار ساقاللىرىغا يامراپ كەتتى . ئىشاننىڭ چوڭ خوتۇنى «بۇ سەت سېرىق مۇشۇك ئېرىمگە توڭگۇزنىڭ يېغىنى ئىچۈردىمۇ نېمە ، ئۇ هارام ، ئىچۈرمەيمەن» دېمەكچى بولدى . بىراق ، ئورۇسنىڭ كۆك كۆزىدىكى شۇملۇق يېغىپ تۇرغان سوغۇق نۇردىن قورقۇپ ئېغىز ئېچىشقا پېتىنالمىدى . ئورۇس بىرنېمىلەرنى دەپ كالدىرلىۋىدى ، هەممىسى گاچىدەك زۇۋان سۈرەلمىدى . ئىشاننىڭ ئىشتانلىرى چوڭ - كىچىك تەرەتتىن

بۇلغانغان ، ئۆينىڭ ئىچى نىجاسەتنىڭ پۇرىقىدىن تىنىغۇسىز بولۇپ كەتكەنىدى . ئورۇس گەپ ئۇقتۇرالمىغىنىغا ئىچى پۇشۇپ ، يېنىشلاپ قاراپ قويۇپ كۆڭ سومكىسىنى يىغىشتۇرۇپ چىقىپ كەتتى . ئورۇس ئەسكەرلىرى كەپتەر گۆشىنى يېمەكچىدىن كېيىن ، چاكارلار قازان بىلەن كۆتۈرۈپ ئىدىرىسخان تۆرەمنىڭ بېغىدىكى شېڭ چېرىكلىرىگە ئاپىرىپ بېرىۋىدى ، سېپىق كېكىرىپ توقلۇق ئازابى تارتىۋاتقان شېڭ چېرىكلىرى شاپاققا ئولاشقان چىۋىنىدەك يوپۇرۇلۇپ كېلىپ ، كەپتەرنىڭ نازۇك ئۈستىخانلىرىنى گۆش بىلەن قوشۇپ چاينىپ يەۋەتتى . بۇنى كۆرگەن ئىدىرىسخان تۆرەمنىڭ خوجا ئىشانغا ھەسەتخورلۇقى تۇتۇپ ، پۈتۈن يۈرتقا قۇشقاچ تۇتۇشقا ئالۋان سالدى . خوجا ئىشان كەپتەر بىلەن مېھمان قىلىپ مەندىن ياخشى بولماقچى بولسا ، مەن شېڭ دۇبەننىڭ پۈتۈن چېرىكلىرىنى قۇشقاچ گۆشىدە كۈتۈپ دۇبەن ، ئامبالنىڭ ياخشى كۆرۈشىگە ئېرىشىمەن ، دەپ چوت سوقتى . خوجا ئىشان كەچتە ھوشىغا كېلىپ ھۆكۈمەپ يىغلاپ كەتتى .

— بىلدىڭلارمۇ ، ئورۇس غوجامنىڭ پەيلى قانداقراق ، ئۇ زاتى مۇبارەككە قانداق تەخسىرات كېتىپتىمىز ؟ — دېدى .

— تىلماچ بېگىمنىڭ دېيىشچە ، ئورۇسلار كەپتەرنى خۇدانىڭ زېمىنىغا چۈشۈرگەن تىنچ ـ ئامانلىق ئەلچىسى ، دەيدىكەن . كەپتەرنى ئۆلتۈرگەننى ، يېگەننى شۇملۇقنىڭ ئالامىتى ، دەپ بىلىدىكەن . يەر يۈزىدىكى ھېچقانداق ئادەم كەپتەرنى ئۆلتۈرمەيدۇ ، يېمەيدۇ . سىلەر خۇدانىڭ ئەلچىسىنى ئۆلتۈرگىنىڭلار ئۈچۈن ، خۇدا سىلەرنى جازالايدۇ ، دەپ بىزنى قارغاپتۇمىش . تاس قاپتۇ ئۇ سەت مايمۇن سىلىنى قىلىچ بىلەن چاپقىلى ، — دېدى ئىشاننىڭ چوڭ خوتۇنى ئېسىدەپ يىغلاپ .

— شۇ ئىشمىكەن ، يائاللا ، نېمە تەخسىرات كەتكەندىمەن دەپ بىلەلمەي ئىلىشىپ قالاي دېدىم . ئورۇس غوجامنىڭ پەيلى يانغان بولسا تەزىم قىلىپ ئەپۇ سوراپ كۆڭلىنى ئىلىۋالاي .

خوجا ئىشان ئىنجىقلاپ ئورنىدىن تۇرۇۋىدى ، چوڭ خوتۇنى توستى .

— تىلماچ بېگىمنىڭ دېيىشچە ، ئۇ سەت ئورۇسنىڭ سىلىنى كۆرەر كۆزى يوقمىش ، كۆرۈنگۈچى بولمىسۇن دەپتۇمىش ، كۆرسىلا سەپرايى تۇتارمىش . بۇ بالا ـ قازالار ئەتە ـ ئۆگۈن يەكەنگە ياكى مارالبېشى تەرەپكە كېتەرمىش ، شۇنىڭغىچە ئۆزلىرى مىدىرلىماي ياتسىلا . بۇ سەت ئوغرى مۇشۇك ئورۇسلار بىزنىڭ باغقا چۈشكۈچە شېكى دۇبەن غوجامنىڭ چېرىكلىرى چۈشكەن بولسا ئىگەكىم . دۇبەن غوجامنىڭ چېرىكلىرى نېمە بەرسە شۇنى يەيدىكەن ھەم بۇ سەت ۋاپاسىز ئورۇسلاردەك قورقۇنچلۇق ئەمەس ئىكەن ،— دېدى چوڭ خېنىم مىشىلداپ يىغلاپ .

— زۇۋانىڭنى ئۆچۈر ! دۇبەن غوجامنىڭ مېھمانلىرى بىزنىڭ مېھمانلىرىمىز . ھازىر گەپ ، ئورۇس غوجام بىزدىن خاپا بولۇپ كەتمىسە بولاتتى ، خاپا بولۇپ كەتتىمۇ ، كاللام ئامان قالمايدۇ . مەن كۆرۈنمىسەممۇ بۇ غوجامنىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلىپ يولغا سالمىسام ، مېنىڭ بەگلىكىم تۇگۈل كاللاممۇ ئامان قالمايدۇ .

— بۇ ئورۇسنىڭ پۇتۇن ئەس ـ يادى ھېلىقى قاراقاشلىق غازاتچىلارنى تۇتۇش ، ئۇلارنى تۇتۇشتىكى مەقسەت ئالتۇنلارنى قولغا چۈشۈرۈپ بايلىق يىغىش ئىكەن .

— ھەببەللى خوتۇن ، ئەقلىڭگە باركاللا . بىر خۇرجۇن يامبۇ تەييارلاپ ، مەھەللىدىكى گادايلارنىڭ بالىلىرىدىن يەتتە ـ سەككىزنى تۇتۇپ ، سىلەر ئىزدەپ يۈرگەن قاراقاشلىق غازاتچى ئوغرىلارنىڭ شېرىكلىرى مۇشۇ ، دەپ ئالدىغا ئاپارساق ، ئورۇس بېگىمنىڭ كۆڭلى خۇش بولىدىكەن . چاكارلار كەلسۇن ، ئوغرى تۇتۇشنىڭ ئېپىنى قىلايلى .

كەچتە يالىڭاچلاپ باغلىنىپ ، ئاغزىغا لاتا تىقىلغان ئون بىر بالا خوجا ئىشان بەگنىڭ سۆگەتلىكىدە ئېسىپ قويۇلدى ، پۇتۇن يۇرتتىكى خالايىقنى يىغىپ ، خالايىقنىڭ كۆز ئالدىدا بىرلەشمە

چېرىكلەر قىلىچ بىلەن ئۇلارنىڭ قارنىنى چوڭۇپ تاشلىدى ، ئاندىن كىرسىن چىچىپ كۆيدۇرۇۋەتتى .

يۇرت جامائىتى چوڭراق تىنىشقىمۇ پېتىنالماي ، جەسەتلەر ئېسىلغان قېرى سۆگەت قوشۇلۇپ كۆيۈپ تۈگىگۈچە بېشىنى ئېگىشىپ جىم تۇرۇشتى . بالىلارنى چەمبەرچاس قىلىپ باغلاپ سۆگەتكە ئاسقاندا خوجا ئىشان بەگ خالايىققا سۆزلىدى :

— ئىشتىمىدىم دېمەڭلار ، كىمەرسىكى ئۇنىڭدىن كېيىن مۇشۇ گەدەنكەشلەردەك قاراقاشلىق ئوغرىلارغا دوست تارتىپ دېپىغا ئۇسۇل ئويناپىدىكەن ، مۇشۇ تۈزكور ، دىن ئاسىيلىرى ، مۇناپىقلاردەك ، مۇقەددەس دىن ھامىيسى شېكى دۇبەن جانابلىرىنىڭ جازاسىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ . شېكى دۇبەن جانابلىرىنىڭ كۇچى يەتمەمدىكىن ، دەپ خىيالىڭلارنى خام چاغلىماڭلار ، دىن ئاسىيلىرىنى جازالاشتا شېكى دۇبەن جانابلىرىنىڭ ئارقىسىدا تاغدەك يۆلەك بولغۇچى ئورۇس ھاكىمىيىتى بار . ئۇلار ئاسىيلارنى جازالاشتا ئاللانىڭ مەدىتىگە ئېرىشكەندۇر ، — دەپ بىرھازا سۆزلىدى .

كىمدۇر بىرى خالايىق ئارىسىدىن :

— غوجامنىڭ ھەقتۇر ، پىرىمنىڭ ئەمرى خۇدانىڭ ئەمرى ، — دەپ دوست تارتىپ ۋارقىرىدى . پۇتۇن خالايىق شۇ سۆزنى تەكرارلاپ ، ئۆزلىرىنىڭ پىر ـ ئۇستازىنىڭ ، يۇرت ئاتىسى ، باشپاناھىنىڭ پەرمانىغا قول باغلاپ تۇرۇپ پېقىرچىلىق قىلدى . توپ ئىچىدىكى سۆگەتكە باغلانغان «ئاسىيلار»نىڭ ئاتا ـ ئانا ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىمۇ پىرنىڭ ئەمرىنى تۇتۇپ بالىلىرىدىن ۋاز كەچكەن ، ھەتتا مۇشۇنداق بالىنى باقمىغا پۇشايمان قىلىپ ئۆزىدىنمۇ ، بالىسىدىنمۇ نەپرەتلەنمەكتە ئىدى . خوجا ئىشان بەگنىڭ تۆھپىسى ئىدرىسخان تۆرەمنىڭ ھەسەت ئوتلىرىنى تۇتاشتۇرۇپ دۇبەنگە قوشىدىغان تۆھپە ئۇستىدە جىددىي ، قاتتىق باش قاتۇرغۇزدى ۋە نامازىامداتتىن كېيىن شېكى دۇبەننىڭ

ئوفىتسېرنىڭ ئالدىغا ئاشماتتا ، قىرغاۋۇل ، ئاق قۇشقاچ گۆشى كۆتۈرۈپ كىردى .

شېڭ ئوفىتسېرى ئالدىغا قويۇلغان ئېسىل تاۋاملارغا ئالدىنقى كۇنىدىكىدەك ئېچىرقاش بىلەن ئەمەس ، مەنىستىمەسلىك ، خۇشياقماسلىق بىلەن قاراپ قويدى . ئىدرىسخان تۆرەم بىردە هورى چىقىپ تۇرغان تاۋاملارغا ، بىردە ئوفىتسېرغا قاراپ : «هەي ، هورى قاچقۇچە ئىسسىقىدا يېگەن بولسا تازا بەلەن بولاتتى ، سوغۇق ئېشىپ كېتىپتۇ باشلىق غوجامنىڭ» دەپ قول باغلاپ بېشىنى ئېگىپ تۇردى . شېڭ ئوفىتسېرى ئورنىدىن ئېزىلەڭگۈلۈك بىلەن تۇرۇپ قوللىرىنى كۇرۇك مېكىيانىنىڭ قانىتىدەك كېرىپ ئەسنىدى .

ئۇ مۇلازىم چېرىك قەلەي داستا كۆتۈرۈپ كىرگەن ئىسسىق سۇغا ئاق ماتانى چىلاپ يۇزلىرىنى سۇرتتى ، ئاندىن ئالدىرىماستىن كېيىپ قىرغاۋۇلنىڭ پاچىقىنى قايرىپ ، ئۇستىخاندىن يۇلۇپ ئاجرىتىپ ، قاپىقىنى تۇرۇپ ئەزمىلىك بىلەن چايناشقا باشلىدى .

ئىدرىسخان تۆرەم بىلەن تەڭ قول باغلاپ تۇرغان ئوفىتسېرنىڭ تىلماچى تۆرەمگە كۆز قىسىپ قويدى . تۆرەم چەكەردىسىنىڭ قولىدىكى يېپەك داستىخاننى قولىغا ئېلىپ ئېگىلگەن هالدا ئوفىتسېرنىڭ ئالدىدىكى يېمەك داستىخىنى بىلەن يانداشتۇرۇپ قويۇپ يېپەك داستىخاننى ئاۋايلاپ ئاچتى . تۇچ پەتنۇسقا مانتا تىزغاندەك تىزىلغان ئالتۇن يامبۇ مېنى كۆر دېگەندەك ۋالىلداپ پارقىراپ كەتتى . قېرى كالىدەك گۆش چاياۋاتقان ئوفىتسېرنىڭ تاۋۇز ئۇرۇقىدەك كۆزلىرى كېرىلىپ قىزىرىپ كەتتى ، قاپاقلىرى ئېچىلدى . ئۇ ئاغزىدىكى لوقمىنى چاينىشىنى ئۇنتۇپ ، بىردەم پەتنۇستىكى يامبۇلارغا ، بىردەم ئېگىلگىنىدىن يۇزلىرى كۆرۈنمەي قالغان ئىدرىسخان تۆرەمگە قاراپ لەززەتلىنىپ كۇلۇپ كەتتى .

— كەمىنە قۇللىرىدا بولمىسمۇ تاپقىنىمنى

ئۆزلىرىگە قويدۇم ، كەمدە - كېرەندە بولسىمۇ قوبۇل كۆرەرلا .
تىلماچ ياغلىما تللىرى بىلەن قارلىغاچتەك ۋىچىرلاپ ئۆرۈپ بەردى . ئوفىتسېر باش بارمىقىنى چىقىرىپ :
— تۇرە... غوجا... خو ، — دېدى . ياغلىشىپ كەتكەن قوللىرىدا قارەدەك ئاق يىپەك داستىخاننى يۆگەپ كۆن ساندۇقىغا سالدى - دە ، ئىشتىھالىرى ئەمدى ئېچىلغان ھالدا تاماقنى قايتىدىن يېگەچ سۆزلىدى :
— تۇرە... غوجا... خو... خو... سەندە قانداق... تەلەپ بار... دە... مەن ئورۇندايدۇ . دۇبەن جانابلىرىغا مەلۇم قىلىپ سېنى پات ئارىدا مۇئاۋىن ئامبالىققا كۆتۈرگۈزىمەن .
ئوفىتسېر گەپنىڭ بېشىنى ئۈيغۇرچە باشلاپ ، ئاخىرىنى ئۆز تىلىدا سۆزلەپ تىلماچقا ئىشارەت قىلدى . تىلماچ ئىلھاملىنىپ ئوفىتسېرنىڭ گېپىنى پىلىموتتەك سايراپ ئۆرۈپ ئولگۈردى .
— رەھمەت غوجام ، ھەشقاللا ، رەھمەت ، چېرىكچى غوجام . ماڭا قىلغان ياخشىلىقلىرى ، يۈرتقا قىلغان خەير - بەرىكەتلىرى ئۈچۈن پىرىم سىلىگە مەدەت قىلىپ دۆلەتلىرى تېخىمۇ زىيادە بولغاي .
ئەدرىسخان تۆرەم ئوفىتسېرغا توختىماي تەزىم قىلىپ ئوفىتسېرنىڭ چاپىنىنىڭ پېشىنى يۇزلىرىگە سۈرتۈپ سۆيۈپ كەتتى . خۇشاللىق ياشلىرى چار ساقاللىرىغا سىڭىپ توختىماي تامچىلىدى . ئوفىتسېر تۆرەمنىڭ بېشى يەرگە تەگكۈدەك ھەربىر ئېگىلىشىدىن سەدام ئېڭىكىنى سىلاپ كۈلەتتى ، ئۇنىڭ چاپىنىنىڭ پېشىگە قىلغان سەجدىسىگە ھۇزۇرلىنىپ ماقۇللىغاندەك باش لىڭشىتاتتى .
ئەدرىسخان تۆرەم سەجدىسىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ، ئوفىتسېرنىڭ ئۆزىگە بەرگەن ئىلھامى بىلەن خوجا ئىشان بەگدىن ئېشىپ كېتىش ، مۇئاۋىن ئامبال بولۇش تەمەسىنىڭ تاتلىقلىقىدىن مەستخۇش بولدى . ئۇ كۆڭلىدە خوجا ئىشان بەگنىڭ ئەخمەق ، دۆتلۈكىنى ، شېكى دۇبەنگە توپىلاڭچىلارنى باستۇرۇپ بېرىپ ،

يەكەندىكى ھەربىي ئايرودرومدىكى ئايروپىلانلىرىغا ئولتۇرۇپ قايتىپ كېتىدىغان ئورۇسلارغا خوش ـ خوش قىلغانلىقىنى مەسخىرە قىلدى . ئورۇسلار دېگەن شېڭ دۇبەنگە ياردەم بەرگىلى كىرگەن ، توپىلاڭ تىنچىغاندىن كېيىن كېتىدۇ . جاھاننى ئورۇس ئەمەس ، شېڭ دۇبەن بىلەن ماۋۇ چېرىكچى غوجاملار سورايدۇ . ئورۇسلارنىڭ مەقسىتىمۇ بۇ يەرگە كېلىپ يۇرت سوراش ئەمەس ، يۇرتنى ئۆزىمىز سورايمىز دەپ ئاسمانغا مۇشت ئېتىپ يۈرگەن چوماقچىلارنى دۇبەن غوجامغا باستۇرۇپ بېرىپ چىقىپ كېتىش . ئۇلۇغ بوۋام بىزلەرگە «ئېشەكنىڭ كۆتىگە ئاپتاپ چۈشسە يۈزۈڭلارنى ئىسسىتىڭلار» دەپ ۋەسىيەت قىلغان . ئاكاڭ كىمنى ئالسا يەڭگەڭ شۇ ، دەپ سەن خوجا ئىشان ئورۇسنىڭ پېشىگە ئېسىلساڭ ، مەن شېڭ دۇبەننىڭ پېشىگە ئېسىلىپ ، سەندىن ئېشىپ كەتمىگىنىمنى كۆر قېنى . قايسىمىز مەنسەپنىڭ كاللىسىغا ئېرىشىدىكەنمىز كۆرىمىز تېخى .

— جانابىي ھەزرەتلىرىگە مەلۇم بولغايكى ، — ئىدرىسخان تۆرەم قەددىنى سەل رۇسلاپ ، كۇلاسىنىڭ پەتلىسىنى سىلاپ قويۇپ ، ئوفىتسېرنىڭ قىسىق كۆزلىرىگە تەمە بىلەن تىكىلىپ روھلىنىپ سۆزلەپ كەتتى ، — بىزنىڭ بۇ خەق قوتۇر ئېشەككە ئوخشايدۇ . سەل ئۇچىسى ئىسسىپ ، ھەلەپنى ئوبدان يەپ ھاللىنىپ قالسا ، سىلى ، بىزدەك ئىگىسىگە پۇت ئېتىپ بوي بەرمەيدۇ . مۇشۇ بىرقانچە يىلدا سەل بوش قويۇپ بېرىۋىدۇق ، قورسىقى تويۇپ ئۇچىسى ئىسسىنغانغا شۇكۇر دەپ ، سىڭگەن نېنىنى يېمەي ، ھەدېسە ھۆكۈمەت ئەمر ـ پەرمانلىرىنى كۆزگە ئىلمايدىغان ، گۇما ، قاراقاشتىكى چوماقچىلارنىڭ پىتنە ـ پاساتلىرىغا دوست تارتىپ ، ھۆكۈمەتنىڭ ئالدى ـ كەينىدىن شىلتىڭ ئاتىدىغان ، پىرنىڭ ئەمرىنى تۇتمايدىغان ، غوجاملارنىڭ دۇئاسىنى ئالمايدىغان گەدەنكەشلەردىن بولۇپ كەتتى...

تىلماچ ئىدرىسخان تۆرەمنىڭ ھاياجانلىق چېقىملىرىنى تاپنى

تەڭ تالىشىپ يېگەن بىر ئوۋچىنىڭ ئىتلىرىدەك توختىماي تەڭ غىڭشىپ ئۆرۈپ بېرىپ تۇردى .

— شۇڭازە ، بۇ خەقنى قىنىدا تۇرغۇزغىلى بولمايدۇ قورسىقى تويۇپ كەتسە ھەرگىز بولمايدۇ . مېنىڭچە ، مۇشۇ بىر يىلدا ئۇچىيگە يىغىۋالغان چاۋا مايلىرى ئىچىنى قىزىتىپ ھۆكۈمەتكە ، غوجا ـ ئىشانلارغا بوي بەرمىگەن بۇ خەقنىڭ يانچۇقىدىكىنى قاسساپ ئاچچىق ئۇچەي سىيرىغاندەك سىيرىۋالساق ، بىر تەرەپتىن ، جاناۋلىرى قولغا چۈشۈرەلمەي ئارماندا قالغان بەش تۆلۈم ئالتۇن يانلىرىغا چۈشىدۇ ، يەنە بىر تەرەپتىن ، ھاللىرى ئېتىپ تۇرالماي قالغان چوماقچىلارغا ئەگەشكەن خەق دېمى كېسىلىپ ، سىلىگە ھاجەتمەن بولۇپ ياۋاشلايدۇ . شۇڭا ، دەررۇ بۇ خەقنىڭ قولىدا بار ـ يوقنى ھەر تەدبىرلەر بىلەن ھايالاشماي يىغىۋالماق زۆرۈردۇر . بۇ جاناۋلىرىغا قوش پايدا ئېلىپ كېلىدۇ ، خەق ھەم جىمىقىدۇ ، ھەم يانچۇق تومىلىشىدۇ .

ئىدرىسخان تۆرىنىڭ بايانلىرى چېرىكچى جاناۋلىرىغا بايىقى بىر پەتنۇس ئالتۇن ـ يامبۇدىنمۇ بەك ياقتى .

— خو··· سىز··· بەك يارايدۇ ، — چېرىكچى ئوفىتسېر باش بارمىقىنى چىقىرىپ ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ ، گۆش ، مايى يۇقى قوللىرى بىلەن ئىدرىسخان تۆرەمنىڭ پارقىراق بەقەسەم تونلۇق مۇرىسىگە ئۆرۈپ قويدى . ئىدرىسخان تۆرەم چەكسىز پەخىرلىنىپ ، يەنە بىر دەرىجە ئۆسكەندەك ھۇزۇرلىنىپ كەتتى .

— سىز··· چوقۇم··· ئۆسىدۇ··· بۇ خەقتىن تارتىۋېلىشنىڭ قانداق ئەپلىك چارىسى بار ، سىز بىلەمدۇ ؟ — ئوفىتسېر بارغانچە خۇشال بولۇپ قىزغىنلىشىپ ئىدرىسخان تۆرىنى قۇچاقلاپ ، ئۇيغۇرچىنى ئۆزى چالا بۇزۇپ سۆزلەپ مەقسىتىنى بىلدۈردى .

— بولمامدىغان ئالىيلىرى ، مەن ئاللىقاچان بۇ ئىشنىڭ ئورىسىنى پۈتتۈرۈپ ئۆزلىرىگە يازما مەكتۇپ تەييارلاپ قويغان . ئىشنى مۇشۇ بويىچە ئەپلىسەك قوش مەقسەت ئەلھازا مۇستاپا

هاسىل بولغۇسى .

ئۇدرۇسخان تۆرەم قوينىدىن يۆگەلگەن خوتەن قەغىزىنى چىقىرىپ ، بېشىدىن ئېگىز قىلىپ ئوفتىسېرغا قوش قوللاپ سۇندى . ئوفتىسېر تىلماچقا دەرھال ئۆرۈشكە پەرمان قىلدى .

* * *

ئانارخان ئاقساقمارالغا كېلىپ تۇلكە ، قاما ، بۆرە ، جەرەن تېرىلىرىنى تۇماقچىغا سېتىپ ، ئەسكى چاپان بازىرىدىن قېرى مەزلۇملارنىڭ كونا تون ، ماتا تامبال ، سەگاز كۆڭلەك ، قارا تور رومالىدىن ئالدى ، رومالدا يۇزىنى يۆگەپ مىسكەردىن بىر ساپايىنى سېتىۋالدى ـ دە ، تىلەمچىلىك تۇرمۇشىنى باشلاپ ، ئۆز مەنزىلىگە قاراپ ماڭدى . ئۇ سېرىقبۇيا بازىرىغا كېلىپ مەھەللىمۇمەھەللە ساپايى چېلىپ قەلەندەر ناخشىسىنى توۋلاپ تىلەمچىلىك قىلدى :

پاتمەمنىڭ كۆڭلەكى ،
يەتمىش يەردە ياماقى .
باراي دېسە ئۆيى يوق ،
يول ئۇستىدە قوناقى .
مىنەي دېسە ئېتى يوق ،
ساپاي دېسە ئاياقى .
غېرىبلارغا ئاش يوقكەن ،
ئاش تاپقاندا قاچاسى .

ئانارخان قېرى مەزلۇملارچە مېڭىپ ، مومايلاردەك مۇڭلۇق دىۋانە ناخشىسىنى توۋلاپ ئۆي ـ ئۆيلەرگە كەلگەندە ، ئېچىلغان ئىشكىلەردىن پارچە نان كۆتۈرگەن بالىلار ، ئاياللار چىقىپ ناننى بېشىدىن ئۆرۈشەتتى ـ دە ، تىلەمچى ئايالغا بېرىپ ئىشكىنى يېپىپ

كىرىپ كېتىشەتتى . ئانارخان ھەربىر مەھەللىگە كېلىپ ساپايى بىلەن ناخشا توۋلىغاندا ، مەھەللە ئىتتىرى ئېتىلىپ چىقىپ قورشۇۋېلىپ ، غەزەپ بىلەن قاۋاپ ، ئانارخان تاكى مەھەللىدىن چىقىپ كەتكۈچە ئارقىسىدىن قاۋاپ ئەگىشىۋالاتتى . ئانارخان سېرىقبۇيا بازىرىدا ئىككى ھەپتە ئايلىنىپ تىلەمچىلىك قىلدى . بارمىغان مەھەللە ، قاقمىغان ئىشىك قالمىدى . بەزى كۈنلىرى ئۆيدە ئادەم بولمىسا ، ئەتىسى ، ئەتىسى بولمىسا تاكى شۇ ئۆيدە ئادەم پەيدا بولغۇچە كۈن ئارىلاپ كېلىپ تىلەمچىلىك قىلدى . ئۇنىڭ يارەنلىرى بىلەن ئالاقە قىلىش ئۈسۈلى تىلەمچىلىك قىلىش ، بەلگىسى قەلەندەر ناخشىسى ، ئۇچرىشىدىغان ئۆتەڭلەرنىڭ بىرى سېرىقبۇيا ئىدى . ئانارخان سېرىقبۇيا بازىرىدىن ھالقىپ ئەتراپتىكى سەھرا ، مەھەللە ، جاڭگاللاردىكى پادىچىلارنىڭ قوتانلىرى ، خۇمدانچىلارنىڭ خۇمدانلىرىغىچە باردى . ئادەم كەمدىن ـ كەم ئاياغ باسمىدىغان ھۇقا تاپان تەرەپكە — دەريا بويىغا كەلگەندە نەشە چېكىدىغان بىر گاچىغا يولۇقۇپ قالدى . بۇ گاچا ناھايىتىمۇ يوغان ، قارا كەلگەن ، يېشى ئوتتۇزلاردىن ئاشقان تەلۈە بىر نەرسە ئىدى .

ئانارخان چىڭقىچۇش مەزگىلىدە يىراقتىن ئوتلاپ يۈرگەن قوي ، ئۆچكە ، كالا ۋە بىرقانچە ئېشەكنى كۆرۈپ ، پادا بار يەردە ئادەم بار ، دېگەن ئۇمىد بىلەن بارغانىدى . قويۇق توغراقلار ئارىسىدىن ئۆتۈپ يۇلغۇن ، كۆكيانتاق ، ئاقيانتاق ، توغراق شالاڭلاشقان دالاغا چىققاندا ، بىر توپ يوغان قاپاقتال تۇۋىدە گەمە كۆرۈندى . تورپاقتەك يوغىنىغان پادىچى ئىتلىرىدىن ئىككىسى يەۋېتىدىغاندەك ئېتىلىپ كەلدى . ئانارخان ئۇزۇن قەلەندەر ھاسىسى بىلەن جاڭگالدا ئىگىسىدىن باشقا ئادەم كۆرمەي ياۋايىلىشىپ كەتكەن غالجىر ئىتلارنى قورۇپ ئۇلگۈرەلمەي قالدى . شۇ چاغدا گەمىدىن كالتە ئىشتاندىن باشقا ئۇچىسىغا ھېچ نەرسە ئارتمىغان ، بېشىغا قارا سالۋا تۇماق كىيگەن قارا دارازا ئادەم چىقتى . ئۇنىڭ بىر قولىدا ئۇزۇن ساپلىق نەيزە ، يەنە بىر قولىدا

ئـۇزۇن پادىچى قامچىسى بار ئىدى . قورقۇنچلۇق قاپقارا تەلەتى غـالجـىـر ئـىـتـلـىـرىدىنمۇ سۈرلۈك ئىدى . ئانارخان قەلەندەر نـاخـشـىـسىنى دەرھال باشلىدى . ئىتلار تېخىمۇ ئەسەبىيلىشىپ قاۋىدى . پادىچى «ھا... ھا... قىغ... قىغ» دەپ ۋارقىرىدى . ئىتلار ئـىـگىسىگە بويسۇنماي ئايال كىشىنىڭ ناخشىسى بىلەن ساپايىغا تـېخـىـمـۇ ئـۆچـەكەپ غالجىرلاشتى . گاچا گېپىنى ئاڭلىمىغان ئىتلىرىنى قامچا بىلەن كېلىشتۇرۇپ نەچچىنى ئۇرۇۋىدى ، ئىتلار ئـىـگىسىگىمۇ غىڭشىپ قاۋاپ يۇلغۇنلار ئارىسىغا قاچتى . ئەمما ، يىراقتا بارماي كاڭشىپ ئەلەم بىلەن يەنە قاۋىدى .

گاچا ئوغلاق مەرىگەندەك بىر خىل ئاۋاز چىقىرىشتىن باشقا ھـېـچـنەرسە دېيەلمەيتتى . غەلىتە ۋارقىراپ قوللىرىدا ئىشارەت قىلىپ بىرنېمىلەرنى دېدى . ئانارخان قورقۇش ئىچىدە ئۇنى ، بۇ يـەرگـە نـېـمـىدەپ كەلدىڭ دېدىمىكىن دەپ پەرەز قىلدى . گاچا قـولـىدىكى نەيزىنىڭ ئۇچى بىلەن «شارت» قىلىپلا ئانارخاننىڭ بېشىدىكى چۈمبەلنى تارتىپ ئېلىۋەتتى . ئانارخان تۇيمايلا «ۋاي جـېـنـىـم» دەپ ۋارقىراپ رومالغا ئېسىلدى . گاچا نەيزە بىلەن رومالنى ئېگىز كۆتۈرۈۋالدى . ئانارخاننىڭ ئايدەك جامالى ، قىرىق كوكۇلىسىنى كۆرگەن گاچا ھاڭ قېتىپ بېشىدىكى سالۇا تۇمىقىنى ئېلىپ يۇز - كۆزىنى سۈرتۈپ قايتا قارىدى . ئانارخان رومىلىنى ئالالمىغاندىكىن ، قوللىرى بىلەن يۇزىنى يېپىۋالدى . گاچا تۇمىقى بـىـلـەن نـەيـزىـنـى چـۆرۈۋېتىپ ئانارخاننى بېلىدىن قۇچاقلاپلا كـۆتـۈرۈۋالـدى . ئانارخان تېپىچەكلىدى ، گاچا ئۇنى گەمىسىگە ئـەكـىـرىـپلا بېسىۋالدى . ئانارخان خەنجىرىنى چىقىرىپ ئۆزىنى بېسىپ تۇرغان ئېغىر گەۋدىدىن قوللىرىنى تەستە سۇغۇرۇۋېلىپ ، خەنجەرنى كۇچسىز ئۇردى . گاچا توڭگۇزدەك چىرقىراپ سەكرەپ تۇرۇپ كەتتى . خەنجەر گاچىنىڭ سۆڭگىچىگە ئۇرۇلغان بولۇپ ، ئۇچى ئازراقلا پاتقانىدى . ئانارخان سەكرەپ قوپۇپ خەنجەرنى يەنە بـىـر شىلتىپ بولغۇچە ، گاچا ئانارخاننى پۇرلەپ ئۆچكە تېرىسى

ئۇستىگە يەنە بېسىۋالدى . قوللىرىنى قايرىپ خەنجەرنى ئېلىۋېلىپ مۇشت بىلەن بىرنەچچىنى ئۇرۇۋەتتى . ئانارخاننىڭ كۆزلىرىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلىپ ھېچ نەرسىنى كۆرەلمىدى ، پۇت ـ قوللىرى سىرقىراپ ئۆرە تۇرغۇدەك مادارى قالمىدى . يىرىك ساقال ـ بۇرۇت يۇزلىرىگە تىكەندەك سوركىلىپ ، كۆيگەن زاغرا كۆمەچنىڭ پىيازلىق قېيمىسى پۇراپ تۇرىدىغان يات تىنىق ئۇنىڭ دىمىغىغا ئۇرۇلدى . يېرىم سەزگۈسى سەگاز كۆڭلىكى ، ماتا تامبىلىنىڭ قوپال تارتقۇشلاشتىن يىرتىلغانلىقىنى بىلدى . ئۇنىڭ بېشى قېيىپ پۇت ـ قوللىرى مىدىرلىتالمىغۇدەك ھالى قالمىغانىدى...

خورازنىڭ چىللىشى ئانارخاننىڭ پۇتۇن سېزىمىنى ئەسلىگە كەلتۈردى . بېشى چىڭقىلىپ لوقۇلداپ ئاغرىغاندىن باشقا ، پۇت ـ قوللىرىنىڭ بولجۇقى گۆشلىرىمۇ تېلىپ ئاغرىيتتى . ئەمما ، خېلى جان كىرىپ قالغانىدى . كۆزىنى ئېچىۋىدى ، كۆزى زەھەردەك ئېچىشىپ بىگىز تىققاندەك قادىلىپ ئاغرىدى . قولىنى ئاستا سىلاشتۇرۇپ يۇز ـ كۆزىنىڭ ئىششىغانلىقىنى بىلدى .

گەمە ئىچى قاراڭغۇ ، ھېچ نەرسىنى ئىلغا قىلغىلى بولمايتتى . گاچا يېنىدىلا خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتاتتى . ئانارخان تامبىلىنىڭ لېپىزىنى سىلاشتۇرۇپ ، ئانىسى رەھمەتلىك : «قىز بالىنىڭ بېشىغا ھەر بالا كېلىدۇ ، بۇ ھىندىستاننىڭ بەھوش دورىسى ، ئېپىنى تېپىپ بۇرنىغا پۇراتساڭ بالادىن قۇتۇلىسەن ، ياخشى كۇننىڭ يامىنىدا جېنىڭغا ئەسقاتار» دەپ تىكىپ بەرگەن تۇمارنى ئالدى . ئىچىدىن چىمچىلاقتەك شېشىنىڭ ئاغزىنى ئاۋايلاپ ئېچىپ گاچىنىڭ بۇرنىغا ئەكېلىپ پۇراتتى . گاچا بىر چۈشكۈرۈپ بېشىنى كۆتۈرۈپ يەنە ئۇخلىسىغا تاشلىنىپ جىملا ياتتى .

ئانارخان ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ ساپال چىراغنى ياقتى . ئاستىدىكى ئۆچكە تېرىسى ، ئانارخاننىڭ قوللىرى ، پاچاقلىرى ، سەگاز كۆڭلەكمۇ ، تامبىلىمۇ قان بولۇپ قېتىپ قالغانىدى . بۇ قانلار گاچىنىڭ سۆڭگىچىدىن چىققان قانلار ئىدى . ئانارخان

تورۇستىكى ئۇزۇن قامچا بىلەن گاچىنىڭ پۇت - قوللىرىنى باغلاپ ، گەمىنىڭ ئالدىدا باغلاقلىق ئېشەكنى توقۇدى . ئىتلار كېچىنىڭ ئۇيقۇسىدا سوزۇلۇپ ياتقان جاڭگالنى بېشىغا كىيىپ بار ئاۋازى بىلەن قاۋدى . گاچا قىمىرلىماي ياتاتتى . ئانارخان ئېشەكنى مىنىپ تۇن قاراڭغۇسىدا توغراقلىق ئىچىگە كىرىپ كەتتى . ئىتلار بىردەم ئالدىغا ئۆتۈپ ، بىردەم يانداىن ، بىردەم ئارقىدىن ئەگىشىپ قاۋاپ ، ئانارخان دەريا كېچىكىدىن ئۆتۈپ كەتكۈچە ئەگەشتى .

باش ئەزان چىققان مەزگىلدە ئانارخان سېرىقبۇيا بازىرىغا ئۇلاشتى . ئۇ ئېشەكنى قانداق قىلاي دەپ تۇرۇشىغا چوڭ كوچىدا جېسەكچىنىڭ جاڭ ئۇرۇپ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى . ئانارخان بىر دەڭگىڭ يان تېمىدا ئېشەكتىن چۈشۈپ ، ئېشەكنىڭ دالدىسىدىكى قاراڭغۇدا جىممىدە تۇرۇپ قۇلاق سالدى . ئۆي - ئۆيلەرنىڭ ئىشىكلىرى غىچىرلاپ ئېچىلىپ ، تاڭ قاراڭغۇسىدا ئەرلەر مەسچىتكە مېڭىشتى ، دەڭگىڭ دەرۋازىسىمۇ غاچىلداپ ئېچىلىپ دەڭدە ياتقان يولۇچى ، چار بازارچى مۇساپىرلارمۇ مەسچىتكە مېڭىشتى . جاكارچى ئېشەك ھاڭرىغاندەك يۇقىرى ئاۋازدا جاكار توۋلاپ ماڭدى :

— سېرىقبۇيدىكى بارلىق خالايىق ، ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار ، بۆشۈكتىن - تۆشۈككىچە ئامبال غوجامنىڭ پەرمانىغا قۇلاق سېلىڭلار . ئاۋۋال ھېزى بولۇڭلار ، كېيىن پۇشايمان يېمەڭلار . ئامبال غوجام ياخشى كۆن ، ياخشى سائەتتە ئاللا دىلىغا سېلىپ ، ئىمان بەرمىسمۇ ئىنساپ بېرىپ ، دىللىرى ئېرىپ مۇسۇلمان جامائىتىنىڭ دىنىغا ھامىيلىق قىلىپ ، مۆمىنلەرگە ئاتىدارچىلىق قىلماقتا . بۇگۈندىن باشلاپ مەسچىتتە نامار ئوقۇيدىغانلار ئەنگە ئالدۇرۇشى كېرەك . ئەنگە ئالدۇرماي مەسچىتتە نامار ئوقۇغانلارغا جەرىمانە قويۇلىدۇ . مەسچىتكە كىرمەيمەن ، نامار ئوقۇمايمەن ، دىندىن چىقىمەن دېگۈچىلەر ھاراق ئىچىش ياكى نەشە چېكىش

گۇۋاهنامىسى بېجىرىدۇ . بېجىرمىگەنلەر ئول بىر چارەك قوناق ياكى بەش دانە قوي تېرىسى ، ئىككى دانە كالا تېرىسى جەرىمانە بىلەن گۇۋاهنامىنى مەجبۇرىي بېجىرىپ ، ھەر كۇنى ئەك كەم دېگەندە بىر ئاپقۇر ھاراق ئىچىپ ، بەگلەر بىر قېتىم كەيپ بولغۇدەك نەشە چېكىپ يۇرۇشى كېرەك ، ھاراق ئەرزان باھادا بىر تۇتاش تارقىتىلىدۇ . نەشە سانقۇچىلار مۇكاپاتلىنىپ ، چەككۇچىلەر ھەرقايسى بەگگىخانىلارغا ھەرئايدا ئون بەش كۇن سولاپ خۇمارى قاندۇرۇلىدۇ . ھاراقكەشلەر ، بەگلەر گۇۋاهنامە ئالغان تۇرۇقلۇق ھەر خىل باھانە - سەۋەبلەرنى كۆرسىتىپ بەلگىلىمە بويىچە ئىچمەي ياكى چەكمەي يۇرسە ، بەلگىلىمە بويىچە چوماقچىلارنىڭ شېرىكى دېگەن جىنايەت بىلەن قاتتىق جازالىنىدۇ . نامساز ئوقۇيدىغانلار مەسچىتنىڭ ، ئوقۇمايدىغانلار شوپاگخانا ، بەگخانىنىڭ گۇۋاهنامىسىنى چوقۇم ئېلىشى كېرەك . مەسچىتكىمۇ ، شوپاگ ، بەگخانغىمۇ كىرمەي ئاردا سۇقۇندى بولۇپ يۇرۇشكە يول يوق ، ئاردىن نەپ ئالمەن دېگۇچىلەرمۇ چوماقچى ئاسىيلار قاتاردا بىر تەرەپ قىلىنىدۇ...

دەگدىن مەسچىتكە قاراپ يول ئالغان مۇساپىرلار بۇ جاكارنى ئاڭلاپ يېرىم يولدىن ئارقىسىغا يېنىپ دەگگە مېگىشتى .

— سېرىقبۇيىنىڭ ئامبىلى ساراڭ بولدىمۇ ياكى ئاخىر زامان بولدىمۇ ، قانداق قاملاشمىغان ئالۋان بۇ ئەمدى . بۇ يەردىمۇ تۇرۇپ بوپتىمىز ، كۇدە - كۆرپىمىزنى ئېلىپ بۇ يەردىن دەرھال كېتەيلى . ئەمدى خۇداغا قىلىدىغان خالىس ئىبادەتكىمۇ ئالۋان سالسا ، قانداق دېگەن ساراڭ ئامبال بۇ . سېرىقبۇيىنىڭ ساراڭ ئامبىلى مۇشۇنداق قىلىپ باي بولاي دېگەن ئوخشايدۇ .

مۇساپىرلار بىر دەمدىلا دەگىنىڭ دەرۋازىسىدىن توپ - توپ قوي ، كالا ھەيدەپ ، رەۋەندىلەر قېچىرغا ئارتىلغان ئونلىرىنى ، چار بازارچىلار خام - سەگازلىرىنى ھارۋىغا بېسىپ دەرۋازىغا پاتماي گۇرۇلدەپ چىقىپ سەپەرگە ئاتلاندى . خېرىدارلىرىدىن تۇيۇقسىز

ئايرىلغان قېرى دەڭجا موماي :

— زۇۋانىڭغا هوننىاق چىقىپ ، زۇۋانىڭ دارغا تارتىلىپ بويۇنۇڭ سۇنۇپ ئۆلەرسەن ، — دەپ جاكارچىنى بىرمۇنچە قارغىدى . جېسىكچى چېرىكلەرنى كۆرۈپ قېلىپ غىپىدە دەرۋازىسىنى تاقاپ غايىب بولدى .

ئانارخان چۇمبىلىنى بېشىغا ئارتىپ ، ئېشەككە مىنىپ ، يولغا پاتماي دۇرۇلدەپ كېتىۋاتقان توپقا قوشۇلۇپ سېرىقبۇيا بازىرىدىن چىقىپ كەتتى . هېلىقى گاچا ئارقىسىدىن قوغلاپ كېلىدىغاندەك ياكى چېرىكلەر تونۇۋېلىپ تۇتۇۋالىدىغاندەك پات ـ پات ئارقىسىغا قاراپ قويىاتتى . تاڭ سۇرۇلگۈچە توپا توزىتىپ سېرىقبۇيا ئامبىلىنى تىللاپ ـ قارغاپ قەشقەر يولىغا قاراپ كېتىۋاتقان مۇساپىرلار بىر كارۋان بولدى . ئانارخان ئەرلەرگە قاراپ دەرهال خۇرجۇنىدىن گاچا پادىچىنىڭ يۇڭلۇق سالۇا تۇمىقىنى ئېلىپ چۆكۈرۈپ كىيدى ـ دە ، قىرىق كوكۇلىسىنى بىر ـ بىرلەپ سالۇاسىنىڭ ئىچىگە تىقىشتۇردى . ئۇزۇن قارا تونىنى كىيىپ بېلىنى كۆك ماتا بەلباغدا باغلاپ ، ئۇزۇن بويتاسمىلىق خەنجەرنى ئېسىۋالدى . تاڭ سۇزۇلۇش ئالدىدا يول ئۇستىدە بامداتقا تۇرغان كارۋان جامائىتى سىپىدە چىرايلىق بىر يىگىت جامائەتكە قوشۇلۇپ نامازغا ئولتۇردى...

ئادىمى بىر دەم ئازىيىپ ، بىر دەم كۆپىيىپ قالىدىغان كارۋان يول ئۇستىدە خاڭدى ، ئۇدان ، تېرىم ، خانئېرىق ، ئۆرەكلىكتىن چىقىقان دېھقانلار بىلەن ئۇچرىشىپ قالاتتى . ئۇلار ئامبالىنىڭ «قۇشقاچ ئالۇنى» ، «قوناق تېرىپ بۇغداي تاپشۇرۇش ئالۇنى» دەك ئادەم ئەقلىگە سىغمايدىغان ئالۇانلىرىدىن زار قاقشاپ ، ئالۇان تۆلىيەلىگەنلىرى خانىۋەيران بولۇپ ، تۆلىيەلمىگەنلىرى جېنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن يۇرتىنى تاشلاپ قېچىپ چىققانىدى . ئېشىكى بارلىرى يۈك ـ تاقىنى ئېشەككە ئارتىپ ، يوقلىرى خۇرجۇن ـ قاچىسىنى ئۆشنىسىگە ئارتىپ ،

www.uygurkitap.com

بەزىلىرى توپلىشىپ ، بەزىلىرى بىر ئائىلە كىشىلىرى بىر بولۇپ ، خۇددى بۆرىدىن ئۇركۈگەن قوي پادىسىدەك ئۆلەر - تىرىلىشىگە باقماي مېڭىشاتتى . ئۇلارنىڭ ئىچىدە ، بارغان يېرىدە ئامانلىق ، پاناھلىق تاپالماي قۇملۇق دالادا بېشى قېيىپ ، نېمە قىلارىنى بىلمەي تېنەپ يۈرگەنلەرمۇ ئاز ئەمەس ئىدى .

يىلىكى شورلىپ مادارسىزلانغان يۈرت خەلقى يەر تەۋرەش ئالدىدا ئۇۋۇسىنى تاشلاپ قاچقان چۈمۈلىلەردەك تەرەپ - تەرەپكە پىتىراپ كەتكەندى . ئانارخان قوشۇلۇۋالغان كارۋان نەگە بېرىپ ، نەدە توختىشىنى بىلمەي گاڭگىراپ قالدى ، ئۇلار نىمجان ھالەتتە قىمىرلايتتى...

بەش يىل ئۆتكەندە ئەختەمباينىڭ موربىسى دېگەن جاڭگالدا قۇرۇپ بىر تېرە ، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان بىر ئايالنىڭ جەسىتى ئۇچرىدى . خېنىيا سايىت بىر قاراپلا ئۇنىڭ ئانارخان ئىكەنلىكىنى تونۇۋالدى . پەقەت تۆت ئايلا بىللە بولغان ، ئەمما مەڭگۈلۈك ئوتنى سېلىپ كېتىپ قالغان بۇ مەھبۇبىسى پىراقنى سېلىپ قويۇپ ، يەنە ئۇنىڭغا ئەقىدە قىلغان ماكانغا كېلىپ مەڭگۈلۈك كۆز يۇمغانىدى...

* * *

— ئاشىق - مەشۇق دېسە شۇنى دېسە بولىدۇ ، ئۇ مانا ھازىرغىچە ئانارخان ئۇچۇن ياشاۋاتىدۇ . ئۇنىڭدەك ئوغلاقچىنىڭ پىرى بۇ ئىقلىمدا يوق ، ئاتام زامانىسىدىن قالغان ئوغلاقچىلىق تىللىرىنىڭ ھەممىنى سۇدەك بىلىدۇ . ئاتنى كۆرۈپ ئەمەس ، ئىزىدىن ، يۇگۇرگەن ئاۋازىدىن قانداق ئاتلىقى ، بوي - تۇرقى ، رەڭگى ، ئايغىر ياكى بايتاللىقى ، قېرى - ياشلىقى ، ئىشقىلىپ ، ھەممىنى ئېيتىپ بېرەلەيدۇ ، دەپ ئېيتىپ بەرگەنىدى قاسىم قاراساي .

— قاسىم قاراسايىنى ساڭا كىم دەپ بەردى؟

— ھېززى بەگ ھاجىم.

— ھىم، شۇ بولماي كىم بولاتتى. يۇرتتىكى ئىككى پۇتلۇق گەپ قىلالايدىغان مەخلۇقلار ئارىسىدا بىر ئادەم بار يىلان كۆشىگەننى بىلىدىغان، خۇدا ئۇنى زىيادە قىلسۇن، — دەپ جىمىپ قالدى خېنىيا سايىت.

شەيخ قوينىدىن بەش دانە ئالتۇن يامبۇ ئېلىپ ئۇنىڭ ئالدىغا قويدى. خېنىيا سايىت پارقىراپ تۇرغان يامبۇلارغا كۆزىنى يۇمغاندەك قاراپ:

— ھەممىسى شۇمۇ؟ — دېدى.

شەيخ شۇركۈنۈپ كەتتى.

— لايىقلىرىدا بولمىسمۇ...

— ساقالدىكى ئاشتا قورساق تويمايدۇ. مەن خېنىيا سايىتنىڭ تويغۇزالىغۇدەك ئىش بولسا، چىش كاۋىكى بىرنېمەڭگە مېنى سۆرەپ چىقىپ، ئۇ پاسىق يۇرتۇڭغا ئېلىپ بارىمەن دەپ چۆچۈرەڭنى خام سانىما.

— قانچىلىك بولسا بولار...

— مەن بولدى دېگۈچە...

شەيخ قارا تەرگە چۆمۈپ ئولتۇرۇپ كەتتى. توغراقلىق تىلىسمەدەك جىمجىت ئىدى، ھايۋان، ئۇچار قاناتلارمۇ ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. ئاسماندا غۇۋا يۇلتۇزلارمۇ پارقىرايتتى. خېنىيا سايىت يامبۇلارنى ئالىقىنىدا دەڭسەپ كۆرگەندىن كېيىن:

— ماڭا قارا شەيخ، مەن ئادەملەردىن ئىتنى ياخشى كۆرىمەن، شۇڭا ئىت بىلەن بىللە ياشاۋاتىمەن. ئىت نامەرد، ۋاپاسىز ئەمەس، — دېدى ۋە يامبۇلارنى پايخۇننى[1] چۆرۈگەندەك چۆرۈدى. يامبۇلار تورۇكلاپ چۈشۈپ توپا توزىتىۋەتتى. توغراق

---

① پايخۇن — يوتا سۆڭەك.

كاۋاكلىرىدىن بىرمۇنچە ئىتلار سەكرەپ چۈشۈپ ، يامبۇلارنى بىر - بىرلەپ پۇراپ بېقىپ ، پۇشايمان قىلغاندەك تۇمشۇقىنى ئىگىسىگە سوزۇپ غىڭشىپ ئاستا كېتىشتى .

— ئىتلىرىمغا لازىمى يوق نەرسىنى مەن نېمە قىلىمەن ؟ ئۇلار ساڭا لازىم ، ئال ، تېرىۋال .

شەيخ ئەلەمدىن يېرىلىپ كېتەي دېدى ، ئەمما ئۆزىنى بېسىۋالدى . قاتتىق چىشلەنگەن كالپۇكىدىن قان تەپچىرەپ چىقتى .

— قاچان تارتىسەن ؟

— نورۇز ئېيىدا .

— خوپ ، بوپتۇ .

— ...

— ئاڭلا ، شەيخ چوكان ، يىكچىنى بىلەمسەن ؟

— بىلىمەن .

— مەندە تۆزغا چىلانغىلى ئون ئۈچ يىل بولغان يۇلغۇن يىكچىسى بار ، خۇمرا بىلەن ئېلىپ كېتىسەن . بىرەر نامەرد ئوغلاقچى ئىزدەپ كېلىپ قالسا بېرەرمەن دەپ توپا بىلەن كۆمۈپ قويۇپ ساقلىغان . ئۇ سەن ئىكەنسەن ، بىلىۋال ، ئۇنى نېمىگە ئىشلىتىمىز ؟

— ئوغلاق ئېتىنىڭ تاغاق سۆڭىكىگە ئويغان يېغىرىغا .

— قانداق چاغدا ؟

— ئوغلاق قولغا ئۆتكەندە .

خېنىيا سايىت كۈلدى .

— چوكان مىجەز بولغاچقا ، نامەرد ئوغلاقچىلىقتىن خەۋىرىڭ بار ئىكەن . ئوغلاق قولغا ئۆتكۈچە يىكچىنى نەدە ساقلايسەن ؟

— ئاغزىمغا توغرا چىشلەيمەن .

— بولدى ، بىلىدىكەنسەن ، مېنى نېمىشقا چىللايسەن ؟

— هېززى بەگ هاجىم ئۇ بولمىسا بولمايدۇ ، ئۇ دەسسەپ تۇرمىسا ئۇتالمايمىز ، دەيدۇ .

— ئات چاپارلىقنى پەقەت شۇ ئادەملا بىلىدۇ . ئۇلار بىكار ئات چاپارلىقلار دەپ ئاتالمىغان . شەيخ ، سەن مۇرادىڭغا يەت . مەن ساڭا ئات چاپارلىقنىڭ كونا سىرىدىن بىرىنى دەپ بېرەي . ئۇلار بۇ قېتىم شۇ ھۇنىرىنى چوقۇم ئىشلىتىدۇ . سەن ئىچىڭگە قېلىن كۆندىن كىيىم تەييارلا ، كىيىم قېلىن بولسۇن . گېپىمنى ئوبدان ئاڭلا ، كۆن قورسىقىدىن تىزىڭغىچە كەلسۇن . ئۇلارنىڭ بۇ سىرىنى مەنلا بىلىمەن ، مەن بۇ سىرنى ھېچكىمگە ئېيتماسلىققا قەسەم قىلغان . ئاشقىنىڭ ئالدىدا قەسەمنىڭ نېمە كېرىكى ، خۇدا گۇناھىمنى مەغپىرەت قىلار ، بۇ تەقدىرنىمۇ بەلكىم خۇدانىڭ ئۆزى پۈتكەندۇر . ئۆتۈكۈڭنىڭ ئۈچىدىكى نالى بىلەن پاشنىسىدىكى نالىغا بىگىزدەك ئۆتكۈر مىختىن ئۈچتىن بەشكىچە ئورنات ، ئوغلاقنى تارتقاندا پەملەپ تۇرۇپ ئاتنىڭ قورساق ، بىقىن ، يوتىسىغا تاپاندىسىڭ ، سۈنۈق قولۇڭنىڭ كۈچسىزلىكى چانمايدۇ .

— ئۇلارمۇ بۇ ھۇنەرنى ئىشلەتسىچۇ ؟

— ئۇلار ئىشلەتمەيدۇ . ئەيسا بەگ مەرد ، ۋەدىسىدە تۇرىدىغان ئادەم ، بۇ نامەردلىك ئادەملەرگە بىزدىن قالمىسۇن ، ئىنس - جىن ئۇقمىسۇن ، دەپ ئۇمۇ يۈرتنى قەسەم ئىچۈرگەن . ئۇ مېنى كۆرمىسە ، بىلمىسىلا بۇ ئىشنى قىلمايدۇ . ئۇ مېنى ئۇنتۇپ كەتتى ، ئۇنتۇپ كەتمىسىمۇ مېنىڭ ھاياتلىقىمغا ئىشەنمەيدۇ ، چۈنكى مېنىڭ قەبرەمنى ئۇ زىيارەت قىلىپ كەتكەن .

— سىزنى ھەممە ئادەم بار دەيدىكەن ، بىلمىدىكەن .

— مەن يالغان ئۆلگەندىن كېيىن ، بۇ جاڭگالدا يالغان خېنىيا سايىتلار كۆپىيىپ كەتتى ، راست خېنىيا سايىتنى قاسىم قارا سايدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ . ئەيسا بەگ ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمىگۈچە ، مەن بىلەن سۆزلەشمىگۈچە بىلمەيدۇ . مەنمۇ سىلەردەك مەخلۇقلارنىڭ ئارىسىغا سىلەردەك مەخلۇق بولۇپ بارىمەن . ئۆزۈڭ بىل ، ئاتاڭغىمۇ ، ھېززى بەگ ھاجىمغىمۇ ، قاسىم قارا سايغىمۇ تاپالمىدىم ، دېگىن . مەن ئىككى كۈن بۇرۇن··· ۋاقتى كەلگەندە

ئىككى كۈن بۇرۇن كېچىده بارمەن .

— رەھمەت سىلىگە خېنيا سايىتكا... خودا ئۆمۈرلىرىنى ئۇزۇن قىلسۇن .

— ئاغزىڭغا پوق ، شۇم ئېغىز مەخلۇق . ماڭا خاسىيەتلىك جۇمە ، ھېيت كۈنىدىكى ئۆلۈمنىڭ پاتراق كېلىشىنى تىلە ، ئانا تۇخۇم ئىچۈرۈشنى بىلەمسەن ؟

— ھەئە .

— گەمىده كەپتەر تۇخۇمى بار ، ئاپىرىپ ئېتىڭغا ئىچۈر . بىچارە جانىۋار... خۇدا بەندىلىرىنى ھەممە جانىۋارنىڭ ېشىغا شۇم بۇيا قىلىپ يارىتىپتىكەن ، ھەممىنىڭ ېشىنى يەپ تۈگىتىپ ، ئاخىر ئۆزىمىزنىڭ ېشىنى يەيدىغان ئوخشايمىز...

خېنيا سايىت گۈلخان يېنىدا توپىغلا يانپاشلاپ ئۇيقۇغا كەتتى . شەيخ گەمىگە ماڭدى .

ئون ئىككىنچى باب

تەكلىماكاندىكى بۇ يۇرتتا سۇس ياغدىغان سېرىق قاردىن كېيىنلا ھاۋا بىراقلا ئىللىشقا باشلايدۇ .

ئىسسىق يەر بېتىگە تېپىشى بىلەنلا ، قومۇشنىڭ ئىنچىكە سۈيىسى[1] تۈپراقنى يېرىپ چىقىپ بىگىز ئۇچىدەك ئۆتكۈر بېشى يۇمران تۇكچىلەر بىلەن قوشۇلۇپ پارقىرايدۇ . بۇجۇق توپلىق يەر ، چەش قۇملۇقلار ، بەزدەك قاتتىق ئاق پوستەك يەرلەر ، شەلۈەرەپ تۇرغان سازلىقلار ، تېرىلغۇ يەرلەر ، باغلاردا ، دۆڭلەردە ساناقسىز يۇمران مايسىلار باش كۆتۈرىدۇ . قىشچە جىگدە ئۇرۇقى شۇمۇپ كامارىدا قىشلىق ئۇيقۇنى قېنىپ ئۇخلىغان ھۆپۈپ ، ئالا بالداقلار قاناتلىرىنى كېرىپ مەھەللىمۇمەھەللە ئۇچۇپ سايرايدۇ .

ئەنجان پاختىكىمۇ پېشايۇانغا قونۇۋېلىپ «خوتۇندىن قورقىدۇ» دەپ سايراپ ، قاپىقى تۇرۇلۇپ قالغان ئەر ـ خوتۇنلارنى كۈلدۈرۈپ يەمىلەشتۇرۇۋېتىدۇ . قىز ـ جۇۋانلارنىڭ كۆڭۈل بوغقۇچلىرىنى يېشىپ ، مەشرەپكە بارمىسا تاڭ ئاتقۇزالماس قىلىپ قويىدۇ . بالىلار بېدىلىكلەرگە قارا قاغىدەك يامراپ ، يەرگە سالجىدەك چاپلىشىپ تۇرۇپ تېرىپ كەلگەن بېدە كۆكلىرىدە ئانىسىنىڭ چۆچۈرە ، مۇنەك ، سامسا تۇگۈپ بېرىشىنى كۈتۈشىدۇ . يەرلەر ئۇرۇق چۇشىلا تۇتال[2] بولىمەن دەپ تازا ئېسىلىپ كۈلۈپ

① سۈيا — قومۇشنىڭ يېڭى چىققان مايىسى .
② تۇتال — زىرائەتنىڭ يېڭى چىققان تۇرەلمىسى .

تۇرىدۇ .

جۈمە نامىزىدىن كېيىن پۈتۈن يانتاق ئەھلى قومۇرۇلۇپ دېگۈدەك جەرەندۆڭگە قاراپ ئاقتى . ياريار ھارۋىلار قاتارلىشىپ يولغا پاتماي قالدى . ئاق لېچەك ئارتقان مومايلار ، ئات ـ ئېشەكلەرگە مىنگەن بوۋايلار ، ئانىسىنىڭ پېشىگە ئېسىلغان بالىلار ، ئوسمىنى دەمدەك قويغان قىرىق كوكۇلىلىق قىزلار ، بىلەكتەك ئىككى ئۆرۈمە چاچلىرى تاپان ـ تېقىملىرىغا ساڭگىلاپ ، كۆموش چاچتەڭگە ، ئالتۇن چانقۇلار جىلدىرلاپ تۇرغان ، ساغرىسى ئېسىلىپ ، كۆكسى تولغان ، خۇمار كۆزلىرىگە سۈرمە تارتىپ ، قاش ـ كۆزلىرى بېلىقتەك ئويناپ تۇرغان غەزەلچى نەۋ جۇۋانلار يېگىتلەر بىلەن گەپ ئېتىشىپ ، قوشاقچىلىق قىلىشىپ ، قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ ۋارقىرىشىپ ، ئات سېلىشىپ يولغا چېقىشقانىدى . ئۆگۈنلۈككە كۈن بىلەن تۈن توختىغان كۈنى نوروز كۈنى . ئىككى تەرەپ دەريانىڭ ئىككى قاسىنقىدا چېدىر تىكىپ چۈشكۈن قىلىپ ، ئوغلاقنى دەريا ئىچىدە باشلايدىغان بولدى . ھازىر ئەتىياز ، دەريادا سۇ يوق ، دەريا ئىچى كەڭ كەتكەن تۈزلەڭ ئىدى .

— يۈرىكىم سېلىپ كېتىۋاتىدۇ ، ھەمزە ، ئىشىم ئاقماي قالسا تۈگەشكىنىم شۇ ، — دېدى مامۇت شەيخ ياندىشىپ ئات سېلىپ كېتىۋاتقان ھەمزىگە . ھەمزە خىيالچان ئىدى .

— خۇدا ئۇنداق كۈننى كۆرسەتمەس مامۇتخان ، ئۇ چاغدا مەن سىلىدىن بەك تۇگىشىپ كېتىمەن دەڭلا .

— نېمىشقا ؟ — مامۇت شەيخ ھەمزە ئاققاشنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە تىكىلدى . ھەمزە يىراق دەريا ئۈپۈقىغا قاراپ تۇراتتى . قۇرۇق دەريا ئۈستىدە ئاقۇچ تۇمانلار لەيلەپ ، تۇمانلار ئارىسىدا بىر توپ كەپتەر بىر ئېگىزلەپ ، بىر پەسلەپ ئۇچۇۋاتاتتى . موللاقچى كەپتەر پات ـ پات توپتىن ئايرىلىپ كۆتۈرۈلۈپ ، قاناتلىرىنى جۇپلەپ موللاق ئاتاتتى ـ دە ، يەنە ساڭگىلاپ توپقا قوشۇلاتتى .

— مېنىڭ تارتقان جاپايىم ، ئەجرىم ، سىلىنىڭ چەككەن ئازاب ، تارتقان دەردلىرى ئازمۇ ، شۇنىڭغا دەيمەنا ، — دېدى ھەمزە

ئۆزىنى ئاشۇ مولاقچى كەپتەرگە ئوخشاش موللاق ئېتىپ يۈرگەندەك ھېس قىلىپ .

— سەن يېقىندىن بۇيان باشقىچە ئادەم بولۇپ قالدىڭ ھەمزە باي ، — دېدى شەيخ ئۇنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىدىن بىرنەرسىنى كۆرۈپ قالغاندەك .

— بۇرۇن ئالدىڭلىدا ئادەم ئەمەسمىدىم ؟ — ھەمزە ئېسىلىپ كەتتى ، — پەقەت كىيىمىم كونا ، يۈرۈش ـ تۇرۇشۇم چاكىنا ئىدى…

— ياق… ياق… نېمانداق تاۋى نازۇك خېنىمدەك بولۇپ قالدىڭ . گېپىمنىڭ ئوڭ ـ تەتۈرىنى بايقا ، ئاققاش . سېنى بۇرۇن ئادەم ئەمەستى دېمىدىم ، سەن ، مەن ئوخشاشلا خۇدانىڭ بەندىسى ، مەن ئەۋلىيا ، سەن دەرۋىش ئەمەس . يېقىننىڭياقى شۇكلەپ كەتتىڭ ، ئېسى يوق ئادەمدەك بولۇپ قالدىڭ ، كۆڭلۈڭدە مەندىن يوشۇرۇۋاتقان بىر نەرسە باردەك كۆرۈنىسەن . بىز سىرداش ، مېنى يات كۆرمە ، نېمىلا بولسا ھامان مېنىڭدىن يوشۇرۇپ بولالمايسەن ، ئۇزاققا قالماي بىلىپ قالىمەن ، يا مەن خوتۇننى قوشلاپ ئالسام ، سەن خوتۇنسىز بولغاچقا جاھان نېمانداق تەڭشەلمىگەندۇ دەپ پۇشۇقۇنۇۋاتامسەن ؟[1] ئالدىرىما ، خۇدا ھەممىنى ئالدىرىماي تەڭشەيدۇ ، تەڭرىنىڭ ئارغامچىسى ئۇزۇن ، جاھاننىڭ مەنزىلى چەكسىز ، بۇنى سەن ، بىز ئويلاپ يېتىپ بولالمايمىز . چۈنكى ، بىزنىڭ بېشىمىز ئاران شۇنچىلىكلا باش ، دۇنيانى پاتقۇزالمايدۇ . بىز بېشىمىزنىڭ ئىچىگە پاتقاننى ئاران بىلىمىز ، پاتمايدىغاننى بىلەلمەي ئىشىنىڭ ھەممىسى شۇمىدۇ دەپ ئويلاپ قالىمىز ، شۇنىڭ بىلەن شەيتان ئازدۇرىدىغان گەپ . خاتىرجەم بول ھەمزە ، زۆھرەنى ئۇتۇۋالسام ، بۇگۈن يۆتكەپ ئەتىسىلا سېنىڭ ئىشىڭنى ئۆزۈم توغرىلايمەن…

شەيخ مۇشۇ گەپلەرنى قىلىۋاتقاندا ھاياجاندىن قىزىرىپ

---

① پۇشۇقۇنۇش — غەم قىلىش ، ھەسرەت چېكىش .

ئېسىلىپ ، زىلۋا ئېگىز گەۋدىسىنى ئاتتىن سەل كۆتۈرۈپ قويدى . ھەمزە تاتىرىپ ، قىزىرىپ غەلىتىلا كۈلۈمسىرىدى . ئۇلار ئالدىدىكى ھارۋا ـ ئاتلار ، ئادەملەر توپىدىن كۆتۈرۈلگەن قويۇق توپىدىن ئۆتۈۋېلىش ئۈچۈن ئاتلىرىغا قامچا سېلىشتى .

— ئەنە··· قاراڭلار ، شەيخ ھېلىقى قۇلاق كەستى ئوغرى ھەمزە بىلەن يانداشىپ كېتىۋاتىدۇ . ھەمزە ئاققاشنىمۇ دوتەينىك كۆيئوغلىدەك ياسۇۋېتىپتۇ···

— ئات چاپارلىقلار يامان ، قىز تالىشىدىغان ئىسمائىل بەگمۇ ئەيسا بەگنىڭ قىزىغا ئاشىقمىش···

— ئوغلاققا يامان بىرنېمە دەيدۇ ئۇنى···

— شەيخنىڭ ئوقۇرىكى سۇنۇپ يېرىم جان بولۇپ قالغان تۇرسا ئىسمائىل بەگدىن تارتالارمۇ ؟

— خۇدانىڭ ئۆزىگە ئامانەت . ئەگەر توشقان تەتۈر قاچسازە ، يانتاق شەيخنىڭ قولىدا ئىككى مەرتەم يەرگە ئۇرۇلغان بولىدۇ .

— قىزنى ئۇتۇۋالسىغۇ ، ئۆزىدىن ئوغلاقنى تارتىۋېلىپ شەرمەندە قىلغان بايتالنى خوتۇن قىلىپ ئەتتىنى تازا ئالغان بولىدۇ .

— بۇ دورەم كەتسە پۈتۈن ئونئۆستەڭ مەكتىنىڭ يۈزى كېتىدۇ···

بۇ گەپلەر شەيخنىڭ كەينىدىن ئېنىق ئاڭلانىدى ، ئۇنىڭ پۈت ـ قوللىرى سىرقىراپ كەتتى .

دەريا ئىچىدىن قۇرۇق سوغۇق شامال سوقۇپ تۇراتتى . شەيخ دەريانىڭ ئۇ چېتىدىكى چاتقاللار ئارىسىدا يېنىپ تۇرغان ساناقسىز گۈلخانلار ، قارىيىپ كۆرۈنگەن كىگىز ، تېرە چېدىرلار ، ساتمىلار ئالدىدا ئۇياقتىن ـ بۇياققا ئالدىراپ ئۆتۈشۈپ تۇرغان ئاتلىق ، پىيادە ئادەملەرگە ، ئۇلارنىڭ ۋارقىراشلىرىغا قاراپ خىيالغا چۆككەندى .

«قانداق بولار ؟··· ئۇلۇغ ئىگەم رەسۇلا قىلمىغايسەن ، ئالدىڭغا بىئەجەل بارماي··· شۇ تاپتا ئۇ جانان نېمە كويلاردىدۇ ياكى تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەنمىدۇ ؟»

ياق ، ئۇ شەيخنىڭ نۇسرىتى ئۇچۇن ئاللاغا ئىبادەت قىلىپ مۇناجات قىلىۋاتىدۇ !

كۆكتىن شۇنداق سادا كەلگەندەك بولدى . شەيخ چۆچۈپ ئەتراپىغا قارىدى ، ئۆپچۆرىسىدە ئادەم يوق ئىدى ، «ئۆزۈم دېگەندىمەن ، ئاغزىمدىن چىقىپ كەتكەندۇر ، ئۆزۈمنىڭ ئاۋازىدەك قىلىدۇ ، — دېدى ئۇ پىچىرلاپ ، — ھەي ، خېنىيا سايىت نېمانداق كەلمەيدىغاندۇ ؟... »

قولىغا تەگكەن تاياق ئۇنىڭ قوللىرىنى ئاچچىق ئېچىشتۇرۇۋەتتى ، ئۇ چۆچۈپ تولغىنىپ كەينىگە قارىدى .

ئاق ئات مىنگەن ، سېرىق سەللە ئورىغان ، سېرىق بەقەسەم تونلۇق ، ساقىلى ئۇچتەك ئاقارغان بىر بوۋاي يېنىدا تۇراتتى . شەيخ چۆچۈپ ۋارقىرىۋەتكىلى تاس قالدى .

— ھە... بايا كۆڭلۈمدىكى خىيالنى بىلىپ جاۋاب قايتۇرغان سىز خىزىر بوۋام ئىكەنسىز - دە ، — دەۋەتتى ئۇ تىترەپ ، ئاندىن ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ تىزلىنىپ تەزىم قىلدى .

— ئۇلۇغ خىزىر بوۋا ، ماڭا مەدەتكار ، يار - يۆلەك بولۇڭ . مەن ئۆمۈر بويى ئىبادەت بىلەن ئۆتەي ، مەسچىت سالاي ، مەدرىسە ، يول ، كۆۋرۈك ياساي ، ھاممام ، دەڭ ، ساراي سالاي ، غېرىب - غۇرۋالارنى يۆلەي...

— قۇرۇق خىيالغا پېتىپ ھاڭۇبقىپ تۇرامسەن لامزەللە ، تۇر ئورنۇڭدىن ، سېنىمۇ ئادەم دېگىلى بولامدۇ .

— ۋۇي خېنىيا سايىتكا...

— يۇم ئاغزىڭنى ، — خېنىيا سايىت ئەتراپقا ئىتتىك قاراپ قويدى .

— ئېتىمنى ئاغزىڭدىن ئىككىنچى چىقارغۇچى بولما !

— سىرّ راستىنلا خىزىردەك ئادەم ئىكەنسىز ، ھازىرلا يېنىمدا ئىنس - جىن يوق ئىدى ، غايىبتىن چۈشكەندەك پەيدا بولدىڭىز ، مەن شۇ مىنۇتتا سىزنى خىيال قىلىپ...

— تولا كاسلىدىما ، گېپىمنى بۆلمە ، ئەر كىشىمۇ سەندەك

ۋالاقتەككۇر بولامدۇ . ھازىردىن باشلاپ مەن سېنىڭ غورۇ چۆللۈك مەشرەپ ئۇستازىڭ ، ئېتىم ئابدۇللا مەشرەپ ، بىلدىڭمۇ ؟

— بىلدىم .

— مېنى خالىي يەردە ھېززى بەگ ھاجى ، ئاتاڭ ، نىياز بەگلەر بىلەن كۆرۈشتۇر...

— ئوبدان .

ئۇلار ھېززى بەگ ھاجىنىڭ خوتەن گىلىمى سېلىنغان ئاق تېرە چېدىرىدا كۆرۈشتى . خېنىيا سايىت ھېززى بەگ ھاجىم بىلەن قۇچاقلىشىپ كەتتى ، باشقىلار بىلەن ئادەتتىكىچە كۆرۈشتى . كېرىم ھاجى يىغىلىۋەتكۈدەك بولۇپ ، خېنىيا سايىتنىڭ بېشىدىن ياغاچ ئوشتۇدى . چاكارلار قولغا سۇ بېرىپ داستىخان تارتىپ ، سۇت ، قېتىق ، ئايران ، قاتلىما ، ھەسەل ، خورما ، كاۋاپ ، پاقلان گۆشى كەلتۈردى . داستىخان يىغىشتۇرۇلغاندىن كېيىن ، خېنىيا سايىت شەيخنىڭ ئىچىگە كىيىدىغان كۆن كىيىمى ، مىخلىق ئۆتۈكىنى كۆردى ، ئاندىن مەخپىي گەمىگە باغلاپ قويغان ئون دانە ئاتنى كۆرگىلى ماڭدى . ھېززى بەگ ھاجى ، نىياز بەگ ، كېرىم ھاجى ، مامۇت شەيخلار ئەگەشتى . ئۇلار ئۇزاق تاللاشتىن كېيىن مۇشۇ ئون ئاتنى ياراملىق تېپىشقان ، لېكىن ئۇنىڭ ئىچىدىن بىرنى تاللىيالمايى خېنىيا سايىتنىڭ تاللاپ بېرىشىنى ساقلاپ تۇرۇشقانىدى . ھەممە ئاتنىڭ يايلى ئاخىرلاشقان تېك كۆمۈرچەك سۆڭەك بار يېرىدىن بىر ئويۇمدىن گۆشى ئېلىۋېتىلىپ ، سۆڭىكى كۆرۈنگۈدەك قىلىپ قويۇلغانىدى . ئاتلار بەك تاللانغان بولۇپ ، بىر ـ بىرىدىن كېلىشكەن ، كۆركەم ، ئىچى تارتىلىپ ، قورساق ، بەللىرى يۇمىلاق بولۇپ كەتكەنىدى . تۆت مىراخور كېچە ـ كۈندۈز چىراغ تۈتۈپ ئۇخلىماستىن ئاتقا قارايتتى . خېنىيا سايىت ئاتلارنىڭ تۇكىنى تەتۈرسىگە سىيرىدى ، تۇكلەر كەينىگە ياتماستىن تىكەندەك ئالقىنىغا ئۇرۇلدى .

— سۇزۇك سۇدا تاڭ ئاتقۇچە يۇيۇپ چىقىڭلار ، قۇيرۇق يايلىلىرىنى ئوبدان تاراڭلار ، — دېدى خېنىيا سايىت مىراخورلارغا .

— ئوبدان .
— مۇشۇ بولسۇن ، — دېدى خېنيا سايىت جۇغى كىچىكرەك كەلگەن كۇل رەڭ بىر ئاتنى كۆرسىتىپ .
— تاس قاپتۇق بۇنى يارامسىزغا چىقىرىپ ئىگىسىگە بېرىۋەتكىلى ، — دېدى ھېزىزى بەگ ھاجى كۇلۇپ .
— نېمىشقا ؟ — دېدى خېنيا سايىت ئاتقا باشتىن سىنچىلاپ قاراپ .
— بەك ياۋايى ، ئۇركۈگەك ، تەلۈندەك قىلىدۇ...
— مەنمۇ شۇنداق كۆرۈپ مۇشۇ بولسۇن دېدىم . يەنە ئاغزىمۇ قاتتىق ، شۇنداقمۇ ؟
— ئاتنىڭ قاناتلىقى دېسەك بولىدىكەنغۇ ، — دېدى نىياز بەگ مۇلايىم كۇلۇمسىرەپ .
— توپقا قېتىلغىلى ئۇنماي ئىشنى بۇزارمىكىن دەيمەن ، — دېدى ھېزىزى بەگ ھاجى .
— ئوغلاقچىمۇ ، ئوغلاق ئېتىمۇ توپتىن ئۇركۈپ تۇرسا ئىشى ئوڭ . ئاغزى قاتتىق ئات قانداق مېڭىشنى ئۆزى بىلىدۇ . تەلۈە ئات غالجىرلىقى تۇتقاندا ھېچقانداق ئۇچقۇر ئاتمۇ يېتەلمەيدۇ ، يېنىغا ھېچنېمە يولاتمايدۇ . توپقا ئاپىرىشتا بۇنداق ئاتنى ئۇدۇل ئەمەس ، يىراقتىن ئەگىتىپ ئاستا ـ ئاستا ئالدىنى قىلىپ قويسا ، قىزىغاندا ئۆزى يېرىپ كىرىدۇ . بەك بولمىسا ، بۇرنىغا نەشە پۇركۈپ مەست قىلىمىز ، توپتىن ئايرىلغان چاغدا زېدىسىگە تۇزلۇق يىكچىنى پاتۇرۇپ مەستلىكىدىن يېشىمىز . يىكچىنى ئالدىراپ ئىشلەتمە . ئوغلاق رەسمىي قولۇڭغا ئۆتۈپ ، رەقىبىڭ تەڭ قۇلاق بولۇپ قالاي دېگەندە ، بولالمىغاندا ئىشلەت ، بولمىسا ، كاشىلا چىقىدۇ . كۆن ئېگىنىڭنى مەن ھەر ئېھتىمالغا دەپ تەييارلا دېگەن ، ئەتە ئات كۆرىكىدە ئۇلارنىڭ ئىشلىتىدىغان ـ ئىشلەتمەيدىغانلىقى بىلىنىدۇ ، شۇنىڭغا بېقىپ «كىي» يا «كىيمە» دەيمەن .
— خوپ .
— گەپ تۇگىدى ، قالغىنى خۇدانىڭ ئۆزىگە ئامانەت ، بەك

www.uyghurkitap.com

هېرىپ كەتتىم ، ئۇيقۇمۇ قىستاۋاتىدۇ .
ئۇلار گەپىدىن چىقىشتى .
خېنىيا سايىت ھېچكىمنىڭ گېپىنى تىڭشىماي ، ئۆزىنىڭ توقايلىقىغا كەتتى . ئۇ داق ، ئوچۇق يەردە يالغۇز يېتىپ كۆنۈپ كەتكەنىدى . ئادەملەر بىللەن بىللە تۇرۇشتىن بىزار ئىدى .

* * *

ئەتىگەنلىك ناشتىدىن كېيىن ئىككى يۈرتتىن يىغىلغان ئادەملەر ئات كۆرىكىنى كۆرۈشكە دەريانىڭ ئىككى تەرىپىدە سەپراس بولۇپ تۇرۇشتى .
يانتاق تەرەپكە تۇمەنتال ، بۆرە ئېغىزى ، قۇرما ، بۇقاپاتا ، ھاجى ئاۋات ، جىرىڭلىما ، تۆگەدۆڭ ، ياركۆل ، خانناماز ، داۋازا تۇغراق ، مىنەك ، ئارلاڭقا ، خامانكۆيدى ، ئۇزۇن مەھەللە ، كىپەكمەت ، مەكىت ، غوجائاۋات ، ھاڭغۇتلۇق ، شېھىتدۆڭ ، قاپاقئاستى ، غازكۆل ، پاختىلىق ، كاماركۆل ، قۇمقىسار ، ئۆكا ، بېلىقچى يۈرتلىرى ؛ ئاۋات تەرەپكە تۆۋەنكى ئاۋات ، چوڭقۇرچاق ، ئالاقىر ، ئاقدۆڭ ، سېرىقبۇيا ، يېڭىئۆستەڭ ، تامتوغراق ، ئانارکۆل ، مارالبېشى ، خاڭدى ، ئۈردەكلىك ، پەيزاۋات ، كەلپىندىن ئادەملەر قومۇرۇلۇپ دېگۈدەك تاماشا كۆرگىلى كېلىشكەنىدى .
پۈتۈم بويىچە يانتاقتىن راخمان دورغا بىر تورۇق ئانتا مىنىپ دەريا ئىچىگە ئون ماڭدام مېڭىپ توختاپ ، سوزۇپ ـ سوزۇپ ئۈچ قېتىم بۇرغا تارتتى . ئاۋات تەرەپتىن ئاق ئانتا مىنگەن بىر دورغا دەريا ئىچىدە ئون ماڭدام ئات سېلىپ جاۋابەن ئۈچ قېتىم بۇرغا تارتتى .
بېشىدىن ئايىغىغىچە ئوخشاش قارا كۆرپە تۇماق ، قارا تون ، قارا بەلباغ ، قارا تامبال ، قارا ئۆتۈك كىيگەن ، ئوخشاش كۆك ئانتا مىنگەن ، ئوندەك ئادەم ئاتلىرىنى يورغىغا سېلىپ تەڭ قۇلاق

بولۇپ دەريا ئىچىگە ماڭدى . ئاۋات تەرەپتىن ئاق ئات مىنگەن ، تۇلكە تۇماق ، ئاق تون ، ئاق تامبال ، قىزىل ئۆتۈك كىيگەن ئون ئادەم تەڭلا دەريا ئىچىگە تەڭ قۇلاق بولۇپ ، يورغا مېڭىشتا ئات سالدى . ئىككى قىرغاقتىكى خەق تەڭلا چۇقان كۆتۈرۈپ دوست تارتىشتى ، تەييار تۇرغان ئىككى تەرەپنىڭ ناغرا ـ سۇنايچىلىرى جېنىنىڭ بارچە ناغرا ـ سۇناي چېلىشتى ، بالىلار سەكرەپ چۇرقىراشتى ، مومايلار لېچىكىنىڭ بۇرجىكىنى چىشلەپلىپ ھۇۋقىيتىشتى ، بوۋايلار قۇلىقىنى تۇتۇۋېلىپ ئاللا سالدى ، قىز ـ يىگىتلەر بار ئاۋازى بىلەن چۇقان سېلىپ ساماغا سەكرىدى ، ھەر ئىككى تەرەپتىن شىددەتلىك غوۋغا كۆتۈرۈلۈپ ، تىمتاس دەريا بويىنى چاڭ كەلتۈردى .

ئاتلىقلار ئۇدۇل كېلىشىپ ، ئارىدا ئون گەز قالغاندا چوڭقۇرراق بىر سۇزۇك تارامنى پاسىل قىلىپ توختىدى . يانتاق ئاتلىقلىرى ئىچىدە مامۇت شەيخ بوز يىگىت بولۇپ ، چۆرىسىگە سېرىق پەۋاز تۇتۇلغان قىزىل ئەلەمنى ئوڭ مۇرىسىدىن سول بىقىنىغا ئارتىلدۇرۇپ ئاسقان ، ئاۋات ئاتلىقلىرى ئوتتۇرىسىدا ئىسمائىل بەگ بوز يىگىت بولۇپ ، سېرىق پەۋاز تۇتۇلغان كۆك ئەلەمنى ئوڭ مۇرىسىدىن سول بىقىنىغا ساڭگىلىتىپ ئاسقانىدى . ئۇنىڭ ئوڭ بىقىندا تەتۇر ئۇستىخان ، تومپاي كەلگەن ئەللىك ياشلاردىكى كۆك كۆز ، سېرىق كەكە ساقال بىر ئادەم مامۇت شەيخكە تىكىلىپ تۇراتتى . قارا كۆرپە تۇماقنى كۆزىگە چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان ئاقساقال خېنىيا سايىتمۇ ئىسمائىل بەگ بىلەن ئۇنىڭ يېنىدىكى ئادەمگە سۇرلۇك قېتىپ قارايتتى .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، — دەپ سالام بەردى مامۇت شەيخ .

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ، — دەپ جاۋاب سالام قىلدى ئىسمائىل بەگ .

مامۇت شەيخ ئېتىغا قامچا سالدى . ئىسمائىل بەگمۇ تەڭلا قامچا سالدى . ئىككى ئات پاسىل تارامنىڭ ئىچى بىلەن سۇلارنى چاچرىتىپ دەريانىڭ يۇقىرىسىغا قاراپ چاپتى . قالغانلار جەمەدە

ئۇلارنىڭ كەينىدىن قاراپ قېلىشتى . ئىككى ئاتلىق چېكىتكە ئايلىنىپ كېيىن كۆزدىن يىتتى . بىر ئاش پىشىمدىن كېيىن ئاتلىرىمۇ ، ئۆزلىرىمۇ قارا لايغا پېتىپ ، يەنە تەڭ قولاق ھالەتتە تارامنىڭ ئىچىدە سۇ چاچرىتىپ يېنىپ كېلىشتى . ھەر ئىككىسى ھاسىراپ ـ ھۆمىدەپ ئۆز توپىدىكى ئۆز ئورنىغا كېلىشتى . ئاتلار تازا قىزغان بولۇپ ، كىشنەپ ، تېپىرلاپ ، پۇشقۇرۇپ ئورنىدا تۇرالمايتتى .

بوز يىگىتلەر ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ ، ھەرقايسىسى ئۆز قىرغاقلىرىغا چىقىپ كەتتى . ئات كۆرىكى ئاخىرلاشتى . ئەتە ئوغلاق تاشلىناتتى . ئىككى تەرەپ مۆلچەرلەپ ئالتە يۈزدىن ئوغلاقچى سالىدىغان بولۇپ پۈتۈشتى .

— بولماپتۇ ، كۆڭلۈمگە كەلگەن زادى ، سىلەر ئات تاللىيالماپسىلەر . ئەيسا بەگ بوش ئادەم ئەمەس ، بۇ يۇرتلۇقنى بىكار ئات چاپارلىق دېمەيدۇ . نەدىن تاپقاندۇ ، شۇ ئاتلا بولىدىكەن ، ئۇتتۇرغىنىمىز ئۇتتۇرغان ، — خېنىيا سايىت چېدىرغا كىرەر ـ كىرمەيلا پۈتىدىكى ئۆتۈكىنى سېلىپ تاشلاپ قاينىاپ كەتتى ، — ئەجەب قاملاشمىدىم بۇ ئۆتۈك بىلەن ، قېنى مېنىڭ چورۇقۇم ؟

— مانا ... مانا ھازىر .

— بىز تاللىغان ئون ئات ئىچىدە ئۇنىڭدىن ئېشىپ چۈشىدىغىنى زادى يوقمۇ ؟

— خۇۋەينىنى تاللىغاندۇق ، ئۇمۇ يەتمەيدىكەن . نەدىن تاپقاندۇ كاساپەت ئاتنى ، بۇ ئات يەرلىك ئات ئەمەس ، پەرەڭ ئارغىمىقى بىلەن يۇلتۇز ئېتىدىن چۈشكەن شالغۇتكەن... بولماپتۇ ، ئىشمىز چاتاق ، يانتاقلىق...

خېنىيا سايىت ئالدىغا قويۇلغان قېتىقنى كوزا بىلەن كۆتۈرۈپ ئىچىۋەتتى ، جاۋغىيىدىن ساقىغان قېتىق كۈمۈشتەك ساقال ـ بۇرۇتىغا چاپلىشىپ قالدى . ھەممىسىنىڭ بېشى چۈشۈپ چېدىر ئىچىنى سۈكۈت باستى . نىياز بەگ ھېزىزى بەگ ھاجىغا تەبەسسۇم بىلەن باقتى ، ھېزىزى بەگ ھاجى ساقال ـ بۇرۇتىنى سىلاپ قويدى .

— يانتاقلىقنىڭ ئىشى چاتاق بولسا ، ئۆلمەيلى دەپ تاغدەك ئىشىنىپ ئۆزلىرىگە تېۋىنغاندۇق ، چارىسىنى قىلسىلا ... — دېدى نىياز بەگ .

— نامەرد جاھانغا ئارىلاشسا ، نامەردلىك ئادەمنىڭ خۇي - پەيلىگە ئورناپ كېتىدىغان گەپكەن...

خېنىيا سايىت بېشىدىكى تۇماقنى زەردە بىلەن يەرگە ئۇرۇپ قايناپ كەتتى . تۇماقتىن بۇك چىقىپ گىلەمدىن سۇس توپا كۆتۈرۈلدى . ئۇ چىكىلداپ بىردەم جىلىخورلۇق قىلغاندىن كېيىن بوشاپ قالدى .

— خۇدا ئۆزۈڭ مەغپىرەت قىلغايسەن بەندىلىرىڭنىڭ نامەردلىكىنى . قېنى سەن شەيخ .

— لەببەي ، ئۇستازىم .

— قوي ئوسۇرۇق گېپىڭنى ، مەن سېنىڭ ھېچنېمەڭ ئەمەس ، خالىس قىلىۋاتىمەن . ماڭا گەپ قىلغاندا لالما ئىتتەك كۇچۇكلەنمەي ، مېنىڭ ئىتلىرىمدەك تۇر ، ھېلىقى ھەمزە ئاققاش چوكان سۆلەت تاز قېنى ؟

— ئۇمۇ بار .

— كارغا كېلەمدۇ ؟

— ئىشەنسىلە بولىدۇ ، — دېدى ھېزىزى بەگ ھاجى كەسكىن قىلىپ .

— چىللا ئۇنى .

ھەمزە كىرىپ خېنىيا سايىتنىڭ ئالدىدا يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ ئاغزىغا تىكىلدى . خېنىيا سايىت ئۇنىڭ مولۇنىڭكىدەك كۆزلىرىگە گۇمان بىلەن قاراپ دېدى :

— نامەردلەرنىڭ بەدىنىدىن ئالەمچە كۇچ ئۇرغۇپ تۇرسىمۇ ئاجىز كېلىدۇ . نامەردلەرنىڭ دۇنياسىدا ئوغرىلىقمۇ سەندەكلەرگە قاپتۇ - دە ، ھە . ئاڭلا ھەۋلىمونەك ، سەن ئەل يانتۇدىن تارتىپ تۇن تەڭگىچە ھېلىقى ئاتنىڭ قۇيرۇق ، يالىنى قويماي قىرقىپ سولتەك قىلىۋېتىپ كەل . شۇنداق قىلالامسەن ؟ ئىنس - جىن

تۇيمىسۇن . تۇتۇلۇپ قالساڭ تىرىك تۇرغۇزۇپ كۆرۈشكىنى ئويۇپ ، قۇلاق ـ بۇرنۇڭنى كېسىپ ، قولۇڭنى چاناپ تاشلىۋېتىدۇ . بۇ كونا قائىدە ، نەس باسسا ئۆزۈڭگە ھېساب . ھېلىقى ئاتنى تونۇۋالدىڭمۇ ؟

— ھەم... ئە...

— گېپىمىزگە ئىشەنگىلى بولمايدۇ . ئۇنداق بولسا ئۇلارنىڭ ئاتلىرى ئارىسىدىكى ھەممە ئاق ئاتلارنىڭ قۇيرۇق ـ يالىنى قىرقىۋەت ! قىلالامسەن ، قائىدە بويىچە سولتەك ئات مەيدانغا چۈشۈرۈلمەيدۇ ، قىلالامسەن ؟ ماموت شەيخ ، ھېلىقى بەش يامبۇنى بۇنىڭغا بەر .

ھەمزە يامبۇلارنى قوينىغا سالدى .

— تۇن تەڭ بىلەن ئىشنى تۈگىتىپ كېلىپ ماڭا ئۇچۇر قىل ، ماڭ .

ھەمزە چىقىپ كەتتى . خېنىيا سايىت جىم بولۇپ خىيالغا پاتتى .

— بۇنداق قىلساق ئارىغا نىزا چۈشۈپ ئىش بۇزۇلۇپ نامەردلىك چاۋىمىز چىتقا يېيىلىپ كېتەرمۇ ، قانداق ؟ — دېدى ھېززى بەگ ھاجىم .

— بۇ قەدىمدىن قالغان كونا نامەردلىك ھاجىم ، بۇنى ئەيسا بەگ ئوبدان بىلىدۇ . چىدىغانغا چىقارغان . ئۇ يەر تېگىدە يىلان كۆشكەننى بىلىدىغان ئادەم ، تېخى ئۇ نېمە ئىشلارنى قىلىدۇ ، بۇنى خۇدا بىلىدۇ . بىزمۇ غەپلەتتە ياتمايلى . بۈگۈنكى كېچىنى ئۆتكۈزمەك ناھايىتى تەس . بۇ ھەم تاڭ ئاتماس كېچە ، ھەم بالدۇر تاڭ ئاتىدىغان كېچە ، بىلدىلمۇ ؟ بارىنى ئوغرى ئالدى ، قالغىنىنى رەمبال دەپ ، بار ئېتىمىزدىنمۇ ئايرىلىپ قالمايلى . ئاتلارنى قاتتىق يۇشۇرۇڭلار ، ئادەملەر ئات ئەتراپىدا قارا شامدەك تىك تۇرۇپ ساقلىسۇن ، يەنە مەخپىي پايلاقچى ، تىڭچىلارنى ئات بار گەمە ئەتراپىغا قويۇڭلار ، ئاۋات تەرەپكىمۇ ئەۋەتىپ ، ئۇلارنىڭ نېمە كويدا بولۇۋاتقىنىنى بايقاڭلار . شەپە بولسا مەن بىخەۋەر قالمايى .

— ئىش شۇنداق بولدى ، — دېدى نىياز بەگ .

— مەگەركى ، ئاتىنىڭ قۇيرۇق - يالىنى بىر ھىيلە بىلەن چاپلاپ ئوغلاققا سالسا قانداق قىلغۇلۇق ؟ — دېدى كېرىم ھاجى .

— كىچىك بالىدەك جۆيلۈيدىكەنلا ھاجىم . بوز يىگىتلەر قارانچۇق ئەمەس . ئوغلاق باشلاشتىن بۇرۇن ، ئوغلاق تاشلايدىغان يىگىتبېشىلىرى ئىككى تەرەپنىڭ ئېتىنىڭ بىر تال مويىغىچە بىر - بىرلەپ تەكشۈرۈپ چىقىدۇ .

كېرىم ھاجى قىزىرىپ - ئېسىلىپ ئولتۇرۇپ قالدى .

— ئىش تامام ، خۇدا ئامانەتنى بىزگە بەرگەي ، ئۇخلايمەن . ئىش چىقسا ، ھېلىقى تاز كەلسە ئويغىتىڭلار .

خېنىيا سايىت شۇنداق دەپ چېدىرىدىن چىقىپ كەتتى .

كۇن ئولتۇردى . بۇگۇن ھاۋا تۇتۇق بولۇپ ، سوغۇق خېلى كۈچ كۆرسەتمەكتە ئىدى . يۇلتۇزلار خىرە - شىرە كۆرۈنۈپ ، يەنە يوقايتتى ، ھەممە ئالدىراش ئىدى .

ئالدىراپ بېسىلغان ئاياغ تىۋىشىدىن قۇلىقىنى دىڭ قىلىپ يانپاشلاپ ياتقان خېنىيا سايىت بېشىنى كۆتۈرۈپ ئولتۇردى .

ئىككى قارا كۆلەڭگە كىرىپ كەلدى .

— ھەمزىمۇ سەن ، نېمە قىلدىڭ ؟

— ھەئە ، پۇتتى .

— ھازىر نەۋاخ بولدى ؟

— تۇن تەڭگە ئاز قالدى .

— ھەممىنىمۇ ، بىرىنىمۇ ؟

— ھەممىنى قىرقىۋەتتىم . ئىت چىشلىۋالدى .

— خۇداغا شۇكۇر .

شەيخ كۇلۇپ كەتتى .

— ئۇخلايمەن ، ئەمدى ئاسمان ئۆرۈلسىمۇ ئويقۇمنى بۇزماڭلار .

ئۇلار كەتتى .

بىر كالا ھۆركىرەپ كېلىپ خېنىيا سايىتنى ئۇستى . خېنىيا سايىت كالىنىڭ مۇڭگۈزىدىن تۇتۇۋېلىپ تۇرتۇدى ، كالا

پىسەنتىگمۇ ئالماي ئۇنى ئەسكى سېۋەتنى ئىلغاندەك ئېلىپ يەرگە ئاتتى .

— ھۇ خۇمپەر ... — توپىغا مىلەنگەن خېنىيا سايىت ئاچچىقىدىن غۇدۇڭشىپ تىللىدى .

— ئىش چاتاق بولدى ، ئاكا .

— نېمە بالا بولدى ؟ — خېنىيا سايىت ئاغرىقتا پىسەنت قىلماي ئورنىدىن چاچراپ تۇردى . ھېززى بەگ ھاجى ، نىياز بەگ ، كېرىم ھاجى ، شەيخ ، ھەمزىلەر ئۇنىڭ بېشىدا تېپىرلىشىپ تۇرۇشاتتى .

— ھەمزە قۇيرۇقىنى قىرقىۋەتكەن ئاتلار باشقا ئاتلار ئىكەن . ئۇ ئاتنى ئاللىقاچان يۇرت ئىچىگە يۆتكەپ تىقىپ قويۇپتۇ .

— مەن دېدىم زادى ، ئەيسا بەگ ھوش ئادەم ئەمەس ، بۇ گەپنى كىم تاپتى ؟

— ھىزنىڭ تىڭچىمىز ئاشۇ تەرەپتىن بىرىگە بىر تىللا بېرىپ ئۇقۇپتۇ .

— ئون ئالتۇن يامبۇ بەرسەڭلار ئات بار يەرنى دەپ بېرىمەن دەپتۇ . شۇنداق قىلامدۇقىيا ؟ — دېدى كېرىم ھاجى .

— ئاتنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ كېلەمدۇيا ، — دېدى مامۇت شەيخ .

— مىدە كۆي گەپ ، نېمىدېگەن پەسلىك ، نامەردلىكنىڭ ئەڭ رەزگىسى . ئاتنىڭ نېمە گۇناھى بار ؟ ئۇ خۇدانىڭ ھايۋانلار ئارىسىدىكى ئەزىزى ، چىرايلىق ، قاۋۇل ئۇنداق ئاتنى مىنگەن ئەركەك ئون جۈۋاننى باستۇرۇق قىلغاندىن زىيادە ھۈزۈر ئالىدۇ . ئۇ تۈلپار ، ئۇچقۇر ئاتلارنىڭ سەرخىلى بولغاچقا ئۆلتۈرەمدۇق ؟ ھەي ، بىز ئادەملەر ھەممە ۋەھشىي يىرتقۇچلاردىنمۇ ۋەھشىي مەخلۇقمىز . كۆرەلمەسلىك ئۇرۇق ـ نەسلىمىزنىڭ جېنى . ئاللانىڭ ئەڭ ئېسىل ھايۋىنىنى ئۆلتۈرەمدۇق ؟

— بولدى رەنجىمىسلە ، قۇيرۇق ـ يالىنى قىرقىۋېتىپ كەلسۇن ، ھازىر تۇن نىسپىدىن ئاشتى ، ۋاقىت چولتىلىق قىلمىسۇن ، — دېدى ھېززى بەگ ھاجى .

— ئەيسا بەگنىڭ قورسىقىدا مىڭ شەيتان دەرس ئاڭلايدۇ .

ئۇ چارىمۇ بولمايدۇ . ھەمزە قېنى سەن ، يېقىن كەل ، چوچۇتۇلگەن كەنىدىر يېغىدىن بىر قاپاق ئېلىپ بېرىپ ، چاندۇرماي ئاتنىڭ كۆتىنى ياغلىۋەت ، ئاندىن ئاچچىق يۇمشاق شور توپىدىن سىكا چاڭگالىنى ياغقا مىلەپ لاي قىلىپ ئاتنىڭ كۆتىدىن كىرگۈزۈۋەت... ھەي ئىسىت ، قىينىلىدىغان بولدى بىچارە جانىۋار ، چاققان بول . ئىشنى قانداق قىلدىڭ ، ئۇدۇل يېنىمغا كېلىپ ئوچۇر قىل ، سەن كەلگۈچە ئۆرە ئولتۇرىمەن .

— قانچە ئاق ئات بولسا شۇنچىغىمۇ ؟

— ئەمدى يوقال ، ئەمدى قانچىسى بولمايدۇ ، بىرى بولىدۇ ، ئىشنى بۇزما .

ھەمزە قۇيۇندەك بىرەمدە كۆزدىن غايىب بولدى .

— ئۇھ... گۇناھىمنى مەغپىرەت قىلغايسەن تەڭرىم . بىچارە جانىۋارغا جىق ئازاب سالىدىغان بولدۇم . نامەردلەر دۇنياسىغا يارىتىقۇچە يارىتمىغان بولساڭ ، شۇنچە گۇناھكار بولۇپ دەرد تارتماستىم...

ھاۋا ئېچىلىپ قالغانىدى . ئۇكەر يۇلتۇز مەغرىبكە قىيسىيىپ يەتتە قوزۇق خىرەلەشتى . تاڭ قاراڭغۇسى ئەتراپقا قويۇق يېيىلدى . ئاۋات ھەم جەرەندۆڭ تەرەپتىن خورازلارنىڭ بەس - بەس بىلەن سوزۇلۇپ چىللىغان ئاۋازى كېلىشكە باشلىدى . دەريا ساھىلىدىكى سەھەرچى پاقىلار جېنىنىڭ بارچە كوركىراشقىلى تۇردى . «بۇ ئىشلارنىڭ تورغاي - پاختىكى چۇش - پېشىنغىچە ئايرىلىپ بولسا دەررۇ ماكانىمغا يانمىسام بولمىدى... بايىقى كالا... نېمە گەپ ئۆزى... خۇدا ئامان قىلغايسەن . »

جەرەندۆڭ تەرەپتىن مۇڭلۇق باش ئەزان ئاۋازى ئاڭلاندى . خېنىيا سايىت تۇزۇك ئۇخلىيالمىغىنىغا سەپرايى ئۆرلەپ ، ئەسنەپ : «ئەستاغپۇرۇللا شەيتان» دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېرىلدى . ئۇنىڭ كۆزلىرى ئېچىشىپ ئۇيقۇ باسقاندەك قىلسىمۇ ، ئەمما مېڭىسى بەك سەگەكلىشىپ كەتكەنىدى . ئۇ دەريا ئېچىدىكى بىر ئۇزۇك تارامغا چۈشۈپ تەرەت ئالدى . ئاقىرىپ كۆرۈنگەن سۇ بېتىدە يۇلتۇزلار

قوقاستەك پىلدىرلاپ كۆرۈنەتتى . ئۇ ئورنىدىن تۇرۇشىغا بەش - ئالتە ئادەم ئۇنىڭ ئالدىغا ئالدىراش كەلدى . ئەڭ ئالدىدا تۇرغان - بەتبەشىرە بولۇپ كەتكەن ھەمزە ھاسىراپ كەتكەنىدى .

— ئىشنى دېگەنلىرىدەك ئورۇندىدىم ، — دېدى ئۇ ئاھايىتى خۇشال ھاسىراپ تۇرۇپ . خېنىيا سايىت تۇنجى قېتىم كۈلۈمسىرىدى .

— كۆزۈمگە نېمە كۆرۈنسەنەي ، — دېدى ئۇ چاقچاق مۇقامدا . ھېززى بەگ ھاجى ، نىياز بەگ ، كېرىم ھاجى ، ماموت شەيخلەرمۇ كۈلۈشتى . ھەمزە سۆزلەپ بەردى :

— ئادەملەر مەھەللە - كوي ، ئېرىق ، ھەتتا دەرەخلەرگىچە قارا شامدەك قونۇۋاپتۇ . ئاخىر بولماي بىر بىچارىنىڭ ئۆيىدىن كىگىز بىلەن بىر قاپاق ياغ ئوغرىلاپ چىقتىم ، ياغنى كىگىزگە چىچىپ ئوت يېقىپ ، بېشىمدىن پۈتۈمغىچە ئارتىپ بىر يۇگۇرۈپتىكەنمەن «جىن... جىن كەلدى» دەپ قاچىدىغىنى قېچىپ ، قالغىنى سۇبھاناللانى ئوقۇپ دۇم يېتىۋالدى . تامغا يېتىۋېلىپ كىگىزنى سۇ ئېقىۋاتقان ئېرىققا تاشلىۋەتتىم . بىر كەمدە قىلچ - نەيزە تۇتقان تۆت - بەش يۇز ئادەم مەھەللىنى قېزىپ بىر ئالدى . مەن ئۆگزىدىكى كېۋەز قاچىلاقلىق باداڭغا كىرىپ كېۋەزگە كۆمۈلۈۋالدىم . قۇلاق سالسام :

— ۋاي جىن... جىن ئېرىقتا... سۇدا ئېقىپ كېتىۋاتىدۇ... سۇمۇ كۆيۈۋاتىدۇ ، — دېيىشىپ ھەممىسى دۇرۇت ئوقۇشتى . ئۆگزىگە ئىككى ئادەم چىقىپ گۈرسۇلدەپ يېنىمغا كەلدى . قورققىنىمدىن تامبالغا قويۇۋەتتىم .

— ئات تىنچلىقتۇ ؟ — دېدى بىرى . مەن ئۈنى ئەيسا بېگىمىكىن دەپ قالدىم .

— تىنچلىق ، بېگىم ، — دېدى چىققانلارنىڭ يەنە بىرى .

— ھېززى بەگ ھاجىمنىڭ كۆزلىرىدىن بىر شەيتاننىڭ جلۇسى كېلىدۇ . مىڭ شەيتاننى بىلسەڭمۇ ، بىرىنى بىلەلمەيسەن ، قاتتىق ھېزى بولۇڭلار . مۇشۇ كېچىدىن ئامان چىقساق ئامانەت

بىزنىڭ...

ئۇلار چۈشۈپ كەتكەندىن كېيىن ئادەملەر ، مېڭىشلار بىردەم تىنچىدى . پەم بىلەن چىقىپ موربىدىن چۈشتۇم دېسسلە ، دىمىقىپ ئۆلگىلى قىل قالدىم ، ئىش پۈتتى .

ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى .

بالمدات ئوقۇلۇپ ناشتا قىلىندى .

— ئىش چاتاق ، ئاتىنىڭ مېھرىنى خۇدا قىزىغا سالىدۇ دەيدۇ . ئۇ قىزىغا چىدىمىغانلىقتىن قەسەمنى بۇزۇپ نامەردلىكنى قىپتۇ . كۆن كىيىمىڭنى پۈختىلاپ كىي ، ئەمدى گەپ كۈچتە ئەمەس ، قاپاق كالاڭدا . كۆزۈڭ ئۆتكۇر ، مولۇندەك چاققان بول . بوشاڭلىق قىلساڭ داغدا قالىسەن . تاپىنىڭدىكى مىخنى ئۇنىڭ ئوڭ قولىنىڭ دۈمبىسىگە قادا ، ئوغلاق موككىدە قولۇڭغا چىقىدۇ . ئەمدى سېنىڭ ئېتىڭغا ئۇ ئات مەڭگۈ يېتىشەلمەيدۇ ، بىلدىڭمۇ ؟

— بىلدىم...

* * *

پۈتۈم بويىچە چاشكا ژاقتى بىلەن دورغىلار بۇرغا تارتتى . ئالتە يۈزدىن ئاتلىق ژە بوز يىگىتلەر دەريانىڭ ئىككى قاسىنىقىدا سەپ تارتىپ تۇرۇشتى .

بۇياقتىن مۇرىسىگە پەژازلىق قىزىل ئەلەم ئاسقان مامۇت شەيخ بىلەن نىقابلانغان خېنىيا سايىت ، ئۇياقتىن پەژازلىق كۆك ئەلەم ئاسقان ئىسمائىل بەگ بىلەن سېرىق كەكە ساقال ، كۆك كۆز ، تەتۇر ئۇستىخان ، تومپاي ئادەم دەريا ئوتتۇرىسىغا ئات سېلىپ كېلىپ سالام بېرىشىپ ئاتتىن چۈشۈشتى . مامۇت شەيخنى ئاژاتىنىڭ يىگىتبېشى — ھېلىقى تومپاي ئادەم ، ئىسمائىل بەگنى خېنىيا سايىت ئاختۇرۇپ يانلىرىدىكى چوماق ، قىلىچ ، خەنجەرلەرنى ئېلىۋالدى . ئىككى يىگىت بىر - بىرىگە خىرىس قىلىۋاتقان يىرتقۇچلاردەك مىختەك قادىلىشىپ ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ

جىممىدە تۇرۇشتى . يىگىتبېشىلىرى يېشىۋالغان تىغ ـ چوماقلارنى ئۆزلىرىنىڭ ئېتىدىكى خۇرجۇنغا قاچىلاپ بولۇپ ئاتلارنى ئاختۇرۇشتى . ئېگەر ـ يۈگەننى ئېلىپ ، ئات ـ قېشىدىن قاراشتۇردى .

خېنىيا سايىتنىڭ كۆزلىرى نۇرلىنىپ كەتتى ، ئات شۇ ئېسىل ئاق ئارغىماق ئىدى . ئۇ چاندۇرماي ئاتنىڭ قۇيرۇقى ئاستىغا قارىۋىدى ياغلىشاڭغۇ كۆرۈندى . ئاتنىڭ يالىلىرى ئارىسىنى سىلاشتۇردى . ئاتنىڭ تۇمشۇقلىرى كېرىلىپ تىنىقى سۇس ئىنجىقلىغاندەك بىلىندى . «ئىسىت ، بېچارە ، قورسىقىڭنىڭ ئاغرىقى باشلىنىپتۇ ـ دە ، نامەردلىكىمنى ئەپۇ قىلارسەن . » ئاتنىڭ ھازىرقى ھالىنى خېنىيا سايىتتىن باشقا ئادەم بىلمەيتتى . ئاختۇرۇشلار ئاخىرلاشتى . ئاختۇرۇشتىن تېپىلغان نەرسىلەر يىگىتبېشىلىرىنىڭ تاپان ھەققى ھېسابلىنىپ ، ئۇلار بۇ ئېسىل جابدۇقلارنى ئابرۇي بىلىپ ئىشلىتەتتى ، بۇ قەدىمدىن قالغان ئادەت ئىدى . بۇ تېغلارنىڭ ساپلىرى كۈمۈشتىن ياسىلىپ ، ياقۇت ، قاشتېشى ، ئالماستىن كۆز قۇيۇلاتتى . ماموت شەيخىنىڭ چومىقىنىڭ دەستىسى ئىچىگە ئالتۇن قۇيۇپ ياسالغان ئاق قاشتېشىدىن بولۇپ ، ئۇنى بىر سودىگەردىن بەش تۆگىگە تېگىشىۋالغانىدى .

ئىككى يۈرتنىڭ يىگىتبېشىلىرى ئوغلاقنى تەڭ تۇتۇپ ، دەريا ئوتتۇرىسىدىكى پاسىل تارام سۇنىڭ ئوتتۇرىدا ئاتلىرىنىڭ ئالدىنى دەريانىڭ يۇقىرىسىغا قارىتىپ تۇرۇشتى . بۇرغا ئىككى تەرەپتىن ئۇچ مەرتىمدىن تارتىلدى . دەريا قاسىقىدا تۇرۇشقان ئىككى يۈرت ئاتلىرى پاسىل تارام بويىغا كېلىشتى . ئىككى يىگىتبېشى بىر ـ بىرى بىلەن قارىشىۋېلىپ تەڭلا :

— ئاللاھۇ ئەكبەر ، — دەپ ئوغلاقنى باشلىرىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ تاشلىدى . ئوغلاق «پالاق» قىلىپ سۇنىڭ ئوتتۇرىغا چۈشتى . ئىككى تەرەپنىڭ ئاتلىرى توشقانغا ئېتىلغان ئوۋ ئىتلىرىدەك تاشلاندى . جىممىدە ئېقىۋاتقان سۇزۇك تارام سۇ قارا لايغا بۇلغاندى . ئاتلار ئىرماش ـ چىرماش بولۇپ گىرەلىشىپ

كەتتى . قاتتىق كىشنەش ، ۋارقىراش ـ تىللاشلار ، «تاراس ـ تۇرۇس» ، «پاس ـ پۇس» قىلىپ تېگىۋاتقان قامچىلار ، ناله ـ پەريـاد دەريـا ئىچىنى بىر ئالدى . دەريانىڭ ئىككى قاسىنىدا گۈمبۈرلەپ ئۇرۇلغان ناغرا ، قۇلاقنى پاڭ قىلغۇدەك چېلىنىۋاتقان سۇناي ، ھۇۋقىيتىشلار ، مەدەتلەپ ۋارقىراشلار ، دوست تارتىشلار ، ساما قاينىاپ كەتتى . ئىككى يۇرتنىڭ يۇرت كاتتىلىرى دەريا قاسىنىدا ئاتلىرىنىڭ ئۈستىدە چەپراس ئولتۇرۇپ ، ئوغلاقچىلار قاياقتا سۇرۇلسە دەريا قاسىنىنى بويلاپ شۇ تەرەپكە سۇرۇلۇپ كۆزىتىپ تۇرۇشتى . ئۇلارنىڭ يۇرىكى ئىچىگە پاتماي ، بەزىدە «ئاللا» دەپ سالسا ، بەزىدە «ئاپلا» دەپ پىشانىسىگە شاپىلاقلاپ ئۆزىنى ئۇنتۇپ قېلىشقانىدى .

ئوغلاقچىلارنىڭ باش ـ كۆزى قامچا ئىزىدىن قانغا بويالدى ، چىرايلىق تۇماقلار ئەلەرگىدۈر ئۇچۇپ ئاتلارنىڭ ئايىغىدا خەمەك بولۇپ چەيلەندى . چىرايلىق تونلار تىتىلىپ رەسۋالىشىپ كەتتى . ئوغلاق ھېلى ئۇ تەرەپنىڭ قولىغا ، ھېلى بۇ تەرەپنىڭ قولىغا ئۆتۈپ قولىدا تۇرمىدى . ئاتلار ھېلى دەريا ئىچىدىكى قۇرۇپ كەتكەن قومىساقىغۇ بۇجۇق توپىلىقتا قويۇق چاڭ ـ تۇمان چىقىرىپ كۆرۈنمەي ، پەقەت ئادەملەرنىڭ ۋارقىراش ـ تىللاشلىرى ، ئاتلارنىڭ شىددەتلىك كىشنەشلىرى ئاڭلانسا ، ھېلى سۇ ئىچىدە سۇ چاچرىتىپ ، قارا لايغا مىلىنەتتى . ئاتلار شىددەت بىلەن چېپىپ مۇدۇرۇپ ئىگىسى بىلەن قوشۇلۇپ موللاق ئاتاتتى ۋە يەنە ئىگىسى بىلەن قوشۇلۇپ سەكرەپ تۇرۇپ كېتەتتى . قوپالمىغان ، پۇتى سۇنىغان ئاتلارنى ، قوۋۇرغىسى سۇنۇپ ، قولى چىقىپ كەتكەن ئادەملەرنى ئىككى تەرەپتىن ئادەم كېلىپ زەمبىلگە سېلىپ ئېلىپ چىقىپ كېتەتتى . بىر توپ ئاتلىقلار ئۆزىنىڭ باش ئوغلاقچىسىنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ قورۇقداپ يۇگۈرەيتتى ، يەنە بىر توپ سىرتتىن ھۇجۇمغا ئۆتۈپ ئوغلاقنى تارتىۋالاتتى ، تارتىۋالغان ھامان ئوغلاقنى باش ئوغلاقچىغا بېرەتتى . سەپ مانا مۇشۇنداق تۇرۇپ تالاشماقتا ئىدى .

ئاۋاتلىقلارنىڭ ئاتلىرى خىل بولغاچقا ھە دېگەندە ئوغلاق ئۇلارنىڭ قولىدىن يانتاقلىقنىڭ قولىغا ئۆتمەي ، ئۆتىسىمۇ مامۇت شەيخنىڭ قولىغا كەلمەي تۇرۇپ تارتىلىپ كەتتى . شەيخنىڭ كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلىپ غالجىرلىقى تۇتتى . ئۇ ئۆز ئەتراپىدىكىلەرنى ئېتى بولامدۇ ، ئۆزى بولامدۇ قامچىلاپ ، تىللاپ ، ھەممىنى ھۇجۇمغا قوزغىدى . ئادەملىرىنىڭ باش - كۆزىمۇ ، ئۆزىنىڭ باش - كۆزىمۇ قانغا بويىلىپ ، چىرايلىق پېتىدىن چۈشتى . سەپ بۇزۇلدى ، ھەممە ھەر تەرەپتىن ئاۋات توپىغا ئۆزىنى ئۇردى . شەيخ يىكچىنى ئېلىپ چىشلىدى . زەھەرنىڭ يامانلىقىدىن تولغىنىپ ، ئاغزى ھەمساتتا قۇرۇپ كەتتى . «چىدا... چىدا... ھەمساتتا كۆنۈپ كېتىسەن .» ئۇ قوش زەھەرنىڭ ئاچچىقىدا كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەي سەپكە ئۆزىنى ئۇردى . ئاستىدىكى تەلۋە كۆك بوز ئاتنىڭ غالجىرلىقىمۇ ئىگىسىدىن قېلىشمايتتى . چۈنكى ، قامچا ئۇنىڭ يامان يېرىگە تەگكەنىدى . ئات تۈگۈلۈپ توپقا ئۆزىنى ئۇردى . بىرقانچە ئاتلىق ئېتىدىن ئۇچۇپ چۈشۈپ ئات ئايىغىدا قېلىپ پەرياد كۆتۈردى . ساناقسىز قامچا شەيخنىڭ باش - كۆزىنى تىتىپ كۆرگۈسىز قىلىۋەتتى . ئۇ قىزىق چاي ئاغزىنى كۆيدۈرگەندەك سېزىمدىن باشقا ھېچ نەرسىنى سەزمەيتتى . ئۇ قورشاۋ ۋە توپلاردىن ئۆتۈپ ئىسمائىل بەگنىڭ ئالدىغىلا توغرا چىقىپ قالدى . ئەمدى ئۇلار سۇغا كىرىپ قالغانىدى . يۈزى قانغا بويالغان ، كىيىملىرى جۇل - جۇل ، بەتبەشىرە بىر ياۋايىنى كۆرۈپ ئىسمائىل بەگنىڭ تەلەتى تۈرۈلۈپ كەتتى ، ئاتنى تونۇغاندىن كېيىنلا ، ئۇنىڭ شەيخ ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئەرۋاھى ئۇچتى . رەقىبلەر ئاخىر يۈزتۇرا دوقۇرۇشتى . شەيخنىڭ قانغا تولغان كۆزلىرى ئىسمائىل بەگنىڭمۇ ئاغزىدا يىكچە چىشلەكلىك ئىكەنلىكىنى كۆردى . ئوغلاق ئىسمائىل بەگنىڭ تېقىمىغا باسۇرۇقلۇق ئىدى . ساناقسىز قامچا ئاستىدا ، مىڭ مۇشەققەتتە ئوغلاقنىڭ بىر پۇتى شەيخنىڭ قولىغا ئېلىندى . ئۇ تارتتى . ئىسمائىل بەگنىڭ ئېتى ئۆرە تىنىپ خېلىلا بوشاپ قالغانىدى ،

لېكىن ئىسمائىل بەگنىڭ كۆچلۈك قوللىرىدىن ئوغلاق ئاجرىمىدى . ئىسمائىل بەگ شەيخكە ئىككى مەرتەم تاپان پەشۇا ئاتتى . تاپاندىكى ئۆتكۈر مىخنىڭ دەسلەپكىسى بىقىنىغا ، كېيىنكىسى يوتىسىغا ئۇرۇلۇپ تون ، تامبالنى تىتىپ ، كۆنگە خېلى قادالدى ، لېكىن تېنىگە ئۆتمىدى . شەيخنىڭ قوللىرى تېلىپ جانسىزلىنىپ قالدى . شۇ چاغدا ھەمزە كېلىپ قالدى . ئىككىسى تەڭ كۆچىدى ، ئەمما ئوغلاق ئىسمائىل بەگدىن ئاجرار ئەمەس ئىدى ، ھەمزە بىر سەكرەپلا ئىسمائىل بەگكە كاللا قويۇپ ، ئۆزىمۇ ئاتنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى . بەگنىڭ بۇرنى ماكچىيىپ ئوقتەك قان كەتتى . بەگنىڭ سول قولى بۇرنىغا سوزۇلدى . يالغۇز قالغان ئوڭ قولىغا شەيخ بىر تاپان بېسىۋىدى ، مىخ ئۇنىڭ قولىنىڭ دۈمبىسىگە سانجىلدى . ئىسمائىل بەگنىڭ بارماقلىرى ئېچىلىپ كەتتى ، ئوغلاق شەيخنىڭ قولىغا ئۆتتى . نەچچە ئاتلىق كاللا قويۇش ئۈچۈن ، ئۇنىڭ ئۈيان - بۇيىنىغا ئۆتۈپ ئەپلەشتۇرەلمەي ئاتنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى . شەيخ ئوغلاقنى دەررۇ پوكىنىغا بېسىپ دۈم يېتىۋالدى . ئىسمائىل بەگنىڭ قانلىق قولى سوزۇلۇپ كېلىپ ئىككى قېتىم ئوغلاققا ئېسىلدى ، ئەمما چىڭ قاماللىيالمىدى . شەيخ چاقىنلىق بىلەن بىر يۇلقۇنۇپلا ئوغلاقنى چاتراقلاپ باسۇرۇۋالدى . ئۇلار تارامدىن بۇجۇق توپىغا چىقىپ قالدى . قويۇق چاڭ كۆتۈرۈلۈپ ، ئالدىدىكى ، ئەتراپىدىكى ئادەملەر غۇۋالاشتى ، ئەمما ساناقسىز قامچا ، پەشۇا ، مۇشت ئۇنىڭ ئېتىغا بارغانچە قويۇق تەككىلى ، تېخىمۇ جىق قوللار ئوغلاقنى تارتقۇشلىغىلى باشلىدى . شەيخ ئۆزىنىڭ قېلىن قورشاۋىدا قالغانلىقىنى بايقىدى . ئۇ كۆزىنى يۇمدى . ئاغزىدىكى زەھەرلىك يۇلۇغۇن يىكچىنى ئېلىپ ، سلاشتۇرۇپ ئېگەرنىڭ قوش بېشى ئاستىدىكى ئاتنىڭ زېدىسىگە پۈتۈن كۈچى بىلەن پاتۇردى . ئات ئېچىنىشلىق كىشنەپ سەكرىدى . «پاراس - پۇرۇس» قىلىپ ئوغلاقنىڭ يۇڭلىرى ، تېرە پارچىسى ، بىر پۈتى باشقا قوللاردا قالدى . شەيخ ئۈچۈپ كېتىشكە ئاز قېلىپ ، دەرھال ئۆزىنى ئوڭشىۋالدى . بىر كىملەرگە قاتتىق سوقۇلدى . ئازدىن كېيىن

قامچا ، مۇشت ، پەشۋالار بىراقلا ئازلاپ يوقالدى . شەيخ ئۆزىنى بۇلۇت ئۈستىدە لۆمشۇپ ئۈزۈپ كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلدى . ئۇ تارامىلاردىن ئۆتتى ، دەريا قېشىغا — جەرەندۆك تەرەپكە چىقىپ قالدى . يىكچە تېخچە ئاتنىڭ زېدىسىدە ئىدى .

يانتاقلىقلار يۇگۈرۈشۈپ ، سەكرىشىپ تەلپەكلىرىنى ئاسمانغا ئېتىشماقتا ئىدى . شەيخ ئارقىسىغا قارىدى . دەريا ئىچىدە كۆتۈرۈلگەن قارا بوران ئۆزىگە قاراپ شىددەت بىلەن ئۇچۇپ كەلمەكتە ئىدى . ئاستىدىكى ئات ئەسەبىيلىك بىلەن چاتقال ، توغراق ، يۇلغۇن ، دۆڭ ، يارلاردىن ئۇچۇپ ئۆتەتتى . ئۇنىڭ قۇلىقىغا يېقىنلا يەردە ئات تۇيىقى ئاڭلاندى . ئاق ئاتمۇ شىددەت بىلەن ئۇچۇپ كەلمەكتە ئىدى . ئىسمائىل بەگ ئاتقا چاپلىشىپ دېگۈدەك ئولتۇرۇپ ، ئاتقا قامچا ئۇرماقتا ئىدى . ئۇنىڭ كومشىرى ئىشىشىپ ، يۈز - كۆزى قارا قان بىلەن بۇلغانغان ، ئۆزى قورقۇنچلۇق مەخلۇققا ئايلىنىپ قالغانىدى . ئاق ئات بىردىنلا «كورت... كورت» قىلىپ يەل ئارىلاش شاتراق ئۇرۇۋەتتى ، شاتراق ئىسمائىل بەگنىڭ تېقىمىغا ساقىدى . ئات بىراقلا بوشاپ ، قورسىقى ئېسىلىپ ، سامان تاغىرىدەك بولۇپ قالدى . ئىسمائىل بەگ قامچا سالغانچە ئات ئاستىلاپ ھەربىر تاقلىشىدا توختىماي يەل قويۇپ بېرەتتى . ئىسمائىل بەگ ئاغزىدىكى قارا قان قېتىپ قالغان يىكچىنى ئاتقا غەزەپ بىلەن پاتۇردى ، ئات بىر كىشنەپ ئالدى پۈتلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ بىراقلا ئارقىسىغا زوك ئولتۇرۇپ قالدى . ئىسمائىل بەگ ئوڭدىسىغا ئۇچۇپ چاتقال ئۈستىگە چۈشتى . ئات ئىككى قېتىم دۈنىپ قويۇپ ئالدىغا قاراپ سوكۇلدىدى ، ھەربىر چامدىشىدا غوتۇلداپ يەل قويۇپ بېرەتتى . ئىسمائىل بەگ ئاتنىڭ ساغرا ، تېقىملىرىدىكى قارا سۈيۇقلۇققا چەكچىيىپ قاراپ قېتىپ قالدى .

— بىر كىم بۇ ئاتنى ... — كەينىدىن يېتىپ كەلگەن بىر يىگىت ئاتتىن سەكرەپ چۈشتى . ئىسمائىل بەگ ئۇنىڭ قارا ئېتىغا

سەكرەپ مەندى . مامۇت شەيخ بۇلارنىڭ ھەممىسىنى كۆرۈپ تۇردى ، ئۆزىمۇ يۇرت ئىچىگە يېقىنلاپ قالغاندى . ئۇ يىكچىنى كۇچەپ باستى ، ئات يەنە بىر قېتىم قاتتىق كىشنەپ قۇلىقىنى يايلى ئارىسىغا چىڭ قىستى . شەيخ دۆڭلەر ، چاتقاللار ، تېرەكلەر ، مەھەللىلەرنىڭ غۇۋا قارىسىنلا كۆرۈپ ، باشقىنى پەرق قىلالمىدى ، ھۇشقىيتىۋاتقان شامال قۇلىقىنى غوڭۇلدىتىۋەتتى . ئىسمائىل بەگ بارغانچە ئارقىدا قېلىپ ، ئاخىر چاڭ ـ توزان ئارىسىدا كۆرۈنمەي قالدى . شەيخ مەھەللىسىگە كەلگەندە ئاتتىن ئۇچۇپ يۇمىلاپ چۈشتى . ئۇ ئوغلاقنى قولتۇقىغا قىسىپ سەكسەن ژاقىتلىق باسقىدىن[1] ئاران يامىشىپ ئۆگزىسىگە چىقىپلا ھوشىدىن كېتىپ يىقىلىپ قالدى ، كۆك بوز ئات چاپقانچە كۆزدىن غايىب بولدى .

بىر چاغدا ئىسمائىل بەگ كېلىپ شەيخنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا ئاتتىن يىقىلدى . ئۇ مىڭ تەستە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ، ئەسەبىيلىكتىن كىرىشىپ كەتكەن چىشلىرى ئارىسىدىن ئۇن چىقاردى :

— سەن ... سەن ئۇتتۇڭ شەيخ... ياشا ، ياشاپ كەت ، خۇدا سېنى ئەزىزلىدى... بەختىڭنى بەرسۇن... نامەردلىك بىلەن ئۇتتۇڭ...

ئىسمائىل بەگ كۈمۈش ساپلىق قامچىسىنىڭ سېپىنى ئىككى قوللاپ ئېگىز كۆتۈرۈپ قورسىقىغا تىقتى ، قامچا سېپى تۇڭىگىچە پېتىپ قوللىرى ئارىسىدىن قان ئېتىلىپ چىقتى . ئۇ ژايجانلاپ يەرنى قاساپ ، ئۇزاق يۇمىلانغاندىن كېيىن جىمىدى . يەر قانغا بويالدى . قوزغىلىپ كەتكەن توپىلاردىن قىزىل لاي ھاسىل بولدى . كەينىدىكى ئاتلىقلار يېتىپ كەلگەندە ئۇ تىنىقتىن توختاپ شەيخنىڭ مېھمانخانىسىدا كۆزى ئوچۇق ياتاتتى ، شەيخنىڭ ئۆيىدىكىلەر

---

① باسقا — شوتا .

ئەكەلگەن تېۋىپمۇ ئامال قىلالمىدى . بۇ چاغدا شەيخمۇ بىر ئۆيدە بۇ ئىشلاردىن بىخەۋەر ھوشسىز سوزۇلۇپ ياتاتتى .

* * *

— شۇنداق قىلىپ مامۇتخان ، قىزنى ئەتە يۆتكەيمىز دەڭلا ، — دېدى ھەمزە بېشىنى يەردىن كۆتۈرمەي ، ئۇ سول قولىنى بوينىغا ئېسىۋالغانىدى . ئاتتىن ئۇچۇپ ، كاللا قويغان چاغدا سول قولىنى ، ئىككى قوۋۇرغىسىنى سۇندۇرۇۋالغانىدى .

— سۇنۇقلىرىڭ... ھالىڭ قانداقراق ؟

— خۇداغا شۈكۈر ، مەندىن غەم قىلما ، رىزقى تۈگىمىگەن چۈشەن قىرىق يىل قىرغىن بولسىمۇ ئامان قاپتۇ ، دېگەندەك يەيدىغان زىزقىم بار ئىكەن ، يەنە كۈننىڭ سېرىقىنى كۆردۇم . ئېچىمدە ئازراق سانجىق بار ، لېكىن ئۇ ھېچ گەپ ئەمەس ، شۇ ياشقا كەلگۈچە ئېچىمگە چۈشكەن بۇنداق سانجىقتىن قانچىنى ئۇزاتقىنىمنى ئۆزۈمۇ بىلمەيمەن . خاتىرەڭنى جەم قىل ، تۇيۇڭنىڭ مەشرىپىنى ئۆزۈم قىزىتىپ ، باشتىن - ئاخىر تېڭ تۇرىمەن . بىر قولۇمنى ئېسىۋالغىنىم بىلەن ، بىر قولۇم ئون قولنىڭ ئىشىنى قىلىدۇ ، پۈتۈم ساق ، ئاغزىم ئاندىن ئۆتە .

— ياق... ياق... ھەمزە ، سەن تويۇمغا قاتنىشالمايسەن...

ھەر ئىككىسى بىر - بىرىگە چەكچىيىپ قاراپ قېلىشتى . ھەمزە تاتىرىپ كەتتى . مامۇت شەيخ قارىداپ ئۇنىڭ كۆزىنىڭ ئېچىگە تىكىلدى .

— مەن سەندىن رازى ھەمزە... سەن مەندىن يوشۇردۇڭ . مەن ساڭا دېگەن ، ئاخىر بىلىمەن دەپ ، ھەممىنى بىلدىم . سەن مېنىڭ جانجىگەر دوستۇم ، مەن ئۇچۇن جېنىڭنى ئايىمىدىڭ ، ئەمما بىز بۇنىڭدىن كېيىن بىر يەردە پۈت قويالمايمىز . چۈنكى ، ئەمدى بىز دۇشمەنگە ئايلىنىپ قالدۇق... دائىم كۆرۈشۈپ تۇرالمايمىز .

شەيخ كەينىنى قىلىۋېلىپ كەسكىن ئېيتتى :

— بۇنىڭغا مەنمۇ ، سەنمۇ چىدىمايمىز . مەن ئۇنى تالاق قىلىۋەتتىم... بىلدىڭمۇ ، تالاق قىلىۋەتتىم...

— مەن... مەن... ساڭا ئۆلۈپ بېرىمەن...

— ياق ، سەن گەپ قىلماي جىم تۇر . مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلا ھەمزە... مەن سېنى ئەيىبلىمەيمەن ، سېنى تۇزكور چاغلىمايمەن . دېدىمغۇ ، مەن سەندىن ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا رازى . بىز قىيامەتلىك دوستمىز ، ئەمما بىر يەردە ياشىيالمايمىز . سېنىڭ تارتىشىدىغىنىڭ يوق ، ئۇنىڭ بىلەن يىراقلارغا — مەن بىلمەيدىغان ، ئاڭلىمىغان ، كۆرمىگەن يەرلەرگە كېتىڭلار... بىز بىر يەردە ياشىساق بولمايدۇ ، بىزنى خەقلەر بىر يەردە ياشاتمايدۇ ، بىر ـ بىرىمىزنى ئۆلتۈرگۈزۈۋېتىدۇ . ئۇنىڭغىمۇ مېھىر ھەققى ئۈچۈن ئۆمۈر بويى يەتكۈدەك ئېرىغ مال بەردىم ، ساڭىمۇ يېنىڭدىكى قىل خۇرجۇنغا سىغقۇدەك تەييارلاپ قويدۇم . بۇنى بىر ـ بىرىمىزدىن كۆرمەيمىز ، بۇ بىر تەقدىر...

— ياق... ياق...

— ياق دېمە ھەمزە ، ئۇنى مەنمۇ تاشلىۋەتسەم ، سەنمۇ تاشلاپ ئۇ دۇنياغا قاچساڭ ، ئۇنى كىملەرگە تەلمۈرتمىز ، ئۇ ياخشى ئايال... ئۇنى تاشلىۋەتسەك خۇدامۇ بىزنى تاشلىۋېتىدۇ . ئۇنىڭدا گۇناھ يوق ، ھەممە گۇناھ مەندە . چۈنكى ، مەن ئۇنى خوتۇن قىلماي تاشلىۋەتتىم . كۆڭۈلنى باغلاپ قويغىلى ، قەپەسكە سولاپ قويغىلى بولمايدۇ . تاشنى تاياقتا تاڭسا مىڭ يىلدىمۇ بىرىكمەيدۇ... مېنى ، ئۆزۈڭنى ، يەنە ئۇنىمۇ قىينىما... بۇ تۆت كۈنلۈك ئالەمدە بىر ـ بىرىمىزنىڭ رىزقىغا چاڭ سالماي تەڭ ياشايلى . سىلەر ھازىرلا كېتىڭلار... ئۇ سېنى ساقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ . ئاتنى تەييارلىتىپ قويدۇم . كەل ، بىز قۇچاقلىشىپ خوشلىشايلى . ئۇلار مەھكەم قۇچاقلاشتى .

— مەن سېنى دەرۋازىغىچە ئۇزىتىپ چىقالمايمەن... ئۇنى

تاشلىما . ئۇ ھەرقانداق ئەرگە خوتۇن بولۇشقا يارايدىغان ئاق ئۇستىخان قورقۇمسىز ئايال .

* * *

كۆنلەر ئايلارنى ، ئايلار يىللارنى قوغلاپ ئۆتۈۋەردى . پەلەكنىڭ چاقى بەزىدە ئوڭ ، بەزىدە تەتۈر چۆرگىلەپ زامانمۇ ئۆزگەردى . بۇرۇن يۇرت ئاتىلىرى دەپ ئاتالغان بەگلەر ، ئاقساقاللار ، مۆتىۋەرلەر يۇرتنىڭ تۆرىدىكى ھۆرمەتلىك ئورۇنلىرىدىن ھەيدەپ چۈشۈرۈلدى . ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئۆز ئەجىلى بىلەن ئۆلدى ، بەزىلىرىنىڭ پۈتۈن ئۆمرىدە يېغىپ توپلىغان مال ـ دۇنياسى بېشىغا چىقتى . تايچاقنىڭ يىلكىدە توقاچ يېقىپ ، قوزىنىڭ قۇيرۇقىدا ھالۋا قىلىپ يەپ چوڭ بولغان بەگ ـ بايلارنىڭ بالىلىرى قاشتېشى دەستىلىك قامچا تۇتقان قوللىرىدا يېرىم چارەك كەتمەن دەستىسىنى مۇجۇقلاپ ، يۇمشاق ، بۇدرۇق قوللىرىدىن جىرتىلدىتىپ قان چىقىرىپ ، كېچە ـ كۈندۈز دېمەي ، ھەتتا قارا قىشتا يالاڭ ئاياغ مۇز دەسسەپ ھاشار چاپىدىغان بولدى...

مامۇت شەيخ ياشلىقىدا ئۇۋلىغان ئوۋنى سويۇپ ئۆگىنىپ كەتكەچكە ، كېچىلىرى ئوغرىلىقچە مال سويۇپ ، گۆشىنى قوينىغا تىقىپ ئۆي ـ ئۆيلەرگە ئاپىرىپ ساتىدىغان پوكانچى بولۇپ قالدى .

بىر كۈنى كېچىدە يېرىم قوينىڭ گۆشىنى قوينىغا تىقىپ كېتىۋاتقان شەيخنىڭ ئالدىغا ئاپئاق ساقاللىق خىزىر سۈپەت بىر ئادەم ئاسماندىن چۈشكەندەك پەيدا بولدى . ئۇ ئادەم ئاتتىن چۈشۈپ شەيخنى قۇچاقلاپ بىر ھازا تۇرۇپ كەتتى ، ئاندىن ئاتنىڭ چۈلۈۋرىنى شەيخنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ ئارقىسىغا قاراپ بىر ئىسقىرتقاندى ، قاراڭغۇ جىگدىلىك ئارىسىدىن بىر ئاتلىق يىگىت چىقىپ كەلدى ، ئۇ ئېگەر ـ توقۇملۇق بىر ئاتنى يېتىلىۋالغاندى .

— كىم سىلەر ؟...

پۈتۈن بەدىنىگە قورقۇنچ تارقالغان مامۇت شەيخ تىترەپ تۇرۇپ

شۇ گەپنى ئېغىزىدىن ئارانلا چىقىرالدى . ئۇ ئالدىدىكى بۇ ئادەملەرنى مەھەللىنىڭ كۆزەتچىلىرى دەپ ئويلاپ ، ئىچىدە : «ھە ، ئەمدى تۇغەشتىم ، مۇشۇ گۆش بىلەن تۇتۇلۇپ قالسام ، كەم دېگەندە ئون يىل تۇرمىدە ياتمەن··· » دېدى . ئۇنىڭ مېڭىسىدىن تۇتۇن چىقىپ كەتتى .

— قورقما مامۇت شەيخ ، سەن بەكمۇ قورقۇنچاق بولۇپ كېتىپسەن ، مەن سېنىڭ ئامانىتىڭنى ئېلىپ كەلدىم ، — دېدى ئاپئاق ساقاللىق ئادەم .

— نېمە ئامانەت ؟···

— كېيىن ئۆزۈڭ بىلىپ قالسەن .

— ئۆزۈڭ كىم ؟

— مەن خېنىيا سايىت .

— خېنىيا سايىتنىڭ ئۆلۈپ كەتكىنىگە نېكەم···

— مەن كېيىنكى خېنىيا سايىت··· جاڭگالچى···

— ھازىر توخۇ باققان ئادەمنىمۇ جازالايدۇ··· مەن بۇ ئاتنى ئالالمايمەن ، خۇش بولاي ، ئاتنى ئېلىپ كېتىڭلار··· مەن مال ـ دۇنياغا تويغان ئادەم···

ئۇ سۆزلەۋاتقاندا بايىقى ئىككى ئادەم ئۇنىڭ سۆزلىرىگە پەرۋا قىلماي قوزغىلىپ خېلىلا يىراقلاپ كەتتى . مامۇت شەيخ چۈلۈۋۈرنى تۇتۇپ تۇرغان ئاتقا سەكرەپ مىنىپ ، ھەمىساتتا ئۇلارغا يېتىشىۋالدى ـ دە ، ئالدىغا ئۆتۈپ توسۇدى .

— مەن سېنى··· سەن ئاپئاق ساقالنى تونۇۋالدىم ، سەن خېنىيا سايىت ئەمەس ، ھەمزە .

— بىلگەن بولساڭ بىزنى قوغلىما .

— ئۇ سېنىڭ ئوغلۇڭمۇ ؟

— بۇرۇن سېنىڭ ئوغلۇڭ ئىدى ، ھازىر مېنىڭ···

— ئاتنى ئېلىپ كېتىڭلار··· ئاتنىڭ ھاجىتى يوق···

— ئاتنى ئالمىساڭمۇ ئۇستىدىكى خۇرجۇننى ئال ، ئۇ ئۆزۈڭنىڭ خۇرجۇنى ، ئۇلمەسلىكىڭگە پايدىسى بار ، ئەمدى

قوغلىما .

ئۇلار ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ كېتىشتى . شەيخ ئات ئوسسىدىكى ئېغىر قىل خۇرجۇننى ئېلىپ ، ئاتنى ئاتلىقلارنىڭ ئارقىسىدىن ساغرىسىغا شاپىلاقلاپ ئۇرۇپ قويۇۋەتتى .

مامۇت شەيخ قىل خۇرجۇننى تونۇدى . ئۇ مانا مۇشۇ خۇرجۇنغا ئالتۇن ـ كۈمۈش ، كىيىم ـ كېچەك قاچىلاپ ھەمزىگە بەرگەنىدى ، خۇرجۇنمۇ ئانچە كونىراپ كەتمىگەنىدى . خۇرجۇننى ئېچىۋىدى ، ئىچىدىكى ئالتۇن ـ تىللالار يۈرىكىنى جىغىلدىتىۋەتتى . شۇ ھامان كۆز ئالدىغا قورسىقى تويغۇدەك يېيەلمەيۋاتقان سارغىيىپ ، يېرىلىپ پىشقان زاغرا ، ماي تېمىپ تۇرغان سامسا ـ گۆشگىردىلەر كېلىۋىلىپ ئاغزىغا سۇ يىغىلدى .

مامۇت شەيخنىڭ كېيىنكى ھاياتى بوۋايلاردەك مۆكچىيىپ قالغان كونا ئۆيدە يېتىپ ـ قوپۇپ ئۆتكەن بولسىمۇ ، ئەسكى چاپان ئىچىدە سامسا ـ گۆشگىردە ساقلاپ يەپ قورسىقى توق ئۆتتى .

يېگانە ئارال (رومان)

ئاپتورى : ئەختەم ئۆمەر
مەسئۇل مۇھەررىرى : بارىجان زەپەر
مەسئۇل كوررېكتورى : گۈلشەھەر نېغمەت
تەكلىپلىك كوررېكتورى : ۋەلى زەيدۇن
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى : شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئادرېسى : ئۈرۈمچى شەھرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 - نومۇر
تېلېفون : 0991—2827472
پوچتا نومۇرى : 830001
باسقۇچى : شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتى
سانقۇچى : شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى : 1230×880 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى : 8.625
نەشرى : 2009 - يىل 8 - ئاي 1 - نەشرى
باسمىسى : 2009 - يىل 8 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى : 3000
كىتاب نومۇرى : ISBN 978—7—228—11479—5
باھاسى : 24.00 يۈەن